



Memòria d'excavació a la Ciutadella de Roses, Factoria de Salaons

Javier Nieto, Josep M. Nolla



Avis legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObresDerivades 2.5 de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, distribució i comunicació pública sempre que se'n citi el titular dels drets i no se'n faci un ús comercial. No es pot alterar, modificar o generar una obra derivada a partir d'aquesta obra. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/es/legalcode.ca>.

INDICE

VOLUMEN I

- 1.- Breve resumen sobre la historia de la investigación.
- 2.- La villa romana. Planta.
- 3.- Publicaciones de los trabajos realizados.
- 4.- La fundación de la villa.
- 5.- Las fases de ocupación.
- 6.- Los límites de la primera ocupación.
- 7.- El momento final de la factoría de salazones.
- 8.- Sobre un conjunto de morteros procedentes de la villa romana de Roses.
- 9.-Municipalització flavia: El cas de Rhode.

VOLUMEN II

- 10.- Parets Fines a la villa romana de Roses.
- 11.- Orígens del cristianisme a Roses.
- 12.- La habitación G-XX.

VOLUMEN III

- 13.- La habitación G-XIII.
- 14.- La habitación G-XIV.
- 15.- La habitación G-XV.
- 16.- La habitación G-IX.

BREVE RESUMEN SOBRE LA HISTORIA DE LA INVESTIGACION

LA CIUDADELA DE ROSES

La magnífica fortificación renacentista de la Ciudadela de Roses incluye en su interior un yacimiento arqueológico que ha sido objeto de estudio desde 1916, fecha en que Pere Bosch-Gimpera realiza unas prospecciones con resultados poco esperanzadores, iguales a los que se producen tras una nueva campaña de excavación al año siguiente y realizada por Joaquín Falch i Torres (BOSCH-GIMPERA, P., 1921.).

Sin embargo la cista de Estiàbin nombrando a Rhodé como fundación rodia anterior a la primera Olimpiada mantiene el interés por el yacimiento y tras una larga pausa, se realizan nuevos trabajos arqueológicos desde 1936 a 1938, llevados a cabo por F. Cufí y que quedan interrumpidos por la Guerra Civil y sus consecuencias, periodo en el que únicamente se efectuaron cuatro sondajes en 1938 a cargo de Riuró y Cufí. (RIURÓ, F. · CUFÍ, F., 1952).

En 1945 y hasta 1947 la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Barcelona, que dirigía Lluís Pericó decide la realización de nuevas investigaciones, que son llevadas a cabo por Miquel Oliva, Francesc Riuró y Pere de Palol, las cuales se centraron, principalmente en el edificio ocupado por la iglesia de Santa María (PERICÓ-OLIVA, 1946. OLIVA PALOL, 1952).

En 1958 F. Riuró, entonces Delegado Local del Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas retomando los trabajos y desde aquellas fechas la actividad arqueológica en Rosas se ha mantenido de forma intermitente hasta nuestros días.

El periodo más crítico para la conservación del yacimiento fue el que se produjo cuando al pasar la propiedad de los terrenos del ejército al Ayuntamiento y de este a una sociedad privada, se decidió urbanizar el solar y para ello se comenzó a dinamitar la muralla romanizante, comenzando por el ángulo sureste, en donde sobre las parcelas resultantes se han construido diversas viviendas. Estos hechos movilizaron a arqueólogos e instituciones arqueológicas intensificándose los trabajos con el fin de poder demostrar el interés arqueológico de la zona y lograr parar su destrucción, lo cual se logró oficialmente el 23 de febrero de 1961 al ser declarada la Ciudadela de Rosas como Conjunto Histórico-Artístico de carácter nacional, aunque de hecho la intervención de las máquinas excavadoras y la destrucción del conjunto se prolongó hasta el mes de agosto.

Los trabajos realizados en aquellos momentos, principios de la década de los años sesenta (RIIPC, 1985), tuvieron un carácter de urgencia, con el fin de poder demostrar el interés del yacimiento y se llevaron a cabo en la zona donde la acción de las máquinas excavadoras y la destrucción efectuada había puesto al descubierto restos arquitectónicos. L'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat de Barcelona estudió lo que se dió en llugar Ferris Helenístico, dirigiendo los trabajos el profesor Maluquer de Motes, al tiempo que el Servei d'Investigacions

Arqueològiques de Girona, dirigit per el Dr. Oliva centrava sus treballs en un gran edifici tard-romà ubicat junt al Barri Helenístic en su llatge sur y junt al llatge de muralla que havia sigut dirigit (OLIVA, 1935).

La última fase de los treballs la ha llevat a caber el Centre d' Investigacions Arqueològiques de Girona. En 1975 Aurora Martín trabaja en el llatge Barri Helenístic y en 1976 Javier Nieto y Josep M. Nolla inician una serie de campanyes en lo que se conoca como la villa Bajo-Imperial.

Desde 1975 a 1981 se han realizat, excepto en 1977, campanyes anuales de excavación bajo la dirección conjunta de Josep M. Nolla y Javier Nieto. Desde 1982 a 1985, fecha en la que se ha por acabada la excavación de esta villa de Rosas, la excavación es dirigida por Javier Nieto, que realiza una nueva campanya de treballs en 1987 con el fin de completar la documentación planimétrica y efectuar un estudio global de los restos arquitectónicos de esta construcción.

Los resultados de estos treballs han ido siendo objeto de varias publicaciones, destacando una monografía en la que se sentaron las líneas básicas de la evolución del yacimiento.

MARTÍN, M.A., NIETO, F.J. y NOLLA, J.M., Excavaciones en la Ciudadela de Rosas (Campanyas 1976-1977), Servei Tècnic d' Investigacions Arqueològiques, Serie Monogràfica, 8, 1979.

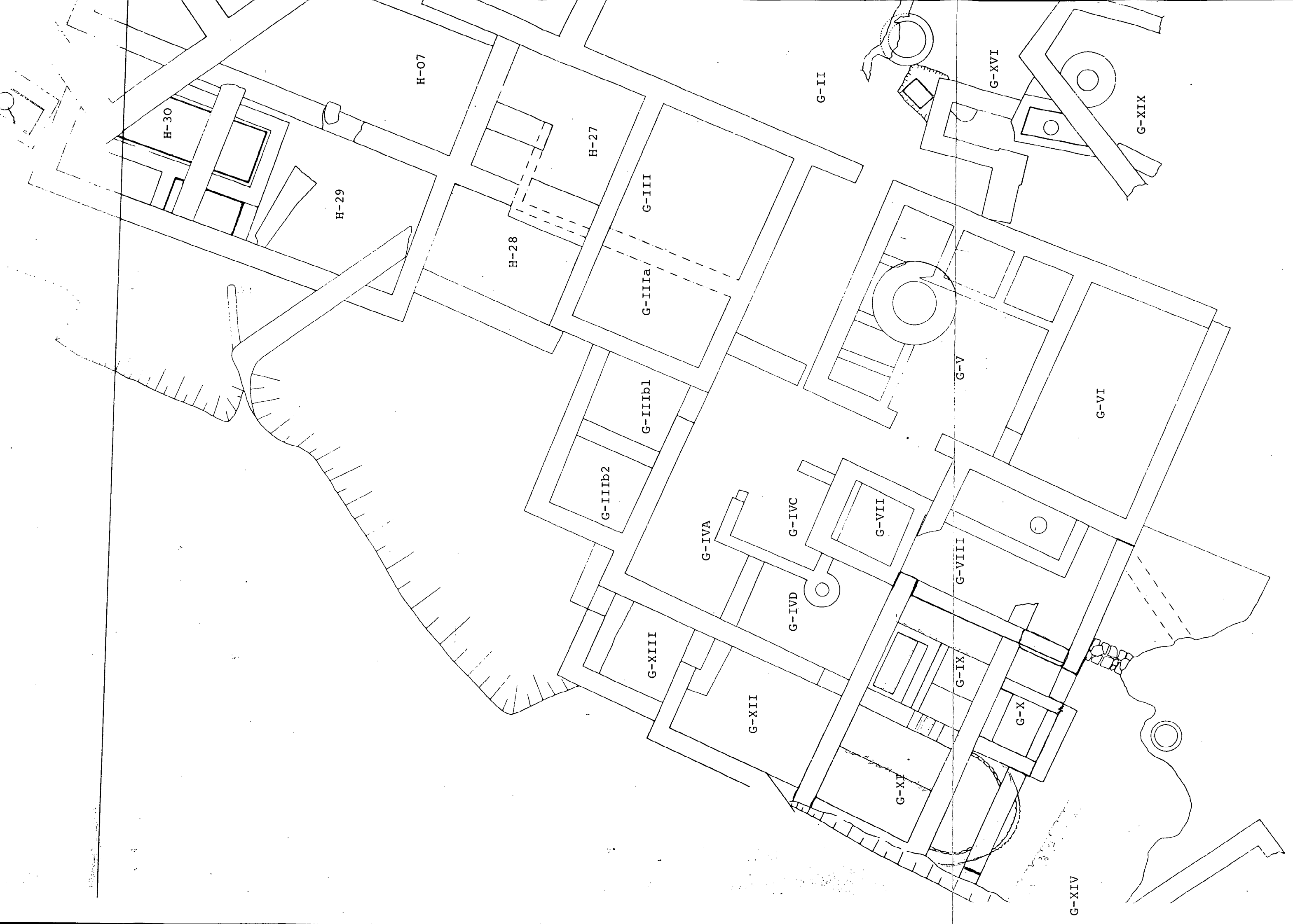
NOLLA, J.M. y NIETO, F.J., La villa romana baix-imperial de la Ciudadella de Rosas, La Revista de Girona, 93, 1980, págs. 267-274.

NOLLA, J.M. y NIETO, F.J., Una factoría de salaz de peix a Rosas, a Foraments, 8, 1989, págs. 197-200.

ARILA, J.M., Excavaciones recientes en la Ciudadela de Enns. El edificio Basamentario, en Papers in Iberian Archaeology, RCP, 198, 1984, págs. 480-489.

Estas publicaciones junto con artículos aparecidos en revistas de divulgación, ofrecen una visión científica de los trabajos realizados y suficiente para comprender la realidad del yacimiento.

LA VILLA ROMANA -PLANTA-



PUBLICACIONES DE LOS TRABAJOS REALIZADOS.

FONAMENTS

*Prehistòria
i Món Antic
als Països
Catalans*

3

Una factoria de salaó de peix a Roses

per J. M. Nolla i F. J. Nieto

Introducció

Durant l'estiu de 1976 vam intentar d'establir, per primera vegada, una seqüència estratigràfica coherent i vàlida on quedés reflectida l'evolució històrica de l'edifici baix-imperial situat sota els fonaments de l'hospital militar de la ciutadella de Roses, que havia estat excavat en part i del qual coneixíem algunes dependències.

Els resultats d'aquesta exploració han estat publicats fa ben poc temps i reuneixen, únicament, una primera part de les dades que aquesta zona de la ciutadella haurà de proporcionar, car, si bé és cert que durant la campanya del 1976 aconseguírem d'esbrinar l'evolució històrica de l'edifici, van ésser moltes les qüestions plantejades que restaren sense solució i que caldrà aclarir continuant, metòdicament, les excavacions.

Una de les preguntes que restà sense resposta durant aqueixa primera campanya fou la que feia referència a la finalitat d'aquesta construcció. Dèiem textualment a la publicació: «*La elección de este solar de playa como ubicación de un edificio sólido lleva consigo un mayor trabajo y una mayor cantidad de material para la realización de la cimentación y por lo tanto un mayor coste. Habrá que buscar la razón del asentamiento en este lugar tan poco idóneo, en que era el único espacio libre o en que la finalidad de la construcción exigía una máxima aproximación al mar.*»¹

Dues noves campanyes, el 1978 i el 1979, en han permès de copsar, almenys, una de les finalitats d'aquesta construcció, i atesa la importància de la troballa per a la història econòmica, hem pensat que queda plenament justificat d'oferir, ara, aquest breu avanç tot esperant-ne la publicació definitiva.²

Per a centrar el tema, caldrà resumir l'estratigrafia i les conclusions més interessants que presentàvem a la publicació de les primeres campanyes d'excava-

1. M. A. MARTÍN, F. J. NIETO i J. M. NOLLA, *Excavaciones en la Ciudadela de Roses (campanya 1976 y 1977)* (Girona 1979), ps. 11-13 i 16.

2. MARTÍN, NIETO i NOLLA, *op. cit.*, p. 21.

3. Agraïm al professor Tarradell l'interès demostrat per aquesta troballa i les facilitats donades perquè poguéssim publicar aquest avenç.

ció a la ciutadella que ja hem citat diverses vegades i a la qual haurem de referir-nos contínuament.

Estrat VI: format per sorra molt fina amb absència de còdols. És, de fet, la platja natural.

La superfície d'aquest estrat és el sòl damunt del qual es desenvolupà l'activitat humana fins que aquest sector fou ocupat i s'hi edificà a sobre. Per tant, no ha d'estranyar la presència de fragments de ceràmica, molts dels quals rotats, d'èpoques diverses.

Estrat V: subdividit en tres nivells. El Vc, format per una plataforma de pedres, unides amb argamassa, col·locades sobre la platja, les quals serviren de basament d'un edifici posterior. Un cop construïts els murs, i per damunt de la capa informe de pedres i argamassa, a fi d'anivellar i terraplenar l'indret, s'ajecà amb runa (aportada) (estrat VB). Enmig d'aquesta terra hi localitzarem, com a material ceràmic més modern, quatre fragments de T. S. Africana A, un dels quals pertany a la forma Lamboglia 9A (Hayes 181), i un altre a la forma Lamb. 10A (Hayes 23B). Per damunt d'aquest reompliment hi havia un sòl d'*opus signinum* (estrat VA).

Estrat IV: format per una capa de terra grisosa, amb presència de carbons que ens fan pensar en les restes d'un incendi que destruï l'habitació. En aquest estrat, i per damunt del paviment d'*opus signinum*, hi trobarem força quantitat de fragments de T. S. Africana D, que ens permet de suposar que l'incendi no s'esdevingué abans del segon quart del segle IV.

Estrat III: després de l'incendi, aquesta construcció fou totalment arrasada i, al damunt, se n'hi edificà una altra. S'anivellà el terreny amb càrregues de terra (estrat IIIc), i enmig s'hi localitzà, entre el material més modern, T. S. Africana D, que datariem de les darreries del segle IV o inicis del segle V.

Per damunt, l'anivellament fou acabat amb una fina capa de sorra estèril (estrat IIIb) i es construï a sobre el paviment, de terra trepitjada i calç (estrat IIIa).

En relació amb aquest paviment trobarem un pou el coll del qual és íntimament unit al pis de terra i calç. Aquest pou, del qual ja dèiem que l'habitació excavada devia estar en funció de l'aprofitament d'aigua, ha esdevingut un element important per a l'activitat d'aquest edifici.

Estrat II: nivell d'abandó. Molt malmenat i pertorbat per unes quantes inhumacions. El material d'aquest estrat ens data el final d'ocupació d'aquest indret de les darreries del segle VI.

Estrat I: superficial, amb presència de material molt modern.

Trobarem, doncs, dos edificis superposats. El més modern és més gran i, a més, fou construït amb unes idees urbanístiques i tècniques tan diferents, que els nous arquitectes no utilitzaren l'edifici anterior ni com a fonament.

En aquest treball només farem referència a la construcció més moderna i, d'una manera especial, a una de les activitats que allí s'hi desenvoluparen. Vegem tot seguit les estructures descobertes fins ara i a través de les quals proposarem la nostra interpretació.

4. MARTÍN, NIETO i NOLLA, *op. cit.*, p. 38.

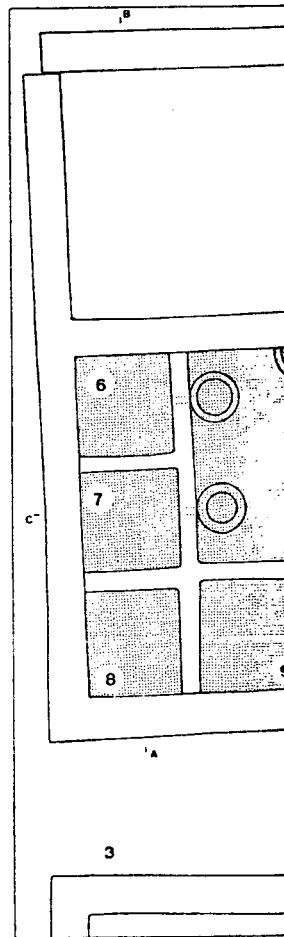


Figura 1. Planta general de la sala. 1) Paviment posterior. 2) Pou. 3) Passadís de comunicació. 4) Paviment general de la sala. 5) Paviment anterior. 6) Dipòsit núm. 1. 7) Dipòsit núm. 2. 8) Dipòsit núm. 3. 9) Dipòsit núm. 4. 10) Dipòsit núm. 5. 11) Petita habitació dels darrers.

aurem de refe-

És, de fet, la

desenvolupà l'ac-
obre. Per tant,
dels quals ro-

plataforma de
als serviren de
damunt de la
r l'indret, s'ai-
calitzàrem, com
ana A, un dels
tre a la forma
i havia un sòl

ncia de carbons
ació. En aquest
n força quanti-
sar que l'incen-

lment arrasada
b càrregues de
modern, T. S.
el segle v.

de sorra estèril
jada i calç (es-

el qual és ínti-
iem que l'habi-
ha esdevingut

nes quantes in-
ció d'aquest in-

n.

s més gran i, a
n diferents, que
onament.

més moderna i,
nvoluparen. Ve-
e les quals pro-

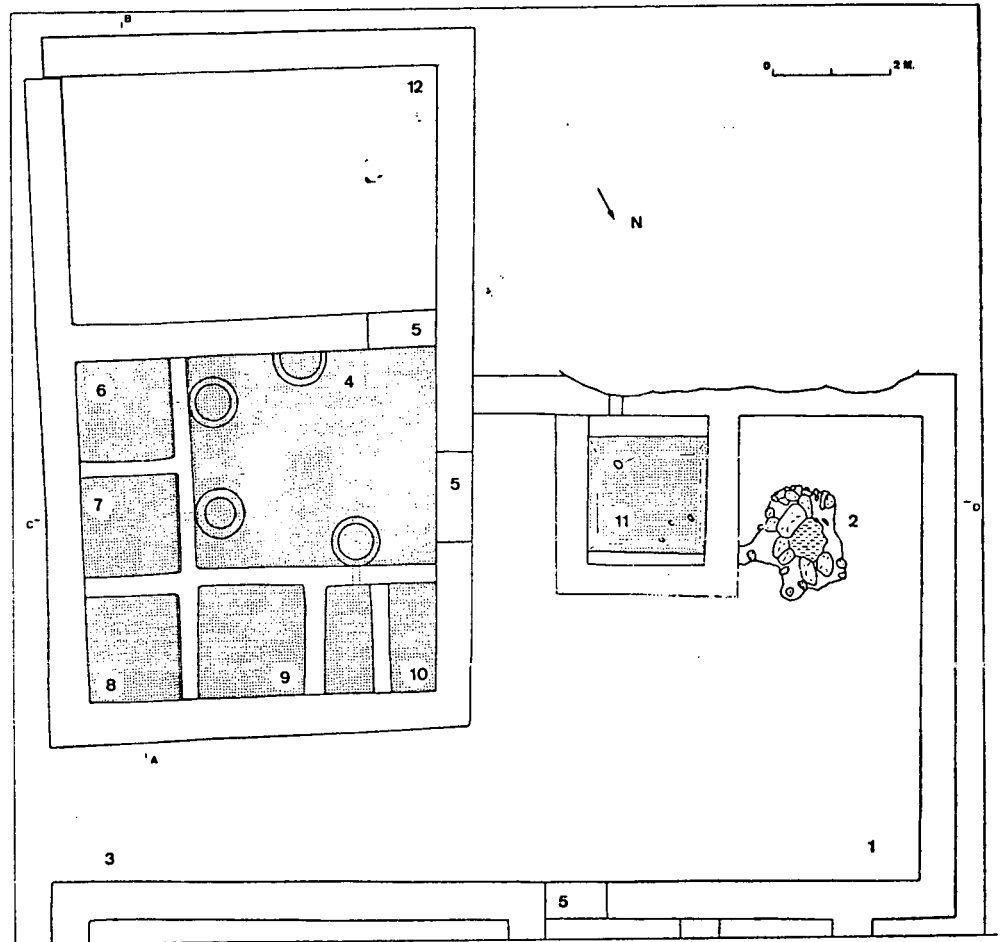


Figura 1. Planta general de la factoria de Roses (les zones amb puntets corresponen a paviments o recobriments d'*opus signinum*). 1) Gran habitació en forma de U (hab. giv). 2) Pou. 3) Passadís de comunicació amb altres dependències i amb l'exterior. 4) Departament general de la sala dels dipòsits: 5) Portes. 6) Dipòsit núm. 1. 7) Dipòsit núm. 2. 8) Dipòsit núm. 3. 9) Dipòsit núm. 4. 10) Dipòsit núm. 5, subdividit en dos en un moment posterior. 11) Petita dependència adaptada i reconstruïda. 12) Gran departament al sud de l'habitació dels dipòsits.

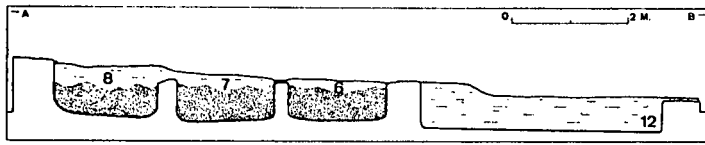


Figura 2. Secció A-B (nord-sud) de l'habitació dels dipòsits i dependència annexa.

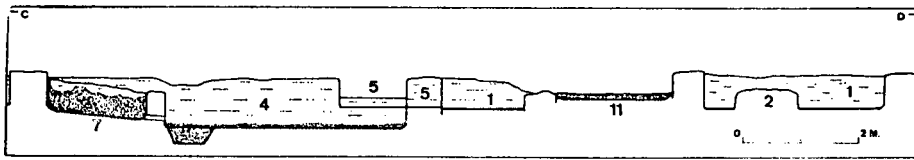


Figura 3. Secció C-D (est-oest). Sala dels dipòsits, petita dependència i habitació en forma de U.

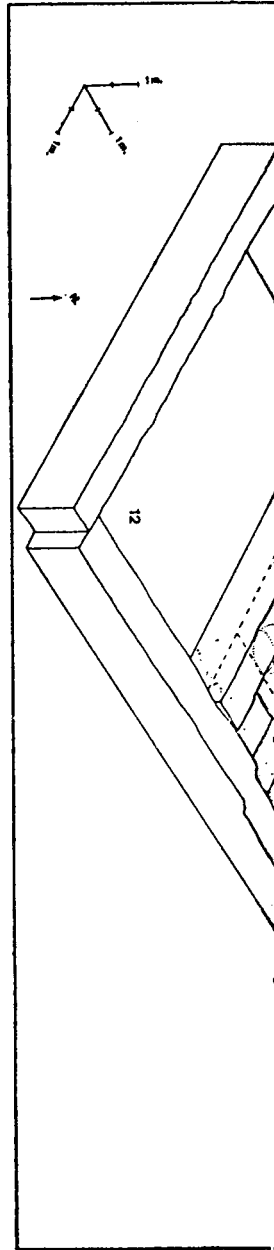
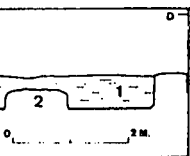


Figura 4. Visió en pe



ndència annexa.



cia i habitació en

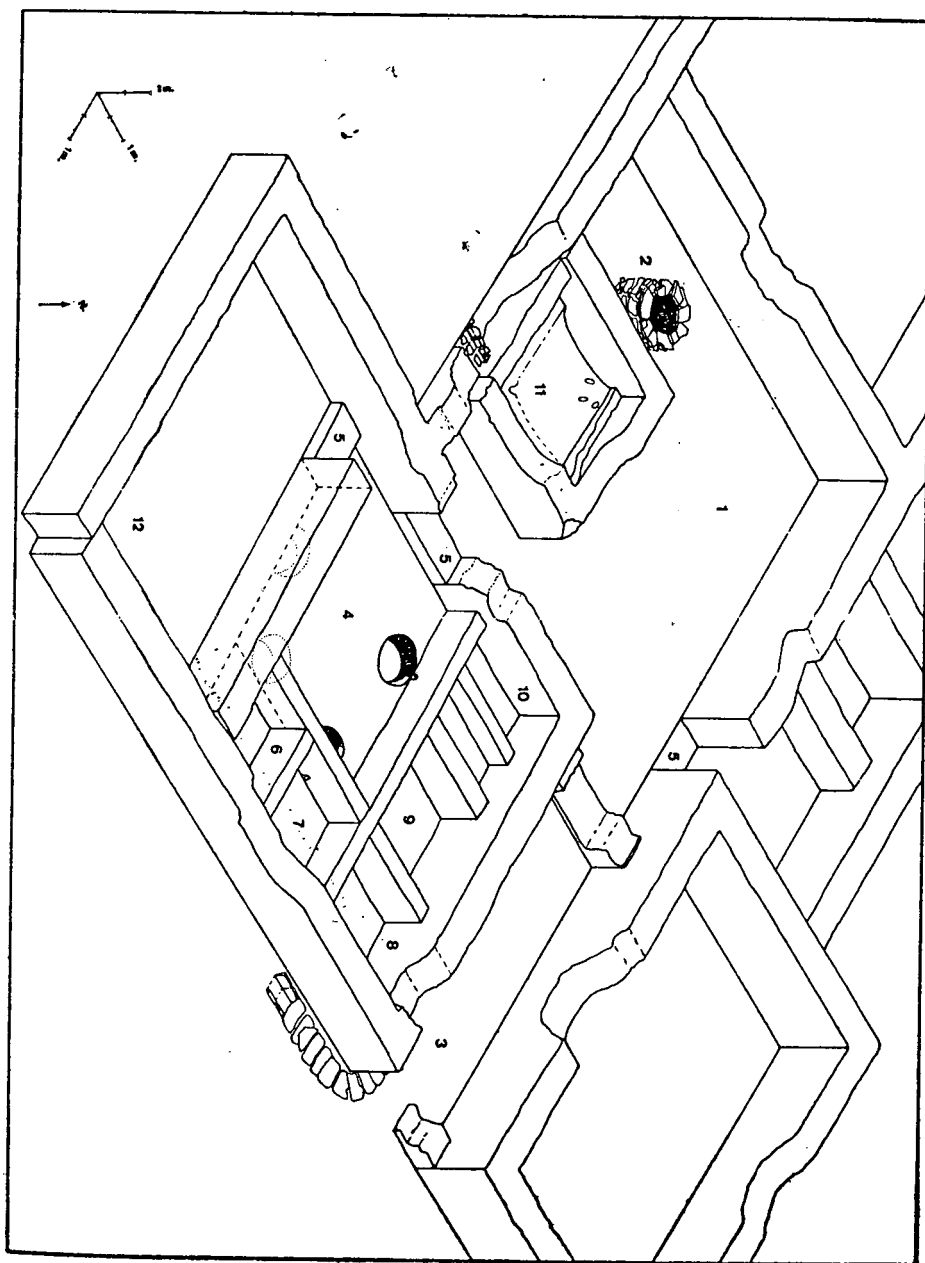


Figura 4. Visió en perspectiva de la factoria de Roses.

Les estructures (figures 1-4)

L'estança principal: l'habitació en forma de U. Seria una sala quasi quadrada —7,70 m de llarg (N/S) i 7,65 m d'amplada (E/W)— si no tingués incrustada al mur sud una petita dependència quasi quadrada —3 per 3,10 m—, desplaçada cap a llevant, exactament a 1,40 m del mur est i a 3,10 m de la paret oest, amb la qual cosa queden dues ales desiguals, menuda a llevant, més gran a ponent, que donen a l'habitació la forma aproximada de U.

A l'interior d'aquesta estança només hi ha un element important: un pou, molt sòlid, situat a l'ala occidental, amb un coll estret —65/70 cm— que possibilita d'obtenir aigua dolça abundant d'una capa d'aigua dolça del subsòl que es troba a molt poca fondària.⁵ Aquesta habitació comunica amb la resta de l'edifici i amb l'exterior a través d'un llarg i estret passadís quasi rectangular —7,10 m de llargada per 4,25/4,55 m d'amplada—, que s'obre a l'angle nord-est. També comunica, pel costat nord i mitjançant una estreta porta —un metre d'amplada—, amb una dependència rectangular i tancada que deixarem de banda;⁶ i per una ampla portalada —1,50 m— oberta a la paret est, davant de l'ala menor de l'habitació, amb la sala dels dipòsits i d'aquí amb una altra dependència annexa. El paviment fou, arreu, de calç i terra batuda,⁷ i en total la seva superfície fa, aproximadament, 49,8 metres quadrats.

La sala dels dipòsits i la dependència annexa. Aquesta habitació que s'obre a llevant ens interessa especialment. És una sala gran que fa uns 6 m d'amplada (E/W) per 5,70 m de llarg (N/S), amb una àrea total de 34,2 metres quadrats. Presenta, però, una divisió o doble estructura; per una banda, i situats arran dels murs est i nord, un seguit de 5 petits dipòsits; per l'altra, una àmplia dependència rectangular que ocupa la resta de l'habitació.

Els dipòsits tenen tots una forma semblant, quasi quadrada, però varien lleugerament les dimensions. El primer, començant per l'angle sud-est, fa 1,60 per 1,65 m, amb una cabuda aproximada d'1,5 metres cúbics. El segon, molt semblant, fa 1,65 per 1,65 m, i el seu volum és d'1,90 metres cúbics. El tercer, situat a l'angle nord-est de l'estança, té unes dimensions d'1,60 per 1,75 m, i una capacitat d'1,82 metres cúbics. El quart devia fer 1,80 m. per 1,85, feia amb una cabuda d'1,99 metres cúbics. Finalment, el darrer feia en un primer moment 1,85 m per 1,80 amb un volum de 2,16 metres cúbics. Més endavant

5. Aquest fet determinà que durant la passada guerra civil l'ajuntament de Roses repartís entre les famílies més modestes uns horts a dins de la ciutadella. La terra és excel·lent i la possibilitat de regar abundantment proporcionava bones collites, com recorden, molt bé encara, molts rosencs. També, explica la proximitat de l'aigua, la gran quantitat de pous oberts en aquells anys; cada hort pràcticament tenia el seu (MARTÍN, NIETO i NOLLA, *op. cit.*, p. 12 i nota 15).

6. Habitació GIIB, excavada del tot al principi dels anys setanta pel Servei d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

7. Una bona part de l'habitació GIIV, fou excavada anteriorment pel Servei d'Investigacions Arqueològiques de Girona. A part la informació recollida al *Diari d'excavacions*, és ben visible el paviment de calç i terra trepitjada en els testimoniatges i en les parets de l'edifici.

8. Aquest dipòsit fou destruït durant la guerra civil per un pou de pedra seca. En queden, però, elements suficients per fer-ne una reconstrucció molt fidel. En aquest treball hem prescindit completament de la seva presència.

en un moment indete
vi de producció, aque
capacitat de 0,64 i 0

Tots foren const
ment les parets de l
per dins a base d'un
la mateixa tècnica d
argamassa). Per dins
ataronjat clar de poc
sit núm. 5, subdividit
tint, de color rosat i

A la primera fase
jançant un canal per
una mena de recepta
cia general. Cal pen
i que unes constru
núm. 3, força malme

L'altra part de l
pòsits i als recepta
jà de dues portes, l
de U i amb la resta
considerables que s'

Aquesta depend
plada (est/oest) per
tres quadrats. Actua
situats davant dels
vant del núm. 4. El
ditat entre 0,25 m

Arrambada al m
núm. 1 i la paret
tronc de con, d'un

El sòl i els rec
bria l'interior dels
entorn de les parets
els llindars de les
pecte al sòl de la

La porta de l'a
una gran estança,
total aproximada d
sentava restes visib
en forma de U.¹⁰ C

Finalment, cal
bitació en forma d

9. Vegeu la nota

10. L'habitació fo
plosió d'una bombard
un paviment de terra

la sala quasi qua-
— si no tingués
—3 per 3,10 m—,
a 3,10 m de la
da a llevant, més
de U.

portant: un pou,
0 cm— que pos-
del subsòl que es
a resta de l'edifici
angular —7,10 m
nord-est. També
n metre d'ampla-
em de banda; i
, davant de l'ala
una altra depen-
i en total la seva

bitació que s'obre
ns 6 m d'amplada
metres quadrats.
la, i situats arran
a, una àmplia de-

rada, però varien
e sud-est, fa 1,60
s. El segon, molt
res cúbics. El ter-
1,60 per 1,75 m,
m. per 1,85, feia
feia en un primer
ics. Més endavant

tament de Roses re-
lla. La terra és ex-
llites, com recorden,
la gran quantitat de
fín, NIETO i NOLLA,

pel Servei d'Investi-

pel Servei d'Investi-
Diari d'excavacions,
atges i en les parets

de pedra seca. En
el. En aquest treball

en un moment indeterminat, i potser per una necessitat de producció o de canvi de producció, aquest dipòsit fou subdividit en dos, de 0,75 m per 1,80 i una capacitat de 0,64 i 0,75 metres cúbics, respectivament (dipòsit est i oest).

Tots foren construïts d'identica manera, fent servir com a mur de tancament les parets de l'habitació est i nord, especialment, i quedaren delimitats per dins a base d'uns petits murs de poca amplada —0,30 m— edificats amb la mateixa tècnica de les parets mestres (rierencs i petites pedres unides amb argamassa). Per dins foren revestits d'una prima capa d'*opus signinum* de color ataronjat clar de poca qualitat per tal de fer-los impermeables. Només el dipòsit núm. 5, subdividit, presenta, a la part reconstruïda, un *opus signinum* distint, de color rosat i de gran solidesa.

A la primera fase de la construcció, els dipòsits 1, 2 i 5 comunicaven mitjançant un canal perforat a través del petit mur interior i arran de sòl, amb una mena de receptacles troncocònics enfonsats en el paviment de la dependència general. Cal pensar que passava semblantment amb el dipòsit núm. 4, tot i que unes construccions modernes en destruïren tota evidència.⁹ El dipòsit núm. 3, força malmès, devia comunicar amb el núm. 4.

L'altra part de l'habitació, la dependència general, facilitava l'accés als dipòsits i als receptacles troncocònics endinsats al pis i alhora permetia, per mitjà de dues portes, la comunicació, per una banda, amb la gran sala en forma de U i amb la resta de l'edifici; i, per l'altra, amb una habitació de dimensions considerables que s'obre al sud.

Aquesta dependència general de l'habitació dels dipòsits fa uns 4,15 m d'amplada (est/oest) per 3,55 m de llarg (N/S), amb una superfície de 14,73 metres quadrats. Actualment són visibles tres cassoletes o receptacles troncocònics, situats davant dels dipòsits 1, 2 i 5, i cal pensar que n'hi hagué un altre davant del núm. 4. Els diàmetres màxims varien entre 0,80 m i 0,85, i la profunditat entre 0,25 m i 0,30.

Arrambada al mur meridional de l'habitació i a mig camí entre el dipòsit núm. 1 i la paret oest, observem una altra cassoleta, en aquesta ocasió mig tronc de con, d'un diàmetre màxim de 0,90 m i una fondària de 0,18 m.

El sòl i els receptacles van revestits d'un *opus signinum* idèntic al que cobria l'interior dels dipòsits, que recobreix, també, un petit sòcol de poca alçada entorn de les parets de la dependència general. És interessant d'assenyalar que els lllindars de les dues portes de l'habitació són considerablement enlairats respecte al sòl de la sala.

La porta de l'angle sud-oest, d'una amplada d'1,65 m, permet de passar a una gran estança, quasi rectangular, de 6,35 per 4,10 m, amb una superfície total aproximada d'uns 26 metres quadrats. L'habitació, molt feta malbé, presentava restes visibles i clares d'un paviment de calç, idèntic al de la gran sala en forma de U.¹⁰ Cap element arquitectònic no subdividia l'habitació.

Finalment, cal parlar d'una petita dependència introduïda a dins de l'habitació en forma de U, d'uns dos metres d'amplada i de 2,45 m de llargada,

9. Vegeu la nota anterior.

10. L'habitació fou destruïda per causes diverses; construccions modernes, fossats, l'explosió d'una bombarda. Malgrat tot, la banda de ponent era prou sencera per documentar un paviment de terra batuda i calç.

amb una superfície aproximada de 4,9 m². En un moment inicial fou potser un petit dipòsit semblant als descrits anteriorment, amb un revestiment d'*opus signinum* idèntic i que encara és visible en alguns punts. En una nova fase de construcció, o coincidint amb un canvi de producció, que cal suposar lligat amb la subdivisió del dipòsit núm. 5, aquesta dependència s'elevà mitjançant un sòlid paviment d'*opus signinum*, de color rosat i duríssim, marcant unes inclinacions vers una perforació situada cap a l'angle sud-est que mena a una conducció que a través del mur es dirigeix cap al sud. A l'angle nord-oest, tres noves perforacions, sense comunicació, presenten greus problemes d'interpretació. Cal imaginar que noves campanyes d'excavació dirigides cap al sud aclariran la funció d'aquesta petita dependència.

La pesca i productes derivats a l'antiguitat

Sens dubte la pesca, tant d'animals vertebrats com d'invertebrats, ha constituït una part molt important de l'alimentació de l'home des de la més remota antiguitat, i des de la modestíssima activitat pescadora de l'home del paleolític superior a la construcció de dipòsits artificials on es criaven peixos vius, edificats pels romans, hi ha un llarguíssim camí d'evolució de les tècniques la finalitat de les quals era d'aconseguir de la manera més senzilla aquests productes.

Paral·lelament a aquests perfeccionaments tècnics s'anà desenvolupant una activitat econòmica, cada cop més complexa, amb la comercialització de la pesca, que degué créixer espectacularment, arran del descobriment de la conservació del peix i de productes derivats, que permetia de vendre el producte en llocs allunyats i molt dies després d'haver-lo pescat, la qual cosa solucionava el greu problema que representava la seva delicada conservació.

Foren les factories púniques les primeres a dedicar-se a gran escala a la conservació del peix i a obtenir-ne productes derivats per comercialitzar-los actiuament, tasca continuada amb posterioritat pel món romà, centrada a les mateixes àrees i d'una manera especial a banda i banda de l'estret de Gibraltar.¹¹

L'abundància i varietat de peixos i la importància econòmica de la pesca a la península Ibèrica, ben coneguda per les referències continuades dels textos clàssics,¹² la trobem confirmada en la numismàtica, i és freqüent de veure reproduïts a les monedes objectes de producció o comerç;¹³ així, doncs, és possible de comprovar que la tonyina figura a les monedes de Gades,¹⁴ Sexi,¹⁵ Ab-

11. A. GARCÍA Y BELLIDO, *España protohistórica*, a *Historia de España* (dirigida per R. Menéndez Pidal), vols. I i II (Madrid, Ed. Espasa-Calpe, 1967), ps. 380-387 i figs. 209-214; M. PONSICH i M. TARRADELL, *Garum et industries antiquae de salaison dans la Méditerranée Occidentale* (París, Presses Universitaires de France, 1965), ps. 1-6 i fig. 1.

12. Podeu consultar la recopilació de textos d'A. SCHULTEN, *Geografía y etnografía de la Península Ibérica* (Madrid 1963), vol. II, ps. 533-535.

13. L. VILLARONGA, *Numismática antigua de Hispania* (Barcelona, Ed. Cymys, 1979), p. 10.

14. *Ibid.*, figs. 187-188.

15. *Ibid.*, figs. 426-428.

dera,¹⁶ etc.; la llissera, a les naves, a les balenes davant les naves,¹⁷ molls,¹⁸ perquè, segons els testimonis, eren molt apreciades les tonyines i una gran quantitat de peixos.

La pesca devia ser molt important als enclavaments fixos de les illes i penyes. Cal assenyalar la indústria de salitjant-se per pescar tonyines, que és una sèrie de xarxes de tonyines són dutes a l'interior de la xarxa, i cada cop plena, la xarxa s'obliga les tonyines a entrar i a garfis adients.

Un altre procediment de pesca a Cadis, consisteix a pescar durant la marea alta, i aprofitant els peixos que resten a la marea, datació precisa de la pesca.

Degueren fer-se aprofitant ara els hams,¹⁹ les xarxes,

La pesca degué ser molt important les quals, seguint un mètode, cada any el mateix xarxer.

Entre aquestes esmentades, cal destacar la tonyina, que es pesca a tims, entra a la Meca, a les canes, i durant l'estiu, a la costa mediterrània, a les tonyines, en tenim ja moltes tonyines procedents de la desembocadura del Guadalquivir.

Aquest peix podria ser utilitzat per a productes derivats, o, e-

16. *Ibid.*, fig. 440.

17. *Ibid.*, figs. 362-363.

18. *Ibid.*, figs. 381-382.

19. PLINI, N. H., III, 117.

20. MARCIAL, VII, 10.

21. OPIÀ, III, 620-621.

22. MARCIAL, X, 73.

23. PLINI, N. H., III, 117.

24. PLINI, N. H., III, 117.

25. PLINI, N. H., III, 117.

26. A. ABAD i L. NIETO, «Habis», 2 (1971) ps. 2-3.

27. Abundants troben a Roses. Un exemple, publicat a «Habis», 2 (1971) ps. 2-3.

28. OPIÀ, III, 620-621.

l fou potser un estiment d'*opus* na nova fase de l suposar lligat à mitjançant un cant unes inclinena a una conrd-oest, tres noes d'interpretaap al sud aclarir-

cebrats, ha cons-e la més remota me del paleolític peixos vius, editècniques la filla aquests pro-

envolupant una tzació de la pesa de la conserva el producte en cosa solucionava ó.

escala a la con-ncialitzar-los acti-entrada a les ma-et de Gibraltar." ca de la pesca a mades dels textos ent de veure re-, doncs, és possi-ades," Sexi,¹⁵ Ab-

paña (dirigida per 380-387 i figs. 209- alaison dans la Mé- 1-6 i fig. 1. afia y etnografía de

Ed. Cymys, 1979).

dera,¹⁶ etc.; la llíssera a les d'Ilipa,¹⁷ Caura,¹⁸ etc. Pels textos clàssics coneixem l'existència, a les nostres costes, de catxalots i orques, els quals lluitaven amb les balenes davant les costes de Gades en el solstici d'hivern,¹⁹ verats,²⁰ tonyines,²¹ molls,²² perques,²³ morenes, pops,²⁴ ostres, entre les quals eren especialment apreciades les que es criaven en aigües pròximes a Elx²⁵ i les de Tarragona, i una gran quantitat d'altres espècies de peixos i molluscs.

La pesca devia fer-se de maneres diverses, i cal mencionar, especialment, els enclavaments fixos situats en zona de pas obligat de les espècies migratòries. Cal assenyalar les almadraves, curiosa construcció que encara continua utilitzant-se per pescar la tonyina. N'hi ha de formes diverses, però la idea bàsica és una sèrie de xarxes disposades en forma d'embut a través de les quals les tonyines són dutes vers una gran bossa amb una xarxa a la part inferior. Un cop plena, la xarxa de sota va tesant-se amb l'ajut d'unes barques, la qual cosa obliga les tonyines a pujar a la superfície, on són pescades (o caçades) amb uns garfis adients.

Un altre procediment enginyós fix, que tenim ben documentat a les costes de Cadis, consisteix en una sèrie de tancats de pedra que queden sumergits durant la marea alta, i en baixar el nivell de l'aigua poden agafar-se amb la mà els peixos que resten atrapats dins els tancats.²⁶ Lamentablement no tenim una datació precisa de la utilització d'aquest giny.

Degueren fer-se servir, també, instruments tradicionals transportables, com ara els hams,²⁷ les xarxes, arpons, etc.

La pesca degué ser intensa durant l'època de pas de les espècies migratòries, les quals, seguint un cicle vital, cerquen llocs adients per fresar i van repetint cada any el mateix camí.

Entre aquestes espècies fou —i continua essent-ho— especialment apreciada la tonyina, que durant la primavera (maig-juny), seguint els corrents marí-tims, entra a la Mediterrània per l'estret de Gibraltar, vorejant les costes africanes, i durant l'estiu, després d'haver fresat, retorna a l'Atlàntic vorejant, ara, la costa mediterrània de la península Ibèrica. D'aquest camí seguit per les tonyines, en tenim ja referències antigues, com la d'Opià,²⁸ que ens diu que les tonyines procedents de l'oceà eren pescades primerament pels habitants de la desembocadura del Roine i després pels ibers de llarga cabellera.

Aquest peix podia comercialitzar-se fresc o bé conservar-lo i obtenir-ne productes derivats, o, en segons quines circumstàncies, podia ser conservat viu en

16. *Ibid.*, fig. 440.

17. *Ibid.*, figs. 362-363.

18. *Ibid.*, figs. 381-382.

19. PLINI, N. H., IX, 11, 12 i 13.

20. MARCIAL, VII, 78; PLINI, XXII, 146.

21. OPIÀ, III, 620-624.

22. MARCIAL, X, 73.

23. PLINI, N. H., IX, 68.

24. PLINI, N. H., IX, 89.

25. PLINI, N. H., XXXII, 62.

26. A. ABAD i L. MORENO, *Aportaciones al estudio de la pesca en la antigüedad*, a «Habis», 2 (1971) ps. 209-221.

27. Abundants troballes en les excavacions de l'edifici de l'època del baix imperi de Roses. Un exemple, publicat a MARTÍN, NIETO i NOLLA, *op. cit.*, p. 264 (hab. 04.52).

28. OPIÀ, III, 620-624.

dipòsits especialment dissenyats. Aquesta possibilitat, tanmateix, només degué utilitzar-se amb la finalitat ben clara de poder menjar peix fresc durant l'any, particularment quan les condicions climàtiques dificultaven la pesca o esperant l'arribada de les espècies migratòries. D'aquest fet ens n'informa Plini el Vell, Columella i Varró,²⁹ i ho confirma l'arqueologia; s'han localitzat, en llocs diversos, una sèrie de piscines rectangulars tallades a la roca amb canals que permetien l'entrada d'aigua del mar i la conservació de peixos vius. En coneixem a Xàbia,³⁰ el Campello i també a la Mediterrània oriental.³¹

El sistema per conservar el peix més usual consistia a salar-lo. Calia, per fer-ho a gran escala, unes construccions especialment dissenyades, unes factories, que coneixem força bé gràcies a les abundantíssimes troballes.³²

El procés començava esbudellant els peixos grossos; després eren tallats a grans trossos, al damunt dels quals s'hi feien ferides i solcs (talls) la finalitat dels quals era de facilitar la penetració de la sal. Aquesta tasca devia tenir lloc en una sala de la factoria pavimentada amb un sòl impermeable, per regla general d'*opus signinum*. Calia, en aquesta primera fase, aigua abundant, imprescindible per netejar el peix i, en acabat, el paviment.

Els trossos de peix coberts abundantment de sal eren col·locats després en dipòsits, on devien romandre uns vint dies salant-se i assecant-se. Per tal de facilitar la dessecació, els dipòsits eren impermeabilitzats i presentaven una inclinació marcada vers un angle on, a vegades, hi havia una concavitat que devia servir de receptacle dels líquids residuals, tot i que pot pensar-se també que aquests receptacles eren utilitzats per fer més simple la neteja.³³ De vegades, i sobretot quan els dipòsits es troben per damunt del nivell del sòl, hi ha una petita conducció al fons que comunica amb un receptacle exterior que devia servir per recollir els líquids i facilitar la dessecació.³⁴ Aquest és el sistema que ferem servir a Roses.

Mentre que les concavitats per a recollir els líquids són més aviat de forma circular o semicircular, els dipòsits són quadrats o rectangulars, de mides diverses i amb les arestes arrodonides per tal de facilitar la neteja.

Les sales dels dipòsits devien ser a l'aire lliure, per tal d'accelerar la dessecació, tot i que és molt probable la presència d'un sostre senzill damunt els dipòsits per tal de protegir les conserves de peix d'un ruixat.

Sobre aquest procés, fent referència especialment a les conserves de tonyina pescada a Gades, ens en parlen Hicēsi i Dorió.³⁵

29. PLINI, N. H., IX, 19; COLUMBEL·LA, *De re rus.*, VII, 16-17; VARRÓ, *Rer.rur.*, III, 17.

30. G. MARTÍN i M. D. SERRES, *La factoria pesquera de Punta de l'Arenal y otros restos romanos de Jávea (Alicante)*, «T.V.S.I.P.», 38 (València 1970), p. 85.

31. C. DAVARAS, *Rock-cut fish tanks in eastern Crete*, «The Annual of the British School at Athens», 69 (1974), ps. 87-93.

32. Exemples abundosos a PONSICH-TARRADELL, *Garum et industries*, citat, ps. 9-90.

33. Aquests receptacles del fons dels dipòsits són molt freqüents. Un de magnífic a M. DEL AMO, *Restos materiales de la población romana de Onuba*, a «Huelva Arqueológica», 2 (1976), lám. 9.

34. Idèntic sistema utilitzat a la factoria nord-africana d'Alcazarsegher (PONSICH-TARRADELL, *op. cit.*, ps. 71-75, fig. 48).

35. A. SCHULTEN, *Fontes Hispaniae antiquae*, II (Barcelona 1925), ps. 191-192 (Hicēsi, *Ateneu*, 315,D; Dorió, *Ateneu*, 315,C).

Un cop salat, el peix es mades en una dependència per observar en la majoria de les comercialitzacions.

Un dels productes més utilitzats és el *garum*.³⁶ Amb base de peix, sang, bleders, anxoves o rogers, era una base romana per acompanyar utilitzat com a medicament.

Entre els tipus de *garum*, el *sociorum*,³⁷ també anomenat *garum arcanum* o el *garum rat* (Scomber),³⁸ que es feia d'aquest fet s'anomena *garum rat*.³⁹

Existiren molts altres tipus amb nom de *muria*,⁴⁰ del *garum arcanum* o el *garum rat*.

Pel que sabem, en aquells temps amb sal en petits recipients, el home volia accelerar-ne el procés.

El funcionament de la factoria

Hem descrit, abans, el procés de mades de peix de la ciutat i l'arqueologia, d'un costat, i la troballa cercant la funció de la factoria.

L'abundància de peix i el tinent de la importància econòmica i la degradació dels peixos de les activitats més importants de la pesca de la tonyina eren factors que feien necessari el desenvolupament d'una factoria.

36. Sobre aquest d'ús de *garum* vegeu *quités grecques et romaines*, també ZAHN, «Garum» PAULY-WISSOWA (Stuttgart), I, 1000.

37. MARCIAL, XIII, 10.

38. PLINI, N. H., X, 117.

39. R. ETIENNE, *Antiquités de Narbonne*, I, 100.

40. MARCIAL, XIII, 10.

41. ESTRABÓ, III, 4, 16.

42. MARCIAL, XIII, 10.

43. AUSONI, *Epist.*, 16, 1.

44. Sobre la importància de la zona costanera del golf de Narbonnaise à l'époque romaine, vegeu GURI, xxv (1959), ps. 8-10, nostre litoral.

Un cop salat, el peix devia ser envasat en àmfores, que eren emmagatzemades en una dependència pròxima a l'habitació dels dipòsits, tal com podem observar en la majoria de les factories conegudes —i a Roses— esperant la comercialització.

Un dels productes derivats del peix, de difusió més àmplia i de més prestigi, és el *garum*.³⁶ Amb aquest nom coneixem un seguit de salses fabricades a base de peix, sang, brànquies i budells, conjuntament amb petits peixets sencers, anxoves o rogers, que arribà a ser un element imprescindible de la cuina romana per acompanyar carns, verdures i fins i tot ous ferrats.³⁷ També fou utilitzat com a medicina.

Entre els tipus diferents de *garum* cal assenyalar, per la seva qualitat,³⁸ el *sociorum*,³⁹ també anomenat *garum* hispànic, fabricat amb les despulles del verat (*Scomber*),⁴⁰ que era tan abundós a Cartago Nova que Estrabó ens diu que d'aquest fet s'anomenà *Scombraria* l'illa d'Escombreras pròxima a aquesta ciutat.⁴¹

Existiren molts altres tipus de *garum*, com el de tonyina, conegut amb el nom de *muria*,⁴² del qual sabem que era famós el fabricat a Barcelona,⁴³ o el *garum arcanum* o el *faecosum*.

Pel que sabem, en la fabricació d'aquesta salsa hom barrejava els ingredients amb sal en petits receptacles i els deixava macerar al sol durant dos mesos. Si hom volia accelerar-ne el procés, s'havia d'escalfar amb foc.

El funcionament de la factoria de Roses

Hem descrit, abans, les restes conegudes fins ara de la factoria de conserves de peix de la ciutadella i el funcionament teòric, segons els textos clàssics i l'arqueologia, d'un d'aquest edificis; ara intentarem de centrar-nos en aquesta troballa cercant la funcionalitat de cada dependència.

L'abundància de pesca d'aquella zona a l'antiguitat, l'hem de suposar partint de la importància actual d'aquesta activitat.⁴⁴ Malgrat els canvis socio-econòmics i la degradació ecològica, la pesca al nord-est del Principat ha estat una de les activitats més importants, i encara en alguns llocs continua essent-ho. La pesca de la tonyina entorn del cap de Creus, si bé ha desaparegut, ha estat prac-

36. Sobre aquest derivat podeu consultar l'article «garum» a *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, de DAREMBERG, SAGIO i POTTIER (París 1898), vol. II, p. 1.459; també ZAHN, «Garum», a *Realencyclopaedie der Classischen Altertumswissenschaft*, de PAULY-WISSOWA (Stuttgart 1910), vol. VII-A, cols. 841-849.

37. MARCIAL, XIII, 40.

38. PLINI, N. H., XXXI, 40.

39. R. ETIENNE, *À propos du «garum sociorum»*, «Latomus», 39 (1970), ps. 297-313.

40. MARCIAL, XIII, 102.

41. ESTRABÓ, III, 4, 6.

42. MARCIAL, XIII, 103.

43. AUSONI, *Epist.*, XXV.

44. Sobre la importància del comerç de la sal, la pesca i la fabricació de salaó a la zona costanera del golf del Lleó, podeu consultar F. BENOIT, *L'économie du littoral de la Narbonnaise à l'époque antique. Le commerce du sel et les pêcheries*, «Rivista di Studi Liguri», XXV (1959), ps. 87-110. Moltes de les coses que allí s'addueixen són aplicables al nostre litoral.

ticada decididament fins fa pocs anys, tal com ho recorden pescadors i homes de mar en actiu. En el terme municipal de Roses hi ha un indret conegut amb el nom de l'Almadrava on funcionà aquesta mena de parany durant molt de temps. Al Port de la Selva, a l'altra banda del cap de Creus, quan passaven les tonyines al final de l'estiu i principi de la tardor, la seva pesca es feia comunitàriament.

Per a la fabricació de conserves de peix era imprescindible la sal. No coneixem, ara com ara, l'existència de salines en aquest indret, explotades a l'antiguitat, però pot ser interessant d'assenyalar, ben a la vora del terme municipal de Roses, un rierol dit de les Salines, nom curiós que potser indica l'existència de salines als encontorns en èpoques anteriors.

Malgrat tot, aquest és un problema menor, perquè aconseguir sal partint de l'aigua de mar en latituds com la nostra no és gens difícil. Tampoc no ho degué ser per als antics habitants de Roses.

En el procés de fabricació cal no oblidar que hom treballava amb líquids abundants i amb una matèria primera de rapidíssima putrefacció, i, per tant, calia comptar amb unes zones de treball impermeabilitzades que fessin senzilla la neteja. Això explica la utilització de l'*opus signinum*, fàcil de fabricar, sòlid i net, en la major part de factories i específicament a Roses. La preocupació per la netedat explica l'absència d'arestes vives en els dipòsits, que són substituïdes, moltes vegades, per uns acabats prominents en forma de quart de cercle.⁴⁵ Una funció semblant devien tenir els receptacles circulars, excavats a vegades a l'interior dels dipòsits o a fora, dins el paviment de la dependència general, com passa a Roses. En aquest cas les cassoles situades davant de cada dipòsit devien tenir una funció higiènica i de dessecació, mentre que el receptacle semicircular adossat al mur sud devia servir per recollir-hi les deixalles generals de la preparació. Per tal d'impedir que les escorrialles sortissin de l'habitació, els llindars de les portes eren força enlairats. La neteja devia fer-se a base de galledades d'aigua.

Pensem, doncs, que les zones pavimentades amb un revestiment impermeable foren utilitzades per netejar i bocinejar el peix, que era preparat per ser ficat als dipòsits amb la sal. Aquesta operació degué fer-se, a Roses, a la dependència general de la sala dels dipòsits. A continuació s'introduïen els trossos en els petits bassals, ben amarats de sal, i s'esperava que es dessequessin. Els líquids i l'aigua, per la inclinació especial de cada un dels dipòsits, es dirigien a l'exterior a través d'un petit canal, i anaven a parar als receptacles troncocònics, ficats dins del sòl. La sala gran, al sud de l'habitació dels dipòsits, potser servia de magatzem de les conserves de peix enllestides.⁴⁶

No tenim indicis clars per saber si en aquesta factoria s'hi fabricà *garum*, la qual cosa, d'altra banda, seria ben lògica, car aquest producte s'obtenia bàsicament aprofitant sang i budellam dels peixos que havien de salar-se. Podria pensar-se que, en aquesta tasca, s'hi dedicaren els dos petits dipòsits rectangulars

45. M. SOTOMAYOR, *Nueva factoria de salazones de pescado en Almuñécar (Granada)*, «N.A.H.», xv (1971), ps. 141-178.

46. Una altra possibilitat que cal tenir en compte és que aquesta gran habitació hagués tingut sobre les restes de paviment de calç una capa d'*opus signinum*, feta malbé, tal com podrien indicar alguns indicis. Si això fos cert, caldria pensar en aquesta sala com a lloc ideal per esbocinar els peixos.

situats a l'angle nord-se comunicació ni com

Quant a les espècies hem localitzat distintes rines.⁴⁷ El grup principal amb alguns exemplars mat de 130 kg. També de tota mena (*Murex*) brossissims en aquesta preparats per al comerç en la fabricació de ga

Consideracions finals

La localització de la qual encara des de vista.

Les fonts antigues tabliments, al sud de braltar i en una bon rània, el punt més de peix calia situar referents a la pesca nord, i especialment lent *muria* de Barcelona d'un punt de vi

47. En la bibliografia tinent en la imatge (PONSICH i TARRADELLA, p. 43, fig. 27 i p. 53, PONSICH, *A propos de la Casa de Velázquez, l'habitatge de l'establiment de Roses*, drà matisar la funció del dipòsit de Roses fossin dedicats a la funció nova documentació.

48. Agraïm al Dr. J. M. Nolla l'estudi de la fauna local definitives seran publicant.

49. P. PARIS i G. MARTÍN, «Annales de la Faculté de Sciences de Montpellier», p. 96.

50. G. MARTÍN, *Excavacions arqueològiques a don Pío Beltrán Vázquez*, op. cit., ps. 82-83.

51. AUSONI, *Epigrafs*

situats a l'angle nord-oest de l'habitació, subdivisió d'un dipòsit anterior, i sense comunicació ni conducció amb la cassoleta exterior.⁴⁷

Quant a les espècies zoològiques documentades a Roses, cal senyalar que hem localitzat distintes classes de molluscs, de peixos i, fins i tot, mamífers marins.⁴⁸ El grup principal, segons el doctor Pere Arté, correspon al de les tonyines, amb alguns exemplars que mesuraven 2,20 m de llargària i amb un pes aproximat de 130 kg. També cal citar restes abundoses del grup del dofins, i molluscs de tota mena (*Murex*, *Cardium*, *Ostrea*, *Patella*, etc.). Aquests molluscs, nombrosíssims en aquesta factoria i en d'altres,⁴⁹ potser devien ser manufacturats i preparats per al comerç, o bé utilitzats, substituint o acompanyant petits peixets, en la fabricació de *garum*.

Consideracions finals

La localització d'aquesta factoria a Roses, la importància i les dimensions de la qual encara desconeixem, ha estat un fet molt valuós des de diversos punts de vista.

Les fonts antigues i l'arqueologia documenten una intensa concentració d'establiments, al sud de la península Ibèrica, a banda i banda de l'estret de Gibraltar i en una bona part de la costa del sud-est. Fins ara, a la costa mediterrània, el punt més al nord on havia estat detectada una factoria de conserves de peix calia situar-lo entorn de Xàbia.⁵⁰ Tanmateix, hi havia indicis prou clars referents a la pesca i a la fabricació de salses i conserves de peix més cap al nord, i especialment clara és la menció d'Ausoni, el segle IV, que lloa l'excel·lent *muria* de Barcelona.⁵¹ La descoberta de l'establiment de Roses documenta des d'un punt de vista arqueològic i valora extraordinàriament aquest passatge

47. En la bibliografia sobre factories i fabricació de conserves de peix, s'insisteix contínuament en la importància dels petits dipòsits a l'hora de fabricar l'apreciadíssim *garum* (PONSICH i TARRADELL, *op. cit.*, p. 11, fig. 4; p. 18, fig. 7; p. 33, fig. 19; p. 37 [Lixus]; p. 43, fig. 27 i p. 53, fig. 33 [Tahadart]; p. 57, figs. 36-38 [Cotta]; ps. 86-87 [Belo]; M. PONSICH, *A propos d'une usine antique des salaisons à Belo (Bolonía-Cadix)*, «Mélanges de la Casa de Velázquez», XII (1976), p. 77; R. SANQUER i P. GALLIOU, *Garum, sel et salaisons en Armorique Gallo-romaine*, «Gallia», 30 (1972), p. 219. D'ençà la descoberta de l'establiment de Roses i a través de notícies procedents d'ací i d'allà, podem que caldrà matisar la funció dels bassals petits de les grans factories de l'àrea de l'estret. Qualsevol dipòsit de Roses és molt més petit que el dels establiments clàssics i no podem que fossin dedicats a la fabricació del *garum*. És una qüestió que queda penjada a l'espera de nova documentació.

48. Agraïm al Dr. Pere Arté, de l'Institut d'Investigacions Pesqueres de Barcelona, l'estudi de la fauna localitzada a les excavacions de l'establiment de Roses. Les conclusions definitives seran publicades en una monografia que sobre aquest jaciment estem preparant.

49. P. PARIS i G. BONSOR, *Exploration archéologique de Bolonia (province de Cadix)*, «Annales de la Faculté des Lettres de Bordeaux et des Universités du Midi», xx (1918), p. 96.

50. G. MARTÍN, *Las pesquerías romanas de la costa de Alicante*, a «Papeles del Laboratorio de Arqueología de la Universidad de Valencia. Estudios de Arqueología dedicados a don Pío Beltrán Villagrasa en su 80 aniversario», 10 (1970), ps. 139-153; MARTÍN-SERRES, *op. cit.*, ps. 82-83; PONSICH-TARRADELL, *op. cit.*, ps. 81 i 113-117.

51. AUSONI, *Epist.* xxv.

del poeta gallo-romà i confirma l'existència, molt més al nord del cap de la Nau, d'oficines dedicades a produir salaons de peix i altres derivats.⁵²

Un altre aspecte important evidenciat arran de la troballa de Roses fa referència a la cronologia. Per regla general, la majoria dels establiments dedicats a la fabricació de salaó de peix i altres derivats, ben estudiats, desapareixen o minven brutalment en la seva producció arran de la crisi del segle III.⁵³ Molt poques continuaren durant el segle IV.

Curiosament, la factoria de la ciutadella inicià la producció en aquest segle⁵⁴ i continuà fent-ho durant els segles següents. Aquest fet, evidentment, lliga amb el passatge d'Ausoni i, sobretot, amb la gran importància de la Roses del període del baix imperi i el visigòtic.⁵⁵ Potser es pot pensar, a nivell d'hipòtesi, que la crisi fou, aquí, més lleu o que la recuperació fou més ràpida i amb molta força, i que seguint una tradició anterior,⁵⁶ o mirant d'aprofitar la riquesa marinera de l'indret, s'establiren una sèrie de factories i establiments dedicats a la fabricació de conserves de peix.

Entre altres preguntes interessants que podrem resoldre a mesura que l'excavació avanci, una d'especialment decisiva fa referència a les dimensions de l'establiment de Roses i al volum de producció, i una altra als recipients utilitzats per a comercialitzar els productes salats i els derivats. La resposta a aquestes dues qüestions pot aclarir, segons com, molts punts obscurs sobre la història de Roses i del nostre país a la baixa antiguitat.

52. I, a més, tenint en compte la documentació, important, recollida per Benoit, que si bé fa referència a la costa de la Gàl·lia Narbonesa, una bona part de les conclusions poden aplicar-se a la costa nord del Principat (BENOIT, *op. cit.*, ps. 97-110). D'altra banda, cal dir que uns arqueòlegs francesos ens han comunicat la probable troballa d'establiments dedicats a produir conserves de peix a la costa del Rosselló.

53. PONSICH-TARRADELL, *op. cit.*, ps. 113-118, fig. 59; MARTÍN-SERRES, *op. cit.*, ps. 81-89; PONSICH, *op. cit.*, ps. 78-79; SANQUER-GALLLO: *op. cit.*, p. 199.

54. Tal com podeu veure en el primer apartat d'aquest treball.

55. P. DE PALOL, *Rosas, de la Antigüedad a la Edad Media*, «Revista de Gerona», 31 (1965), ps. 23-33; MARTÍN, NIETO i NOLLA, *op. cit.*, ps. 10-48.

56. És ben possible que l'edifici localitzat per sota de la factoria de l'època del baix imperi fos també un establiment dedicat a la salaó de peix.

Notícia del tre de Torelló d'

per Núria Tarr

Aquest article no
bre el tresor de Tore
vell numismàtic, i a
convenient d'avençar
planteja aquest tresor
tiu, sinó simplement
cies.

El tresor de Tor
monedes de bronze:
tikesken, 1 as d'Ob
de l'any 111 o 112

Aquest tresor fou
sa Serra Belabre, dir
Torelló d'en Cintes,
pital, seguint la car
en diu l'excavadora)
talaiòtic gran (del ti
truït, del qual nomé
tre talaiot més petit

Els recintes que
blats talaiòtics men
funció d'hàbitat. Lim
ha unes pilastres que

Dintre del círcul
el tresor. No podem
ció de M. Ll. Serra
lugar el segundo día
mente se había abier
se habían desviado;
dad la tierra cedió y

1. L'estudi numismàtic
ximament, és el tema c

Sumari

	Pàg.
PORTADA:	
<i>Paisatge de l'Alta Garrotxa: ROCABRUNA</i>	
HISTORIA	
Els límits del comtat d'Empúries per Albert Compte	249
Correspondència entre la ciutat de Girona i Victor Balaguer per Lluís Batlle	255
Notas para la elaboració de una historia de la historiografia catalana per Antoni Simon	257
ARQUEOLOGIA I HISTORIA DE L'ART	
La vila romana baix-imperial de la Ciutadella de Roses per J. M. Nolla i F. J. Nieto	267
L'estació romana del Camp del Bosquet (II) per Josep Casas	275
CIENCIES	
Notes sobre lepidòpters de les comarques gironines per A. Massó i J. J. Pérez De-Gregorio	285
Reflexions entorn dels estudis del medi natural en la planificació urbanística de set municipis gironins. per J. M. Mallarach i M. Riera	289
Un insecte nord-americà que ataca els plàtans per Jordi Ribes	299
NOTICIA D'ART	
Miscel·lània d'actualitat per M. Gil Bonancia	305
VARIA	
Per a una geografia religiosa de la diòcesi de Girona per J. M. Marquès	311
El Girona F. C. ha complert 50 anys per Josep Clara	315
Els que he trobat pel camí: Mn. Antoni Malats per Camil Geis	325
Dels nostres verals: Santa Maria de l'Estela per Joaquim Gironella	329
NOTICIA DE BIBLIOGRAFIA	
Bibliografia gironina recent	335



La Catedral des de la Torre Gironella

La vil·la romana Baix - Imperial de la Ciutadella de Roses.

Algunes
consideracions i
darreres
novetats.

per
J. M.^a Nolla
I F. J. Nieto

Les excavacions a Roses s'iniciaren, **de facto**, l'any 1916, a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans, però uns resultats poc interessants, segons els directors de la campanya, menaren a l'abandonament de les prospeccions, dos anys després.

La recuperació del jaciment cal atribuir-la als Srs. Riuró i Cufí que l'any 1934 començaren una sèrie de sondeigs en el petit turó ocupat per l'església llombarda de Santa Maria, amb resultats espectaculars (1). Un cop acabada la guerra civil i la post-guerra immediata, les excavacions foren repeses (anys 1945-1946), i d'aleshores ençà s'han continuat amb més o menys continuïtat. Des de 1956, i com a darrera etapa en aquest llarg procés, la direcció de les excavacions està en mans del Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona, la qual de vegades ha col·laborat amb altres institucions i entitats (2).

La topografia del jaciment antic de Rhode és característica i pensem que pot ser interessant de comentar-la breument: una petita elevació, entorn i sota l'església de Santa Maria, ocupada quasi del tot per la Roses medieval, envoltada per dues rieres, a llevant i a ponent, a molt poca distància del mar i ben protegida de Tramuntana per la serra de Roda. Cal afegir-hi, també, l'existència al subsòl d'una capa freàtica molt rica i fàcilment accessible. Totes aquestes circumstàncies afavorien l'ocupació del lloc per l'home (3).

El jaciment més antic i el nucli de la població en tot moment caldrà que el cerquem en aquest puig, tal com sembla documentar l'ar-

- 1) L'excavació no fou publicada fins quinze anys després (F. RIURO i F. CUFÍ, **Prospecciones arqueológicas en Rosas (Gerona)**, a **Anales del Instituto de Estudios Gerundenses**, XV, 1961, 1962, pàg. 203-224).
- 2) L'any proper, 1981, es compliran 25 anys d'excavacions arqueològiques del Servei a Roses. Aquest article vol ser un modest homenatge a aquest fet significatiu i, pensem, molt important.
- 3) L'anàlisi topogràfica dels llocs triats per fenicis i per grecs alhora d'establir-se en un lloc coincideix quasi del tot amb la topografia de l'antiga Rhode: turonet, preferentment illa, molt pròxim a la costa amb rierols o rius pròxims. Recordem el cas veí de Sant Martí d'Empúries la **Palaiàpolis** o primer establiment dels focuus.

queologia (4), però en moments d'eufòria econòmica, quan s'aprofiten les bones condicions naturals, la ciutat s'amplia i s'eixampla als peus del tossal a banda i banda, ocupant bona part de la llengua de terra que queda delimitada entre les dues rieres. Així veiem com, vers la segona meitat del segle IV a.C., sorgeix l'anomenat **barri hellenístic**, traçat amb planta regular, segons els cànons clàssics de l'època i ocupant una considerable extensió a la plana, al Sud-Est del turonet de Santa Maria. Es en aquesta zona, immediatament al Sud del **barri hellenístic**, on cal situar el gran edifici o villa baix-imperial, que comencem a conèixer bé des de fa poc temps.

II

Durant la guerra civil, l'Ajuntament de Roses distribuï entre les famílies del poble una sèrie de parcel·les a l'interior de la Ciutadella perquè fossin conreades, com un petit hortet, aprofitant l'existència d'aigua dolça abundantment a poca fondària. Fou aleshores quan en el sector que hem senyalat, al Sud-Est de la Ciutadella, començaren a localitzar-se parets i altres troballes que documentaven alguna estructura (5). Els primers sondeigs seriosos tingueren lloc durant les campanyes de 1945-1946, i des de llavors començà a parlar-se d'una villa romana. L'inici conscient i seriós d'excavació d'aquest edifici cal situar-lo durant els anys seixanta. En aquesta etapa, la penúltima, sota la direcció del malaguanyat Miquel Oliva, més que d'excavació estratigràfica del jaciment, hauria de parlar-se de descobriment; s'enretirà els nivells superficials deixant al descobert una part important de l'estructura de l'edifici, excavant completament alguna habitació, de tant en tant. Aquesta era la tasca que calia fer en aquells moments quan era bàsic demostrar la importància del jaciment per poder-lo salvar de l'es-

-
- 4) Ara per ara el material arqueològic més antic trobat a Roses procedeix d'aquest sector. A època baix imperial, molt important a Roses se situa sota l'església de Santa Maria una basílica del segle IV o V de la que posseïm, molt ben estudiada pel professor Palol, una magnífica ara.
- 5) De la distribució de la Ciutadella en parcel·les en queden bons records. L'any 1978 excavant l'habitació G. V vàrem localitzar un pou de pedra seca construït en aquella època per a regar i que sortosament destruï molt poc el jaciment. En la planta (fig. 1) hem reconstruï l'àrea tal com imaginem que era, sense massa dificultats.

peculació i de la destrucció (6). Fou en aquesta etapa quan sentírem parlar per primera vegada d'una villa baix-imperial que el seu excavador datava a època constantiniana (7).

El moment final, dins d'aquesta breu història de la investigació s'inicià l'any 1976 quan un equip, organitzat entorn del Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques, es féu càrrec de les excavacions amb nous plantejaments i noves mireres i amb resultats esperançadors (8). Un dels objectius immediats de l'equip fou el de documentar, estratigràficament, la cronologia i les diverses fases d'ocupació de la Villa, la seva distribució i, evidentment, la seva funció.

III

L'excavació de bona part de l'habitació G. IV, entorn del pou (fig. 1), fou excepcionalment explícita, amb la individualització d'una estratigrafia clara: sobre la platja fòssil (sorra estèril) i la capa freàtica, uns nivells i unes estructures del segle I-II d.C. (habitació G. VI. Fig. 6), i un edifici d'època incerta (segle II-III d.C.), que hem anomenat **villa antiga** (9). Al damunt, recolzant-se de vegades en les estructures anteriors s'alça una nova construcció, la planta de la qual comencem a conèixer bé (fig. 1) i que cal datar pel material arqueològic recuperat, vers el 350/360 d.C., amb seguretat.

Però una anàlisi de l'àrea excavada, o almenys descoberta, ens permet de fer una sèrie de suposicions. Ara per ara, coneixem els límits meridional i oriental del gran edifici que ofereix una planta rectangular, gens simètrica, i que ocupa, de moment, uns 1.600 metres quadrats. Al Sud i a l'Oest cal continuar les excavacions per poder-ne delimitar el perímetre.

-
- 6) La Ciutadella fins a la declaració de conjunt **històric-artístic**, el 23 de febrer de 1961, estigué a punt de convertir-se en barri residencial. L'acció valerosa de diverses persones, entre les quals cal recordar Miquel Oliva i Francesc Riuró, salvà la Ciutadella i el jaciment arqueològic de la total destrucció.
- 7) Especialment a: M. OLIVA PRAT, **Arquitectura romànica ampurdanesa. Santa Maria de Rosas (Gerona)** (1), a *Revista de Gerona*, 61, 1972, pàg. 32-43.
- 8) Primers resultats a: M. A. MARTIN, F. J. NIETO i J. M.ª NOLLA, **Excavaciones en la Ciutadella de Roses (Campanya 1976 y 1977)**, Girona, 1979. Serie Monogràfica núm. 2. ST.I.A.
- 9) NIETO i NOLLA, **Excavaciones...**, citat, pàg. 16-48.

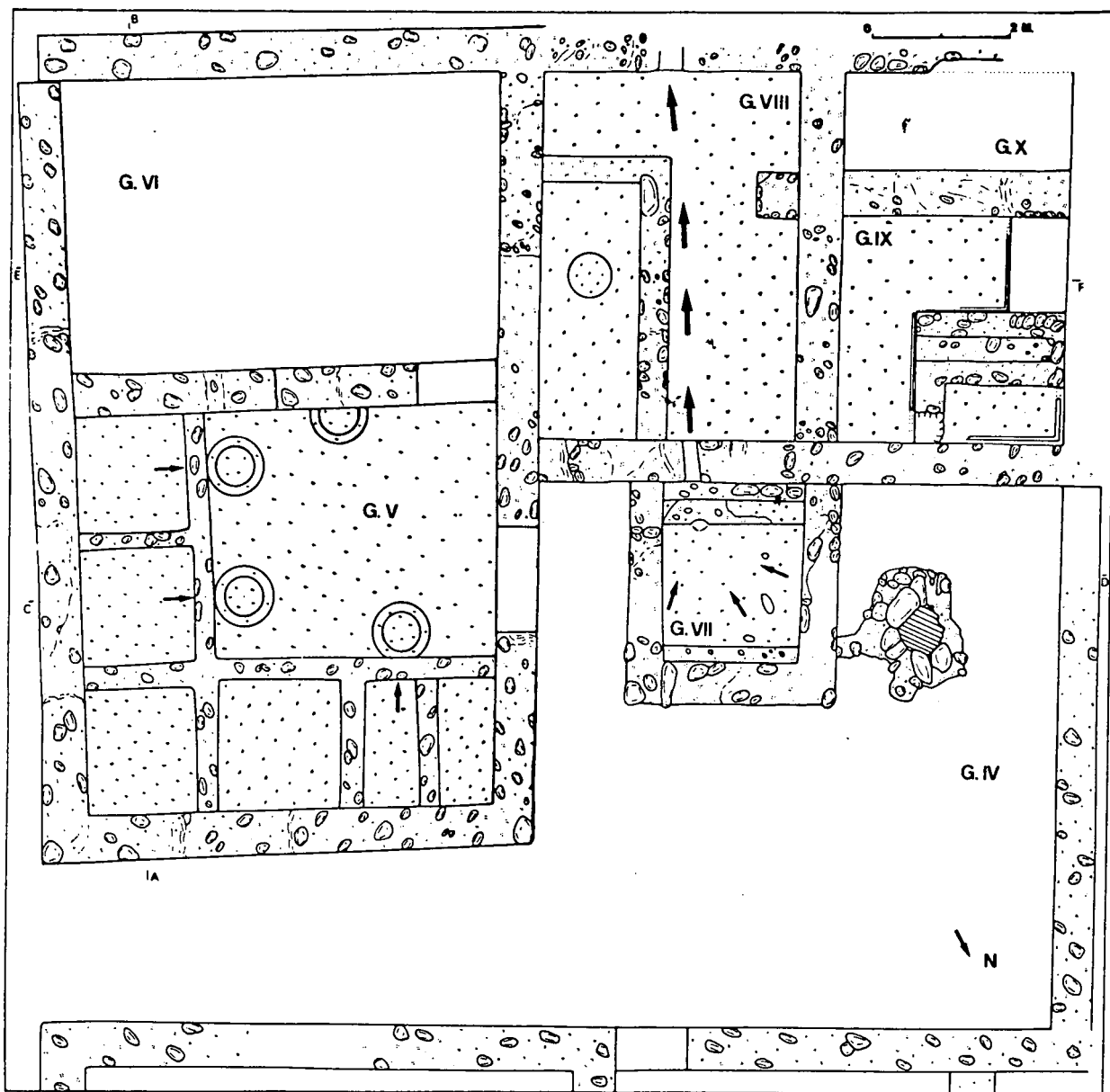


Figura 1. Planta general de la factoria. Vil·la baix-imperial de Roses.
Excavacions de 1976-1980.

Una bona part de les estructures visibles, al Nord i pròximes al **barri helenístic** i a les muralles del segle XVI, construïdes amb pedra i argamassa d'enorme duresa, ofereixen uns trets característics diferencials molt clars (fig. 5), respecte a l'àrea excavada des de 1976. Efectivament, en aquest cas (figs. 6 a 9), la tècnica constructiva emprada és la de l'encofrat, reomplint l'interior amb pedres i argamassa. Els murs són regulars i els acabats bons. L'altre sector construït semblantment, ofereix menys regularitat i unes peculiaritats pròpies que s'observen fàcilment sobre el terreny. Això ens fa pensar en la possibilitat d'una fase inicial en l'edificació de la vil·la entorn del sector septentrio-

nal, la cronologia de la qual desconeixem (10), a la que s'afegí, mitjan segle IV d.C., una sèrie de noves dependències, part de les quals hem excavat i que constitueixen una factoria de conserves de peix. Aquesta zona, que coincideix quasi del tot amb l'àrea excavada des de 1976, presenta almenys dues fases, amb reconstruccions i adaptacions.

10) L'any 1976 excavàrem l'habitació 04, en aquest sector, sense cap resultat (NIETO-NOLLA, *Excavaciones...*, citat, pàg. 223-267).

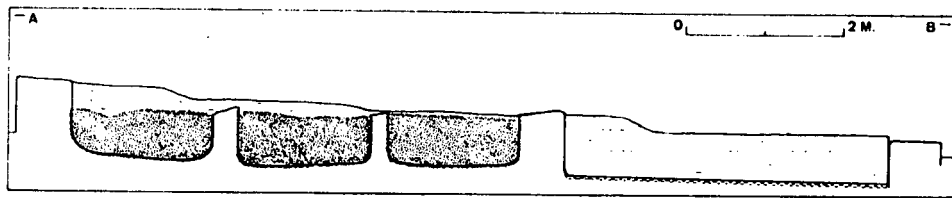


Figura 2. - Secció Nord/Sud (referida a la planta).

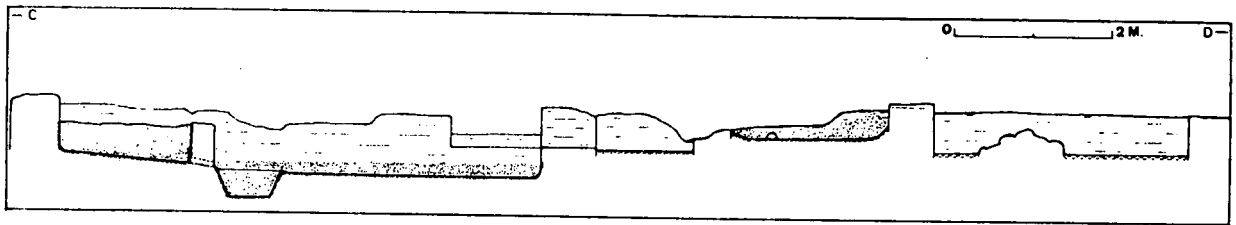


Figura 3. - Secció Est/Oest (referida a la planta).

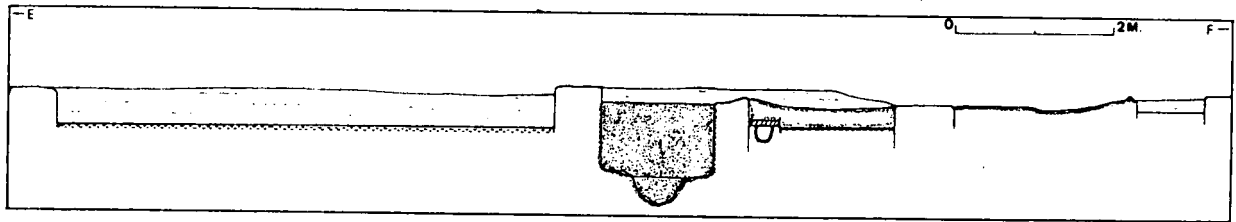


Figura 4. - Secció Est/Oest (referida a la planta).

IV

Sabem des de l'excavació de 1978, que una de les funcions d'aquest gran edifici, o almenys de la segona fase o ampliació, fou la fabricació de salaons de peix (11). La zona excavada limita una àrea especialment dissenyada per aquests afers (figs. 1 a 4 i 6 a 8):

Una gran habitació, la GIV, en forma d'U, amb un dels braços més desenvolupats, de la qual surt un llarg passadís cap a llevant que serveix per a comunicar l'estança i les habitacions amb ella comunicades, amb la resta de l'edifici. La peculiaritat principal de la sala és la presència d'un pou (12) (fig. 1). El paviment de l'indret, pel que sabem, fou de calç amb un

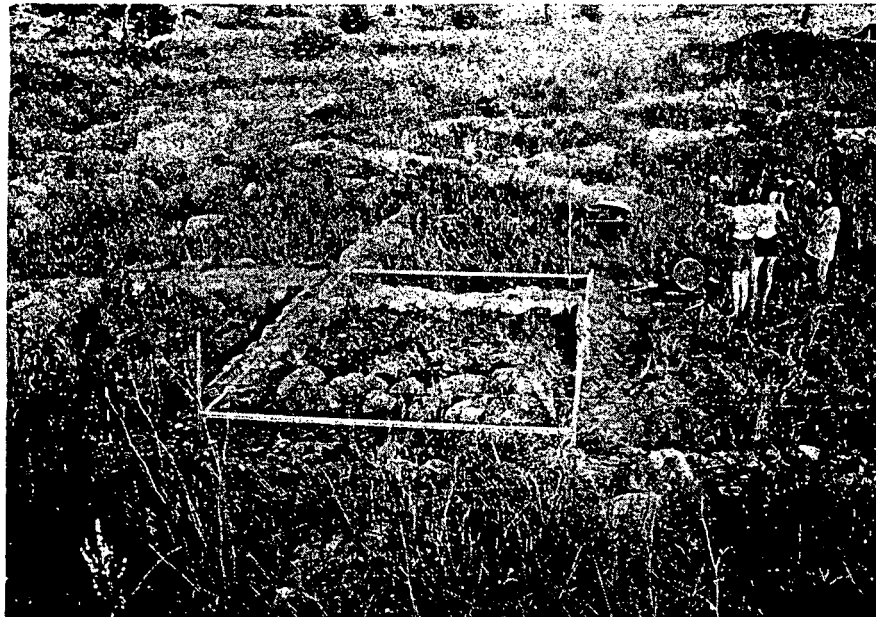
probable recobriment superior que no ha deixat cap rastre. Aquesta habitació comunica pel Sud, amb dues estances, G. III i G. IIIb, d'Est a Oest, excavades de temps i la funció de les quals desconeixem, tot i que podem sospitar la seva relació amb l'activitat industrial desenvolupada en aquesta zona, i a través del braç menor de la U, amb l'habitació G. V, anomenada, també, dels dipòsits. Aquesta estança de dimensions considerables, presenta contra els murs Est i Nord, cinc petits dipòsits, un dels quals —angle Nord-Oest—, fou subdividit en un moment donat. Són de mides molt semblants i amb una capacitat actual entre 1'5 metres cúbics i 2'16 metres cúbics. Completa l'habitació una àrea gran de treball que possibilita un accés còmode als petits aljubs. A dins del paviment i davant d'almenys tres dipòsits (13), podem veu-

11) La factoria estudiada a: J. M.^o NOLLA i F. J. NIETO, *Una factoria de salaons de peix a Roses, a Fonaments*, 3 (en premsa).

12) Totes les factories de conserves de peix necessiten abundantment aigua dolça. (NOLLA-NIETO, *Una factoria...*, citat).

13) L'existència en l'angle d'un pou modern (vegeu nota núm. 5) impossibilita de saber si hi ha què un altre receptacle davant del dipòsit núm. 4.

Figura 5. - Habitació 04. Zona de llevant de la vil·la antiga. Excavació de 1976.



re-hi tres receptacles troncocònics, comunicats amb ells a través d'una conducció en el mur separatori, que servirien per a la neteja (figs. 1, 3 i 8). Contra el mur meridional de l'habitació i situat a mig camí observem mig receptacle troncocònic no relacionat amb cap aljub; hem imaginat que en aquest cas serviria per a la neteja a gallegades de l'àrea de treball de l'estança. L'interior dels dipòsits, els receptacles, el sòl i una bona part de les parets de l'àrea de treball de l'habitació, estan recoberts d'**opus signinum**, impermeable, característic, de no pas massa bona qualitat. És interessant de notar també, el clar desnivell que hi ha entre aquesta sala i les veïnes, G. IV i G. VI, molt més enlairades (fig. 3), la funció del qual és aïllar l'habitació G. V, facilitar-ne la seva neteja i impedir que aigua i brutícia surtin a l'exterior. Finalment ressenyarem que un dels dipòsits —angle Nord/Oest— fou subdividit en dos de més petits en un moment indeterminat, per causes que desconeixem.

L'habitació G. VI, de grans dimensions, presentava un paviment idèntic al de l'estança G. IV, amb una lleugera inclinació vers el Sud. El graó de separació amb l'habitació G. V i el tipus de sòl, conjuntament amb les mides i amb el fet de comunicar-se amb l'exterior només per l'estança G. V, ens fa pensar en la possibilitat d'un magatzem dels productes manufacturats al costat.

L'anomenada habitació G. VII és de mides molt petites. En un primer moment sembla, tal com s'observa a les parets originàries, que degué ser un dipòsit igual al de la sala G. V. En una nova fase, coincidint probablement amb la subdivisió de l'aljub tantes vegades anomenat, hom construí un contrafort doble contra les parets Nord i Sud, i s'alçà el sòl amb un sòlid

paviment d'**opus signinum** que cobreix bona part dels murs d'entorn, el qual s'inclina clarament vers l'angle Sud/Est on hi ha la boca d'una conducció o claveguera, construïda també en aquest moment, que perfora els murs, travessa l'habitació G. VIII (figs. 1 i 3) i continua cap al Sud, sense que de moment sapiguem on mena. Aquest paviment presenta tres grans solcs o forats, fets expressament durant la seva construcció de mides variables i interpretació dubtosa.

L'estança G. VIII, també rectangular i de mides considerables, orientada de Nord a Sud, presenta com a característica destacable l'existència d'un gran dipòsit situat contra l'angle Nord/Est i al llarg del mur de llevant; mesura de llargària 3'65 mts., 1'45 mts. d'amplada i 0'90 de profunditat, amb una capacitat aproximada de 4'76 metres cúbics i és possible de veure-hi un petit receptacle semiesfèric situat quasi al centre del dipòsit amb una clara finalitat orientada a recollir líquid i facilitar la neteja de l'aljub. Es troba totalment recobert d'**opus signinum**, de no pas massa bona qualitat, idèntic al que trobàvem a l'habitació G. V. La resta de la sala és ocupada per un sòlid paviment d'**opus signinum** col·locat després de la conducció de la claveguera que hem citat abans que queda protegida per unes **tegulae** o per plaques grans i poc gruixudes de pissarra. També cal citar l'existència d'una mena d'edicle o contrafort de forma quadrada col·locat contra el mur de ponent i de la mateixa mida (60/65 cmts.), la funció del qual és dubtosa i que sembla subdividir l'habitació. Aquest edicle existia ja en la primera fase de construcció de la factoria.

L'estança G. IX ens ha arribat molt malmeçada, amb bona part de les estructures arruïnades, cosa que dificulta considerablement esbrinar

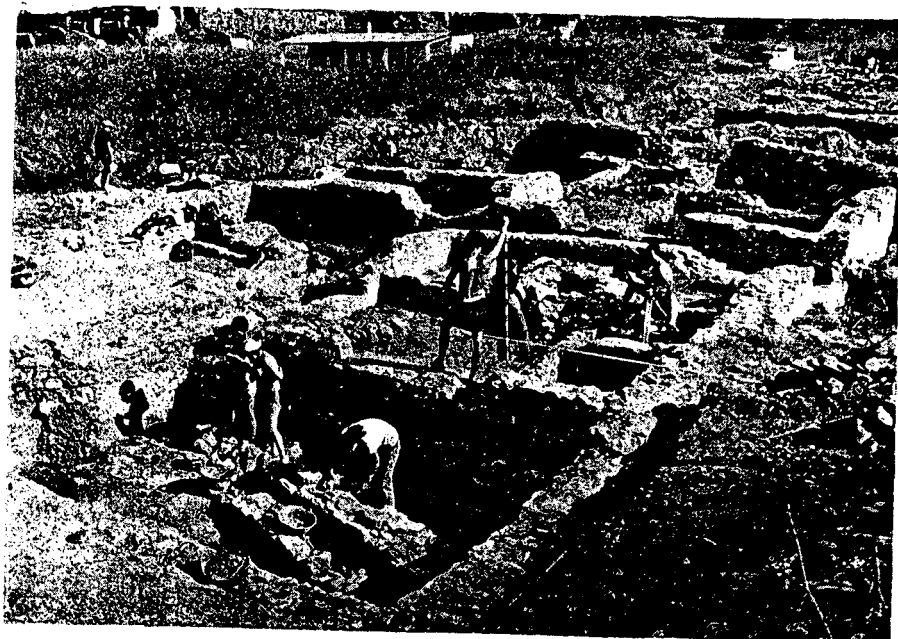


Figura 6. - Aspecte general de l'excavació de les habitacions G^{VI} i G.V. Excavacions de 1979.

narne el seu ús. Hi distingim una àrea ocupada per uns paviments d'**opus signinum** amb una vora alçada en forma de semicercle o mig bocell i inclinats. A l'angle Sud-Oest hi podem observar un probable aljub de dimensions reduïdes —1'35 mts. de llarg per 0'85 mts. d'amplè—, que caldrà acabar d'excavar; i al centre de l'estància contra la paret de ponent uns poderosos murs o contraforts molt arrassats d'utilització desconeguda però que potser serviren per aguantar una superestructura de fusta, desapareguda.

L'habitació G. X, només fou delimitada i roman sense excavar.

Tot aquest sector, habitacions G. VIII, G. IX i G. X, que hem trobat força malmès especial-

ment a nivell de murs, amb les dificultats que comporta aquest fet alhora de comprendre la funció de les habitacions, i les obertures i relacions de les unes amb les altres, sembla en funció de la factoria de conserves de peix, amb el gran dipòsit de l'estança G. VIII, la claveguera, i la pavimentació general de la zona a base d'**opus signinum** sempre amb inclinacions ben marcades i, a cops, amb vores laterals alçades i en forma de semicercle —hab. G. IX— com encarat per a facilitar la neteja i el treball propi d'una factoria. En aquesta àrea, tindria lloc, creiem, la primera preparació del peix abans de passar-lo a dipòsits diferents, o tal vegada la preparació de salaons distintes de les fabricades

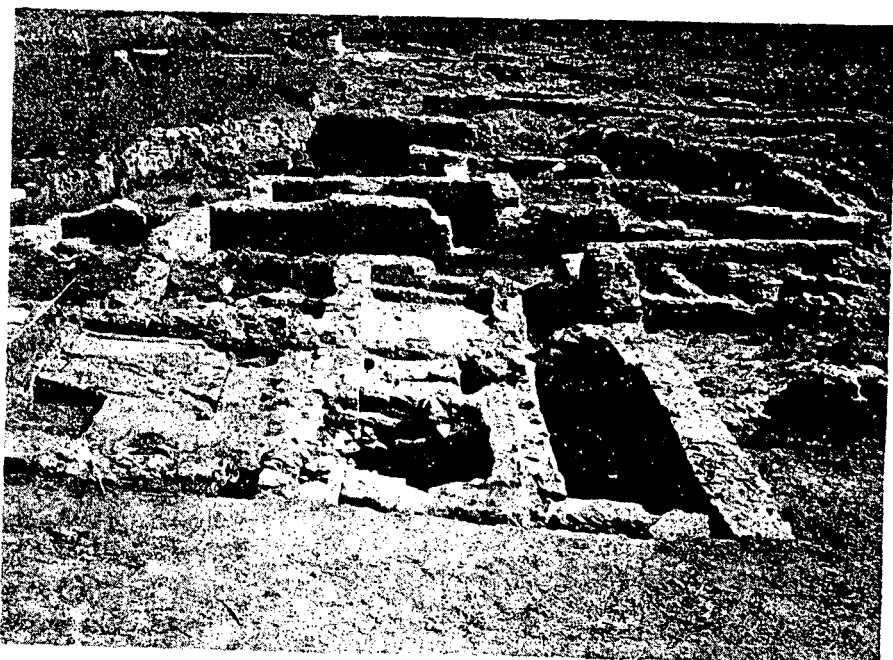


Figura 7. - Aspecte de l'àrea de la factoria en acabar la campanya de 1980.

Figura 8. - Habitació G.V.
Dipòsits i receptacles. Ex-
cavació de 1979.



en l'habitació G. V. Tot aquest sector, tal com el veiem ara, pertany a la segona fase de la factoria, coincidint amb la construcció de la claveguera i adaptació de la sala G. VII.

V

Hem parlat llargament d'una factoria de salaons de peix que comencem a conèixer força bé i que hem intentat de descriure breument. Però una sèrie de dades noves recuperades a través de l'excavació i la prospecció permeten aprofundir en el coneixement i funcionament d'aquella petita indústria. Efectivament, tota factoria de conserves de peix necessita invariablement unes salines i pesca en abundància.

Sabem de l'existència, ben a la vora de la Ciutadella i cap a ponent, d'un petit rierol anomenat Salines, entorn del qual i a la seva desembocadura hi hagué fins no fa pas massa temps unes salines en explotació. A l'Antiguitat, en aquest mateix lloc o ben a la vora, degueren funcionar-n'hi d'altres. Quant a la pesca, és ben sabut de tothom que la tonyina, especialment, el peix més utilitzat en les factories de salaons, ha estat pescada ben pocs anys enrera en la zona del Cap de Creus i golf de Roses, aprofitant la migració arival d'aquest peix i que existeix encara un paratge a prop de cap Norfeu i no lluny de Roses anomenat l'Almadrava, nom d'un parany utilitzat pels pescadors per a capturar aquests grans peixos.

L'anàlisi de les vèrtebres de peix i d'altres animals ens permet saber que la factoria de Roses es dedicà bàsicament a salar la tonyina, documentant-se a vegades exemplars superiors als dos metrets de llargada. Cal senyalar també

la gran quantitat d'ostres i molluscs fets servir, i la sorpresa que representa documentar la presència elevada de vèrtebres de dofins i d'altres mamífers marins (14).

VI

La part de la villa que correspon a la factoria féu servir una tècnica constructiva ben peculiar sobre la qual ja hem dit alguna cosa (figs. 6, 7 i especialment 9). Algunes vegades els murs reposen sobre estructures anteriors, més antigues (fig. 6), però més sovint els fonaments s'endinsen profundament en la sorra estèril i en la capa freàtica (fig. 9). Era imprescindible una fonamentació molt fonda de cada un dels murs per a donar solidesa a un edifici construït sobre un subsòl tan poc segur. Ara per ara, no hem arribat mai al final de cap d'aquests murs per les dificultats que comporta excavar dins de l'aigua, però és possible de pensar que aquestes parets reposen sobre llargs troncs de fusta com succeeix en altres edificacions romanes sobre terrenys poc sòlids (15).

- 14) Pensem que els dofins, pescats per les destrosses fetes en l'instrumental de pesca i en els bancs de peix, podrien haver-se salat almenys en part enmig de la tonyina. De fet, però, és la primera vegada que hom documenta una cosa així.
- 15) A. BLANCO FREIJEIRO, *La ciudad antigua (De la prehistoria a los visigodos)* a *Historia de Sevilla. I (1)*, Sevilla, Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 1979, pàg. 106.

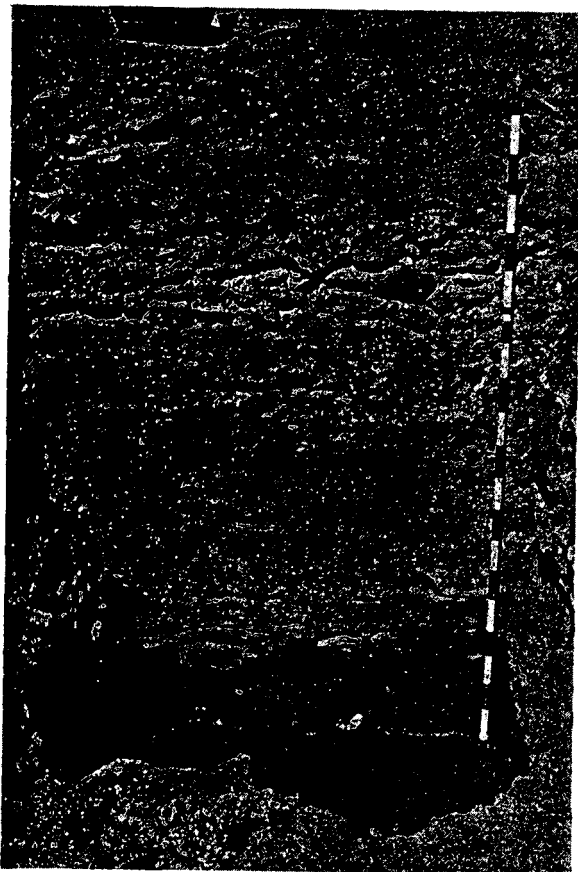


Figura 9. - Tècnica de construcció dels murs de la factoria. Al fons el nivell d'aigua dolça. Campanya de 1979.

La construcció del mur és feta amb la tècnica de l'encofrat a base de reomplir-lo de pedra del país de dimensions petites i mitjanes i argamassa, aconseguint-se un parament d'enorme duresa. Una rebava marca moltes vegades el sòcol del mur o paret vista del fonament pròpiament dit, però cap altre indicació permet distingir una part de l'altra. Per damunt del sòcol la paret continuaria a base de murs de tapial, sempre que l'habitació no anés descoberta com sembla que succeiria en alguna de les dependències de la factoria. El teulat, quan existia, fóra el tradicional a base de **tegulae** i **imbrices**, aguantat per bigues de fusta. És també molt interessant d'observar el fet que els murs perpendiculars no carreguen els uns contra els altres sinó que romanen separats i independents, tal vegada per preveure possibles moviments del subsòl. Idèntica funció semblen tenir unes **espigues** o murs situats per sota els paviments que servien per a lligar i connexionar ben sòlidament unes estructures amb les altres.

VIII

De sempre, com hem vist en aquesta petita digressió, s'ha parlat de **viHa** quan s'ha fet referència a aquest jaciment, tot

i que quan utilitzem aquest mot ens referim a un edifici de dimensions considerables dedicat preferentment a l'explotació agrícola i ramadera d'una zona molt concreta. Sempre, però, una **viHa** sorgeix aïllada en un indret. Lliga tot això amb l'exemple de **Roses**? Podem continuar parlant de **viHa** o seria millor utilitzar un altre mot? Hi ha una sèrie d'elements força vàlids per a suposar, a **Roses**, un nucli de població important en època romana i especialment durant el Baix Imperi, tal com sembla documentar l'arqueologia, l'existència d'una basílica per sota **Santa Maria** i el fet que **Rhode** fos una de les seques de la monarquia visigoda. Tot això fa suposar l'existència d'un nucli habitat important, d'una mena de ciutat. Quan hem parlat de la topografia de **Roses** hem indicat que per a nosaltres aquest nucli, de sempre i tal com sembla provar l'arqueologia, cal cercar-lo entorn del turó de **Santa Maria**. Allí també hi hauria hagut el nucli de la població baix-imperial, però l'eufòria i la necessitat explicarien l'extensió i l'ocupació de les àrees properes. La construcció d'un edifici dedicat, almenys en part, a factoria de salar peix demanava proximitat al mar i una certa llunyania del principal nucli d'habitació; en el nostre cas, doncs, sembla que pot parlar-se perfectament de **viHa** suburbana, no ben bé allunyada de la ciutat però prou separada.

Quant a la cronologia del jaciment, ja hem parlat del moment d'edificació de la factoria, vers la meitat del segle IV d. C. Nosaltres pensàvem, en un primer moment que el darrer instant d'ocupació de la factoria, i possiblement de tot l'edifici, calia que el situéssim en el darrer quart del segle V d. C. (16), però les noves campanyes d'excavació han demostrat que l'edifici continuà ocupat almenys fins als últims anys del segle VI d. C. o més endavant.

També és interessant de veure la gran relació comercial, a través de les ceràmiques amb, sobretot, el Nord d'Àfrica i especialment la zona de **Cartago** (ceràmiques clares africanes, àmfores, etc...) i, en segon lloc, amb la **Narbonesa**. Cap allí anirien les conserves de peix? És ben possible.

Finalment, per acabar aquestes notes, caldria dir que la nostra intenció és de continuar excavant fins a completar-lo, aquest edifici que presenta encara alguns problemes per a resoldre, mentre, amb una sèrie de prospeccions, completar la topografia i l'àrea d'ocupació de la **Rhode** baix-romana i visigoda. Pensem que aquest jaciment és un dels punts claus per conèixer a casa nostra el pas del món romà alt-imperial a l'Antiguitat tardana i, per tant, cal excavar-lo bé i completament.

16) NIETO-NOLLA, *Excavaciones...*, citat, pàg. 44-48.

Reprinted from

Papers in Iberian
Archaeology

edited by

T. F. C. Blagg, R. F. J. Jones
and S. J. Keay

BAR International Series 193

1984

15. EXCAVACIONES RECIENTES EN LA CIUDADELA DE ROSES.
EL EDIFICIO BAJO-IMPERIAL

J. M. NOLLA-BRUFU

I. EL YACIMIENTO ARQUEOLOGICO DE ROSES

El interés general por localizar la antigua colonia griega de Rhode, nació, de hecho, con el nacimiento de la arqueología científica en Cataluña a principios de este siglo y, específicamente, con los inicios de las excavaciones sistemáticas en Ampurias que con tanto éxito se llevaban a cabo desde 1908 bajo la dirección de Puig y Cadafalch. En agosto de 1916, el profesor Pere Bosch Gimpera, catedrático de la Universidad de Barcelona, con la ayuda de don Emilio Gandía, durante tantos años excavador de las ruinas de Ampurias, iniciaron una serie de sondeos en el interior de la Ciudadela renacentista centrandose en el patio de armas. La prospección continuó al año siguiente pero la falta de hallazgos significativos (?) aconsejó abandonar los trabajos (Fig. 15.1).

Este hecho influyó considerablemente entre el mundo científico y hasta la publicación de los sondeos de Riuró y Cufí a principios de los años sesenta (Riuro y Cufí 1961-1962, 203-224), o bien se dejaba de lado el problema de Rhode, o bien se insistía en la necesidad de descubrir su exacta ubicación ya que se insistía en que las viejas excavaciones de Bosch Gimpera habían probado que no estaba bajo el subsuelo de la Ciudadela. De este modo M. Tarradell podía escribir en su conocidísima síntesis Les arrels de Catalunya: "A la costa catalana hi ha dues colonies ben documentades amb les fonts escrites: Rhode i Emporion, una prop de l'altra, entre el massís del Cap de Creus i la desembocadura del Ter. Rhode, que se suposa que fou bastida a Roses mateix, o molt a prop, el nom de Roses, evidentment en deriva, no s'ha pogut localitzar mai". (Tarradell 1962, 221).

Sin embargo, entre los trabajos de Bosch Gimpera y el redescubrimiento de la antigua factoría griega, durante la década de los sesenta, el interés por el subsuelo de la Ciudadela no desapareció y en distintos momentos se efectuaron nuevas prospecciones y catas con magníficos resultados que sirvieron, a la larga, para localizar el establecimiento colonial y constatar su larguísima perduración en el tiempo. Entre 1934 y 1936, los señores Riuró y Cufí comenzaron unos nuevos sondeos en el interior de la fortaleza. Con gran perspicacia dirigieron su interés hacia el pequeño altozano que se levanta hacia el noroeste y sobre el cual se alzan las ruinas de la iglesia románico-lomarda de Santa María. Centrarón sus trabajos en el subsuelo del templo medieval y los resultados fueron excelentes al documentar una portentísima estratigrafía y hallar un riquísimo material arqueológico que abarcaba desde el siglo V a.C. hasta época medieval. Lamentablemente esta excavación no fue publicada hasta

casi treinta años después (Riuró y Cufí 1961-1962, 203-224).

Otro hecho ayudó, también, a comprender las grandes dimensiones del yacimiento y su importancia. Durante la Guerra Civil, el ayuntamiento de la villa dividió entre los vecinos una serie de parcelas en el interior de la fortaleza, para que estos pudieran cultivar su propio huerto y así contar con una ayuda para superar la escasez del momento. El terreno ofrece excelentes condiciones agrícolas al localizarse a muy poca profundidad una rica capa freática a la que se llegó a través de un número importante de pozos abiertos en el lugar. Los trabajos agrícolas y la construcción de pozos descubrió en la mayor parte del área de la Ciudadela muros antiguos, pavimentos y todo tipo de restos arqueológicos.

Una nueva época se inició en 1945. Formando parte del Plan Nacional de Excavaciones, la Comisaría de Excavaciones de Gerona, a la sazón dirigida por el profesor L. Pericot y contando con la ayuda de los señores Riuró, Oliva y Palol, comenzó una larga campaña de exploración y excavación del subsuelo de la Ciudadela y de todo el término municipal con buenos resultados. La publicación de estos trabajos ayudó a comprender la importancia de la estación, especialmente, de la etapa más reciente, en época bajo-imperial y visigoda (Oliva y Palol 1952, 134-145; Palol 1952, 159-161).

La nueva etapa, en este largo proceso, se inició en 1961, cuando se emprendieron, de manera sistemática, las excavaciones del área sudeste. Desde aquella lejana fecha se han venido realizando nuevas campañas todos los años que han puesto de relieve el llamado Barrio Helenístico y el gran edificio bajo-imperial. Desde 1976, el trabajo de excavación y publicación de los resultados está en manos de un amplio equipo que se encarga de explorar simultáneamente el Barrio Helenístico, la villa tardía y la zona de la iglesia.

II. LA TOPOGRAFÍA DEL YACIMIENTO

En muy pocas ocasiones se ha insistido en la topografía del yacimiento (Nolla y Nieto 1980, 267-268) y si bien es cierto que fue modificada cuando la edificación de la plaza fuerte en el siglo XVI, quedan visibles buena parte de los elementos que ayudan a comprender la larguísima ocupación humana en este lugar. Hacia el noroeste de la fortaleza existe una pequeña elevación en cuya parte más alta se encuentra la iglesia de Santa Mariá y que coincide con el perímetro de la Roses medieval. A ambos lados discurren dos arroyos o riachuelos, la Trencada y el Grinjolers también llamados Riera del Coll y Riera de la Vila, que limitan y protegen el pequeño altozano por el este y por el oeste. Toda esta zona se halla a muy poca distancia del mar y bien protegida del fuerte viento del norte, la Tramuntana, el más peligroso de esta comarca, por la sierra transversal de Roda, de abrupto relieve y que corresponde a las últimas estribaciones de las Alberas. A todo ello hay que añadir un hecho importantísimo, sin el cual, difícilmente se hubiera convertido esta zona en un buen lugar para vivir; la existencia de una extraordinaria capa freática que, por lo que sabemos y por lo que hemos podido comprobar en nuestras excavaciones, se extiende por todo el subsuelo de la Ciudadela y se halla a muy poca profundidad. Todas estas circunstancias favorables hacen de Roses y de una manera

especial del área ocupada por la fortaleza renacentista, el sitio ideal para el establecimiento de una factoría y, sin duda, ofrecen las mejores condiciones de todo el Golfo para la ubicación de un puerto.

Nosotros pensamos que el yacimiento más antiguo y el núcleo de toda ocupación posterior ha de buscarse bajo la pequeña colina de Santa María y en zonas circundantes, tal como parecen documentar las excavaciones arqueológicas llevadas a cabo. Pero en momentos de euforia económica y de expansión, esta pequeña elevación es insuficiente para albergar a toda la población. Es entonces cuando se produce la ocupación de las zonas llanas a ambos lados de la colina y posiblemente también de la zona norte. Topográficamente, es el sector de levante el que ofrece unas condiciones más indicadas para el desarrollo de la vida urbana, al quedar el arroyo que limita este sector un poco alejado de la elevación de Santa María. Hacia poniente, el torrente a muy poca distancia de la colina y, de hecho, toda esta parte puede considerarse como formando parte del núcleo inicial. En cambio, hacia el norte no sabemos exactamente que sucedió: allí las construcciones de la muralla, glacis y fortificaciones exteriores de la plaza, han debido destruir, si alguna vez existieron, los viejos restos arqueológicos. Así vemos como hacia la segunda mitad del siglo IV a.C. surge el llamado Barrio Helenístico, de planta regular según los esquemas popularizados por Hipodamo de Mileto, ocupando una extensión considerable al este de Santa María. Inmediatamente al sur de esta estructura localizamos, más próxima al mar, una importante estación romana con un momento inicial en el siglo I d.C. y una larga continuidad hasta, al menos, la segunda mitad del siglo VI. Precisamente aquí se hallan las ruinas del gran edificio tardío objeto principal de esta comunicación. Finalmente digamos que buena parte del Barrio Helenístico y de la villa bajo-imperial, fue utilizada como necrópolis durante los últimos tiempos de la Antigüedad tardía.

III. EL EDIFICIO BAJO-IMPERIAL

El hallazgo de los restos de esta enorme construcción que tan sólo conocemos en sus mínimos detalles, fue consecuencia directa de la división del terreno de la Ciudadela en parcelas cultivables durante la pasada contienda civil. Los trabajos agrícolas, pero de una manera especial la obertura de pozos tarea sencilla en esta zona al localizarse a escasa profundidad la capa freática, pusieron de manifiesto la existencia de sólidas paredes de piedra y argamasa y duros pavimentos de opus signinum (Oliva y Palol 1952, 144-145; Oliva 1965, 70). Recogida la información por la Comisaría Provincial de Excavaciones de Gerona, todo el sector fue objeto de una intensa prospección durante la campaña de 1945-1947 (Oliva y Palol 1952 144-145; Oliva 1965, 70).

A principios de los años sesenta se inició la excavación sistemática de toda esta zona (Barrio Helenístico y edificio tardío) sin que se llegara a identificar plenamente lo que se tenía entre manos al menos por lo que se refiere al gran complejo bajo-imperial. Así, vemos como no será hasta tiempos muy recientes que comenzará a hablarse, en la bibliografía, de la existencia de un vasto edificio que se fechaba con aproximación, en época constantiniana (Oliva 1972,

39-40). Durante estos años, bajo la dirección de M. Oliva del Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Gerona, más que de excavación estratigráfica tendría que hablarse de descubrimiento del edificio y puesta en relieve de su enorme interés; los trabajos se limitaron a retirar los niveles superficiales, muy mezclados, poniendo de manifiesto las estructuras y sólo de vez en cuando se procedió a un sondeo en profundidad. Aquel era el trabajo que debía hacerse puesto que era imprescindible demostrar la gran importancia y extensión del yacimiento para así poder salvarlo de la especulación y posterior destrucción.

Desde 1976 y siguiendo un plan establecido, se está excavando la villa estratigráficamente y en extensión, publicándose puntualmente los trabajos (Martín, Nieto y Nolla 1979, 15-267; Nolla y Nieto 1980, 267-274) a la vez que se procede al estudio exhaustivo de los materiales procedentes de viejas campañas.

IV. LAS DISTINTAS FASES DE OCUPACION

Por encima de la capa de agua dulce, que en esta zona de la Ciudadela se alcanza a muy poca profundidad, se localiza un nivel de arena muy fina que corresponde a la playa fósil. Se trata de un nivel prácticamente estéril por donde, de vez en cuando, se hallan algunos fragmentos bastante rodados de ánforas greco-italicas (Martín, Nieto y Nolla 1979, 211-217), cerámica de barniz negro propia del siglo III a.C. y otros restos materiales coetáneos. Dada la poca frecuencia de hallazgos y la falta de estructuras relacionadas con este nivel, no pensamos que pueda ser de ocupación de este sector en los siglos IV-III a.C.. El llamado Barrio Helenístico se localiza más al norte, a muy poca distancia, pero asentado sobre un subsuelo más sólido. Opinamos que el área que ocupó siglos más tarde la gran villa tardía no estuvo urbanizada cuando el gran auge de la factoría griega, si bien cabe pensar que la zona estaría frecuentada y tal vez fuera utilizada para caracar barcas y naves y para realizar otros trabajos más o menos relacionados con el mar.

El primer momento de ocupación de esta zona empieza a ser conocido después de las últimas excavaciones (campaña de 1979, especialmente, y de 1980), si bien ya se presentaba por algunos hallazgos interesantes efectuados en campañas anteriores. A este momento corresponden las cimentaciones de unos muros construidos con piedras irregulares y unidos en seco que localizamos por debajo del pavimento y de algunos de los muros de la habitación G-VI del edificio tardío, y que yuxtapuestos, uno a otro, seguían una dirección sudeste/noroeste, en diagonal a las construcciones bajo-imperiales. Dadas las características de estos muros y su técnica de construcción, los niveles que corresponderían a las viejas paredes de piedra seca, estaban completamente revueltos y mezclados con niveles más modernos que corresponderían a la fase de habitación y de abandono. Todo ello dificulta considerablemente el intento de establecer una cronología para este primer momento de ocupación. Sin embargo, una aproximación al material arqueológico, cerámica y monedas, nos permite, a la espera de nuevas excavaciones, hacernos una idea de cual fue su momento inicial y de cuanto duró este primer momento. Abunda, entre las cerámicas más antiguas, la Terra Sigillata Sudgálica, lisa y decorada, con presencia de las formas Drag. 15/17, 24/25, 27, entre

las primeras y las formas Drag. 29 y 37, entre las segundas; la cerámica de paredes finas y algunos fragmentos de ánfora propios de época alto-imperial. Entre el material más moderno señalaremos la presencia de Terra Sigillata Clara A, típica de la primera mitad del siglo II d.C.: forma Hayes 3B que este autor fecha entre el 75 y el 150 d.C. (Hayes 1972, 25), forma Hayes 8A y 9A, de fecha aproximada (Hayes 1972, 35 y 37), y un magnífico ejemplar de la forma Hayes 22 que también debería fecharse en la primera mitad o a mediados del siglo II d.C. (Hayes 1972, 45). Se halla acompañada de gran cantidad de cerámica de cocina africana, borde ahumado y pátina cenicienta, de las formas más variadas pero por lo general, con labios robustos y bien desarrollados y con algunos ejemplares de ánfora de la forma Dressel 20 que bien podrían fecharse en el siglo II d.C. En estos mismos estratos fueron localizadas algunas monedas antiguas interesantes tal como un As de Emporiae perteneciente a las últimas series acuñadas en la vecina ciudad.

Todo ello permite suponer, aún sin demasiadas precisiones, que esta zona fue frecuentada y en ella se construyeron unas dependencias, cuya planta y finalidad desconocemos, durante el primer siglo d.C. y posiblemente coincidiendo con su segunda mitad. Durante el siglo siguiente, al menos en su primera mitad, la vida de estas dependencias habría continuado intensamente. En cambio, tal como prueban las últimas excavaciones y el estudio exhaustivo de los viejos materiales procedentes de campañas anteriores, en toda esta zona, Barrio Helenístico y villa tardía, las cerámicas y otros hallazgos de los siglos II/I a.C. son mínimos, faltando, así mismo, la Terra Sigillata Aretina y las paredes finas de los primeros años de la Era. Nosotros pensamos que Rhode sufrió, por complejas razones muchas de las cuales aún no comprendemos, una profunda crisis a finales del siglo III a.C. o principios del siglo siguiente (Sanmartí 1978, 585-588; Nolla y Casas 1981, 218), y como consecuencia de la cual, la factoría, habiendo perdido gran parte de su poderío económico, debió quedar reducida, nuevamente al núcleo inicial en torno a la pequeña colina de Santa María. La recuperación, lenta, comenzaría a producirse en la segunda mitad del siglo I a.C. tal como parecen indicar ciertos hallazgos esporádicos localizados en toda el área de la Ciudadela para ya, en un momento aún incierto, del siglo I d.C., presumiblemente cercano a su mitad, volver a ocuparse una parte de la gran explanada al este del altozano. Esta expansión parece coincidir con la aparición de una serie de villae rurales que se detectan en el término municipal de Roses, muchas veces a escasa distancia de la gran fortaleza renacentista (Palol 1952, 159-161; id. 1965, 29-30).

¿Hay que relacionar esta nueva ocupación del patio de armas de la Ciudadela, con la posible creación por Vespasiano del Municipium Flavium Rhodinorum que parece constatar una inscripción hallada en el Norte de Africa (C.I.L. VIII, 1148)? Difícil es, de momento y a falta de pruebas más concluyentes, responder a esta cuestión, pero creemos que vale la pena tenerlo en cuenta y recordar, tal como prueba la arqueología, que desde esta misma época el crecimiento general de Rhode irá en aumento hasta llegar al bajo-imperio, cuando parece haberse llegando a un punto más alto de desarrollo que continuará de forma más o menos boyante hasta los albores de la ocupación por los musulmanes, en los primeros años del siglo VIII d.C.

Entre este primer momento de ocupación y la edificación de la gran villa bajo-imperial, existen restos de una casa que conocemos de manera muy parcial y que no sabemos muy bien como encajar. Se trata, exactamente, de una habitación casi completa y de los restos del pavimento de otra que localizamos debajo de las dependencias G-IV y G-VII del gran edificio tardío, y que en un trabajo anterior llamábamos villa antigua (Martín, Nieto y Nolla 1979, 16-48). Esta habitación presenta una técnica constructiva peculiar para intentar solucionar los problemas de cimentación que no corresponden para nada a la que se usó en la edificación de, al menos, una parte de la gran villa tardía. En efecto, se construyó una plataforma de piedras de tamaño mediano y argamasa, colocándose los muros encima. El pavimento era de un sólido opus signinum que en parte presentaba, ya, una serie de ondulaciones y fracturas al haber fallado el tipo de cimentación a causa de problemas insolubles técnicamente en aquella lejana fecha. La cronología de esta habitación y, cabe imaginarlo, de todo un edificio más complejo y amplio que tendrá que manifestarse conforme avance el área excavada, no puede precisarse de una manera segura. Sin embargo interesa señalar que en el relleno de preparación del pavimento de opus signinum fue hallado algún fragmento de Terra Sigillata Clara A (formas Hayes 181/Lamboglia 9A y Hayes 23B/Lamboglia 10A) cuya cronología es muy amplia y continúa en discusión su momento inicial (Martín, Nieto y Nolla 1979, 23-24) pero que, grosso modo, parece que pueden llevarse hacia la segunda mitad del siglo II d.C. Esta edificación, o al menos esta habitación, fue destruida por un incendio tal como probó el pavimento ennegrecido y un pequeño nivel de cenizas que tuvo lugar en un momento incierto dentro del siglo IV d.C.

Pero un nuevo problema se plantea ¿Como relacionamos esta habitación y el edificio a la que pertenece, con los muros en piedra seca que hemos mencionado mas arriba y con el primer momento de ocupación de este sector? Para nosotros esta dependencia (habitación) que, por otra parte, se asenta sobre un nivel muy mezclado donde predominan las cerámicas antiguas y especialmente la Terra Sigillata Sudgálica, correspondería a un segundo momento de ocupacion que fecharíamos, en su momento inicial, en la segunda mitad del siglo II d.C. o primera mitad del siglo siguiente y se trataría, probablemente, de una gran reorganización, con unas construcciones más sólidas y perfectas, del urbanismo de este sector.

V. EL EDIFICIO BAJO-IMPERIAL: LA FASE ANTIGUA

En el momento actual, el área visible de este edificio ocupa un gran rectángulo de unos 1600 metros cuadrados, pero no toda esta área ha sido excavada científicamente ni con la misma profundidad. De hecho, su puede decir que tan sólo conocemos bien el sector que forma el ángulo sudoeste del área excavada y que corresponde a una factoría de salazones que comenzamos a excavar en 1976 y donde nos hemos centrado desde entonces. Del resto del edificio, habitaciones O, nuestro conocimiento es escaso si bien nosotros mismos practicamos, sin mucho éxito, un sondeo en la habitacion O4 que no sirvió para nada (Martín, Nieto y Nolla 1979, 223-267). La planta, ciertamente regular, no es ni mucho menos simétrica, presentando, sin embargo, una notable unidad en la técnica constructiva y en el aspecto general. Los muros, a veces dobles, se hallan formados de piedras

del país, granito y pizarra, unidas sólidamente con argamasa, pero sin que en su construcción se usara el tipo de encofrado característico en estas ocasiones a base de largas planchas de madera, tal como prueba una observación detallada de las paredes y su trazado un tanto irregular. Su anchura varía entre 0,55 y 0,60 m aproximadamente. En todo este sector no podemos distinguir aberturas que señalen las puertas que comunican unas habitaciones con otras. Tampoco conocemos si estos muros profundizan en el subsuelo o se adoptaron otras soluciones para resolver el problema de la cimentación sobre arena. Esta parte del edificio que en un momento dado, formó un todo con la factoría de salazones, se localiza al norte y al este del área excavada, quedando en medio de estas habitaciones y la factoría, un gran espacio completamente excavado que M. Oliva, encargado de los sondeos en aquel momento, llamó el patio (habitación G-II) y efectivamente parece tratarse de un gran espacio, sin muros ni estructuras intermedias. Esta parte del edificio cuya fecha fundacional y cuya utilización específica desconocemos, es anterior a la fase correspondiente a la factoría de salazones tal como prueba un análisis de los muros en las zonas de confluencia apoyándose claramente estos, en aquellos.

La factoría y dependencias vecinas, habitaciones G, presentan a su vez unas peculiaridades propias (Fig. 15.2). Aquí los muros que miden de anchura entre 0,58 y 0,60 m, se construyen con la técnica del encofrado a base de utilizar piedras del país de tamaño medio y argamasa, consiguiendo una especie de opus caementicium de gran dureza y resistencia. Las paredes, no siempre bien alineadas ni paralelas, están trazadas y construidas en grandes tiradas rectas, apoyándose las perpendiculares unas en otras, casi nunca unidas y muchas veces exageradamente separadas. Una zapata de fundación señala muchas veces donde empieza la pared vista y donde acaba la cimentación, sobresaliendo el zócalo unos 0,50/0,60 m por encima del pavimento. La parte superior de la pared se presenta plana, alisada y muy bien acabada y cabe imaginar que por encima, en aquellas dependencias que irían cubiertas, se alzaría un muro de tapial, tal como sucedía, por ejemplo, en las casas romanas de la vecina Ampurias. Por debajo de la zapata y sin cambios visibles en la construcción, la cimentación se apoya, en contadas ocasiones, en estructuras preexistentes (habitaciones G-V, G-VI y G-VII), o si no profundiza enormemente en el subsuelo de arena penetrando en la capa freática. Es posible que por debajo, tal como sucede en otros lugares en condiciones parecidas, existan unos troncos clavados que aguantaban y hacían más sólida toda la estructura (Blanco 1979, 116). Esta nueva solución constructiva nos lleva a suponer que el arquitecto que diseñó la factoría de salazones tuvo perfectamente en cuenta que la respuesta dada al problema por los constructores de la llamada villa antigua (segundo momento de ocupación) - aguantar el edificio sobre una plataforma de piedra y argamasa, no había bastado para impedir movimientos del subsuelo y perturbaciones más o menos graves en la estructura. De todas las soluciones posibles y teniendo en cuenta las posibilidades técnicas de la época, la que propuso el constructor de la factoría de salazones era la que ofrecía una mayor seguridad a cambio de unos costos elevadísimos. En efecto, el edificio se asenta sobre una cimentación profundísima que penetra en la arena y en la capa de agua dulce del subsuelo. Los muros y la cimentación, puesto que forman un todo han sido construidos de una

sola vez en largas tiradas rectas y a ellos se han unido las paredes perpendiculares. La mayoría de estos muros no están unidos solidamente sino yuxtapuestos y en algún caso hasta visiblemente separados. ¿Fue todo ello preparado respondiendo a unos problemas de edificación sobre arena? No lo creemos. Para nosotros se trata de una servidumbre de la construcción, en subsuelo poco sólido, de muros de caementicium con la técnica del encofrado. Finalmente diremos que existen en algunos puntos de la planta de la factoría, unas cimentaciones inferiores que circulan por debajo de los pavimentos, que servirían indudablemente, para trabar y unir entre sí distintas habitaciones dando, de este modo, una ligazón y una seguridad enorme a toda la estructura. Estas espigas inferiores las hemos detectado en ambos extremos del largo pasillo que comunica la habitación G-IV con la parte de levante de la villa, y por debajo de la alargada y estrecha habitación G-IIIB. No hay que descartar la posibilidad de hallar otras de estas espigas en otros lugares.

VI. LA FACTORIA DE SALAZONES

Desde que entramos en contacto con este yacimiento, siempre nos habíamos planteado una misma pregunta: ¿Por qué se eligió precisamente esta zona para construir este gran edificio, a pesar de las dificultades y el enorme costo adicional, cuando no mucho más hacia el norte había espacio desocupado y donde el subsuelo es mucho más sólido? Respondíamos nosotros mismos, que esto se debía, probablemente a la necesidad de que este edificio estuviera junto al mar, sin que, de momento pudiéramos avanzar hipótesis de ninguna clase (Martín, Nieto y Nolla 1979, 21).

Una vez solucionados algunos de los problemas más inmediatos (fases de ocupación y cronología), nuestra preocupación máxima se centraba en descubrir la función de este edificio cosa que conseguimos con las campañas de 1978/1979, excavando en extensión en el sector G.

Ahora sabemos que esta enorme y costosa construcción de edificio allí junto al mar porqué una de sus funciones primordiales, o tal vez la única, fue la de preparar salazones de pescado. La importancia y tamaño de esta oficina es difícil de establecer hasta que no conozcamos mucho mejor la planta general del edificio y la utilidad de las habitaciones y dependencias de la zona O, pero hay una serie de razones que nos invitan a creer que la producción de conservas de pescado fue la razón principal que llevó a sus constructores a edificar este gran complejo precisamente allí donde se levanta.

Las grandes factorías de salazones de pescado, en época romana, se situaban en unas zonas determinadas, especialmente favorecidas por la naturaleza, Ponto Euxino, zona del estrecho de Gibraltar, norte de África, zona este de la Península Ibérica (Ponisch y Tarradell 1965), Golfo del León (Benoit 1959, 87-110) y en todas aquellas partes donde se daban en mayor o menor escala unos presupuestos básicos imprescindibles para obtener salazones: agua dulce, sal y pesca abundante especialmente de las grandes especies migratorias de la familia de los tónidos.

En Roses se dan todas estas condiciones suficientemente. El agua dulce es abundante en el subsuelo de la Ciudadela y se halla a

muy poca profundidad en la zona que ocupa la factoría. Un pozo construido de igual forma y en el mismo momento de los muros, situado en la habitación G-IV, sería utilizado para obtener el agua imprescindible en las operaciones de limpieza del pescado y de las habitaciones. Es casi seguro que descubriremos, a medida que avance la excavación, nuevos pozos. Por lo que a la sal se refiere, no existen problemas para suponer la presencia de salinas en la zona. No tenemos, por ahora, prueba alguna de su existencia en época bajo-imperial pero unos topónimos y el funcionamiento hasta hace muy pocos años de unas salinas a escasa distancia de la fortaleza renacentista, demuestran que la obtención de este preciado elemento no ha sido, nunca, un problema y cabe suponer que su explotación arranca de tiempos inmemoriales, tal vez de antes de la llegada de los romanos. En efecto, existe un pequeño riachuelo al oeste de la Ciudadela, llamado Salines, en torno al cual se situaban unas salinas que han desaparecido no hace mucho comidas por el crecimiento urbano. En esta misma zona o muy cerca se hallarían las que fueron explotadas en la Antigüedad. En cuanto a la pesca, es bien sabido que el atún, la especie más apreciada para la preparación de salazones, ha sido pescado hasta hace muy pocos años en la zona del Cabo de Creus y Golfo de Roses, aprovechando su migración anual. Su captura debió ser importante antaño, tal como parecen probar la existencia de algún topónimo relacionado con esta actividad y especialmente el de Almadrava (almadraba, en castellano), nombre de una ingeniosa trampa utilizada desde antiguo por los pescadores para pescar con comodidad gran cantidad de tónidos. Este pareje se sitúa al este de la Ciudadela, en la zona de costa escarpada que configura las primeras estribaciones del rocoso Cap Norfeu.

La parte de la factoría que llevamos excavada, ocupa un amplio espacio al sudeste del edificio tardío (sector G). A continuación intentaremos describirla brevemente. La zona central, por lo que nos es dado observar, se sitúa en la llamada habitación G-IV. Se trata de una gran dependencia en forma de U, con uno de los brazos, a poniente, más desarrollado, que comunica con la mayor parte de las habitaciones vecinas - G-IIIA y G-IIIB, al norte y G-V, al sudeste - y con el resto del edificio a través de un largo pasillo. La principal característica de esta estancia es la presencia de un pozo que se halla en el brazo oeste. Sobre su pavimentación podemos decir que consistió en un sencillo suelo de cal, tal como probó la excavación de 1976 (Martín, Nieto y Nolla 1979, 31-38) y tal como puede observarse en la zapata de fundación de los muros y en los testigos. Cabe pensar que por encima de la cal existiera un recubrimiento más sólido que desapareció sin dejar rastro. La habitación mide unos 7,50 m de norte a sur por 7,80 de este a oeste, teniendo en cuenta que en el lado de mediodía se inscribe la pequeña habitación cuadrada G-VII, de 3,10 por 3,10 m que conforma la forma de U que hemos mencionado anteriormente. Al noreste se abre un gran pasillo rectangular que mide unos 7 metros de largo y su anchura es de 2,50 m en el extremo occidental y de 2,40 m en el oriental.

Al norte de la habitación G-IV se abre una dependencia estrecha y alargada, la G-IIIB, cuya función específica desconocemos dado que su excavación tuvo lugar antes de 1976. Mide 5,10 m de este a oeste por 1,90 de norte a sur. Su pavimentación, por lo que hemos podido comprobar, era idéntica a la de la dependencia G-IV. Se comunican a

través de una puerta que se abre al sudeste de la habitación G-IIIB. ¿Cual era su función dentro de la factoría? No lo sabemos con seguridad pero dadas sus dimensiones y su pavimentación y unas estrechas perforaciones que se observan en los muros, pensamos que sirvió de almacén anexo de la gran estancia G-IV.

Al norte del largo pasillo, se abre otra gran dependencia, la G-IIIA, que mide unos 7,10 m de largo (este/oeste) por unos 4,30 de norte a sur. Bien poco sabemos de esta habitación que en época incierta fue subdividida por un grosero muro de piedra seca y que, de hecho no esta completamente excavada. Su situación con respecto a la parte central de la G-IV, excéntrica, y con respecto a la sala de los depósitos (G-V), nos inclinan a pensar, mientras esperamos su reexcavación, que su uso, si bien importante dadas las dimensiones, no debería estar relacionada de una forma directa con el proceso principal de la preparación de salazones. Tal vez se trate de un gran almacén de productos manufacturados o de ánforas, a la espera de ser llenadas. La comunicación entre el pasillo y la habitación se hace a través de una puerta de 1,20 m de anchura que se localiza en medio de la pared sur de la estancia. Frente a esta puerta y en el pasillo, hemos descubierto una interesante construcción de tequiae y argamasa, cuadrada, a modo de gran peldaño o refuerzo situado por debajo del pavimento original. Es difícil de explicar y su existencia esta ligada y en función de la puerta. Puede tratarse de una reconstrucción más moderna.

La habitación G-V o sala de los depósitos se abre al sudeste de la G-IV, comunicandose por una gran puerta de casi 1,70 m de luz que va a parar al brazo estrecho de la supuesta U. Se trata de una gran dependencia casi cuadrada y ligeramente irregular que mide entre 5,90 y 6,10 m de este a oeste y de norte a sur (Figs. 15.3 y 15.4). Los depósitos se hallan colocados en los lados norte y este de la habitación, y fueron en total cinco durante la primera fase, subdividiendose uno de ellos (n.1, ángulo noroeste) en dos en un momento más avanzado. El primer depósito, iniciando el recorrido por el ángulo noroeste, medía aproximadamente 1,85 por 1,80 m, y tendría una capacidad de unos 2,16 metros cúbicos. El segundo, más hacia el este, fue destruido durante la pasada Guerra Civil al construirse encima un pozo, habiendo quedado, no obstante, elementos suficientes para proceder a su reconstrucción. Sus medidas y su capacidad coincidían con las del n.1. El tercero, situado en el ángulo noroeste, destruido en parte por la misma causa, mide unos 1,60 por 1,75 m, y tendría un volumen aproximado de unos 1,82 metros cúbicos. El cuarto, más al sur, es casi cuadrado midiendo 1,65 por 1,65 m, y siendo su capacidad de 1,90 metros cúbicos. El último, finalmente, se situa en el ángulo sureste de la habitación y mide 1,60 por 1,65 m, y con un volumen aproximado de 1,50 metros cúbicos. En total, pues, una capacidad aproximada de 9,50 metros cúbicos.

Todos fueron construidos de idéntica forma, usando de muros de cierre, las paredes norte y este de la habitación. La delimitación interior se hizo a base de un pequeño muro de 0,30 m de anchura que corre de este a oeste y de norte a sur, de pequeñas y medianas piedras unidas sólidamente con argamasa. La subdivisión interior se hizo construyendo unos pequeños muretas perpendiculares de las mismas características. Por dentro se presentaban revestidos de una fina capa de opus signinum de color anaranjado claro de poca

calidad. Finalmente queda por señalar, en lo que a estos depósitos se refiere, que al menos tres de ellos y presumiblemente todos, estuvieron comunicados por unas perforaciones cilíndricas abiertas en la parte más profunda del aljibe y atravesando todo el muro exterior, con la zona general de la habitación G-V y específicamente con unos receptáculos troncocónicos construidos y formando parte del pavimento de la estancia. Estos receptáculos que se hallan embutidos en el suelo de la habitación se hallan situados frente a los depósitos 1,4 y 5. Servían, probablemente, para proceder a la limpieza de los aljibes y a facilitar la desecación de las salazones puestas a macerar en su interior.

La otra parte de la estancia, que mide aproximadamente 4,15 m de este a oeste por 3 15/3 55 de norte a sur, facilitaba el acceso a los depósitos que se presentan levantados respecto al suelo de la habitación, y a los receptáculos troncocónicos que se localizan delante de los aljibes 1,4 y 5. Es a través de esta parte general que esta habitación se comunica con la dependencia G-IV, al oeste, y con la G-VI, al sur, a través de dos puertas de 1,70 y 1,10 m de luz, respectivamente. Aparte de los receptáculos troncocónicos que hemos mencionado con anterioridad y que miden de diámetro máximo entre 0,80 y 0,85 m, con una profundidad entre 0 25 y 0 30 m, fue localizado otro semi-receptáculo colocado contra el muro sur de la sala y a media distancia entre el depósito n.5 (ángulo sudeste) y la pared oeste, semejante en todo a los descritos anteriormente, con un diámetro máximo de 0,90 m, y una profundidad de 0,18 m. Su situación no permite, evidentemente, que lo relacionemos con depósito alguno. Nosotros imaginamos que su construcción está en función de la limpieza de esta parte de la habitación y que serviría para recoger los desperdicios propios de toda operación preparatoria del pescado antes de depositarlo en el aljibe correspondiente. Toda esta parte central de la sala, así como todos los receptáculos mencionados, se halla recubierta de una fina capa de opus signinum idéntico al que recubre internamente los depósitos, y que se extiende formando una especie de zócalo de poca altura alrededor de las paredes de la habitación. Finalmente señalemos que el umbral de las dos puertas que existen en esta dependencia, se hallan considerablemente elevadas con respecto al suelo - unos 0,35 m, - probablemente para impedir que la suciedad y los desperdicios salieran al exterior y para facilitar su limpieza baldeandola con cubos de agua.

Al sur de la habitación de los depósitos, G-V, localizamos otra gran estancia cerrada, la G-VI, casi rectangular de unos 6,35 m de este a oeste por unos 4,10 m de norte a sur y una superficie total aproximada de unos 26 metros cuadrados. Fue hallada en un deplorable estado de conservación al haber sufrido con especial dureza el bombardeo de la plaza durante la llamada Guerra Gran (1793-1795) tal como prueban las bombardas encontradas en su interior. No obstante, pudo delimitarse en algún sector los restos de un pavimento de cal parecido a los que señalábamos para las habitaciones G-IV y G-IIIB. ¿Existió, por encima, otro acabado más resistente e impermeable que ha desaparecido sin dejar rastro? No podemos contestar a esta pregunta, si bien existen indicios de una posible capa superior de opus signinum, semejante al de la habitación G-V.

Sobre la función de esta dependencia no tenemos una absoluta seguridad, sin embargo el hecho de que sea un apéndice de la sala de

los depósitos y que sólo se pueda acceder a ella a través de la G-V, nos induce a pensar que uso como complemento. No vemos lógico imaginar que se usara como almacén de las salazones ya preparadas, siendo más válidas para este cometido las dependencias G-IIIB y, sobre todo, G-IIIA; si acaso como sala de preparación del pescado o gran depósito donde las capturas esperaban su turno antes de ser colocadas, una vez preparadas convenientemente, en los aljibes de la habitación G-V.

La estancia G-VII, que, de hecho, constituye un apéndice dentro de la G-IV, es cuadrada y mide, contando el grosor de la paredes, 3,10 m. En el momento de su construcción que coincide con el de la factoría, su función fue la de depósito tal como prueban las escasas dimensiones de la dependencia y, más claramente, el revestimiento de opus signinum visible en las paredes e idéntico al que encontrábamos impermeabilizando el área general y los depósitos de la sala G-V. No existe, por lo que se puede observar, puerta alguna, lo cual parece confirmar nuestra suposición. Por otra parte, no cremos que se trate de un aljibe destinado a las salazones, sino que estaría relacionado con el pozo que hay a su lado y serviría para guardar agua sacada del pozo utilizada, después, para preparar las conservas y para la limpieza de las dependencias G-V y G-VI.

Al sur de la habitación G-VII y al oeste de la G-VI, hemos excavado recientemente, otra gran estancia, la G-VIII, que vamos a tratar de describir a continuación. Nos hallamos frente a una gran sala que mide unos 5 m de largo (norte/sur) por 4,40 m de ancho (este/oeste), sin ser completamente rectangular. El rasgo peculiar de esta estancia es la presencia de un gran depósito rectangular situado a lo largo del muro este y contra el muro norte. Sus medidas son de 3,65 m de norte a sur por 1,45 m de este a oeste, con una profundidad de unos 0,90 m con lo cual su capacidad aproximada sería de unos 4,76 metros cúbicos. Casi en el centro es posible distinguir un receptáculo en forma de casquete esférico rehundido en el pavimento, que serviría para la recogida de líquidos y para la limpieza general al estar todo el aljibe orientado hacia él. Todo el depósito se halla recubierto de una capa de opus signinum, idéntico al que hemos señalado en las habitaciones G-V y G-VII. Este gran aljibe se cierra por un muro de piedra y argamasa parecido a los que conforman los depósitos de la sala G-V, que mide unos 0,45 m de anchura.

El resto de la habitación presentaba un sólido pavimento de piedra y argamasa y un curioso edículo o contrafuerte que se halla apoyado en el muro occidental de la sala, cuadrado e idéntico al acabado de las paredes maestras de la factoría, que no sabemos para que fue utilizado.

Esta habitación se usaría también para la preparación de salazones, probablemente de un tipo distinto a las preparadas en la sala G-V, o formando parte de una fase distinta de preparación. El tipo de depósito es característico y esta perfectamente documentado en la mayoría de factorías conocidas de la zona del estrecho de Gibraltar, solo o en relación con aljibes más pequeños (Ponsich y Tarradell 1965; Ponsich 1976, 72 y 76).

Poca cosa podemos decir de la primera fase de la habitación G-IX, que se halla al oeste de la G-VIII. Mide unos 3,30 m de norte

á sur por unos 3 de este a oeste y parece que hubo en su interior un pequeñísimo depósito que aún no ha sido excavado. Al sur de la G-IX, se localiza otra pequeña habitación de unos 3,30 m de este a oeste por 1,30 de norte a sur, de la cual, por el momento, tan sólo conocemos las paredes que la enmarcan.

Hasta aquí la descripción de la parte excavada y visible de la factoría o sector G, en el momento inicial de su edificación.

VII. LA FASE DE RECONSTRUCCIÓN DE LA FACTORÍA

En un momento indeterminado que las excavaciones, hasta el momento no han podido fechar, en el sector G del gran edificio tardío se producen una série de reconstrucciones y adaptaciones, en algún case, de gran importancia. Veamos, a continuación, como afectó este proceso de readaptaciones a cada una de las habitaciones que hemos descrito en el capítulo anterior. En la sala de los depósitos, G-V, esta reconstrucción sólo afectó a uno de los aljibes, el n. 1, en el ángulo noroeste, que se subdividió en dos por un pequeño muro. Esta bipartición se hizo longitudinalmente, de norte a sur, y la pequeña pared divisoria es muy parecida a las que conformaban los viejos depósitos. De ello resultan dos pequeños aljibes de 1,80 m de largo por 0,75 m de ancho, pero de distinta capacidad, al haberse pavimentado de nuevo el depósito más oriental con una gruesa capa de opus signinum de gran dureza y calidad, muy distinto del que se usó en el momento inicial de la edificación. El volumen de los receptáculos resultantes era de 0,64 y 0,75 metros cúbicos respectivamente para el del este y del oeste. Para acabar diremos que al pavimentar el pequeño depósito resultante del lado este, fue sellada la conducción que comunicaba el antiguo aljibe n. 1 con su correspondiente receptáculo troncocónico exterior. La dependencia G-VI parece que no sufrió cambio alguno.

La habitación G-IV también sufrió algunas reformas, probablemente debido a nuevas necesidades o para paliar errores no previstos en el momento de la edificación. Aquí, perforando el pavimento original y atravesando en parte las espigas o muros subterráneos que servían para unir y trabar sí todas las dependencias del sector G, se construyó una conducción cuyo punto de arranque ha desaparecido y que junto al muro norte de la habitación G-V, atraviesa el largo pasillo oriental de la dependencia G-IV para que, finalmente, dando un giro de 90 grados, continuar hacia el sur, ahora junto al muro este de la habitación G-V. Se trata de una excelente obra de piedra y argamasa, formada por dos pequeños muretes de unos 0,15/0,20 m de anchura, discurriendo, en medio un canal de unos 0,20 m, con el fondo redondeado. Toda la parte interior se halla recubierta de opus signinum de calidad, y exteriormente iba protegida por unas grandes losas de pizarra que al no estar trabadas con obra podían ser levantadas sin mayores problemas siempre que fuera necesario. La dirección del desagüe queda clara, de oeste a este y luego hacia el sur, por una inclinadísima pendiente de más de 0,10 m entre el inicio de la canalización, a poniente y el momento en que esta gira para dirigirse al mar. Pensamos que su construcción fue necesaria y estuvo en función de la limpieza de la sala G-V y en la posibilidad de expulsar las aguas residuales y los restos de la preparación de los salazones, comodamente.

No sabemos si se practicaron mejoras, reconstrucciones o adaptaciones en las habitaciones G-IIIB y G-IIIA.

El depósito o habitación G-VII fue completamente modificado. Se añadieron contra las paredes norte y sur unos contrafuertes o muros de refuerzo, de 0,20 y 0,25 m de anchura respectivamente, levantándose a continuación el suelo con una sólida y gruesa capa de opus signinum de gran dureza y calidad, muy engrosado y redondeado en el lado medional de la pequeña dependencia como formando un nuevo contrafuerte que añadir al que hemos mencionado antes. Todo el pavimento así como el contrafuerte redondeado del sur, mantienen una clara inclinación hacia el ángulo sudeste, donde se situa la boca de una nueva conducción, circular, que atravesando los contrafuertes y el durísimo muro sur de la habitación penetra en la dependencia G-VIII. Este nuevo pavimento presenta en los lados norte y oeste, tres perforaciones u orificios dejados ex profeso cuando su construcción. Pensamos que podían servir para aguantar una estructura de madera desaparecida.

La habitación G-VIII fue modificada en función del desagüe que principiaba en G-VII y que atravesandola por completo, salía por el sur perforando nuevamente una de las sólidas paredes maestras de la factoría, en este caso, el muro meridional de la estancia. Próximas campañas han de permitirnos saber hacia donde continuaba.

Este desagüe, excelentemente construido recuerda el que hemos descrito anteriormente y que se localiza en G-IV. Consta de dos muretes exteriores de unos 0,15 m de anchura y en el centro la canal de unos 0,18/0,25 m, con el fondo redondeado y recubierta de un opus signinum de calidad. Por encima estaba tapada por tegulae o por grandes losas de pizarra y todo ello, así como el resto de la habitación, cubierto por un sólido pavimento de opus signinum.

Todo esta reestructuración parece funcionar en torno a una reorganización del área y de una manera especial de las habitaciones G-VII y G-VIII. Pensamos que la pequeña sala G-VII, pasó a jugar un papel más importante como lugar de preparación del pescado que había de ir a salarse en el gran depósito rectangular de la habitación G-VIII, que no fue modificado en modo alguno. El nuevo pavimento de esta estancia serviría para proteger y ocultar la conducción a la vez que se adaptaba mejor a las funciones del lugar.

La dependencia G-IX, que se halla al oeste, creemos que debe relacionarse con las habitaciones vecinas, G-VII y G-VIII, al menos en esta segunda fase del edificio que aquí es la única que conocemos. Distinguimos en esta estancia, una zona ocupada por unos pavimentos de opus signinum con los bordes realizados en semicírculo o medio bocel, y ligeramente inclinados. En el ángulo sudoeste podemos observar la presencia de un pequeño receptáculo, un probable aljibe, de 1,35 m por 0,85, que aún no ha sido excavado. En el centro de la habitación y contra el muro de poniente, unos poderosos refuerzos, muy arrasados, cuya utilidad se nos escapa, pero que tal vez ayudaron a sostener una estructura de madera desaparecida. Todo el suelo de la habitación presenta orificios y perforaciones que no podemos interpretar.

VIII. ALGUNOS DATOS PRELIMINARES SOBRE LA COMPOSICIÓN DE LOS SALAZONES PREPARADOS EN ROSES

El número de esponas y restos malacológicos recogidos en las últimas campañas de excavación son muy abundantes. Actualmente se hallan en proceso de estudio por parte del Dr. P. Arté del Instituto de Investigaciones Pesqueras de Barcelona. Aquí procedemos a notificar un pequeño avance de las conclusiones que formaran parte de la publicación definitiva. El grupo principal de hallazgos corresponde al de los tónidos con ejemplares que superaron en el momento de su captura los 2,20 m de longitud y los 130 kilos de peso. Hay que citar también, y no deja de ser una comprobación interesante, la presencia, en cierta cantidad de vértebras de mamíferos marinos del grupo de los delfínidos. Acaso fueron pescados porque comían peces en exceso y aprovechada su carne mezclada en los depósitos con el pescado? Es muy posible y así lo creemos. Finalmente hay que citar la gran cantidad de moluscos localizados, (murex, cardium, patella, ostras...), que también aparecen en otras factorías (Paris y Bonsor 1918, 96) y que tal vez eran objeto de su comercialización o utilizados en la preparación de los salazones y del garum (Nolla y Nieto 1981).

IX. PROBLEMAS DE CRONOLOGÍA: LA FECHA FUNDACIONAL DE LA FACTORÍA

Hemos visto anteriormente que, a través del análisis de las estructuras descubiertas, parece existir una fase más antigua en la construcción de este gran complejo que corresponde con el llamado sector O, que se sitúa al norte y al este del yacimiento. No poseemos ningún dato válido para establecer la fecha de construcción y una excavación realizada por nosotros en 1976, habitación O4, no aportó nada nuevo al asunto (Martín, Nieto y Nolla 1979, 223-267). Este es uno de los problemas que hay que resolver en próximas campañas.

La edificación de la factoría, sector G, se halla bien fechada gracias a una estratigrafía muy clara excavada en 1976 y confirmada por la excavación de la habitación G-VI en 1979.

Fecha esta construcción, el material arqueológico hallado en el nivel de relleno y preparación del pavimento de la habitación G-IV estrato IIIA y IIIC, respectivamente. Entre este material era la Terra Sigillata Clara el que nos permitía precisar la cronología. De un total de 90 fragmentos atribuibles a esta producción, 49 se asimilaban al tipo A,6 al C y 35, al D. Entre los fragmentos atribuibles a esta producción, más moderna, señalábamos la presencia de las formas Hayes 58, 59B, 61 y 67 y la forma Lamboglia 35 (Hayes 44) en T.S. Clara D, al lado de un fondo con decoración estampada a base de palmetas radiales (cf. Fig. 15.5). Estos y otros datos menos significativos proporcionados por el resto del material arqueológico nos permiten fechar el estrato en la segunda mitad entrada del siglo IV d.C. o muy a principios del siglo siguiente (Martín, Nieto y Nolla 1979, 33-35 y 155-198).

La excavación de la habitación G-VI, muy destruida en parte aportó un conjunto de datos interesantes que permiten corroborar esta fecha, como la presencia por debajo del pavimento de algunos

fragmentos de T.S. Clara con decoración de motivos aplicados (un pez, un león..). Se trata de unos boles de la forma Lamboglia 35 decorada (Hayes 52B) que con decoración aplicada aparecen en el último cuarto del siglo III d.C. (Salomonson 1968, 120) y cuya perduración se extiende a lo largo de todo el siglo siguiente, desapareciendo, según parece, hacia los primeros años del siglo V d.C. (Hayes 1972, 78; Delgado 1975, 256). En este mismo nivel fueron recogidos otros fragmentos cerámicos interesantes que se situaban, grosso modo, dentro del siglo IV d.C. Gran interés, a la hora de precisar el momento fundacional de esta factoría, tienen los hallazgos numismáticos que se han producido en abundancia. Tenemos en estudio estas monedas y por lo que parece se destaca en mucho el numerario fechable dentro del siglo IV d.C. con algunos bronzes de Constantinus, de Crispus, de Constans, de Constantius, muy numerosos, de Magnentius y Decentius, de Iulianus, siendo más raros los atribuibles a Valentinianus y Valens. A partir de ahí, los hallazgos son rarísimos.

Todo ello, pues, parece confirmar que la fecha de edificación de, al menos, una parte importante de este enorme complejo, la factoría de salazones, ha de situarse en la segunda mitad avanzada del siglo IV d.C. y probablemente en el último tercio. Creemos que la publicación del material arqueológico procedente de la preparación del pavimento de la habitación G-VI servirá para confirmar y precisar, si cabe, esta datación.

X. PROBLEMAS DE CRONOLOGÍA: EL MOMENTO FINAL

En un momento dado, que intentaremos establecer con precisión más adelante, todo este gran edificio, levantado por fases, con un costo enorme y grandes esfuerzos, y cuya finalidad principal, aprovechando una excelente situación geográfica y una pesca abundante, era la producción de salazones que probablemente se complementaba con otras actividades paralelas que, hoy por hoy, desconocemos, fue completamente abandonado. En efecto, no existe ninguna evidencia arqueológica que nos permita suponer una destrucción violenta de este complejo, sólo su abandono, que parece muy rápido y total y la conversión paulatina del lugar en una necrópolis. Toda el área del edificio, si no ha sido estropeada por construcciones modernas o por los bombardeos franceses, aparece cubierta, hasta el pavimento, de un estrato de relleno de tierras limo/arcillosas de color beige/amarillento, con abundante material arqueológico en su interior. En ninguna de las habitaciones o dependencias del edificio excavadas por nosotros, de la G-IV a la G-X hemos podido hallar evidencias de un derrumbe. Todo ello da la impresión de un abandono previsto y planificado, llevándose del lugar todos aquellos elementos que pudieran ser, más adelante, de alguna utilidad; después, en un momento que no podemos precisar, todo este sector sería cubierto artificialmente con tierra procedente de escombreras próximas y con el tapial de las viejas paredes.

Poco después del abandono o comenzando quizás en los últimos años de vida del edificio, el área sur del llamado barrio helenístico fue convertida en necrópolis. Abundan en esta zona las grandes tumbas de piedra y argamasa formando un sarcófago que se cubre con grandes losas de pisarra y todo ello recubierto por completo de una

fina capa de opus signinum, idénticas a algunas de las halladas en la necrópolis situada detrás del ábside de Santa María, descubierta y excavada en 1945 (Oliva 1972, 37; id. 1973, 17) e iguales a las localizadas en los cementerios que existen alrededor de algunas de las pequeñas iglesias que hay cerca de Ampurias, como Santa Margarita I, cuyo momento más floreciente parece que ha de situarse en época alto-medieval, pero donde existen numerosos elementos mucho más antiguos. Alrededor de estas tumbas más monumentales, se localizan sencillos enterramientos infantiles en ánfora. El área de enterramiento se prolonga hacia el sur ocupando también el solar del gran edificio bajo-imperial. Formaría parte de este conjunto sepulcral, el enterramiento infantil en ánfora excavado en 1976 en la habitación G-IV (Martín, Nieto y Nolla 1979, 39-41 y 151-153), y otras muchas inhumaciones, tal como señalan los diarios de excavación de las viejas compañías.

Estas tumbas, muy pobres y sin apenas ajuar, no proporcionan otra indicación cronológica que el ánfora utilizada, tipos muy modernos apenas conocidos y que ayudan poco a fechar el conjunto, o algún hallazgo esporádico encontrado en torno a alguna de las grandes tumbas tal como alguna interesante hebilla de bronce típicamente visigoda y que podría datarse en los siglos VI o VII d.C.

La existencia de una necrópolis en esta zona es primordial para darnos cuenta, claramente, del absoluto abandono del área en un momento dado que los ajuares y el tipo de enterramiento no permiten fechar con seguridad absoluta. Para conseguirlo, hemos de tener en cuenta el abundantísimo material arqueológico hallado en el interior del gran relleno que cubre todo este sector. Su estudio nos permite asegurar que este material es idéntico en todas y cada una de las habitaciones excavadas hasta hoy, ya formen parte del sector O, ya del sector G. Esta observación nos permite asegurar que el edificio, construido por fases, según parece, fue abandonado, completamente, en un único momento. Entre el material mejor fechado, digamos que abundan las producciones africanas con gran cantidad de Terra Sigillata Clara D, lisa y estampada, algunos fragmentos significativos de Late Roman C, procedente de la zona costera de Asia Menor cercana a la antigua Focea, gran cantidad de productos cerámicos de la Galia Narbonense, Terra Sigillata Lucente, cerámica gris y anaranjada bajo-imperial (paleocristiana), junto a producciones locales o menos conocidas, oxidadas y reducidas, y gran cantidad de ánforas tardías, muchas de las cuales parecen proceder del Norte de África y, en menor número, del oriente del Mediterráneo.

La T.S. Clara D, muy abundante y bien conocida, nos propone una fecha precisa como veremos a continuación. En la publicación de la campaña de 1976, nosotros proponíamos un momento final para este edificio, de a finales del siglo V d.C. (Martín, Nieto y Nolla 1979, 45-46), basándonos en el material arqueológico recuperado en aquella excavación. Hoy, que conocemos mucho mejor el yacimiento, creemos que esta fecha ha de ser retrasada algunos años (Nolla y Nieto 1980, 274). En efecto, entre las formas más modernas señalemos la presencia de la Hayes 91 cuyo inicio situaba este autor canadiense, hacia mediados del siglo V d.C. (Hayes 1972, 144), si bien sabemos, ahora, gracias a las excavaciones de Cartago que esta fecha debe rebajarse hasta finales de siglo IV (Hayes 1980, 486), con algunas variantes muy modernas, la 91B y la 91C, probablemente, que siguen

siendo propias del siglo VI y hasta más tardías (Hayes 1972, 144). También son numerosos los ejemplares hallados de la forma 99 de Hayes, algunos atribuibles a la variante B i/o C, que hay que situar, también, en el siglo VI entrado (Hayes 1972, 155). Finalmente, y dejando de lado algunos platos de pie muy alto y muy modernos, señalemos la localización de algunos ejemplares de la forma Hayes 104, con las variantes A y B, que se fechan respectivamente, entre el 530-580 y el 570-600 d.C. (Hayes 1972, 166) (cf. Figs. 15.7 y 15.8).

Entre los fondos con decoración estampada más modernos, indicaremos que no son raros los típicos del siglo VI. Entre los más significativos citemos un fondo de un gran plato de la forma Hayes 104B con la figura de Dionisos dando de beber a la pantera que corresponde al estilo E(II) del arqueólogo canadiense y que él mismo fecha entre el 530 y el 600 d.C. (Hayes 1972, 222), motivo poco conocido y que se asemeja a sus números 223 B y C (Hayes 1972, 261-263, fig. 56). Idéntica cronología hemos de atribuir a otro gran fondo, probablemente de la forma Hayes 104B o C o 105, con un personaje masculino de pelo rizado y grandes ojos que recuerda el motivo n. 245 de Hayes (1972, 267, fig. 52) que sostiene con su brazo izquierdo una gran cruz decorada en su interior con rombos y pequeños círculos, motivo que corresponde a los números 235 y 236 de Hayes (1972, 266, fig. 51). Esta decoración corresponde, también, al estilo E(II), de los dos últimos tercios del siglo VI d.C., e igual sucede con otro gran fondo de la forma Hayes 104B, reproducido en varias ocasiones (Oliva 1972, 40) con una cara -motivo 253B de Hayes (1972, 269, fig. 52)- estampada varias veces, y con otro fragmento, probablemente de la misma forma, que presenta impresa en su fondo interno una gran cruz, bellísima, decorada con rombos y que asimilamos al motivo 333 de Hayes (1972, 279, fig. 57).

Además de la Terra Sigillata Clara D, existen una cantidad importante de fragmentos de cerámica Late Roman C (Phocaeen Red Slip Ware), procedente del área de la antigua Focea (Hayes 1980, 525-526), que nos ofrece, a su vez, una cronología segura. Su presencia, por lo que hemos podido observar, se reduce en Roses a la forma 3, con la mayor parte de sus variantes, que se fecha entre la segunda mitad del siglo V y la primera mitad del VI d.C. (Hayes 1972, 329-338). Ello nos documenta la llegada de estos productos orientales y de otros que conocemos en menor grado, al menos hasta mediados de este siglo. Después, el fósil director del comercio transmediterráneo, la Late Roman C, falta en los yacimientos costeros catalanes y en la mayor parte de las estaciones de la Península Ibérica donde se documentaba el hallazgo de esta cerámica focea, tal como parece confirmar un interesante estudio de nuestro compañero en las excavaciones de Roses, F.J. Nieto (infra, cap. 19). Para él y para nosotros, este dato puede significar un rompimiento del gran comercio a través del mare nostrum, tal vez coincidiendo con la gran expansión bizantina en época de Justiniano y en la posterior ocupación, por parte de los imperiales, de una extensa provincia del sur y del sureste de Hispania. No obstante, las relaciones de la zona costera peninsular con el Norte de África y especialmente con la zona de Cartago, están bien documentadas -vease más arriba- para después de la conquista del antiguo reino vándalo por parte de Belisario (533-534 d.C.).

Para acabar este rápido repaso al material arqueológico más moderno, señalemos la presencia de gran cantidad de productos

anfóricos tardíos que pueden fecharse. grosso modo, entre los siglos V y VII d.C. Entre estos ejemplares, indiquemos la existencia de la forma Almagro 52 y Almagro 54, bien conocidas en algunas de las necrópolis tardías de Ampurias, así como otros tipos menos conocidos pero ausentes en yacimiento anteriores al siglo V d.C.

Todo ello nos sirve para datar con seguridad el abandono de este gran edificio en la segunda mitad del siglo VI d.C. o principios del siguiente. No obstante, una serie de datos dispersos, pero significativos, nos permiten aventurar la hipótesis de que este abandono ha de situarse durante el reinado de Leovigildo (568-586 d.C.) y probablemente, en los últimos años. Efectivamente, existe una moneda acuñada en Roses en época de Leovigildo, con la siguiente leyenda en el reverso: CUM D I RODA, que parece querer decir Cum Deo Intravit Rodam o Cum Deo Ingriditur Rodam. Este triens que se fecha hacia el 580/584 conmemoraría la toma de la ciudad por el último de los reyes arrianos (Miles 1952, 85; Thompson 1971, 86). De este supuesto hecho de armas no existe constancia alguna en las fuentes de la época. Sin embargo en algunas ocasiones se ha insistido, partiendo del estudio de las acuñaciones monetarias, en insinuar un levantamiento contra Leovigildo en una serie de ciudades costeras fomentado por los imperiales que amos del mar recorrerían con sus naves la costa ayudando a los revoltosos. hipótesis que ha sido criticada por falta de pruebas concretas (Torres 1963, 101-102). Este hecho, de ser cierto habría de situarse en el 578. Para Thompson, la leyenda de la moneda de Roses no haría referencia a este suceso, sino a una recuperación de la ciudad por el rey Leovigildo en el 581, después de haberla perdido a manos de los Vascones que en estos años habrían estado especialmente activos en sus incursiones (Thompson 1971, 86). Para nosotros la tesis de este autor británico es del todo inaceptable y basta tan sólo con dar una mirada al mapa para comprender lo descabellado de la idea. Además, de ser cierto este hecho un golpe de mano de tales características hubiera dejado profunda huella y las fuentes lo hubieran recogido.

Caben otras hipótesis que permiten explicarnos la leyenda del triens acuñado en Roses y que permiten relacionar este hecho con el abandono de la factoría de salazones. En primer lugar, puede ser cierta la tesis comentada anteriormente de una revuelta de algunas de las ciudades de la costa contra el monarca visigodo, insurrección que habría de verse dentro del marco del gran interés de toda la franja marítima por un comercio activo y seguro con el Norte de África y con el oriente del Mediterráneo. actividad que sin duda se habría visto afectada, en mayor o menor escala, por la hostilidad del reino de Toledo frente a la expansión de los imperiales, los cuales, además, ocupaban una buena parte del Sur/sureste peninsular. En segundo lugar, y olvidándonos de esta supuesta insurrección del 578, cabe pensar en la posibilidad de que, al menos Rosas, jugara o intentara jugar un papel activo en la revuelta de Hermenegildo contra su padre (579-584), que contó, en un principio, con la ayuda de los bizantinos.

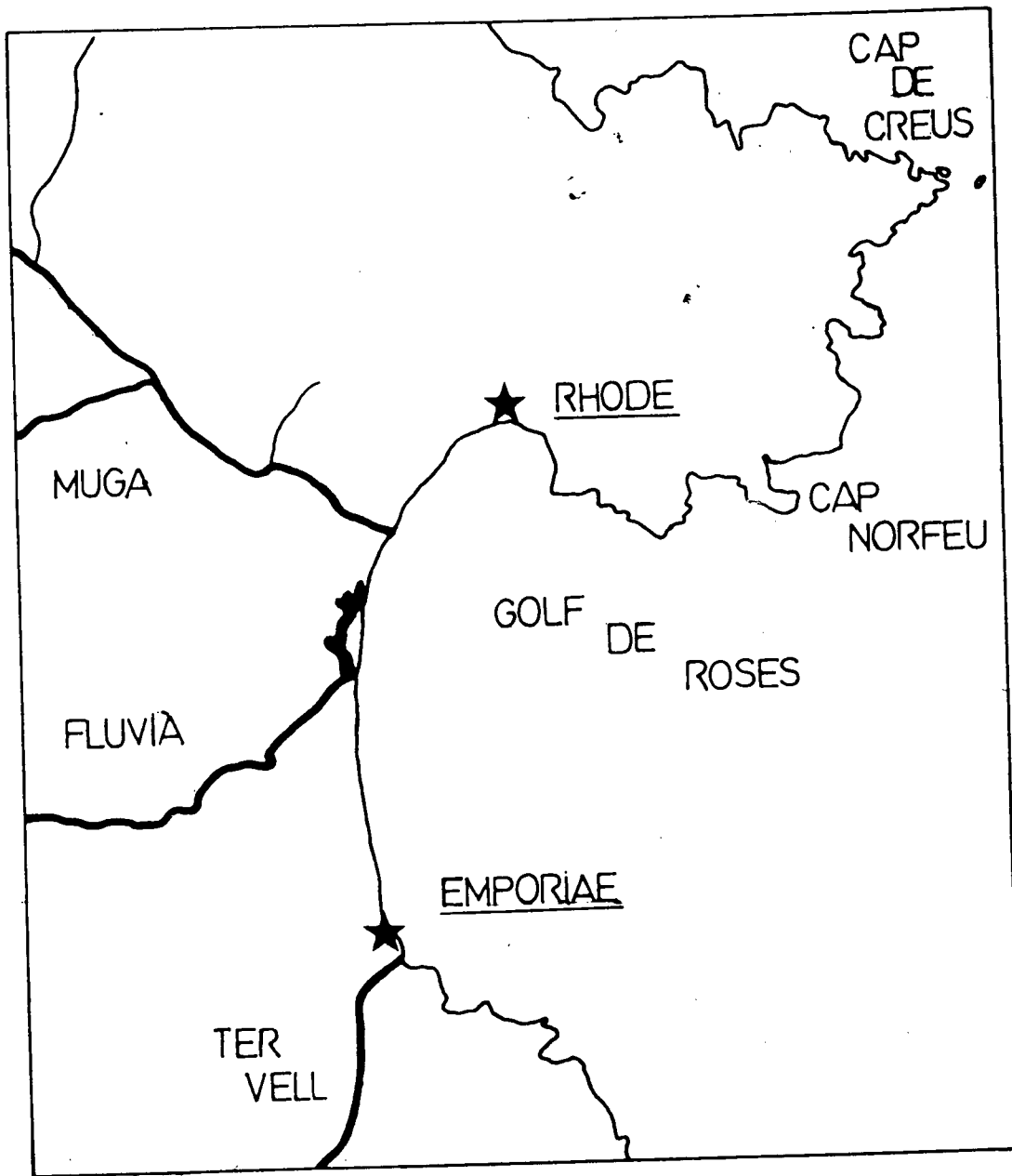
En este estado de cosas y en un descontento de los grandes señores establecidos en la zona costera oriental de la Península, vemos la supuesta ocupación de Roses por Leovigildo, ocupación que no creemos que fuera violenta puesto que, hoy por hoy, no existen

evidencias de destrucción, y que de alguna manera acabó o perjudicó grandemente el activo comercio transmediterráneo y entre otras cosas arruinó la factoría de salazones de la Ciudadela. F.J. Nieto, ha documentado en la Palaiaapolis de Ampurias un nivel de destrucción que podría datarse por el material arqueológico que lo acampaña, en la segunda mitad del siglo VI d.C. y una ausencia absoluta de cerámica más moderna. No podría ser este dato, una confirmación más del malestar de toda esta zona y de la rápida respuesta de Leovigildo, controlando el país y castigando a los rebeldes y descontentos?

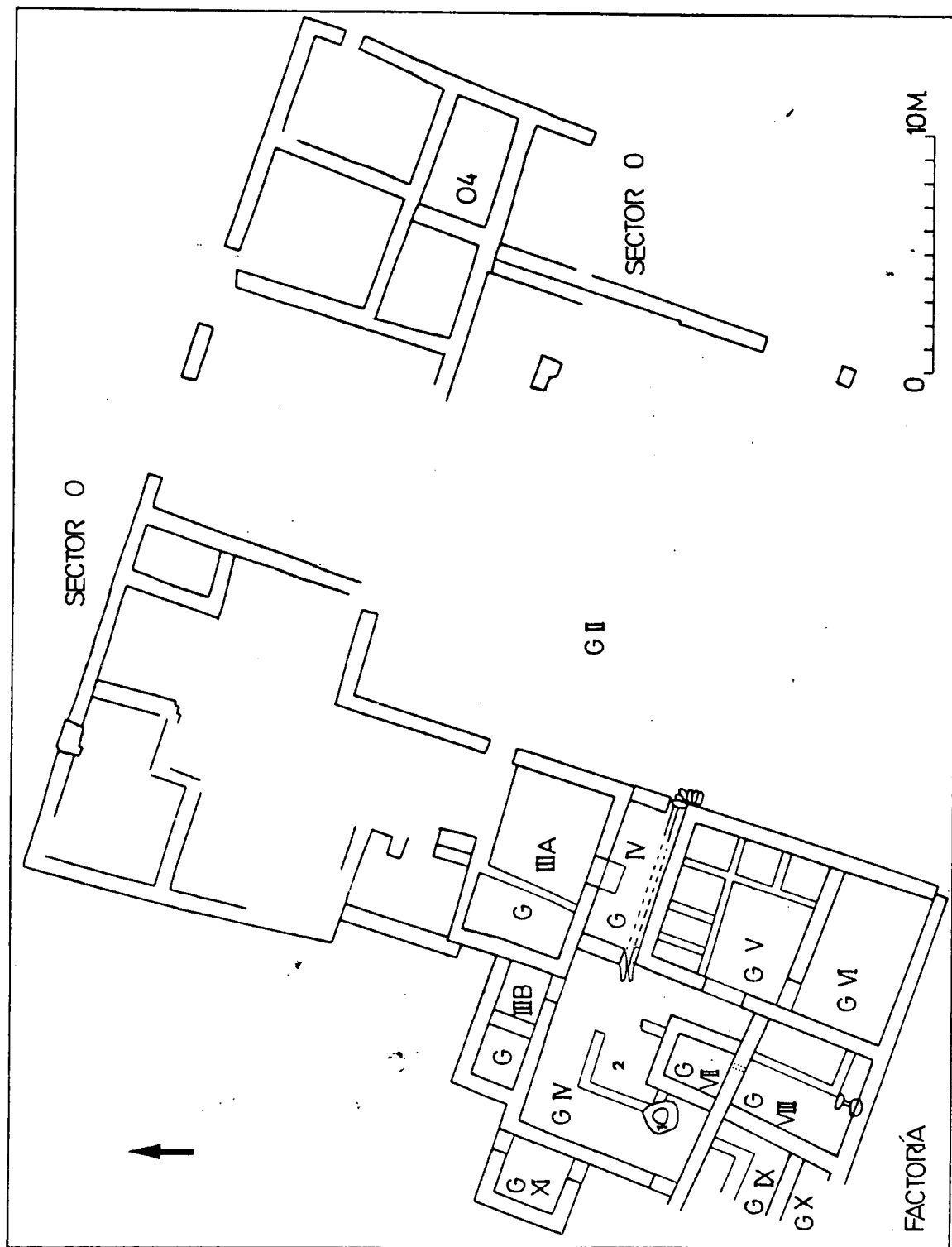
BIBLIOGRAFÍA

- Benoit, F., 1959. "L'économie du littoral de la Narbonaise a l'époque antique. Le commerce du sel et les pecheries." Rivista di Studi Liguri XXXV: 87-110.
- Blanco, Freijeiro, A., 1979. "La ciudad antigua (De la Prehistoria a los visigodos)", en Historia de Sevilla I(1). Sevilla. Publicaciones de Sevilla.
- C.I.L. Corpus Inscriptiorum Latinarum. Berlín.
- Delgado, 1975. M. Delgado, "Les sigillées claires" en J. Alarcao y R. Etienne (eds), Fouilles de Conimbriga IV (Paris): 249-291.
- Hayes, J.W., 1972. Late Roman pottery. A catalogue of Roman fine wares, Londres: The British School at Rome.
- Hayes, J.W., 1980. Supplement to late Roman pottery, Londres: The British School at Rome.
- Martín, M.A., Nieto, F.J., y Nolla, J.M., 1979. Excavaciones en la Ciudadela de Roses (campanas 1976 y 1977). Gerona.
- Miles, G.C., 1952. The coinage of the Visigoths of Spain: Leowigild to Achila II. Nueva York.
- Nolla, J.M., y Casas, J. (ed.), 1981. "El material ceramic fet a ma" en E. Pons, A. Toledo y J.M. Llorens (ed.) El recinte fortificat de Puig Castellet Lloret de Mar. (Excavacions 1975-1980) (Gerona): 203-230.
- Nolla, J.M. y Nieto, F.J., 1980. "La villa romana baix-imperial de la Ciudadella de Roses. Algunes consideracions i darreres novetats", Revista de Girona 93: 267-274.
- Nolla, J.M. y Nieto, F.J., 1981. "Una factoria de salaó de peix a Roses", Fonaments 3 (en prensa).
- Oliva, M., 1965. "Historia de las excavaciones de Rosas", Revista de Gerona 31: 67-78.
- Oliva, M., 1972. "Arquitectura románica ampurdanesa. Santa María de Roses (Gerona) (I)", Revista de Gerona 61: 32-43.
- Oliva, M., 1973. "Arquitectura románica ampurdanesa. Santa María de Roses (Gerona) (II)", Revista de Gerona 63: 14-34.
- Oliva, M. y Palol, P. de, 1952. "Excavaciones en Rosas". La labor de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Gerona durante los años 1942 a 1948. Informes y Memorias de la Comisaría General de Excavaciones Arqueológicas, 27 (Madrid): 134-145.

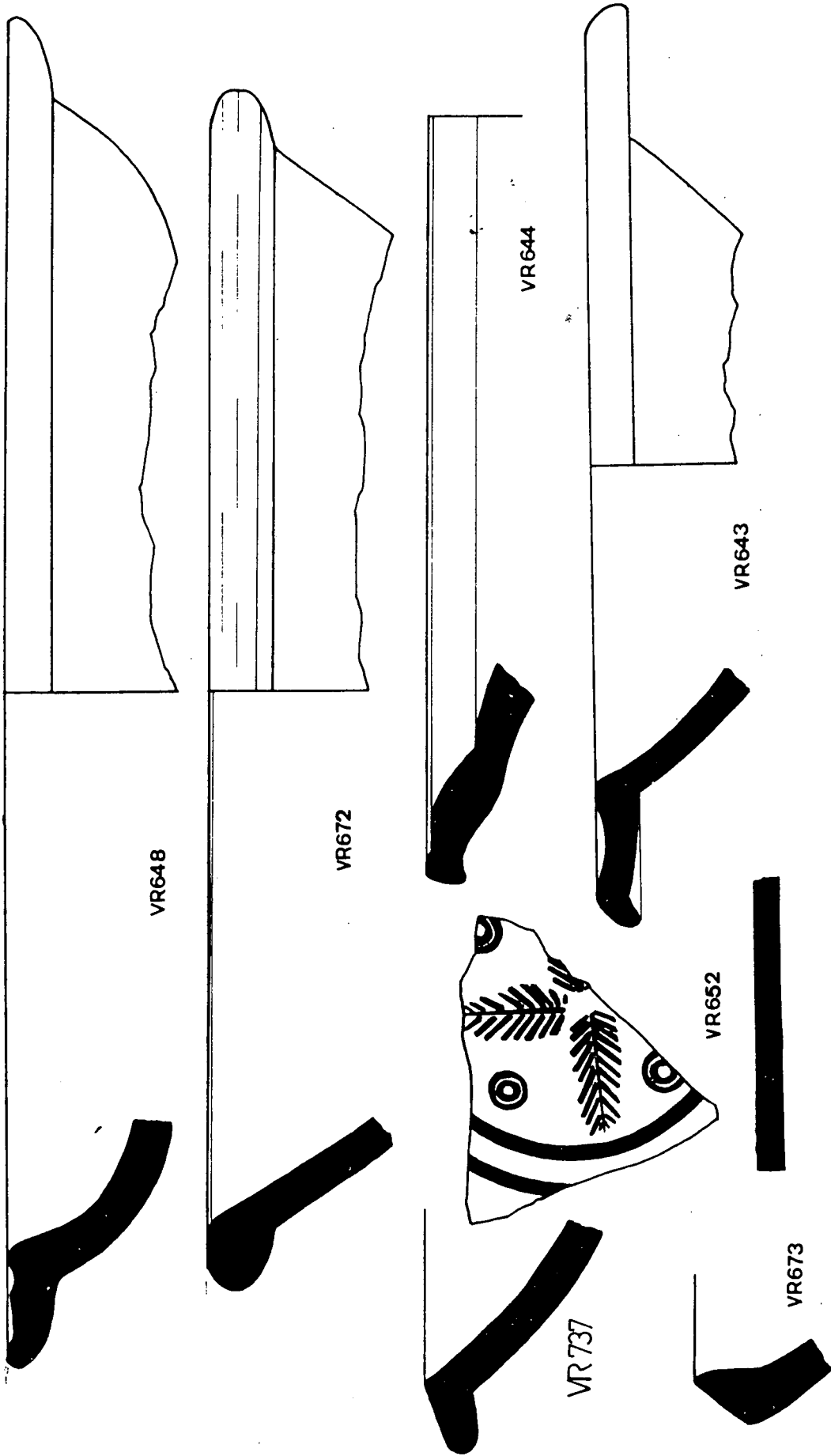
- Palol, P. de 1952. "Descubrimiento e inicio de excavación de una villa romana en el llano de Rosas (Gerona)", La labor de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Gerona, durante los años 1942 a 1948. Informes y Memorias de la Comisaría General de Excavaciones Arqueológicas, 27 (Madrid): 159-161.
- Palol, P. de, 1965. "Rosas. De la Antigüedad a la Edad Media", Revista de Gerona 31: 23-33.
- París, P. y Bonsor, G., 1918. "Exploration archéologique de Bolonia (province de Cadix)", en Annales de la Faculté de Lettres de Bordeaux et des Universités du Midi XX.
- Ponisch, M., 1976. "A propos d'une usine antique de salaisons a Belo (Bolonia-Cadix)", Mélanges de la Casa de Velazquez XII: 69-79.
- Ponisch, M. y Tarradell, M., 1965. Garum et industries antiques de salaison dans la Méditerranée Occidentale. Paris: Presses Universitaires de France.
- Riuró, F. y Cufí, F., 1961-1962. Prospecciones arqueológicas en Rosas (Gerona)", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, XV: 203-224.
- Salomonson, J.W., 1968. "Études sur la céramique romain d'Afrique. Sigillée claire et céramique commune de Henchir el Ouiba (Raqqada) en Tunisie Centrale", Bulletin van de Vereeniging tot Bevordering der Kennis van de Antieke Beschaving te's Gravenhage XLIII: 80-145.
- Sanmartí, E., 1978. La cerámica campaniense de Emporion y Rhode. Barcelona.
- Tarradell, M., 1962. Les arrels de Catalunya. Barcelona: Ed. Vicens-Vives.
- Thompson, E.A., 1971. Los godos en España. Madrid: Alianza Editorial.
- Torres López, M., 1963. "Las invasiones y los reinos germánicos de España (años 409-711)", en R. Menéndez Pidal (ed.), España Visigoda. Historia de España III (Madrid: Ed. Espasa-Calpe): 1-140.



15.1 Situación general de Rhode

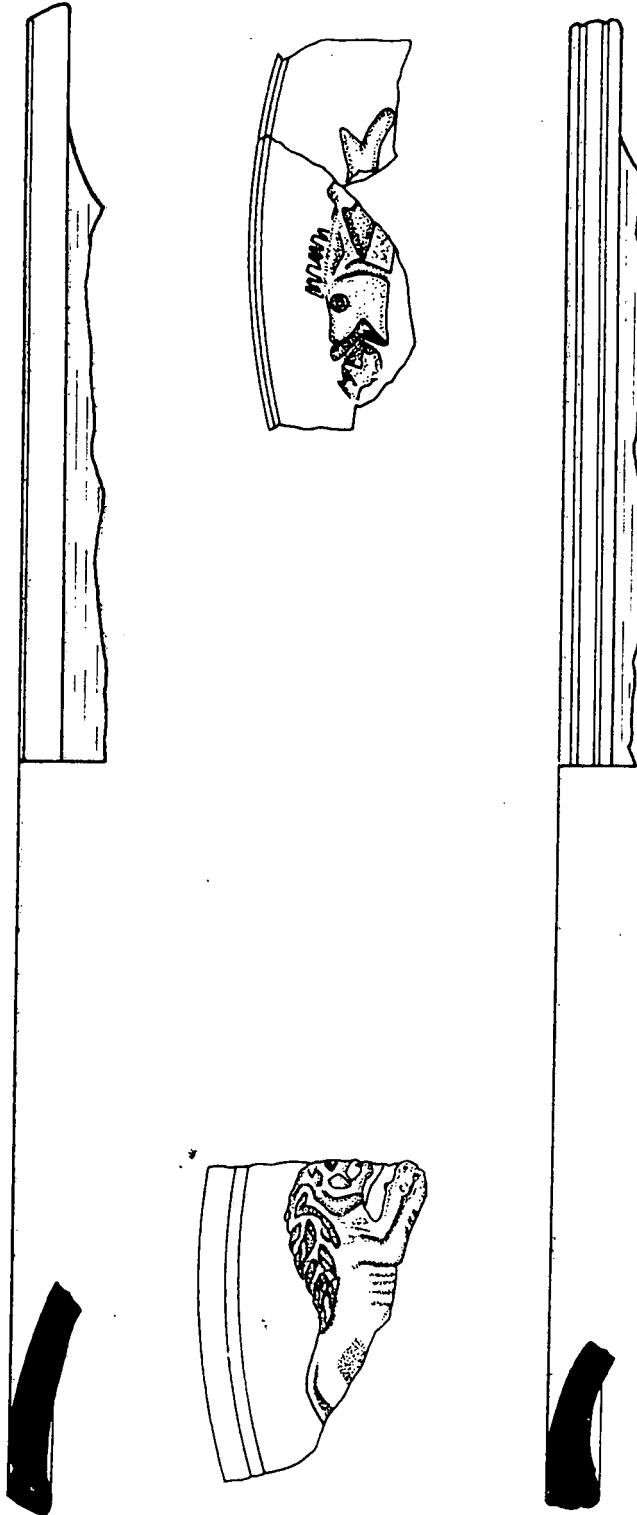


15.2 Planta del edificio bajo-imperial
 1) Pozo antiguo de la habitación G-IV
 2) Habitación correspondiente a la llamada Villa Antigua (Segundo momento de ocupación)

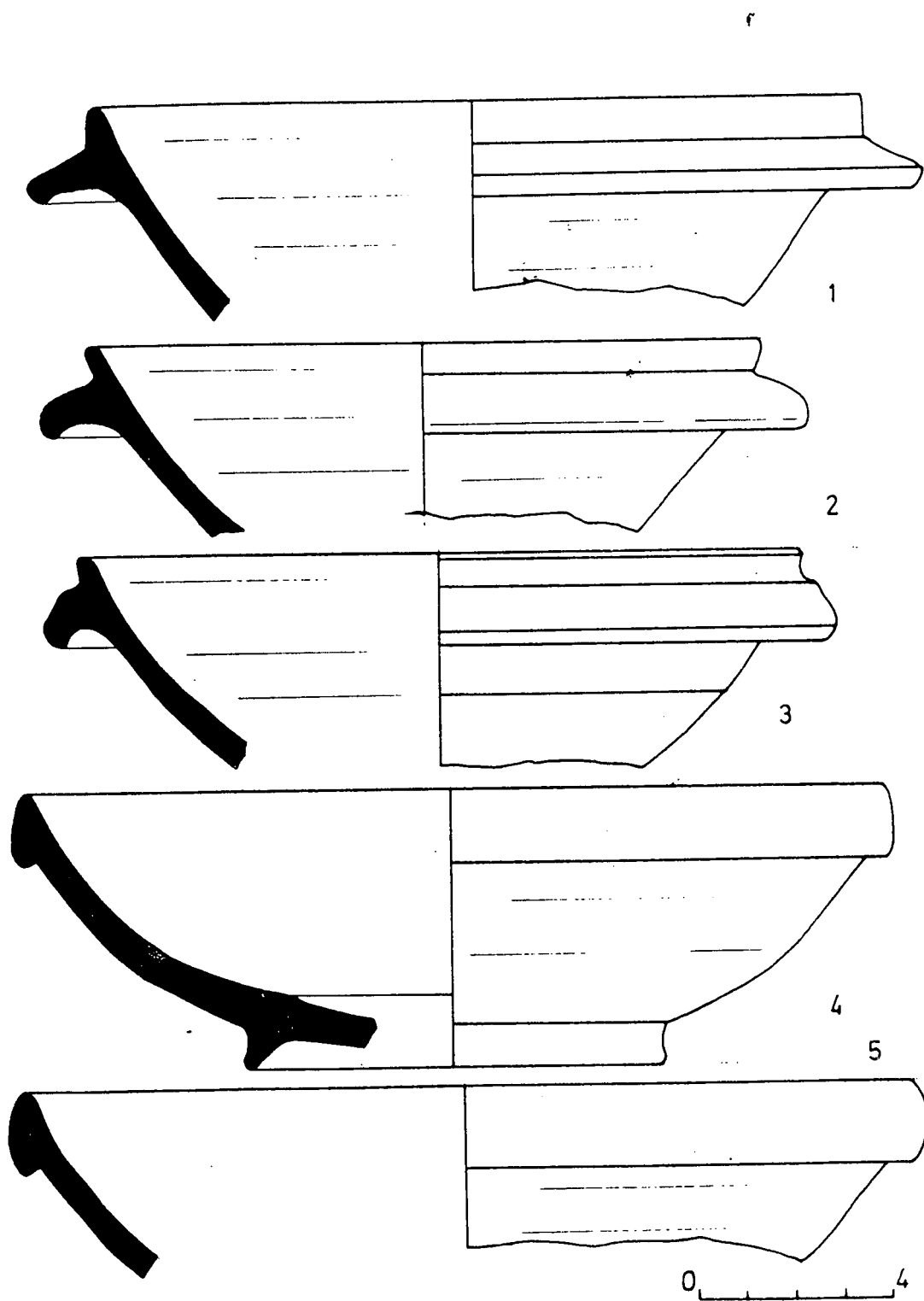


15.5 Material procedente del Estrato IIIC de la Excavacion de 1976 en la Habitacion G-IV. Corresponde a la nivelación del pavimento de dicha estancia (tercer momento de ocupacion). VR648, TSCD, forma Hayes 598.- VR672, TS Africana (Other African Wares),

forma Hayes. F.-VR737, TSCD, forma Hayes 58.-VR644, TSCD, forma Hayes 67.-VR673, TSCD, forma Hayes 61A.-VR643, TSCD, forma Lamboglia 35.-VR652, TSCD estampada estilo A(II) de Hayes

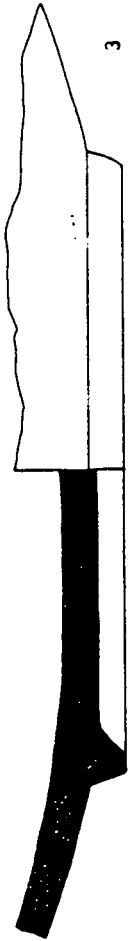
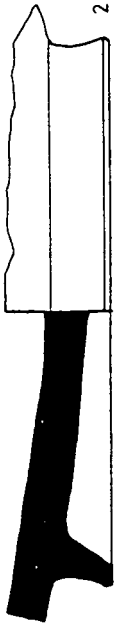
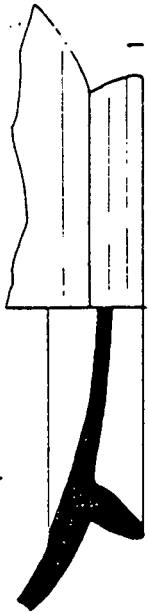
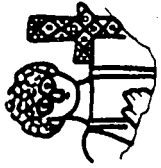


15.6 TSCC con decoración de motivos aplicados.
 Forma Hayes 52, con un león y un pez
 comiéndose a otro. Procede del nivel
 situado por debajo del pavimento original
 de la Habitación G-VI (excavación 1979)

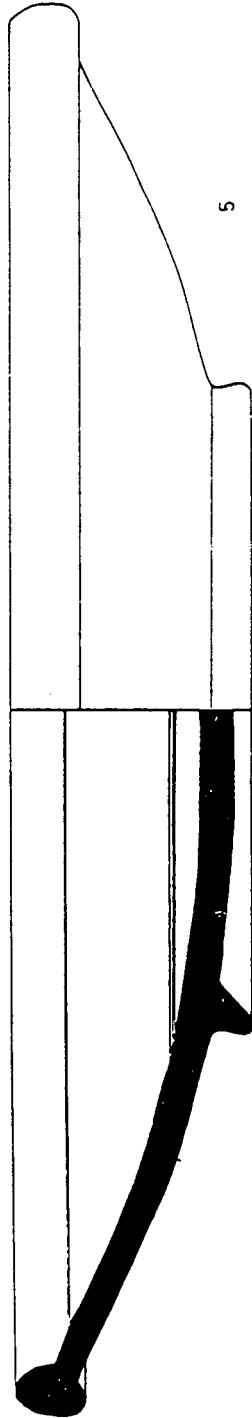
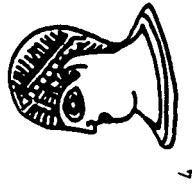


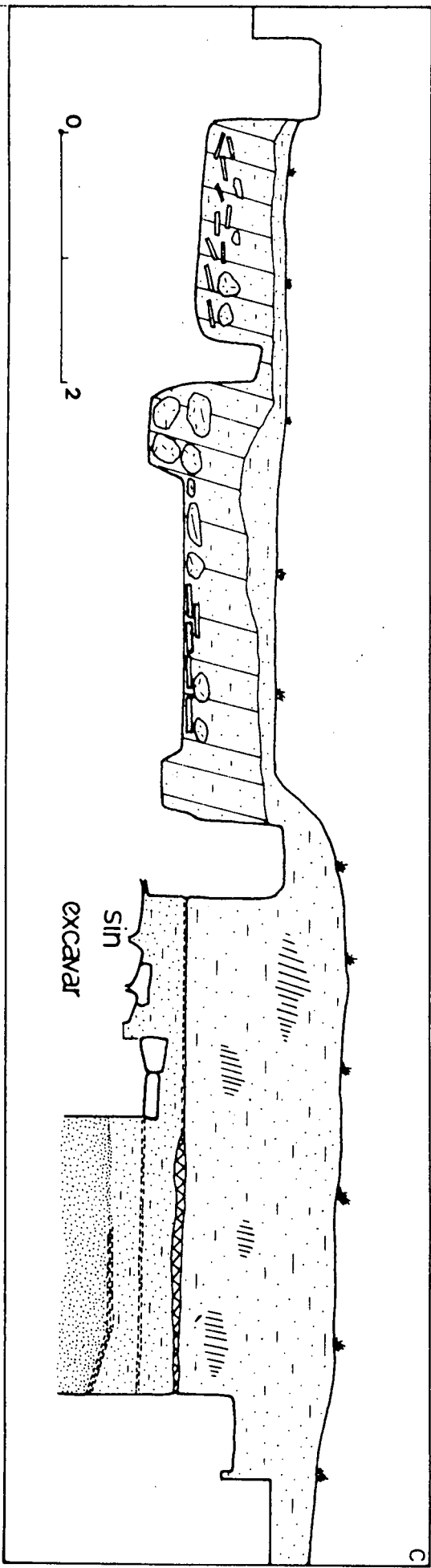
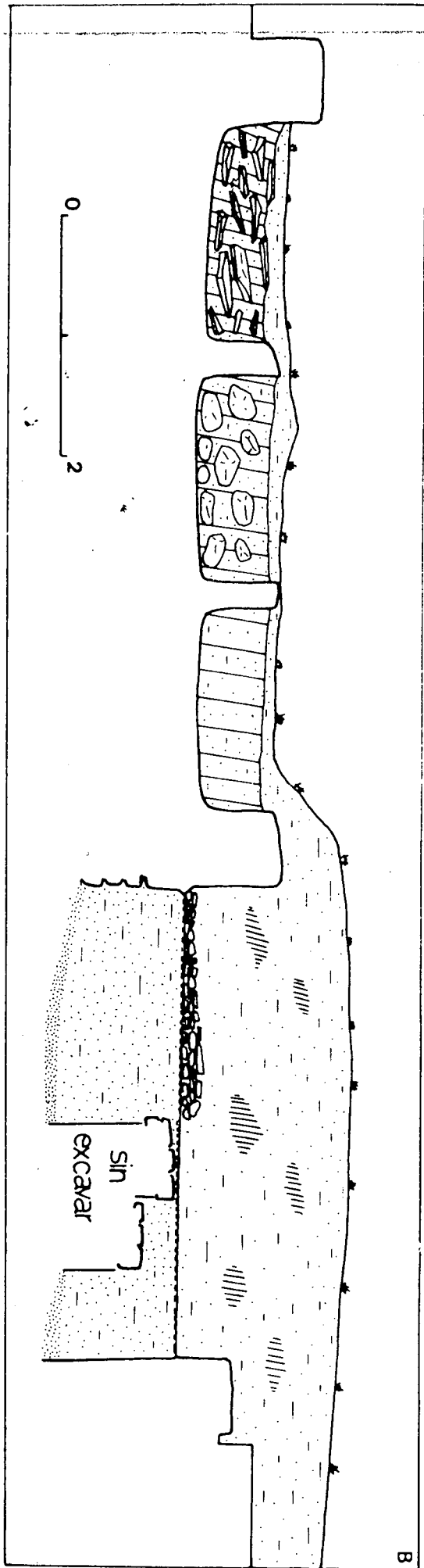
15.7 Material procedente del nivel que cubre el edificio bajo-imperial. Habitación G-VIII (excavación 1980). 1 a 3.- TSCD, forma Hayes 91.- 4 y 5. TSCD, forma Hayes 99

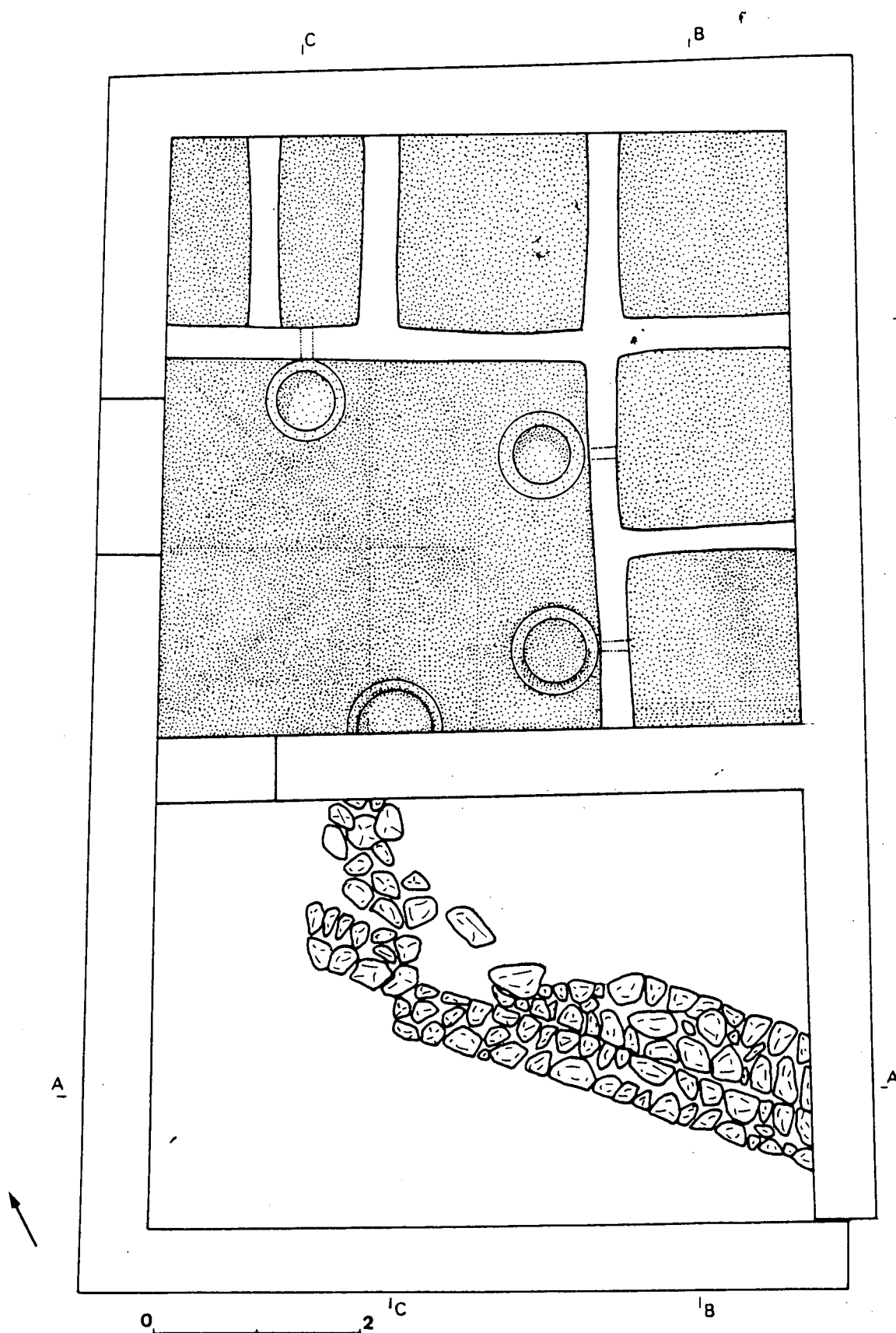
15.8 Material procedente del nivel que cubre el edificio bajo-imperial de la Ciudadela.- TSCD con decoracion estampada. 1) Forma Hayes 84, 96 o 98. Estilo Hayes D o E(I).- 2) Forma Hayes 103 o 104. Estilo E(II).- 3) Forma Hayes 104B o similar. Estilo E(II). 4) Estilo E(II) (sobre un gran plato de la forma Hayes 104B).- 5) Forma Hayes 104B Estilo E(II)



0 6 Cms







15.3 Planta de la habitación de los depósitos (G-V) y habitación G-VI. En la primera dependencia pueden verse los receptáculos tronocónicos y en la segunda, los muros de piedra seca correspondientes al primer momento de ocupación

LA FUNDACION DE LA VILLA.

HABITACION G-IV.-

Se trata de un espacio cuya planta es un cuadrado casi perfecto, midiendo unos 7,80m. de lado y situado al oeste de la habitación G-V y al norte de la G-IX. Esta habitación comunica por medio de puertas con las habitaciones G-VII, G-III y G-V y con la G-II por medio de un pasillo que corre al oeste de la habitación G-V.

En el interior de la habitación G-IV existen tres construcciones:

La G-IV C, de planta cuadrada. Sus lados miden entre 3,30 y 3,70 metros. Es de destacar que esta construcción ocupa el centro de la habitación G-IV de tal modo que los muros de la G-IV C son paralelos a los de la G-IV, se trata de un cuadrado inscrito en otro y existe una distancia casi regular entre los lados de uno y otro cuadrado y que es entre 2,10 y 2,30 metros.

La G-VII, tiene la planta sensiblemente cuadrada y mide 3,10m. de lado. Se encuentra adosada al muro (19) que cierra a la habitación G-IV por el sur y desaxialada ya que está más próxima al muro este (532) que al oeste (539). Su construcción se hizo cuando la G-IV C había sido abandonada ya que los muros de la G-VII se apoyan sobre los de la G-IV C inutilizando la estancia.

Un paso (536) construido cuando ya existía la habitación G-IV C ya que para su construcción se rompió el ángulo sudoeste de esta habitación.

Las miradas norte y este de la G-IV y por lo tanto también de la G-IV C, inscrita, se excavaron hace años sin que conociéramos exactamente su estratigrafía y en detalle los trabajos efectuados, quedaba por lo tanto por investigar el cuadrante sudoeste de estas estancias que fueran excavadas en 1976 y haber sido objeto de una publicación detallada (MARTIN, NIETO, NOLLA, 1979). La habitación G-VII, en realidad un gran depósito, presenta el pavimento recubierto de "opus signinum" y situado a un nivel muy alto, casi al mismo que la altura máxima reservada de los muros circundantes, y fue enterrado hace años.

La excavación en 1976 del cuadrante sudoeste de la habitación G-IV, lo que denominamos G-IV B tuvo el gran valor de establecer por primera vez una secuencia estratigráfica de toda villa y así se puso de manifiesto que había una edificación, G-IV C, de cuya fecha de construcción sólo tenemos la información que nos proporcionaba el hallazgo de cuatro fragmentos cerámicos, entonces clasificados como Terra Sigillata Clara A, hallados en el relleno situado bajo el pavimento de "opus signinum" (estrato V B), perteneciendo dos de ellas, las únicas clasificables, a las formas Lam. 9A, Hayes 101 y Lam. 10A, Hayes 238 (MARTIN, NIETO, NOLLA, 1979, pág. 28). Sobre el pavimento de "opus signinum" había una capa de cenizas (estrato IV) en la que se encontraron, como material más moderno, distintos fragmentos de Terra Sigillata Africana del tipo D que permitieron sugerir que la habitación G-IV C dejó de ser utilizada hacia el segundo cuarto del siglo IV (MARTIN, NIETO, NOLLA, 1979, pág. 29), quizás como consecuencia de un incendio. Estos datos correspondían al inicio y al final de la actividad en la que denominamos "villa antigua" que vendría atestiguada por los muros que cerraban la habitación G-IV C, por un pavimento de "signinum" que tenía sus

habitación y por otro pavimento, este de cantos rodados, que encontramos al mismo nivel que el del "signicum" al oeste de la G-IV C, por lo que dedujimos que existían dos habitaciones.

Sobre la habitación G-IV C, después de arrasar los muros, se construyó parte del depósito G-VII y se dispuso un relleno (estrato III C) como preparación de un pavimento de cal y tierra batida (estrato III A), cuya fecha de realización sería de finales del siglo IV o inicios del V, a tenor de la información que proporcionaban los 35 fragmentos de Terra Sigillata Africana del tipo D hallados en la capa de preparación del pavimento. A esta fecha correspondería el pozo (526) y el depósito G-VII a los que el pavimento de cal y tierra batida se oía perfectamente. Estas serían las construcciones que formarían de la que denominamos "villa nueva".

Habiendo detectado dos fases de ocupación del solar atestiguadas por dos construcciones superpuestas cada una con su pavimento y fechas diferentes de utilización, pero cometimos un error importante al extrapolar la fecha de construcción del depósito G-VII al resto de los muros circundantes y esto se produjo, básicamente, porque esta era la primera excavación que efectuamos personalmente en esta construcción y todavía no disponíamos de información suficiente, la cual era difícil de conseguir porque o bien por las alteraciones que había sufrido el monumento a lo largo de los siglos o como consecuencia de trabajos anteriores, todos los estratos arqueológicos de la zona norte y este de la habitación G-IV habían desaparecido y sólo quedaban, pegados a los muros de la G-IV, algunos restos de alfareros situados al mismo nivel, formando una línea y que eran restos del pavimento de tierra batida y cal que habíamos documentado, lo cual hizo pensar que ese era el primer pavimento de la habitación G-IV, por lo que los muros de la G-IV debían ser construidos al mismo tiempo que la G-VII cuando se arrasó la G-IV C.

Hay unos detalles constructivos importantes que contribuyeron a hacer pensar que la habitación G-IV y las circundantes eran coetáneas a la G-VII y por lo tanto pertenecientes a la "villa nueva". Mientras los muros de la G-IV C no están hechos con encofrado y presentan una anchura de entre 35 y 40 cms. con un aspecto de poca solidez, los de la que se consideró "villa nueva" tienen una anchura, que más adelante detallaremos, de 60 cms. y realizados por medio de encofrado, todo lo cual da un aspecto enormemente resistente a la construcción. Además el sistema de cimentación de los muros de la G-IV C es totalmente diferente al resto de las cimentaciones de los muros descubiertos en esta construcción (MARTIN, NIETO, NOLLA, 1979, fig. 3), ya que mientras en la que se consideró "villa nueva" los muros penetraban en la arena, en ocasiones hasta tres metros, para dar solidez a una construcción edificada sobre la playa, los muros de la G-IV C prácticamente no penetran en la arena y se apoyan sobre una plataforma de piedras (NOLLA, NIETO, 1980, págs. 272-274).

Estas diferencias en los aspectos de los muros y en la realización de sus cimentaciones contribuyeron a pensar que se trataba de construcciones efectuadas en épocas distintas. Ahora podemos explicar estas diferencias como consecuencia de las

diferentes funciones estructurales que desempeñaban los muros de la construcción G-IV C y los del resto del edificio, ya que es lógico que fueran más gruesas y resistentes las paredes que debían sujetar las vigas y la techumbre de las que eran un pequeño murete para separar dos espacios en el interior de la misma habitación.

UNA NUEVA INTERPRETACION DE LA HABITACION G-IV.-

En las páginas anteriores hemos establecido que la habitación G-V fue construida a finales del siglo I o como máximo a comienzos del siglo II. De la misma fecha es la habitación G-VI ya que el muro que cierra ambas habitaciones por el este fue construido de una sola vez.

Las habitaciones G-IX y G-XI datan también de finales del siglo I o comienzos del II y ambas tuvieron un hipocausto con un pavimento de cantos rodados sobre el que se localizó una capa de cenizas.

La habitación G-IV está formada al sur y al este por los muros de las habitaciones G-V y G-IX que son de finales del siglo I o comienzos del II, por lo que sería lógico que el espacio que delimitan estas paredes y que es la habitación G-IV sea también de esta fecha y no contradicen esta apreciación los fragmentos cerámicos hallados bajo al pavimento de "signinum" de la habitación G-IV C (africana de cocina formas Lac. 104 y 9A).

Por la pequeña parte que hemos conservado sabemos que la zona de la habitación G-IV que rodeaba al área G-IV C tenía un pavimento de cantos rodados (MARTIN, NIETO, VOLLA, 1979, fig.4) igual que el que tenían las habitaciones G-IX y G-XI sobre los que existía una capa de cenizas igual que ocurría sobre el pavimento de "signinum" de la G-IV C.

Si a todas estas pruebas unimos la observación de que el pavimento de cantos rodados de la habitación G-XI está sólo 2 cm. más alto que el de la G-IX y que este último está únicamente 3 cm. más alto que el pavimento de cantos rodados de la G-IV y que el de "opus signinum" de la G-IV C y sólo 1 cm. más alto que el pavimento de "opus signinum" de la habitación G-V, llegamos a la conclusión de que existen probadas razones de datación cronológica y estructurales para afirmar que las habitaciones G-IV, G-IV C, G-V, G-IX y G-XI obedecen a un único planteamiento arquitectónico y que su realización tuvo lugar a finales del siglo I o como máximo en los inicios del II.

Eliminadas por lo tanto de la habitación G-IV las construcciones G-VII y el pozo (521) que hay que datar a partir del segundo cuarto del siglo IV, nos queda una habitación cuadrada pavimentada con cantos rodados que tiene el centro ocupado por una zona cuadrada pavimentada de "opus signinum" existiendo entre ambas áreas un murete de separación. Esta habitación está rodeada de habitaciones y tiene comunicación con el exterior por medio de un pasillo. Con todos estos datos creemos que la zona G-IV C es un "impluvium" que existía en el mismo momento que los hipocaustos de las habitaciones G-IX y G-XI y de ellos procederían las cenizas que se encontraron sobre el "signinum".

Hay otros elementos, pero de difícil interpretación, que podrían encontrar su explicación dentro de este nuevo vistado de la habitación G-IV. Uno sería el agujero circular (5A) que apareció en el muro oeste de la habitación G-IV C (MARTÍN, NIETO, HULLA, 1979, fig. 30). Se trata de un orificio regular trabajado en un gran bloque de piedra y que fue interpretado como el alojamiento para el gozne de una puerta, quizás ahora teniendo en cuenta su excesivo diámetro, 17,5 cm., para esta misión, lo podríamos interpretar como el alojamiento de la base de un poste que sujetaría el ala del tejado que vertía sobre el "impluvium". Apoyaría esta hipótesis el hecho de que se encuentre ubicado aproximadamente en la mitad de la longitud del muro, por lo que teniendo en cuenta que el "impluvium" mide 3 m. de lado habría un poste en cada ángulo y otro en el centro de cada lado.

Otro elemento a explicar es el muro que rodea al "impluvium". Se ha conservado en una altura máxima de unos 25 cm. y a veces que tenía una anchura de entre 35 y 40 cm., medidas quizás excesivas para servir únicamente como separación de una área. Una anchura similar para un muro la encontramos en alguno de los muros que separan los depósitos de la habitación G II. Quizás también sea excesivo el número y el espesor de las capas de preparación y de pavimentación del "impluvium" (MARTÍN, NIETO, HULLA, 1979, fig. 3, 197-3 y 2), a no ser que tuvieran que soportar un peso importante. Desconocemos la altura original de este muro que rodea el "impluvium" y si estuvo revestido de "opus signinum". Apoyamos, simplemente como hipótesis, la posibilidad de que este muro tuviera una altura suficiente para que la G-IV C sirviera de bañera de agua fría, completando el conjunto termal que forman las habitaciones G-IX y G-XI.

Hay otro dato a resaltar y es que una vez acabada la excavación de esta villa no hemos localizado nunca, bajo las habitaciones que venimos comentando, ninguna estructura arquitectónica que pueda fecharse en época imperial y que pueda ponerse en relación con la construcción G-IV C y que en conjunto constituyeran la "villa antigua" por lo que las habitaciones que venimos estudiando constituyen la primera ocupación romana de esta zona de playa. Por lo tanto los muros que hoy en día pueden verse al visitar yacimientos son una obra concebida y realizada a finales del siglo I o inicios del II, con algunas modificaciones y reficciones, muy puntuales, desde el punto de vista arquitectónico, no funcional, efectuadas en los siglos posteriores y que detallaremos en los capítulos siguientes.

Habitación B-V.

Esta habitación se excavó en dos campañas sucesivas, las de los años 1978 y 1979, efectuándose un trabajo puntual en 1985 consistente en levantar el pavimento de "opus signinum" (433) del depósito situado en el ángulo noreste de la habitación con el fin de conocer la datación de la capa de preparación de este pavimento (436).

Se trata de una habitación de forma ligeramente trapezoidal que mide 6 m. en su fachada norte, 4,40m. en la sur y 5,80m. en los lados este y oeste y que limita por el este con el patio B-II, por el oeste con el patio B-III, por el norte con el pasillo que une los dos patios mencionados y limita por el sur con la habitación B-VI.

Las caras norte y este de esta habitación están ocupadas por depósitos elevados sobre el nivel del pavimento de la habitación, estando las paredes y el fondo de estos depósitos, así como el pavimento y probablemente parte de las paredes del resto de la habitación, recubiertas de "opus signinum". Originariamente existieron cinco depósitos en esta habitación, cuatro de ellos de planta cuadrada y de medidas muy similares, alrededor de 1,60m. de lado, mientras que el situado en el ángulo noreste de la habitación era de planta rectangular midiendo aproximadamente 1,60 por 2,10m.. Fue precisamente este depósito el que en un momento indeterminado se dividió en dos mediante la construcción de un muro (528) también revestido de "opus signinum".

La utilización, durante la guerra del 1936 al 1939 y la postguerra, de este solar como huerto de cultivo, activo que durante esa época se abría un poco (435) para el aprovechamiento del agua del subsuelo. Esta obra destruyó prácticamente en su totalidad el depósito central de la pared norte y afectó a los dos contiguos.

Estos depósitos destinados a contener el pescado durante el proceso de salado, presentan unos detalles constructivos interesantes que conviene resaltar.

- Todos ellos presentan el fondo inclinado hacia el centro de la habitación, existiendo en ese lado un agujero en el muro que limita el depósito y que comunica con una canalera, también revestida con "opus signinum" y construida por debajo del nivel del pavimento de la habitación. De estas canaleras hemos localizado tres y suponemos que una cuarta fue destruida en el momento de construir el pozo. Desconocemos como se evacuaba el depósito del ángulo noreste.

Adosada a la pared sur (530) y por lo tanto separada de los depósitos existe una semicanalera destinada a recoger las líquidos que cayeren sobre el piso de la habitación.

- En 1985 al levantar el pavimento (433) del depósito del ángulo noreste pudimos comprobar que el "signinum" tenía un grosor de entre 12 y 16 cms. y que se apoyaba sobre una capa de preparación formada por piedras planas colocadas en una sola hilada. Bajo esta capa de piedras existe un estrato de relleno (434) que se apoya directamente sobre la arena de playa (437).

- Los muretes que separan los depósitos (524 al 531) presentan una pequeña cimentación, pero suficiente para comprobar que el pavimento de "opus signinum" de la habitación se adosa perfectamente a estos muretes. Lo cual nos indica que los depósitos el pavimento de "opus signinum" y las casolatas fueron construidos en el mismo momento, es decir que todo el conjunto, que obedece a una función muy concreta y especializada es coetáneo.

Cabría pensar que un principio existieron las cuatro paredes de la habitación 0-V y que la estancia se dedicaba a una función que desconocemos y que en una segunda fase se construyeron los depósitos y el pavimento de "signinum" destinándose la habitación a la fabricación de salazones de pescado. Esto no parece ser así ya que al levantar el pavimento de "signinum" (433) debajo sólo encontramos la capa de preparación (436) y ninguna señal de una utilización anterior de esta habitación. Este detalle lo consideramos esencial para la comprensión de la totalidad del edificio ya que nos indica que esta habitación fue concebida y utilizada desde su origen para el tratamiento de pescado. Este hecho es más importante al comprobar, como demostraremos en las páginas siguientes, que los materiales que forman la capa de preparación (436) son la Terra Sigillata Sudgallica y la Terra Sigillata Africana del tipo A, lo cual nos da una fecha de primera mitad del siglo II d.C. para la construcción de los depósitos y por lo tanto para el inicio de la actividad de fabricación de salazones de pescado en este edificio.

El modo como se construyeron los muros de este edificio, por medio de un encofrado, nos permite, comprobando si existen o no juntas en los muros, cuales fueron los lienzos que se construyeron de una sola vez. Esta observación nos indica que la pared que cierra las habitaciones 0-V y 0-VI por el este (521) fue construida de una sola vez y que posteriormente se construyó la pared (520) que separa ambas habitaciones, lo que nos permite afirmar que las habitaciones 0-V y 0-VI son coetáneas.

La habitación 0-V presenta dos puertas, una en la cara oeste que comunica con el patio 0-IV y otra en el muro sur que permite el acceso a la 0-VI, siendo esta la única puerta de esta última habitación, lo cual, dado que para acceder a la 0-VI había que pasar necesariamente por una habitación con una función tan específica como la que se desarrollaba en la 0-V, nos hace suponer que ambas habitaciones tienen funciones complementarias: la 0-V para salar el pescado y quizás la 0-VI como almacén de productos acabados.

LOS MATERIALES ARQUEOLOGICOS DEL INICIO DE LA ACTIVIDAD.-

Elemento: 433.-

Al levantar el pavimento de "opus signinum" (433) del depósito, desmenuzamos este material formado por argenzas y pequeños fragmentos cerámicos con el fin de poder localizar algún resto arqueológico que aportara una datación cronológica. El único fragmento cerámico que pudimos identificar fue uno de Terra

Sigillata Africana del tipo A, sin que podamos clasificarlo dentro de una forma concreta. Esta datación, aunque ciertamente muy insegura, tiene la ventaja de no contradecir la que proporcionan los materiales hallados en la capa de preparación (486) de este pavimento.

Unidad estratigráfica 484.-

Se trata de la capa de preparación del pavimento (486), operación separada del pavimento por una bolsa de aire (484) producida al ceder al terreno como consecuencia de la construcción del pozo del siglo IX (485).

Está formada por tierra arcillosa negra con algo de arena y abundante material arqueológico entre el que destacamos:

Terra Sigillata Africana del tipo A: 3 fragmentos.

Nº inv. 484-3.- Lam. 4/3d A, Mayas 2 B.

Nº inv. 484-4.- 1 borde para el que no conocemos paralelos.

Nº inv. 484-6.- Fragmento de base sin clasificar.

Cerámica africana de cocina: 48 fragmentos.

Nº inv. 484-1.- 2 bordes de Lam.10 A, Mayas 23 D.

Nº inv. 484-2.- 1 borde de Lam.10 B, Mayas 23 A.

Nº inv. 484-5.- 3 bases de Lam.10 A, Mayas 23B.

Nº inv. 484-7.- 2 bases de Lam.9A Mayas 121.

Nº inv. 484-8a.- 1 borde de cazuela Atlante CVII-6.

Nº inv. 484-8b.- 1 borde de cazuela Atlante CVI-7.

Nº inv. 484-8c.- 1 borde Atlante CVI-14.

Nº inv. 484-9.- 5 bordes de tapadera de borde ahumado.

Nº inv. 484-10.- 2 bases sin clasificar.

Nº inv. 484-11.- 30 fragmentos sin clasificar.

Terra Sigillata Gadgallica: 33 fragmentos.

De este abundante conjunto cerámico destacamos:

Nº inv. 484-12.- 1 borde de Drag.29.

Nº inv. 484-13.- 1 borde de Drag.29.

Nº inv. 484-15.- 1 borde de Drag.29.

Parades Finas.- 14 fragmentos.

Destacamos 12 fragmentos del tipo de cazera de huevo.

Nº inv. 484-14.- 1 base con decoración arenosa, probablemente forma Mayas XXXV-XXXVII.

Arforas.- 68 fragmentos.

De este grupo 79 fragmentos pertenecen a paredes de arforas, 7 son asas y 2 bordes, siendo de destacar que los bordes Nº inv. 484-69.- pertenecen a la forma Dressel 2/4.

Unidad estratigráfica 487.-

Está formada por arena y en realidad constituye la playa sobre la que se construyó el edificio. Mezclada con la arena aparece abundante material arqueológico del que el más moderno nos proporcionará la fecha "post quem" para la construcción de esta habitación. Comprobamos que no existe Terra Sigillata

Africana, aunque el tres fragmentos de cerámica africana de cocina y 8 bordes de Terra Sigillata Sudgallica.

Entre estos materiales destacamos:

Cerámica africana de cocina: 3 fragmentos.

Nº inv. 437-1.- 1 borde similar al Atlante CVI-7, pero correspondiente, dado el perfil de la pared, a una forma diferente para la que no conocemos paralelo.

Nº inv. 437-2.- 1 fragmento de pared sin forma.

Nº inv. 437-17.- Una pieza con la pared muy similar a la Lem.9A, Mayes 181, pero con un ligero escalón en el borde para colocar una tapadera.

Terra Sigillata Sudgallica.- 8 bordes.

Nº inv. 437-3a.- 1 borde de Drag.24/25.

Nº inv. 437-3b.- 1 borde y pared de Drag. 27.

Nº inv. 437-3c.- 1 borde de Drag.30.

Parades Fines.- 16 fragmentos.

Nº inv. 437-3a.- 1 borde de Mayes XXXV-XXXVII.

Nº inv. 437-3b.- 1 borde de Mayes XXXV-XXXVII. Abra con decoración areolar.

Nº inv. 437-12.- cuatro fragmentos del tipo cascara de huevo.

Consideraciones cronológicas y datación de las U.E. 426 y 437.

En la U.E. 437, que corresponde a la playa sobre la que se construyó la habitación G-V, se localizaron 395 objetos cerámicos entre los que no figura ninguno del tipo Terra Sigillata Africana. Los elementos más modernos con cronología segura son un grupo de 8 fragmentos de Terra Sigillata Sudgallica de la Graufesenque entre los que detectamos las formas 24/25, 27 y 30 de Dragendorff, así como los bordes de Parades Fines de origen bético pertenecientes a la forma XXXV-XXXVII de Mayes.

Se trata de un conjunto cronológicamente muy homogéneo y prácticamente idéntico en materiales y formas al que presenta el patio Oulip IV, para el que se acepta una cronología de época de Vespasiano (NIETO, JOVER, IZQUIERDO...,1999).

La U.E. 426, que corresponde a la capa de preparación del pavimento del depósito, proporcionó 393 objetos cerámicos de los que los más modernos son tres fragmentos de Terra Sigillata Africana, entre los que únicamente se ha podido identificar la forma Lem. 4/36A, Mayes 28. A destacar también la presencia de 48 fragmentos de cerámica africana de cocina, entre los que hemos localizado las formas Lem.9A, Mayes 181; Lem. 10A, Mayes 222; Lem. 102, Mayes 220 y las Atlantes CVII-4, CVI-7 y CVI-14.

La forma Lem. 4/36, Mayes 28 es la continuadora de la Drag.36 en Terra Sigillata Sudgallica, dato este que ya nos permite situarla entre las primeras producciones de Terra Sigillata Africana. Para esta variante 28 de Mayes este autor

acepta una cronología de entre el 75 y el 150 (HAYES, 1972, pág.25).

El fragmento Nº inv. 436-4 se trata de una pequeña pátera de 112mm. de diámetro con un labio horizontal, ligeramente inclinado hacia el exterior, con una acañaladura en su cara superior y una protuberancia en su zona de unión con la pared interna. Para esta forma no hemos encontrado paralelo en la bibliografía, pero el hecho de presentar un borde brillante, espeso y de buena calidad, como el de las primeras producciones de T.S. Africana, nos hace considerar como probable su proximidad cronológica con la forma Hayes 33 a la que acompaña en este estrato.

La forma Atlante CVI-7 de Cerámica de cocina es fechada (ATLANTE, 1981, pág. 216) desde época tiberiana. La forma Atlante CVI-14 se data en Ostia en época flavia (ATLANTE, 1981, pág.213) y la forma Atlante CVII-4 se localiza a partir de la primera mitad del siglo II (ATLANTE, 1981, pág.217).

Para las formas 238 y 131 de Hayes este autor considera un inicio de producción a partir de mediados del siglo II (Hayes, 1972, págs. 48 y 201) datación que nos parece excesivamente baja. Consideramos más exacta la datación propuesta por otros autores (ATLANTE, 1981, págs. 217) situándolas desde la primera mitad del siglo II. Igualmente nos parece más correcta la fecha de inicio de producción dada por Carandini (ATLANTE, 1981, pág. 217) para la forma Lam. 108, que la sitúa en el final del siglo I.

Considerando en conjunto las U.E. 436 y 437 creemos que no pueda existir demasiada diferencia de tiempo entre los últimos materiales perdidos o arrojados sobre la playa (437) antes de la construcción de la habitación G-V y los de la capa de preparación (436), entre otras razones porque la intensa actividad desarrollada en el lugar durante la construcción de las paredes, antes de colocar la capa de preparación 436, debió dejar algún resto cerámico. Así lo confirman los materiales arqueológicos de ambos estratos que hay que situarlos entorno a la llegada a Roma de las primeras importaciones de Terra Sigillata Africana. El estrato inferior no presenta este material y el superior sólo tres fragmentos de los que el datable se sitúa a partir del año 75 y no hemos de olvidar que junto a este fragmento de la forma Hayes 3 aparece un importante volumen, 33 fragmentos, de Terra Sigillata Sudgallica y también Paredes Finas de la forma Hayes XXXV-XXXVII, los mismos materiales que aparecían en el estrato inferior, la playa.

A partir de estas observaciones y los datos aportados por la cerámica, consideramos que la capa de preparación (436) del pavimento de "opus signinum" (433), en el que recordamos que había aparecido un fragmento de T.S. Africana A, y por lo tanto el depósito y por las razones que hemos apuntado anteriormente también toda la habitación y por lo tanto la actividad de fabricación de salazores de pescado en esta zona, hay que situarla a finales del siglo I o como máximo muy a principios del siglo II.

Por otra parte y teniendo en cuenta que el muro (521) que cierra a las habitaciones G-V y G-VI por su lado este fue construido utilizando la técnica del encofrado y que no existe

ninguna. Justo en todo el proceso, hemos de aceptar que la fecha de construcción de la habitación G-VI es la misma que la de la G-V.

LAS HABITACIONES G-IX Y G-XI.-

Estudiaremos juntas estas dos habitaciones ya que, por los motivos que iremos exponiendo, estamos seguros que son coetáneas en cuanto su construcción y que ambas tienen una función específica y complementaria, al menos en su primer momento de ocupación, que es el que trataremos en este apartado. Además ambas tienen una planta de forma y dimensiones, en parte, sensiblemente idénticas, se trate de dos cuadrados de 3,30m. de lado separados por un muro (55) de una anchura entorno a los 50 y los 60 cms., aunque la habitación G-XI tiene una prolongación hacia el sur formada por un abside de planta semicircular.

El primer dato que nos permite afirmar que ambas habitaciones se construyeron en el mismo momento lo encontramos en el muro (19) que cierra a ambas por el norte, el cual fue construido por la técnica del encofrado y no se observa en él ninguna junta, por lo que sabemos que se construyó de una sola tirada. En la fachada sur existe un muro, actualmente con la misma altura conservada y que cierra a la habitación G-IX por este lado y separa el abside del resto de la habitación G-XI y en el que tampoco se observa ninguna junta lo que permite conocer que fue edificado con un mismo encofrado. En el momento de la excavación se le dio dos números diferentes a este muro, el (14) al tramo que cierra a la habitación G-IX y el (202) a la parte de este muro que separa al abside del resto de la habitación G-XI. Seguimos conservando esta diferenciación a pesar de que se trata del mismo muro y construido en el mismo momento ya que consideramos que en cada habitación tuvo funciones muy diferentes. Mientras el (14) en la habitación G-IX debió llegar hasta el techo y ser realmente el muro de cierre de esta habitación, el (202) en la habitación G-XI debió tener escasa altura, entre 1,5 y 2m. como máximo, y con la función concreta, como detallaremos, de separar el abside (205) del resto de la habitación, siendo el muro del abside (208) el que cerraba la habitación G-XI por el sur.

El muro (194) que cierra la habitación G-XI por el oeste y el (55) que separa ambas habitaciones, se adosan por sus extremos a los muros (19) y (44-202). El conjunto, en concreto la habitación G-IX se cierra por el este gracias al muro (18), el cual se adosa al muro (19) por el norte, pero es difícil decir si por el sur acababa al adosarse al muro (44-202) a la derecha, ya que en el que debería ser el punto de contacto existe un agujero, pero este no es un problema que afecte a la forma y dimensiones de la habitación G-IX, que están totalmente delimitadas, sino a la habitación contigua, la G-VIII, por lo que trataremos este problema en el momento de estudiar esta estancia.

Siguiendo con la información que nos proporcionan los muros debemos hacer referencia a dos orificios existentes en los muros (55) y (18) y que por lo tanto ponen en comunicación la habitación G-XI con la G-IX gracias al orificio (191) existente en el muro (55), mientras que el (527) del muro (18) permite la comunicación entre la habitación G-IX y la G-VIII. Estos orificios, que arrancan del nivel del pavimento de las habitaciones, tienen, tanto las jechas como la parte del dintel que fue un arco de medio punto, construido a base de ladrillos

rectangulares. La luz de estos orificios es de unos 25 cms. de anchura por una altura desconocida ya que falta la parte superior del arco, pero que por la inclinación de los arranques, podemos restituir y saber que no sería superior de 30 cms.

LA HABITACION G-XI.-

Se realizó la excavación de esta área en 1981, interrumpiéndose los trabajos cuando se llegó al pavimento de la habitación, pudiéndose comprobar entonces que mientras en el abside el pavimento (205) al igual que las paredes, a tenor de los escasos restos conservados, eran de "opus signinum", en el resto de la habitación el pavimento (199) estaba formado por pequeñas cantos rodados y piedrecitas unidas con argamasa que, a pesar de haber saltado en algunas zonas, ofrecía un magnífico aspecto. Es de destacar también que el pavimento del abside, separado del resto de la habitación por el muro (208) se encuentra a unos 10 cms. por debajo del pavimento de cantos rodados.

Cinco reducidos agujeros circulares con pequeñas piedras a su alrededor localizadas en el pavimento de cantos rodados y uno en el de "opus signinum" y que fueron utilizados como base de postes, nos atestiguan la ocupación del lugar después de su abandono.

Esta utilización posterior ha alterado muy seriamente el aspecto originario de esta habitación, pero afortunadamente se localizaron pegados al pavimento de cantos rodados (199), dos ladrillos cuadrados, los cuales unidos a una fina, pero irconfundible capa de cenizas (199) hallada sobre el pavimento y a la presencia del orificio (191) en la pared este, ya descrito, nos permitió saber que la habitación G-XI fue el "caldarium" de una termas en el que los ladrillos pegados al pavimento eran los restos de las "suspensuras", el orificio (191) con arco de radio punto situado en el muro este era la boca del "praefurnium" y que la capa del pavimento de cantos rodados era el "hipocausto", el cual se separaba del abside gracias al muro (208) al cual al mismo tiempo había de parar de la piscina que ocupaba el abside revestido de "opus signinum".

En el momento del hallazgo la boca del "praefurnium" apareció intencionadamente tapada con piedras y argamasa y la piscina inutilizada por la construcción encima de un muro (201), pero este es un tema del que trataremos al hablar de las diversas fases de ocupación de esta construcción, de momento nos limitamos a la fase inicial.

En 1985 con el doble objetivo de conocer la fecha de construcción del pavimento de cantos rodados (199) y también de saber si existían fases de ocupación anteriores a este y por lo tanto poder datar la construcción de la habitación G-XI, levantamos el pavimento lo cual nos permitió comprobar que estaba construido solidamente con tierra batida mezclada con cal y que la superficie de cantos rodados y pequeñas piedras era un elemento más para conferir consistencia a la obra. Comprobamos además que el pavimento, salvo un pequeño agujero en el ángulo nordeste, que delimitamos y separamos, no presentaba alteraciones importantes por lo que los estratos inferiores estaban:

perfectamente sellados e intactos.

Bajo el pavimento se localizó una importante capa de relleno y preparación con un espesor medio de 5 cms., la cual por precaución y dado lo inhabitual que resultaba en este yacimiento un estrato homogéneo de esta potencia, se dividió en dos capas técnicas, la (417) y la (418), pudiéndose comprobar al acabar la excavación, que no existía diferencia alguna entre ellas ni en la naturaleza, color y textura de la tierra, ni en los materiales arqueológicos que contenían.

Esta capa de relleno estaba formada por tierras arcillosas de ararreo que contenían entre otros elementos trozos de carbón e incluso pequeños fragmentos de revestimiento pintado de paredes.

Es importante que destaquemos que en este estrato se localizó un fragmento cerámico Nº inv. 418-17 cuya línea de fractura encaja perfectamente con la de otro fragmento, obviamente del mismo vaso, que posteriormente se encontraría en la capa de preparación del pavimento de la habitación contigua G-IX, Nº inv. 430-37, lo cual creemos que es una prueba clara de que las capas de preparación de los pavimentos de las habitaciones G-IX y G-XI se hicieron en el mismo momento y con tierras procedentes del mismo lugar.

El estrato de relleno (417-418) se apoyaba directamente sobre la arena de playa (422).

LOS MATERIALES ARQUEOLÓGICOS DEL INICIO DE LA ACTIVIDAD.-

Elemento 199.-

Se trata del pavimento de cantos rodados, el cual ha recibido dos números de identificación (199) y (416). Entre la tierra batida que servía de base a las pequeñas piedras se localizaron 19 fragmentos cerámicos de los que el más moderno es el Nº inv. 416-1 es un borde de Terra Sigillata Gadgallica, perteneciendo el resto de los fragmentos, menos un asa, a paredes de ánforas o de vasos comunes de imposible clasificación.

Unidad estratigráfica.- 417

Se trata de la primera capa en que se dividió el estrato de nivelación y de preparación del pavimento (199). Esta formada por tierras arcillosas apertadas.

Entre los materiales arqueológicos de esta capa se han localizado 374 fragmentos cerámicos, siendo de destacar que el más moderno es un borde de Terra Sigillata Africana del tipo A.

Entre los materiales arqueológicos destacan:

Terra Sigillata Africana del tipo A.- 1 fragmento.

Nº inv. 417-1.- 1 borde.

Cerámica africana de cocina.- 59 fragmentos

Nº inv. 417-2 y 3.- 2 bordes Lam. 10D, Hayes 23A.

Nº inv. 417-4 y 5.- 2 bordes Lam. 10A, Hayes 23B.

Nº inv. 417-6.- 6 pies Lam. 10A, Hayes 23B.

Nº inv. 417-8 e 12.- 5 bordes Atlántica CIII-7, Hayes 177.

Nº inv. 417-14 a 16.- 3 bordes de una pequeña ollita sin paralelos en bibliografía.

Nº inv. 417-55.- 1 borde Atlante CVI-8, Hayes 19.

Terra Sigillata Sudgallica.- 9 fragmentos.

Nº inv. 417-20 y 21.- 2 bordes.

Nº inv. 417-22 a 25.- 4 paredes vasca decoradas.

Nº inv. 417-26.- 1 fondo con el "sigillum" ACVTI.

Paredes Finas.- 10 fragmentos.

Nº inv. 417-29.- 1 borde con decoración de escasa de piña.

Nº inv. 417-28.- 3 fragmentos de pared sin clasificar.

Anferas.- 72 fragmentos.

Nº inv. 417-67.- Un asa de Dressel 2/4.

El resto de las muestras son un asa y fragmentos de pared sin clasificar.

Unidad estratigráfica 418.-

Se trata de la segunda capa en que se dividió el estrato de relleno situado bajo el pavimento (199), no existo ninguna diferencia con respecto a la capa superior (417) por lo que (417) y (418) deben considerarse un solo estrato.

Se han localizado en (418) un total de 273 fragmentos cerámicos de los que los más modernos son un borde y un fragmento de pared de Terra Sigillata Africana del tipo A.

Recordamos que en (418) se encontró el fragmento cerámico Nº inv. 418-17 cuya línea de fractura encaja perfectamente con la del fragmento Nº inv. 420-37 de la habitación contigua G-IX por lo que ambos estratos de relleno deben ser coetáneos.

Entre los materiales más significativos destacamos:

Terra Sigillata Africana del tipo A.- 2 fragmentos.

Nº inv. 418-1.- 1 borde de Lsa. 10, Hayes 19.

Nº inv. 418-64.- Un fragmento de pared sin clasificar.

Cerámica africana de cocina.- 10 fragmentos.

Nº inv. 418-19 a 16.- 4 bordes de tapadera del tipo Borde Ahumado.

Nº inv. 418-17 y 65.- 9 bordes Atlante CVII-7.

Terra Sigillata Sudgallica.- 9 fragmentos.

Nº inv. 418-2 y 3.- 2 bordes.

Nº inv. 418-4, 7 y 61.- 5 paredes decoradas.

Nº inv. 418-62.- 2 paredes lisas sin forma.

Paredes Finas.- 3 fragmentos.

Nº inv. 418-10.- 1 fragmento sin forma

Nº inv. 418-11 y 12.- 2 bordes probablemente de Mayet XXXV-XXXVII con decoración reticulada.

Unidad estratigráfica 420.-

Es la playa natural sobre la que se edificó esta habitación y está formada por arena fina entre la que se encuentran objetos arqueológicos que deben corresponder, los más modernos, al momento anterior a la construcción de la habitación.

Se localizaron un total de 74 fragmentos cerámicos de los que los más modernos son un borde y un fragmento de pared pertenecientes al tipo Terra Sigillata Sudgallica.

Entre la cerámica hallada podemos destacar:

Terra Sigillata Sudgallica.- 2 fragmentos.

Nº inv. 423-2.- 1 borde.

Nº inv. 423-3.- 1 fragmento de pared sin clasificar.

Cerámica africana de cocina.- 1 fragmento.

Nº inv. 423-6.- 1 borde de tepalera del tipo Borde Ahumado.

Paradas Finas.- 1 fragmento.

Nº inv. 423-5.- 1 pie con decoración arenosa probablemente Mayat XXXV-XXXVII.

Afora.- 22 fragmentos

Nº inv. 423-9.- 1 borde Dressel 20.

Nº inv. 423-10 y 11.- 2 asas Dressel 2/4.

Consideraciones cronológicas y datación de las U.E.II

Es de destacar la ausencia de Terra Sigillata Africana en (423) la playa sobre la que se construyó el edificio. Lo mismo que ocurría en la playa situada bajo la habitación G-V ya estudiada y en donde a partir de las cerámicas localizadas habíamos propuesto una datación de época de Vespasiano para los materiales más modernos. Ningún material del estrato (423) que estudiemos ahora nos contradice aquella datación y teniendo en cuenta que en ambos casos se trata de la playa natural y la proximidad, unos 15 m., entre ambos lugares de estudio, no nos parece erróneo aceptar esta cronología también para el estrato (423).

Las capas (417) y (418) separadas por prudencia en el momento de la excavación, tal como hemos comentado, forman un solo estrato, el de nivelación del terreno para construir el pavimento de cantos rodados (419), por lo que aquí estudiaremos juntos los materiales arqueológicos de tal modo que la fecha resultante será la más próxima a la construcción del pavimento y de la habitación G-XI.

Cuando los materiales de estas dos capas estemos que proceden de este relleno un total de 452 fragmentos cerámicos de los que el material más moderno son 2 fragmentos de Terra Sigillata Africana del tipo A, uno de la forma Lam. 10, Mayas 19 y otro es parte de una pared de una forma desconocida. Destacamos también 72 piezas de cerámica africana de cocina entre las que se han detectado las formas Lam-10A, Mayas 23B con 3 fragmentos, Lam.10B, Mayas 23A con 2 fragmentos, 6 tepaleras de borde ahumado y labio no diferenciado y con un ejemplar están presentes las formas CVII-7 y CVI-8 del Atlante. La Terra Sigillata Sudgallica presenta 18 fragmentos y hay 12 de Paradas Finas.

Para la forma Lam.10, Mayas 19 tanto Mayas como Carandini (ATLANTE, 1981, pág. 30) aceptan un inicio de producción de

finales del siglo I o inicios del II. Tenemos en este estrato la misma forma pero en cerámica de cocina con patina conciente a la que se identifica como Atlante CVI-B o Mayas 194 y que inicia su producción en época tiberiana (ATLANTE, 1981, pág. 216).

Para la olla de patina conciente y fondo estriado Atlante CVII-7, Mayas 197 se acepta una cronología (ATLANTE, 1981, pág. 219) desde la primera mitad del siglo II, fecha en la que también inicia su producción la forma Lam.10A, Mayas 229, según Tortorella, (ATLANTE, 1981, pág.217), teniendo su origen de producción algo anterior, desde finales del siglo I, (ATLANTE, 1981, pág. 217) la forma Lam. 103, Mayas 230, también presente en este estrato.

El resto de los materiales recientes de este estrato: Terra Sigillata Sudgallica, uno con el "sigillum" ACVII, Paredes Finas entre las que se detectan la forma Mayas XXXV-XXXVII e incluso un Anfora de la forma Dressel 2/4, son formas y tipos que ya habíamos detectado en la capa de preparación del pavimento del depósito de la Habitación G-V.

Al encontrarnos en este estrato con una escasísima representación de Terra Sigillata Africana, sólo 3 fragmentos, de los que los detables hoy que situamos entre las primeras producciones del tipo A, nos inclinamos a datar este estrato de relleno y por lo tanto el pavimento de centros rodados (199) y la habitación G-XI, utilizada como dependencia terrenal, en los últimos años del siglo I o como máximo a principios del siglo II. El resto de los materiales cerámicos, en especial la cerámica africana de cocina, corroboran esta datación y no la contradice el fragmento de Terra Sigillata Sudgallica que se encontró incluido en la tierra batida que forma el pavimento (199), en función del cual se aportó este estrato de relleno.

LA HABITACION G-IX.-

Al principio de este capítulo ya hemos dicho que estudiaríamos juntas las habitaciones G-IX y G-XI porque tenían una función y una fecha de fundación prácticamente idénticas. Como pruebas de su coetaneidad ya hemos apuntado que los muros que los cierran por el norte y por el sur fueron efectuados en un mismo momento y también que en cada uno de los estratos de relleno y preparación de cada uno de los pavimentos de las habitaciones G-IX y G-XI se han encontrado serdos fragmentos cerámicos cuyas líneas de fractura encajan perfectamente. Lo que nos indica que las tierras de estos rellenos proceden del mismo lugar y que los depósitos se hicieron en el mismo momento. Por lo que ya podemos afirmar que la habitación G-IX y su primer pavimento, que estudiaremos en los párrafos siguientes, deben datarse a finales del siglo I o como máximo a comienzos del siglo II. De todas formas estudiaremos los materiales procedentes de los estratos de esta habitación con el fin de tener datos complementarios que corroboren esta fecha.

También digamos que la funcionalidad de estas habitaciones es complementaria y así lo atestiguan la base de "profunditas" (191) que comunica ambas habitaciones a través del muro (55).

Exista en la habitación G-IX otra boca idéntica a la descrita, construida también con ladrillo, pero peor conservada y situada en la pared opuesta de la anterior. Se trata de la boca de "prae-furnium" (537) abierta en el muro 18 y que comunica la habitación G-IX con la G-VIII. La existencia de estas dos bocas enfrentadas en la misma habitación ya nos indica que también la habitación G-IX disponía de un hipocausto. No tenemos más indicios de la existencia de esta cámara caliente ya que la estancia nos ha llegado enormemente modificada, para adaptarla a una funcionalidad diferente y que estudiaremos al hablar de las diversas fases de esta construcción.

La habitación G-IX fue excavada en 1951 suspendiéndose los trabajos al llegar a una superficie dura, mayoritariamente cubierta de un pavimento de "opus signinum" (56) que había sufrido diversas reparaciones puntuales y del que afloraban unos muros (515, 516, 517 y 518) que sólo se conservaban a ras de pavimento, de difícil interpretación, pero que parecían ser paredes de depósitos recubiertas de "opus signinum" y con su arista inferior ocupada por una moldura en cuarto de círculo para facilitar la limpieza del receptáculo. Este pavimento y estas muros aparecían a un nivel superior que el pavimento de cantos rodados (199) de la contigua habitación G-XI, por lo que su realización supuso enlazar las dos bocas de "prae-furnium" (191 y 537).

En 1965 decidimos levantar parte del pavimento de "opus signinum" (56), una franja que corría a lo largo de toda la pared este, a donde no llegaban los muros (515, 516, 517 y 518) de los depósitos, con el fin de no alterar esencialmente el aspecto de la habitación.

El pavimento de "signinum" (56) presentaba, junto al muro norte, un agujero (58) que había sido ya excavado en 1951, momento en el que se dejó como moderno sin poder precisar más, por lo que lo único que hicimos en 1965 fue limpiarlo para evitar contaminaciones. Por lo tanto el pavimento de "opus signinum" (56) sellaba perfectamente los estrechos inferiores y garantizaba la inexistencia de alteraciones.

Entre la argamasa y los fragmentos cerámicos que formaban este pavimento (56) no encontramos ningún elemento fechable.

Bajo el pavimento apareció la tierra aportada para ligar y nivelar el terreno y disponer de una capa de preparación para el pavimento de signinum, en este relleno distinguimos tres estratos, los (417, 420 y 421) que deberán ser coetáneos al pavimento (56) y que estudiaremos al hablar de las diversas relaciones que sufrió esta construcción. Fue precisamente este relleno el que inutilizó las bocas de "prae-furnium" e eliminó por lo tanto la función de hipocausto que desarrollaba esta habitación en el momento inicial.

Bajo este relleno apareció intacto un magnífico y resistente pavimento de cal (424) que marcaba una fase anterior de la ocupación de la habitación y sellaba perfectamente los estrechos inferiores. Este pavimento no proporcionó ningún elemento cerámico entre la argamasa.

El pavimento de cal se apoyaba sobre otro pavimento (127) esta vez de cantos rodados y pequeñas piedras unidas con cal y tierra batida y en el que se aprecia una tierra negra, mezcla de

conizas. Este conjunto de cantos rodados, pequeñas piedras, conizas, tierra batida y cal son los mismos componentes que encontramos en el pavimento (427) del hipocausto de la habitación G-XI y es igual su aspecto de conjunto, por lo que podemos considerar que los pavimentos (427) y (428) son los suelos de los hipocaustos de las habitaciones G-IX y G-XI.

El estrato (428) formado por piedrecitas, cal y tierra batida es la continuación y refuerzo del pavimento superior (427). También en la habitación G-XI bajo las piedrecitas que formaban la superficie del pavimento habíamos detectado una preparación de tierra batida que en aquel caso no individualizamos por considerarlo un solo conjunto. El estrato (427) no proporcionó ningún elemento arqueológico y en el (428) se localizaron únicamente un fragmento informe de cerámica común y los pequeños trozos de "tegules".

La nivelación del terreno para construir este pavimento (427-428) se logró con aportaciones de tierras de dos lugares ya que se individualizaron en este relleno dos estratos, el superior (429) de tierra gruesa, con restos de elementos constructivos como 8 pequeños fragmentos de revestimiento pintado de paredes, y el inferior (430) de tierra arcillosa de color verdoso, con fragmentos de pintura mural, carbones e incluso una piedra trabajada que es parte de un elemento arquitectónico.

El estrato (430) está formado con las mismas tierras que el (428) de la habitación G-XI tanto por su aspecto, textura y naturaleza de su tierra y sus materiales, como por haberse localizado en cada uno de ellos sendos fragmentos cerámicos cuyas líneas de fractura encajan perfectamente, tal como ya hemos comentado.

El hecho de que la nivelación del terreno se efectuara en esta habitación con las tierras diferentes y por lo tanto no procedentes exactamente del mismo lugar, es un elemento que nos garantiza una mayor fiabilidad a la hora de datar esta obra.

En el estrato (429) apareció como material más moderno cerámica del tipo Terra Sigillata Africana del tipo A, en total tres fragmentos, desgraciadamente informes y cerámica africana de cocina. En el estrato (430) la Terra Sigillata Africana del tipo A estaba representada por dos fragmentos informes con decoración a roncilla, un borde de la forma Lám. 4/38A, Mayas CE, una base sin clasificar y nueve fragmentos informes, existiendo también vasos africanos de cocina.

Este relleno se apoyaba directamente sobre la playa natural (31) formada por arena fina que contenía abundante material arqueológico, destacando como material más moderno la Terra Sigillata Africana del tipo A y la cerámica africana de cocina, lo cual constituye una novedad frente a los estratos de playa localizados en las habitaciones G-V y G-XI en donde junto a la arena de playa aparecía como material más moderno la Terra Sigillata Sudgallica.

LOS MATERIALES ARQUEOLÓGICOS DEL INICIO DE LA ACTIVIDAD.-

No tratamos aquí las unidades estratigráficas que corresponden a la reconstrucción de la habitación, la (51)

pavimento de sigrinus, y las (419), (420) y (421) que corresponden a las capas de preparación de este pavimento. Tampoco trataremos el pavimento de cal (424), el cual no podemos datar por ser estéril, pero que debe ser posterior a la fase inicial de la habitación ya que bajo él se encontró el pavimento (427) formado por cantos rodados, cal y tierra batida y con cenizas que consideramos que fue el pavimento originario de la habitación, el que constituía el suelo del hipocausto, igual que ocurría en la habitación G-XI.

Unidades estratigráficas (427) y (428).-

Consideramos que juntas forman un pavimento, siendo la superior (427) la capa de pequeños cantos rodados y piedrecitas unidas con tierra y cal y la inferior (428) la capa de tierra batida, cal y piedrecitas que constituía el soporte sobre el que disponer la capa de cantos rodados (427).

La (427) no presentó ningún resto arqueológico, mientras que la (428), proporcionó algunos restos cerámicos, en total tres, se trataba de un fragmento informe de cerámica común y dos fragmentos de tegula, con los que resulta imposible intentar una datación cronológica.

Unidad estratigráfica (429).-

Se trata de la primera capa de tierras aportadas para servir de nivelación y preparación del pavimento de cantos rodados (427-428). Como tierra de acerreo presenta boledas distintas, unas más arenosas y esponjosas y otras más arcillosas y compactas.

Entre estas tierras se localizaron un total de 55 fragmentos cerámicos, entre los que destacamos:

Terra Sigillata Africana del tipo A.- 3 fragmentos.

Nº inv. 429-7 y 8.- 3 paredes de vaso sin forma conocida.

Cerámica africana de cocina.- 5 fragmentos.

Nº inv. 429-9.- 1 borde Atlante CVII-5.

Nº inv. 429-10.- 7 paredes interiores.

Terra Sigillata Sudgallica.- 3 fragmentos.

Nº inv. 429-11.- 2 bordes.

Nº inv. 429-12.- 1 pared informe.

Es de destacar, como normal en un estrato de acerreo, la presencia de materiales diversos, como 2 fragmentos de cerámica de Barniz Negro y 1 borde de ánfora púnico-ebusitana.

Unidad estratigráfica (430).-

Es el mismo relleno que el (429) destinado a nivelar y preparar la colocación del pavimento (427) pero corresponde a un aporte de tierras diferentes. En este caso se trata de arcillas con tonos verdosos y que contienen pequeños trozos de argemasa, carbones y revestimientos pintados de paredes. Ya hemos comentado que estas tierras son las mismas, proceden del mismo lugar y fueron acerreadas en el mismo momento que las del relleno (418) de la habitación G-XI.

De este estrato proceden 237 fragmentos cerámicos de los

que los más significativos los detallamos a continuación:

Terra Sigillata Africana del tipo A.- 13 fragmentos.

Nº inv. 430-39.- 2 fragmentos de pared informe con decoración a ruedecilla.

Nº inv. 430-42.- 1 borde Lam. 4/38A, Hayes 33.

Nº inv. 430-43.- 9 fragmentos informes de pared.

Nº inv. 430-53.- 1 base sin clasificar.

Cerámica africana de cocina.- 34 fragmentos.

Nº inv. 430-16.- 1 borde similar a Atlante CVI-7.

Nº inv. 430-40.- 1 borde de Lam. 10A, Hayes 22B.

Nº inv. 430-41.- 1 borde de Lam. 9A, Hayes 181.

Nº inv. 430-46, 47, 53 y 67.- 4 bordes de Atlante CVII-6.

Nº inv. 430-48.- 1 borde de Atlante CVII-6.

Nº inv. 430-49.- 3 bordes de tapadera de Borde Atunado.

Nº inv. 430-50 y 51.- 3 pies sin clasificar.

Nº inv. 430-54.- 20 fragmentos informes de pared.

Terra Sigillata Sudgallica.- 13 fragmentos.

Nº inv. 430-59.- 1 borde.

Nº inv. 430-59.- 1 borde.

Nº inv. 430-60.- 1 borde.

Nº inv. 430-61.- 1 borde.

Nº inv. 430-62.- 4 fragmentos informes de pared decorada.

Nº inv. 430-63.- 5 fragmentos informes de pared lisa.

Otros objetos destacables pero en este caso por contribuir a reafirmar que este es un estrato formado por acarreo de tierras son: Un fragmento de piedra trabajada Nº inv. 430-1, destinada seguramente para servir como base de una columna. Algunos objetos cerámicos de cronología muy anterior a la de la fecha del relleno, como pueden ser: un Ánfora greco-italica, otra MARKA D-3 y otra púnico-rebusitana, o 12 fragmentos de Berris Negro.

Unidad estratigráfica (431).-

Es la playa natural sobre la que se construyó el edificio.

Entre la arena aparecieron 79 fragmentos cerámicos de los que destacamos:

Terra sigillata Africana del tipo A.- 2 fragmentos.

Nº inv. 431-39.- 1 borde.

Nº inv. 431-39.- 1 borde.

Cerámica africana de cocina.- 20 fragmentos.

Nº inv. 431-1.- 1 borde Atlante CIV.

Nº inv. 431-3.- 1 borde Atlante CVI-9.

Nº inv. 431-4a.- 1 borde Lam. 10A, Hayes 22B.

Nº inv. 431-4b.- 1 borde Lam. 10B, Hayes 33A.

Nº inv. 431-30 y 31.- 2 bordes y pared Atlante CVII-6.

Nº inv. 431-2, 5 y 6.- 14 fragmentos informes de pared.

Terra Sigillata Sudgallica.- 2 fragmentos.

Nº inv. 431-9.- 2 fragmentos informes de pared decorada.

Consideraciones arqueológicas y datación de las U.E.:

El pavimento del hipocausto de esta habitación U.U.E.D. (427) y (428) no presenta ningún material que permitiera fechar esta construcción por lo que deberemos recurrir únicamente a las cerámicas encontradas en sus capas de preparación.

Hemos comentado que la nivelación del terreno para poder construir el pavimento (427-428) se efectuó con tierras procedentes de dos lugares distintos, formándose los estratos (429) y (430).

El estrato (429) aportó como material más moderno tres fragmentos de Terra Sigillata Africana del tipo A, pertenecientes a paredes de vasos sin que podamos clasificarlos en una forma concreta, por lo que la mayor precisión que podemos aportar para la fecha de formación de este relleno es decir que pudo formarse a partir del último tercio del siglo I. Esta datación viene apoyada por el único fragmento de cerámica africana de cocina que podemos clasificar y que pertenece a una forma Atlante CVII-5 para la que se acepta una cronología (ATLANTE, 1981, pág. 217) desde finales de la época flavia hasta mediados del siglo II. Los otros siete fragmentos de cerámica africana de cocina hallados en este estrato pertenecían a paredes de vasos y son imposibles de clasificar.

Mayor información obtenemos del material del estrato (430) al cual proporcionó 12 fragmentos de Terra Sigillata Africana del tipo A de los que el único clasificable es un borde de la forma Lam. 4/93A, Hayes CB que se fecha entre las primeras producciones de este tipo cerámico, para Hayes (HAYES, 1972, pág. 25) entre el 75 y el 150.

Entre la cerámica de cocina de origen africano clasificable un labio similar al de la forma Atlante CVI-7, la cual se data (ATLANTE, 1981, pág. 216) desde Tiberio a Adriano. Dos de las formas representadas, la lam. 10A, Hayes 225 y la Atlante CVII-6 inician su producción en la primera mitad del siglo II con una larga pervivencia hasta finales del IV o inicios del V (ATLANTE, 1981, págs. 217 y 219).

Para la forma Lam. 9A, Hayes 131, Tortorella presenta una variante conocida como Oslie I, 15 a la que da un inicio de producción de principios del siglo II (ATLANTE, 1981, pág. 215).

Es de destacar también la presencia en este estrato de 12 fragmentos de Terra Sigillata Sudgallica, el mismo número de piezas que existen de Terra Sigillata Africana A.

Hemos de recordar que habíamos comentado que este estrato se formó al mismo tiempo que el (413) de la habitación G-XI y para el que habíamos propuesto una datación de finales del siglo I o inicios del siglo II, fecha que se confirma con los materiales que acabamos de presentar y que es válida para la construcción del hipocausto de la habitación G-IX.

La cronología se confirma con el estudio de los materiales del estrato (431) que es la playa natural sobre la que se construyó la habitación y en donde debemos encontrar los materiales inmediatamente anteriores o los caídos durante la construcción de los muros. Efectivamente localizamos este tipo cerámico más moderno la Terra Sigillata Africana del tipo A,

representada por dos bordes, también dos fragmentos de Terra Sigillata Sudgallica y 90 fragmentos de cerámica africana de cocina entre los que se reconocen formas que inician su producción en la primera mitad del siglo II, como la Lsa. 100, Hayes 507, la Atlante CVI-B y la Atlante CVII-6 y otra algo anterior como la Lsa. 103, Hayes 72A.

Procede de este estrato un borde de un plato-tapadera de labio curvo hacia el exterior y borde plano que podría incluirse en la forma 185 de Hayes o añadir en la larga lista de platos de este tipo que se presentan en las láminas CIV y CV del Atlante. Para estas piezas se propone (ATLANTE, 1951, págs. 212-214) una cronología que nos parece muy baja y que habría que revisar haciéndola coincidir con la del resto de los materiales de este estrato.

Observando en conjunto el paquete de estratos que encierra la primera ocupación de esta habitación (457 al 401) comprobamos la ausencia representativa de la Terra Sigillata Africana, pero en igualdad numérica con la Terra Sigillata Sudgallica, 19 fragmentos de cada tipo y que siempre se trata de las primeras formas producidas en T.S. Africana y que los recipientes de cocina hay que datarlos en la primera mitad del siglo II, todo lo cual nos hace proponer como fechas para las habitaciones 9-IV y 9-VI una construcción fechada en los últimos años del siglo I o como máximo de inicios del siglo II.

LAS FASES DE OCUPACION.

LOS FASES DE OCUPACION DEL EDIFICIO.-

Durante el desarrollo de las diversas campañas de excavación hemos podido comprobar la existencia de remodelaciones de la obra original de la villa, que sin alterar sustancialmente su superficie y su distribución, si que adecuar algunas habitaciones a nuevas funciones reconstruyendo depósitos, anulando hipocaustos y elevando el nivel de los pavimentos. Desafortunadamente no son numerosas las pruebas de que disponemos con una datación precisa, pero si las suficientes para fechar algunas de estas obras y que a continuación detallamos.

LA HABITACION G-IV.-

Habiendo comprobado como originariamente esta estancia consistía de un "impluvium" (zona G-IV C) pavimentado con "opus signinum" a cuyo alrededor existía un deambulatorio pavimentado con cantos rodados. Sobre estos pavimentos se localizó una capa de cenizas que creemos que proceden de los hipocaustos de las habitaciones G-IX y G-XI.

En la zona G-IV C mezclados entre las cenizas se localizaron (MARTIN, NIETO, NOLLA, 1979, págs. 27 y ss.) unos fragmentos cerámicos entre los que los más modernos pertenecen al tipo Terra Sigillata Africana del tipo D. De las 15 muestras de este tipo cerámico, 12 son fragmentos interiores de pared, dos pertenecen a la forma Lec. 54, Hayes 61A y 1 es un fondo de vaso con decoración estampada. Los ensayos electropleros de datación rápida nos permiten conocer que este "impluvium" G-IV estuvo visible, aunque seguramente fuera de servicio desde la primera ocupada en su interior, hasta, como mínimo, el segundo cuarto del siglo IV.

Sobre el "impluvium", una vez arrasados los muros que lo separaban del resto de la habitación G-IV se dispuso una capa de relleno para nivelar la habitación, a la que en el momento de la excavación denominamos estrato IIIC (MARTIN, NIETO, NOLLA, 1979, pág. 28), este relleno permitió, junto con una capa de arena estéril (estrato IIIB) que se sitúa encima, servir de capa de preparación de un pavimento de tierra batida y del (estrato IIIA) que fue el nuevo nivel de ocupación de esta habitación, que se sitúa y esto es importante de resaltar, 34 cms. más alto que el suelo anterior.

Los materiales más modernos del relleno IIIC nos aproximan a la fecha de construcción del pavimento y así en su día publicamos (MARTIN, NIETO, NOLLA, 1979, págs. 22 y ss.) que junto a 49 fragmentos de Terra Sigillata Clara del tipo A y 6 del tipo B, se encontraron 35 del tipo C, entre los que se individualizaron las formas Lec. 54, Hayes 61A; Lec. 51A, Hayes 50B; Lec. 42, Hayes 47; Lec. 55A, Hayes 60 y otros que al igual reciente clasificamos como Lec. 37.

A partir de este conjunto cerámico creemos que el pavimento IIIA debió construirse a partir de mediados del siglo IV.

Observe-se por lo tanto que entre los materiales recogidos

sobre el pavimento de "opus signinum" perteneciente a la fase anterior y la realización del pavimento de tierra batida y cal, estrato III, más o menos al mismo tiempo, lo cual, con todas las reservas, podría interpretarse como que no hubo un abandono o desocupación de la villa entre las dos fases de utilización.

Esta obra de la segunda mitad del siglo IV, alhora concebiblemente la configuración que tuvo esta habitación G-IV desde el momento de su construcción a finales del siglo I o inicios del II, ya que el pavimento del siglo IV anula al "opus signinum" y anula perfectamente con un peso (534) para cuya construcción hubo que destruir el ángulo noroeste del "opus signinum", por lo que peso y pavimento deben ser una obra única, también el pavimento del siglo IV anula perfectamente a los muros del depósito G-VII que se construyó sobre el lote sur del "opus signinum" inutilizándolo.

Creemos que el pavimento de tierra batida y cal que eleva Ochoa, el nivel original de esta habitación, el peso (534) y el depósito G-VII son las pruebas que nos quedan de una importante reconstrucción que se produjo en la habitación G-IV en la segunda mitad del siglo IV.

LA HABITACION G-IX.-

Hayos constatado que esta habitación tuvo un pavimento de "opus signinum" (54) y una serie de depósitos en su ángulo noroeste. En 1735 al levantar el pavimento de "opus signinum" localizamos un pavimento más antiguo (494) constituido por cal, entre otras existían tres capas de relleno (419), (493) y (491) con las que se lograba elevar al ras, el nivel de la habitación.

Este nuevo pavimento (54) es importante para la funcionalidad de la villa ya que su construcción anula las fases de "praefurnium" (191) y (537) que comunicaban respectivamente, con las habitaciones G-KI y G-VIII con lo que también debió quedar modificada la funcionalidad de esas dos habitaciones, es decir se afectó todo el complejo terrenal que existía en el momento inicial de esta villa.

LOS MATERIALES ARQUEOLÓGICOS DE ESTA RECONSTRUCCION.-

Elemento (54).-

Es el pavimento de "opus signinum" el cual fue levantado en la ciudad este de la habitación y desocupado esperando encontrar alguna referencia para su datación. Sólo se encontró como material arqueológico 6 fragmentos de cerámica común, 1 clavo de hierro y 1 fragmento de escoria, así que no se pueda obtener de este contexto ninguna precisión cronológica.

Unidad estratigráfica (419).-

Se trata de una capa de arcilla roja que sirve de preparación del pavimento de "opus signinum" (54).

Entre los materiales cerámicos, en total 84 fragmentos, destacamos como más modernas y significativas:

Cerámica de Barniz Negro.- 3 fragmentos.

Nº inv. 419-4.- 1 borde

Nº inv. 419-5.- 3 fragmentos inferiores de pared.

Oris Argentino.- 1 fragmento.

Nº inv. 419-3.- 1 fragmento informe de pared.

Anfora.- 3 fragmentos.

Nº inv. 419-1.- 1 labio Meña 5-3.

Nº inv. 419-7.- 7 fragmentos informes de pared.

Unidad estratigráfica (420).-

Conjunto de esponsor irregular formado por materiales heterogéneos entre los que destacan pequeños centros redondos junto a piedras de sajar lavado pedras desordenadamente arrojado de una tierra arenosa de color negrozco.

Se trata de un estrato de relleno formado con tierras de arroyo que contienen elementos de desmenuce como trozos de cerámica picada de paredes.

Entre los 17 fragmentos cerámicos encontrados en esta capa destacan como más notables:

Cerámica de barniz Negro.- 1 fragmento.

Nº inv. 420-3.- 1 trozo informe de pared.

Anfora - 5 fragmentos.

Nº inv. 420-1.- 1 labio de Meña 5-3.

Nº inv. 420-2.- 4 fragmentos informes de pared.

Unidad estratigráfica (421).-

Es la capa más inferior con la que se forma el relleno de preparación del pavimento de "opus signinum" ; se apoya directamente sobre el pavimento antiguo de cal (420).

Esta formada por tierra arenosa de color rojo con granos de arena negra y pequeños centros redondos.

Se localizaron 30 fragmentos cerámicos entre los que los más significativos son los siguientes:

Cerámica africana de cocina.- 2 fragmentos.

Nº inv. 421-1 - 2 fragmentos de pared de Lan.10A, Mayas PER.

Nº inv. 421-2.- 1 fragmento de pared de tapadera de borde afilado.

Torre Sigillata Sudgallia.- 1 fragmento.

Nº inv. 421-3.- 1 fragmento informe de pared.

Paredes Finca.- 1 fragmento.

Nº inv. 421-5.- 1 fragmento informe del tipo cesteros de tierra.

Anfora.- 12 fragmentos.

Nº inv. 421-6.- 12 fragmentos informes de pared.

Consideraciones generales y detalles de las III.FE.

Se trata de un relleno efectuado con tres estratos distintos de tipo macizo cual se resalta claramente por el color y naturaleza de las tierras como por los materiales arqueológicos

que contienen.

Las dos primeras capas (419) y (420) presentan como características más notables cerámicas republicanas del tipo de Perote Negro y un labio en cada cope del tipo Nofa B-C, siempre que la capa inferior (421) habría que decirlo, teniendo en cuenta la presencia de la cerámica Lan.100, Hayes 203, a partir de los inicios del siglo II d.C. Nos encontramos pues con una estratigrafía invertida como consecuencia del ascenso de las tierras y además de escasa fiabilidad, ya que la fecha dada por el estrato (421) para la realización de esta actividad del conjunto ferial nos parece excesivamente alta teniendo en cuenta que es la misma que hemos obtenido para la fundación de esta villa. Puede tratarse de una reforma efectuada en un momento muy próximo al de la construcción de las terrazas, pero teniendo en cuenta que se trata de tierras apartadas y que la detección de los dos estratos superiores es repulchona, creemos más conveniente considerar todo el paquete del tellero como inservible para datar la reforma de esta habitación.

LA HABITACION B-VI.-

En 1979 se excavó esta gran habitación de aproximadamente 4,10m. de norte a sur y 6,35m. de este a oeste la cual sólo tiene una puerta que está situada en su pared norte y que la comunica con la habitación de los depósitos por lo que para acceder a esta habitación hay que pasar por la B-V lo cual necesariamente, dada la especial función que se desarrolla en la B-V, el saqueo y concentración de pescado, la condiciona poderosamente, por lo que creemos que estas estancias debieron tener una función complementaria.

Ya hemos dicho que la fundación de la habitación B-VI hay que situarla a finales del siglo I o inicios del II, tanto por los materiales que contiene sus estratos inferiores como porque la pared este (291) de esta habitación está construida por medio de mampuesto y al no existir ninguna junta en este muro que dista por el este tanto la habitación B-V como la B-VI, sabemos que se destruyó en un sólo momento por lo que la detección obtenida para la construcción de la habitación B-V es válida para la B-VI y viceversa.

En el momento de su excavación se pudo comprobar que la sala presentaba importantes alteraciones en su estratigrafía, entre otras cosas, como consecuencia de los agujeros causados por las explosiones de torbadas durante la Ilustración de Juan (1792-1793), llegándose a encontrar grandes fragmentos de estas torbas en los estratos de época romana (NOLLA, 1984, pág.440).

El ángulo sudoeste de la habitación presentaba un mal estado de conservación y aquí se localizaron dos pavimentos, el inferior correspondiente a la primera fase de utilización de la habitación y que ya hemos descrito y el superior, de cal, que corresponde a una remodelación y que es el que vamos a estudiar a continuación en este capítulo sobre las fases de ocupación de esta villa.

Primer pavimento.-

Se trata de un suelo de sal y tierra helada que presuntamente cubre toda la habitación y bajo el que se encuentra un relleno de calceolita que fue excavado en dos capas de las que estudiaremos los materiales hallados en el ángulo sudoeste por ser la parte en donde la estratigrafía se encuentra mejor alterada.

LOS MATERIALES ARQUEOLÓGICOS DEL PAVIMENTO SUPERIOR.-

La primera capa de preparación proporcionó 1637 fragmentos cerámicos con los que en una primera clasificación cronológica, a "grupos cada" podemos establecer tres grandes grupos con los materiales de detección más seguros:

a) Materiales pre-imperiales.-

Conservamos unos 32 fragmentos entre los que destacan 2 fragmentos informes de Inv. 2858 de cerámica ática, 7 fragmentos de Barro Negro Nº Inv. 3333 al 3336, 11 fragmentos de cerámica del tipo Rojo Pompeyano Nº Inv. 4154, 4 piezas informes de cerámica de engobe blanco Nº Inv. 4155. Junto al que habría que añadir algunos fragmentos de ánforas y de cerámica común de una incierta clasificación.

b) Materiales alto-imperiales.-

En el conjunto más conservado hablando distinguido unos 444 fragmentos entre los que individualizamos 29 de Terra Sigillata Galgallina Nº Inv. 3952 al 3977, unos 150 de Terra Sigillata Africana del tipo A Nº Inv. 3978 al 3979. Entre la cerámica africana de cocina tenemos 40 bordes de tapaderas de borde afilado Nº Inv. 3982 al 4001 y una 147 fragmentos de cuencos de platos cerámicos.

c) Materiales bajo-imperiales.-

En el grupo menos numeroso, pero lógicamente el que más me interesa detallar con el objetivo de obtener conclusiones cronológicas sobre el momento de la construcción de este pavimento. Disponemos de 4 fragmentos.

Nº Inv. 3990.- 1 borde Inv. 39, Hayes 55B con decoración aplicada de un lado hacia lo derecho.

Nº Inv. 3991.- 1 borde Inv. 39, Hayes 55B con decoración aplicada de un pie con líneas a otro.

Nº Inv. 4152.- 1 borde de Cerámica Nantourense paleocristiana.

Nº Inv. 4153.- 1 fragmento informe de pared de Cerámica Nantourense paleocristiana.

La segunda capa en que se subdivide el estrato de preparación del pavimento de sal proporcionó 1692 fragmentos cerámicos con los que podemos hacer, con criterio cronológico, los grandes grupos cerámicos que habíamos establecido con los materiales de la capa superior y comprobar que estas capas presentan prácticamente los mismos tipos cerámicos, lo que viene a confirmar la opinión de que se trata de un mismo relleno.

a) Materiales pre-imperiales.-

Disponemos de 39 fragmentos entre los que destacan 1 de cerámica ática Nº Inv. 3346, 13 de Barro Negro Nº Inv. 3347 al 3350, también 5 fragmentos de cerámica de la cerámica común de Barro Negro Rojo Pompeyano Nº Inv. 3445, 16 piezas de Oria

Fragmentos Nº inv. 2546 al 2570, idénticas pintadas con colores 2 Fragmentos Nº inv. 2571 y otros 2 del tipo de engobe blanco.

b) Materiales alfarerías -

Uno en la capa superior son los más abundantes, con 403 fragmentos. Se detectan tipos cerámicos como la Terra Sigillata Picajilla con 72 fragmentos Nº inv. 2351 al 2370 y 1 de T.S. Maronita Nº inv. 2371, con 170 fragmentos de Terra Sigillata Africana del tipo A Nº inv. 2390 al 2412, junto a cerámica africana de cocina, como 72 tapaderas de borde arredado Nº inv. 2447 al 2449 y 20 labios de macetas de pértica redondeada Nº inv. 2520 al 2539 junto a 21 fragmentos de pared de estas macetas Nº inv. 2540.

c) Materiales de alfarerías -

Son escasos pero significativos para datar la construcción del pavimento. Hay dos fragmentos.

Nº inv. 2443.- 1 borde de cerámica engobada paleocristiana con decoración entrecada en su pared exterior.

Nº inv. 2444.- 1 fondo de vaso engobado paleocristiano con decoración entrecada.

Consideraciones cronológicas y datación de las U.I. III

En este relleno, uniendo las dos capas en que se dividió, tenemos, como materiales más notorios y significativos 4 fragmentos de cerámica paleocristiana 2 de ellas con decoración entrecada y 2 piezas de la forma Lee.25, Hayas 522 con decoración aplicada.

Para la forma Hayas 522 este autor (HAYES, 1977, pág.70) acepta un inicio de producción a partir del 250/300 y una perduración hasta finales del siglo IV con alguna variante que entra en el siglo siguiente.

Para las producciones europeas de este momento halladas en este relleno poseen mayor precisión cronológica, pero la suficiente para saber que hay que situarlas a partir de mediados del siglo IV (ATLANTIC, 1981, pág.5). Los dos fragmentos Nº inv. 2442 y 2444 presentan una superficie con engobos res negruzcos y un aspecto general que recuerda las producciones del tipo Luarente, por lo que sin poder afirmarlo categóricamente, nos inclinamos a situarlas en un momento no muy tardío.

A falta de mayor precisión cronológica, aceptamos que se trata de un relleno que debió formarse a partir de mediados del siglo IV y será por lo tanto esta fecha al más próxima a la construcción del segundo y último, al menos detectado, pavimento de sol que tuvo esta habitación.

Confirman este cronología las monedas halladas (NOLLA, 1934, pág.445) entre las que son abundantes las de Constantino, Crispus, Constante, Constantino, Magnentius, Dorotheus y Juliano.

LA RENOVACION DEL SIGLO IV.

Desgraciadamente no poseemos más pavimentos datados que nos aporten informaciones cronológicas seguras sobre las remodelaciones que sufrió esta villa, pero creemos que ha quedado claramente demostrado que la habitación 3-IV experimentó un sustancial replanteamiento en su funcionalidad y que esta operación se realizó, igual que en la habitación 3-VI a partir de

radiados del siglo IV.

Desafortunadamente el relleno de la habitación G-IX, cuyo destino sería fundamental para conocer la fecha en que se produjo el sustancial cambio de anular los hipocaustos de esta estancia y de la contigua G-XI, no ha proporcionado una fecha fiable. Sin embargo, hay varios datos arquitectónicos que nos inclinan a pensar que la anulación de estos hipocaustos es también una reforma de la segunda mitad del siglo IV.

El primer detalle a observar es la cisterna (27) de la habitación G-VIII que evidencia que sirvió para abastecer al depósito G-VII, por lo tanto si el depósito G-VII es del siglo II, de ese momento debe ser la cisterna y el pavimento de "opus sigillatum" que la cubre e su peso por la habitación G-VIII. Como la construcción del pavimento de la G-VIII anuló la boca de "praefornica" (297), sabemos que en el siglo IV, en el momento que se destruyó el depósito G-VII, el hipocausto ya no estaba en funcionamiento.

Esta cisterna (27) nos permite aproximarnos a la fecha de construcción del muro (26) que actualmente cierra la habitación G-VIII por el sur, ya que la construcción de la cisterna obligó a perforar el muro (26), lo cual es un signo inequívoco de que este muro es anterior a la construcción del depósito G-VII en el siglo II.

Los pavimentos de "opus sigillatum" de las habitaciones G-VIII y G-IX se encuentran prácticamente al mismo nivel, lo cual ya es un dato orientativo sobre la contemporaneidad de ambas estancias y más si tenemos en cuenta que para lograrlo hubo que hacer un importante aporte de tierras en la habitación G-IX que alcanza un espesor de 40cm. Este dato de elevación de los pavimentos originarios de la villa que se detecta en las habitaciones G-II, G-IV y G-IX, dejándolas todas a un nivel muy similar, nos hace pensar que se trata de una obra visigótica.

Del depósito G-X no poseemos datos seguros sobre su momento de construcción, pero el hecho de que se trate de un depósito y que se encuentre adosado a la habitación G-IX que dispone de otra, lo cual presupone una actividad similar, nos hace sugerir con posibilidad de que el depósito G-X se construyera en el momento en que la G-IX comenzó a utilizarse para la conservación de pescado en el siglo IV.

REFORMAS POSTERIORES AL SIGLO IV.-

Al observar el plant de la villa y sobre todo los restos arquitectónicos "in situ" se aprecian unos pequeños muros que alteran la obra arquitectónica que hasta ahora hemos comentado. Por lo general se trata de pequeñas paredes que tienen la misión de reducir la capacidad de los depósitos, como el que se observa forrando la pared norte de la zona G-VII. Si este depósito es del siglo IV, la técnica, a falta de pruebas arqueológicas, nos hacen considerar ese murete como una obra de remodelación posterior al momento de construcción del depósito en el siglo II. Igual sentido de reducción de la capacidad de los depósitos se observa en la habitación G-IX con el murete (515) y en la G-X con los muretes (529) y (530) o en la G-IV con el (520). Estas obras se construyeron entre los pavimentos y los revestimientos de pared en "opus sigillatum" que tenían originalmente los depósitos, por

En caso de haberse conocido algún caso arqueológico que
aparece con caracteres peculiares. Ante esta falta de datos, es
necesario decir que se trata de una gran cantidad generalizada de
remanente de la antigüedad de los habitantes y que hay que contactar
con posterioridad al estado de las más modernas cronológicas.
Otras cosas que reciben el título de datos, como el (1931)
de parte el estado de la habitación C-XXI y el (1932) que era la
C-XX con la Q-VIII, para ellos se poseen informaciones fiables.

LOS LIMITES DE LA PRIMERA OCUPACION.

LOS LÍMITES DE LA VILLA.-

Hasta ahora hemos estudiado una serie de pavimentos que sellaban perfectamente las cejas de preparación inferiores y que por lo tanto les conferían un carácter de conjunto cerrado en los que los materiales arqueológicos depositados en ellos tenían una gran fiabilidad en el momento de datar las construcciones. Queda una serie de habitaciones, la G-VIII, la G-XII y G-XIII y la G-III, situadas alrededor de la G-IV, unas excavadas por nosotros y otras como las que se denominaron G-III, G-III a, G-III b1, G-III b2 que fueron excavadas hace años, en las que no poseemos estos conjuntos cerrados, lo cual hace más insegura la datación en las que muestra información, una vez excavada es poco fiable, como ocurre en el grupo conocido como G-III.

Intentaremos, con los datos disponibles, establecer si se trata de habitaciones del primer momento de ocupación romana o si bien se trata del resultado de las diversas reformas que sufrió la construcción original.

LA HABITACION G-VIII.-

Está situada entre la G-IX y la G-VI, siendo los muros de estas habitaciones los que la delimitan por el este (4) y por el oeste (18), quedando limitada al norte por el muro sur (19) de la habitación G-IV. Estos datos ya nos hacen considerar como más probable que la fecha de origen de esta habitación G-VIII sea de finales del siglo I o inicios del II, la misma que la de las paredes que la forman por tras de sus laterales.

Tenemos además un dato más decisivo y es la base de "praefurnium" (507) que existe en el muro (18) oeste de esta habitación y que pone en comunicación el "hipocausto" de la G-IX con la G-VIII, todo lo cual nos permite afirmar que la habitación G-VIII existió y tuvo una función en el momento de construcción de la villa.

Queda por marcar los límites de esta habitación por el sur. Al norte el muro que la cierra es el (19), que ha llegado parcialmente destruido hasta nosotros al haberse construido una canalización (27) que arranca de la G-VII y que sirve para desaguarla. Esta cloaca rompe también y ha hecho desaparecer, la mayor parte del muro (34), que podría haber cerrado, en un primer momento a la habitación G-VIII por el sur. Desconocemos si esto era así o si la habitación se cerraba en este lado con el muro (35) que es el que actualmente cumple esta misión y que también está atravesado por la cloaca (27).

Este muro (34) presenta en sus extremos unas claras líneas de juntura que nos indican que fue construido independientemente de los muros (517) y (542), pero no sabemos con cuánto tiempo de diferencia.

Esta habitación G-VIII fue excavada en 1950 y se interrumpieron los trabajos al llegar a una superficie de "terra sigillata" enormemente completa de interpretar por presentar numerosas perforaciones y refacciones. La parte este de la habitación aparece ocupada por un gran depósito al lado por debajo del nivel del pavimento, con unas dimensiones medias de 1,40 por 3,30m. y revestido todo él por "sigillata".

La existencia en esta habitación de una boca de "pasadizo" comunicada al construir el pavimento de "tipus aligrinol" con lindes que esta habitación tuvo originalmente una función relacionada con la instalación termal y que el pavimento de "aligrinol" se pertenece a la primera fase del edificio.

LA HABITACION B-VIII.-

Se trata de una pequeña habitación, prácticamente cuadrada, que mide aproximadamente 2,60 por 2,70 m. y que se abre, gracias a sus puertas, por el sur con la habitación B-VII y por el norte con el exterior del edificio. El muro del este es el (228) que separa esta habitación de la B-IV. El muro del oeste es el (229) que marca por ese lado el límite del edificio.

El muro (228), que cierra esta habitación por el norte y el que se abre la puerta (221), presenta alveolos, por el lado interno, otro muro (230), construido con el mismo tipo de material y con la misma técnica de encofrado que el muro al que se adosa, pero que presenta la particularidad de que su parte más alta se sitúa a ras de la puerta (221) de tal modo que debía quedar cubierto por el pavimento de la habitación. Desconocemos la función de este muro (230), pero dado que su cimentación se encuentra a la misma profundidad que la del resto de los muros de la estancia y que los materiales y la técnica de construcción es igual en todos los muros de la habitación, pensamos que se trata de una construcción del momento de fundación y que quizás sirve como refuerzo de la construcción.

Cuando en 1932 iniciamos los trabajos en esta habitación eran visibles todos sus muros, incluido el (230) como consecuencia de trabajos anteriores de conservación de los que desconocemos en detalle los resultados obtenidos por lo que nos limitamos a estudiar a partir de la que desconocemos unidad estratigráfica (227) que corresponde a las tierras superficiales que encontramos y que se formó en el tiempo transcurrido desde el final de los trabajos que comenzaron a variar esta habitación, hasta el año 1932 cuando nosotros la encontramos.

Por lo tanto si la (227) es tierra de superficie restante, el estrato inferior (228) es donde se interrumpieron los trabajos anteriores, pero desconocemos si durante aquella operación se respetó la superficie original del estrato, como que dudamos, o los trabajos se terminaron allí accidentalmente, en cuyo caso es muy probable, dada la metodología de trabajo de aquellos tiempos y las herramientas utilizadas, que hoy desapareciera la parte superior de la U.E. (228).

Hay que hacer notar que la superficie a la que nos referimos a trabajar se sitúa ligeramente por debajo de la parte superior del muro (230) y de la puerta (221) por lo que el pavimento de esta habitación debía desaparecer, aunque ignoramos en que momento. El hecho de que la parte conservada del estrato (228) cubra toda la habitación y que la abertura fuera cubriéndose por los inferiores hasta llegar a la arena de playa, nos hizo pensar que la estratigrafía conservada se mantendría intacta. La misma impresión se obtiene de la disposición horizontal de los estratos y de la clara diferencia entre los niveles de cada capa, y los

materiales que contenían.

Se individualizaron las U.U.E.T. (202), (203), (204) y (205) de las que la última era la playa natural. En este edificio, es el que tratamos sobre la época de fundación de este edificio, estableciendo los dos estratos inferiores, el (203) que corresponde a la playa natural y el (204) que lo cubre y que es una capa de relleno y nivelación. Consideramos que entre los estratos, por su función, corresponden al momento fundacional de la habitación. Ambos presentan como material cerámico más antiguo Terra Sigillata Africana del tipo A.

Cuando en 1932 comenzamos a excavar esta habitación hasta ya varias raspaduras que comprobábamos que cuando en una habitación llegábamos al estrato inferior, la playa natural, al profundizar en él, extrayendo arena, debíamos suspender los trabajos debido a que esturaba el agua quedando toda la zona de excavación inundada. Trabajar en estas condiciones era penoso pero posible, pero debíamos suspender definitivamente los trabajos cuando trabajáramos en casi medio metro de agua, comprobábamos que los muros de las habitaciones penetraban todavía más en el subsuelo sin que encontráramos su fin y había un alto riesgo de que el agua, privado de la arena que impedía su desplazamiento lateral, se derrumbara. La habitación G-VIII presentaba unas pequeñas dimensiones, sus muros bien apoyados unos en otros y además existía el refuerzo del (200), por lo que consideramos que esta era la habitación que ofrecía menos riesgo de desplomarse al profundizábamos hasta dejar visible el nivel más bajo de los cimientos, lo cual nos serviría para conocer el sistema constructivo utilizado y la altura total de los muros.

Al aparecer la capa freática se tentó el agua pudiendo trabajar casi en seco y llegar a comprobar que los muros de esta habitación acababan a aproximadamente 1,70m. por debajo de la parte superior del muro (200) es decir alrededor de 1,20m. por debajo de la parte inferior de la puerta y por lo tanto del pavimento de la habitación. Hasta esa profundidad los muros estaban contruidos por medio de encofrado, existiendo por debajo una plataforma hecha a base de amontonar piedras colocadas de cualquier manera y sin ningún argamasa que las uniera.

Los materiales arqueológicos del inicio de la actividad:

Unidad estratigráfica 205.-

Se trata de la playa natural sobre la que se construyó el edificio y está formada por arena fina que contiene numerosas materiales arqueológicos, en total 452 fragmentos cerámicos, que deban ser anteriores o coetáneos a la fecha de construcción de la villa.

El material fechable más antiguo que apareció entre la arena es Terra Sigillata Africana del tipo A y cerámica de cocina africana. Entre los materiales más significativos destacaron:

Terra Sigillata Africana del tipo A.- 4 fragmentos.

Nº inv. 233-510.- 1 borde Lat. 4/36E, Hayes 30.

Nº inv. 233-512.- 1 pie sin clasificar.

Nº inv. 235-514.- 2 fragmentos interiores de pared.

Cerámica africana de cocina.- 17 fragmentos.

Nº inv. 235-508, 509 y 511.- 3 bordes Lea. 10A, Mayas 238.

Nº inv. 235-510.- 1 pie Lea. 10A, Mayas 238.

Nº inv. 235-515.- 1 borde ahumado.

Nº inv. 235-512.- 1 borde ahumado.

Nº inv. 235-521.- 1 borde ahumado.

Nº inv. 235-524.- 7 bordes ahumados.

Nº inv. 235-525 y 526.- 2 bordes Atlante CVII-L.

Nº inv. 235-527.- 1 carena de cascabele de patina cenicienta.

Terra Sigillata Gadgallica.- 11 fragmentos.

Nº inv. 235-500.- 1 borde Drag. 27.

Nº inv. 235-504.- 1 pie Drag. 27.

Nº inv. 235-505.- 1 pie Drag. 27.

Nº inv. 235-501 al 503 y 506.- 4 pies.

Nº inv. 235-499 y 507.- 4 paredes interiores.

Perdas Fines.- 2 fragmentos.

Nº inv. 235-539.- 1 borde Mayat XXXV-XXXVII decoración
arabesca.

Nº inv. 235-530.- 2 fragmentos de pared.

Anforas.- 151 fragmentos.

Nº inv. 235-588, 584 y 586.- 3 labios de Dressel 1.

Nº inv. 235-518.- 1 labio de Dressel 2/4.

Nº inv. 235-590, 591 y 594.- 3 labios de anforas arcaicas
del tipo Dressel 7/11.

Nº inv. 235-589 y 689.- 2 labios sin clasificar.

Nº inv. 235-591.- 112 fragmentos de pared.

Nº inv. 235-593 al 619 bis.- 82 asas.

Nº inv. 235-620.- 1 pivote.

Completan el material de este estrato objetos muy diversos, como corresponde a una zona de tránsito en la que se acumulan restos de todas las épocas en que estuvieron habitados los alfareros y así detentamos 2 fragmentos de Baris Negro y 4 de Terra Sigillata Arantina, junto a cerámica común. Es de destacar que entre los 452 objetos cerámicos hallados en este estrato sólo existe un elemento constructivo, un fragmento de tegula, lo cual es considerancia normal dada la función del estrato.

Unidad estratigráfica 204.-

Se trata de un estrato de relleno situado sobre la playa y formado por tierras arcillosas, con una gruesa mezcla de arena y de color gris.

En total este estrato aportó 646 fragmentos cerámicos entre los que podemos destacar, por ser los más modernos del conjunto, los pertenecientes a la Terra Sigillata Africana del tipo A.

Terra Sigillata Africana del tipo A.- 2 fragmentos

Nº inv. 234-226.- 1 pie sin clasificar.

Nº inv. 234-225.- 2 fragmentos interiores de pared.

Cerámica africana de cocina.- 18 fragmentos.

№ inv. 234-219.- 1 borde de Lac. 10A, Hayas 233.

№ inv. 234-220.- 1 borde de Lac. 10B, Hayas 234.

№ inv. 234-221 al 224.- 4 bases formas Lac. 10A y B.

№ inv. 234-225 bis.- 7 fragmentos informes de pared.

№ inv. 234-215.- 1 borde abujado.

№ inv. 234-216.- 1 borde abujado.

№ inv. 234-217.- 1 borde abujado.

№ inv. 234-217 bis.- 1 borde abujado.

№ inv. 234-218.- 1 pared de cazuela de patina carbonizada.

Terra Sigillata Sudgallica.- 1 fragmento.

№ inv. 234-211.- 1 fragmento informe de pared.

Ajares.- 313 fragmentos.

№ inv. 234-222.- 1 borde.

El resto de los ejemplares son 302 fragmentos informes de pared y 8 asas y 8 pivotes de insegura clasificación.

Destaca en este estrato una orquilla de una vitola en bronce con la representación de la cabeza de un personaje barbudo. № inv. 234-223 bis.

Completan el material de este estrato, entre otros elementos significativos: 1 tespla, 22 fragmentos de tegulas, 4 fragmentos de Bordis Negro, 160 huesos, etc, objetos que contribuyen a confirmar la idea de que se trata de un estrato de vallado cerrado por tierres de cocinas.

Consideraciones cronológicas y datación de las U.I.E. III

La U.I.E. 232.-

De 452 fragmentos cerámicos 4 pertenecen al tipo Terra Sigillata Africana del tipo A, siendo posible detectar una sola forma, la Lac. 4734B, Hayas 20, que sigue la tradición de la forma Drag 26 en Terra Sigillata Sudgallica, por lo que esta forma se encuentra entre las primeras producciones de Sigillata Africana. El ejemplar del estrato (235) parece de la típica decoración de rajas de agua, por lo que hay que situarla en un momento avanzado de la producción de esta forma, según Hayas (HAYAS, 1979, pág. 25) o principios del siglo II.

La cerámica africana de cocina, con 17 ejemplares, aparece en sus formas más comunes en este yacimiento, 5 piezas de la forma Lac. 10A, Hayas 233, 10 bordes de tapadera de borde abujado y 1 cazuela de la forma Atlante CUII-6.

Para la forma Lac. 10A, Hayas 233 aceptamos una cronología anterior a la propuesta por Hayas y este yacimiento es una prueba por la constante asociación de esta forma con manufacturas muy tempranas de Terra Sigillata Africana, por lo que nos parece más correcta la datación propuesta por Testarolla (ATLANTE, 1981, pág. 217) que la detecta ya en la primera mitad del siglo II. La misma cronología para el inicio de producción hay que considerar para la forma Atlante CUII-6 (ATLANTE, 1981, pág. 218), presente en este estrato con un ejemplar.

Especialmente abundante, con 10 ejemplares, es la tegadera de borde abovedado, Atlante CIV, que aparece con un importante número de variantes de bordes, donde piezas en las que el borde es indiferenciado con respecto a la pared (Nº inv. 225-231), hasta piezas con labio muy progresado y de sección triangular (Nº inv. 235-248), pasando por labios redondeados, ligeramente progresados y con un escalón que marca la línea de unión del labio con la pared (Nº inv. 235-245). Se trata de piezas similares a las que presenta Tortorella (ATLANTE, 1991) en su Atlante CIV con los números del 1 al 9. Creemos que se trata de una forma muy frecuente que nace en época republicana y cuya evolución morfológica, si es posible establecer, falta por hacer. Los estratos fundacionales de esta villa pueden contribuir a lograrlo y mientras tanto no vemos inconveniente en atribuir a las piezas de este estrato (225) una cronología dentro de los siglos del siglo I o inicios del siglo II.

Como viene siendo habitual en los estratos fundacionales que hemos estudiado en esta villa, la Terra Sigillata Gadgillica aparece en abundancia, en este caso con 11 fragmentos mayoritariamente de la forma Drag. 37 que nos proporciona una fecha posterior al año 60. También y como hemos comprobado en otras casas de esta villa y en Ovilp IV esta forma aparece asociada con la Forma XXIV-XXVII de Paredes Fines y con decoración aréola, de la que en (225) tenemos un borde.

De las áforas que ha sido posible clasificar abundan, junto a elementos aislados como son en este estrato las Dressel 1, las producciones andaluzas que incluímos en el grupo de Dressel 7 III, "facturadas toscas", como pasaba en otros estratos estudiados anteriormente, la forma Dressel 2/4.

Vemos por lo tanto que nos encontramos con un estrato en el que existe un claro predominio de los cerámicos del siglo I tardío, época flavia avanzada, con unas escasas excepciones que podríamos situar a finales de ese siglo o como máximo a comienzos del siglo II. Esto creemos que sería la cronología de la construcción de esta habitación, la clara conclusión a la que se ha llegado a partir de los cerámicos cerámicos localizados en las habitaciones hasta ahora estudiadas.

La U.E. 234.-

Estrato de relleno aportado una vez construidas las paredes de la habitación, para lograr nivelar el pavimento que debió tener esta estancia.

A pesar de los numerosos restos cerámicos encontrados en este estrato, 446 fragmentos, son muy pocas las que nos aportan información sobre la forma a la que pertenecieron, pero el estudio de los tipos cerámicos localizados nos desorienta la cronología dada para la fundación de este habitáculo.

De Terra Sigillata Africana del tipo A se han hallado tres fragmentos, un trozo de pie y dos de pared, sin que podamos saber, con seguridad, a que forma pertenecieron.

De la cerámica africana de cocina tenemos 19 fragmentos, de los que los clasificables pertenecen a las formas Len. 10A, Hues 222, con un ejemplar, la clase fragmentaria de aparición con que se presenta la forma Len. 10B, Hues 222. Las tegaderas de borde

abierta, Abierta III. 1 a 3, están bien representadas con 4
bordes en los que se observa la diversidad de variaciones que hacen
característico al estrato anterior.

En este vallejo la Tierra Sigillata Suddgellina es escasa, y
esta escasez de pared es identificable. Igual problema de
concentración para identificar las estratas ya que para tener
representaciones a fragmentos de la pared de los estratos.

Se da destacar, por parte habitual, el hallazgo de una pieza
de bronce bellamente trabajada, una especie de broche con la
representación frontal de la cabeza de un hombre con barba
ferrada.

Como hemos dicho, a pesar de lo poca precisión cronológica
que aporta esta clase de cerámica, nada que impida observar como
constante o ligeramente posterior a los materiales más modernos
del estrato inferior, la zona de playa.

Por todo lo cual hemos de concluir aceptando que esta
habitación B-XIII fue construida a finales del siglo I o como
máximo en los inicios del siglo II.

LA HABITACION B-XII.-

Se encuentra situada entre la B-XIII al norte con la que se
comunica por una puerta y la B-XI al sur.
Por el este una puerta la une a la B-IV y por el oeste constituye
el límite exterior de la villa.

Esta habitación fue excavada en 1921 y se pudo comprobar que
tres de sus paredes la del norte (208), la del sur (215) y la del
oeste (207) fueron construidas por medio de encofrado y que entre
ellas no existe ninguna junta ni separación se deduce que las tres
paredes fueron construidas con el mismo encofrado y en un mismo
momento. Esto es especialmente importante dado que la pared sur
es la que sirve para cerrar la habitación B-XI por el norte y que
hemos establecido que hay que datarla a finales del siglo I o
inicios del II y la misma deducción hay que dar a la pared norte
de esta habitación ya que es la misma que sirve a la B-XIII por
el sur, por lo cual y como es lógico al encontrarse esta
habitación entre dos con la misma fecha, esa deducción será
también válida para la B-XII.

EL MOMENTO FINAL DE LA FACTORIA DE SALAZONES.

EL MOMENTO FINAL DE LA FACTORIA DE SALAZONES.-

Hemos comprobado como un edificio dotado de un complejo ferreo construido a finales del siglo I o inicios del siglo II en la segunda mitad del siglo IV se remodela sustancialmente y se construyen depósitos para la fabricación de salazones de pescado, pero sin que para ello se modifique esencialmente la planta del edificio. En un momento indeterminado pero posterior a mediados del siglo IV se realizan pequeñas modificaciones que afectan sobre todo en la reducción de la capacidad de los depósitos de la factoria de salazones, pero nos queda por establecer el momento final y las posibles causas del cese de la actividad en esta construcción.

Para aproximarnos al conocimiento del momento final de actividad en una villa lo normal sería estudiar las estratos superiores, pero desafortunadamente en este sector se produjo una catástrofe hacia épocas contemporáneas que detectamos por numerosos vestigios arqueológicos que ahora solo anunciaremos y que destruyeron en gran manera la estratigrafía.

Tras el cese de actividad en la factoria de salazones, el lugar fue ocupado por una necrópolis tardorromana, habiéndose encontrado durante la excavación restos de esta actividad como son el enterramiento infantil en ánfora hallado en la habitación Q-IV (MARTIN, NIETO, NOLLA, 1979, págs.38-41) o el sepulcro (405) adosado a la cara exterior del muro (26), o el enterramiento de esta época localizado, hace años, a la habitación Q-IVb. Se trata de las tumbas más periféricas de una importante necrópolis que existió hacia el norte entre los muros del llamado Barrio Meloniatino.

Alguna ocupación de habitación, aunque esporádica, parece deducirse de algunos agujeros de poste localizados sobre el pavimento de ciertos rodados de la habitación Q-XI, pero sin que haya aparecido materiales que nos permitan una datación. Otra ocupación, quizás de época medieval, parece deducirse de unas escasas lajas de piedra dispuestas formando un pavimento (299) en la zona Q XIV. Quizás también de época medieval sean unas tumbas construidas a base de grandes lajas de piedra y que aparecen en la habitación H-09 (455), en el patio Q-II (518) y junto a la cara norte del muro (200), en el exterior de la habitación Q-XIII (514).

La mayor alteración en la estratigrafía de la zona se produjo en los siglos XVI y XVII como consecuencia de la construcción del hospital militar de la ciudadela cuyos cuarteles se levantaron en la zona norte de la villa, quedando la parte sur como cementerio del hospital, lo cual produjo que hayamos encontrado tumbas individuales y generalmente colectivas, en ocasiones con quince o veinte esqueletos, en prácticamente todas las habitaciones excavadas en esta villa, lo cual, al profundizar las sepulturas en ocasiones hasta la arena de la playa, ha hecho desaparecer informaciones esenciales.

La última ocupación detectada y de la que conservamos unas pruebas el pare (377), el (200) y el (405), que destruye parte de los depósitos de la habitación Q-II, consistió en la utilización del lugar como huerto durante la guerra de 1936-37, quedando alterada la estratigrafía por la construcción de los pases y por

los fragmentos siguientes.

Todas estas características son típicas de edificios, en su totalidad, de estratos superiores para datar el nivel de la actividad en esta villa, por lo que corroboramos que durante el estudio de pequeños sectores conservados, el material de villas de los depósitos y el estudio global de la cerámica son totalmente concordantes en toda la zona.

HABITACION G-VIII.-

La mitad este de la habitación está ocupada por un depósito rectangular en su fondo y paredes por "tapa sigillata" y que mide casi 3,25m. de largo por 1,90m. de ancho, presentando una cenefa de 27cm. de altura situada por debajo del nivel del pavimento. Este depósito apareció relleno con tierra que contenía numerosas objetos cerámicos, de los que los más notables datados indican, si no hubiera sido relleno, la fecha en que el depósito fue colmatado. Desconocemos en que grado este relleno ofrece una fiabilidad cronológica, pero la estabilidad y el resultado siempre será un dato orientativo, aunque hemos de advertir que en su interior se encontraron partes de una granada explotada, ignorando si estos trozos de cerámica llegaron allí por efecto de la explosión y en que grado está alterado el conjunto, y también, en la parte superior del relleno, 4 fragmentos pertenecientes a paredes de vasos vidriados de época romana.

El relleno del depósito (30%) se elevó en 1930, proporcionando un total de 7.592 fragmentos cerámicos de los que 6.040 pertenecían a ánforas. Este gran porcentaje de material arqueológico y este importante porcentaje de fragmentos de ánforas constituyen un hecho crucial en los estratos de Orens lo cual ya es un síntoma que nos hace pensar que no se trata de un conjunto formado casualmente, sino de una colmatación intencionada.

LOS MATERIALES ARQUEOLÓGICOS.-

Unidad estratigráfica (20).-

Materiales de colmatación del depósito de la habitación G-VIII. Es de destacar que en este conjunto existe fragmentos de cerámica originarios por la explosión de un horno, probablemente del siglo XVIII y 6 fragmentos de cerámica vidriada romana, pero a pesar de ellos creemos que este conjunto pueda dar una orientación sobre la fecha de abandono de este depósito.

Entre los 1.938 objetos cerámicos no pertenecientes a ánforas destacan:

Materiales republicanos.- 24 fragmentos.

Se trata de un pequeño grupo formado por 22 piezas de Berris Negro, N° inv. 710 al 719 y 1124 al 1127, y 1 de cerámica del tipo Peto Puapeyano, N° inv. 720.

Terra Sigillata Belgallica.- 3 fragmentos.-

N° inv. 1108.- 1 pie de Drag. 37.

N° inv. 1101 al 1103.- 3 paredes decoradas.

N° inv. 700, 1109 y 1100.- 4 fragmentos de pared.

Terra Sigillata Africana del tipo A.- 39 fragmentos.

Nº inv. 727.- 1 borde de Len. 40, Mayas 50.

Nº inv. 728.- 1 pie sin clasificar

Nº inv. 729.- 1 pie de una forma cerrada, sin determinar.

Nº inv. 730.- 35 fragmentos informes de pared.

Nº inv. 1137.- 1 fragmento informe de pared.

Terra Sigillata Africana del tipo C.- 3 fragmentos.

Nº inv. 731.- 3 fragmentos informes de pared.

Cerámica africana de cocina.- 39 fragmentos.

Nº inv. 722 al 724.- 5 bordas Len.10A, Mayas 23B.

Nº inv. 742 al 745.- 4 bordas de cazuela de patina vaciada.

Nº inv. 749, 750 y 1134.- 11 fragmentos de pared de patina vaciada.

Nº inv. 751 al 754, 1135 y 1136.- 17 bordas de tapaderas de borde abovedado, Atlante 27, 1 al 3.

Terra Sigillata Africana del tipo D.- 133 fragmentos.

Nº inv. 757.- 1 vaso Len. 1, Mayas 99B.

Nº inv. 1147 y 1150.- 2 labios de Len.1, Mayas 99.

Nº inv. 772.- 1 pie probablemente de Len.1, Mayas 99.

Nº inv. 1144.- 1 labio de Mayas 91, Atlante XLIX,7.

Nº inv. 1145 y 1146.- 2 bordas de Mayas 91C.

Nº inv. 761.- 1 labio de Len. 42, Mayas 67.

Nº inv. 748.- 1 labio Mayas 87.

Nº inv. 753 y 769.- 2 labios de Mayas 61A.

Nº inv. 760.- 1 labio Mayas 94.

Nº inv. 1148 y 1151.- 2 labios Mayas 50.

Nº inv. 1167.- 1 labio Mayas 23B.

Nº inv. 1152.- 1 labio Mayas 27B.

Nº inv. 765.- 1 borde de bandeja rectangular sin paralelo vaciada.

Nº inv. 771.- 1 pie alto que puede pertenecer a varias formas diferentes.

Nº inv. 773.- 1 fondo con decoración estampada. Motivo.- arco puntado, no clasificado.

Nº inv. 1151.- 1 fondo con decoración estampada. Motivo.- Serie de palmetas radiales, no clasificado y raso dentado no clasificado.

Nº inv. 1143.- 1 fondo con decoración estampada. Motivo.- Palmetas del estilo A.

Nº inv. 1176.- 1 fondo con decoración estampada. Motivo no apreciable.

Nº inv. 759, 761 al 764, 767, 770, 1149 al 1152, 1135 y 1136 al 1172.- 33 labios.

Nº inv. 1159 y 1173 al 1174.- 2 pies.

Nº inv. 774, 775.- 2 fondos decorados.

Nº inv. 773, 1160 y 1175.- 37 fragmentos informes de pared.

Lata roman C.- 3 fragmentos.

Nº inv. 755.- 1 borde de Mayas 3E.

Nº inv. 734.- 1 borde de Mayas 3E.

Clara B.- 1 fragmento.

Nº inv. 1102.- 1 fragmento de pared sin forma.

Lucerna.- 45 fragmentos.

Nº inv. 732 al 734, 1141 y 1142.- 5 bordes Lam. 1/3.

Nº inv. 1137.- 1 borde variante 1/2.

Nº inv. 1140.- 1 borde sin paralelismo conocido.

Nº inv. 740 y 1104.- 31 fragmentos interiores de pared.

Nº inv. 735 al 739.- 5 piezas sin clasificar.

Oreja y anaranjada paleocristiana.- 10 fragmentos.

Nº inv. 1160.- 1 borde gris.

Nº inv. 777.- 1 borde gris.

Nº inv. 778.- 1 borde gris.

Nº inv. 779.- 1 borde gris.

Nº inv. 780.- 1 borde gris.

Nº inv. 781.- 1 borde gris.

Nº inv. 782 y 784.- 2 fragmentos grises sin clasificar.

Nº inv. 1179.- 1 fragmento anaranjado de pared.

Consideraciones cronológicas y datación de relleno (22) del depósito.

La presencia de 2 labios de Lata Roman C de la forma 85 de Hayes son un claro indicador cronológico que nos permite situar la fecha de formación de este relleno a partir de finales del siglo V. Una mayor precisión cronológica nos aporta la Terra Sigillata Africana del tipo D de la que hay un importante conjunto formado por 4 fragmentos de la forma Hayes 92 y 2 de la forma Hayes 910 y 1 de la 91 que hay que situar a partir del segundo cuarto del siglo VI con una perduración hasta finales de ese siglo. Algo anterior, es el origen de producción de 2 fragmentos pertenecientes a las formas 373, 34 y 67 de Hayes. Dos cerámicas residuales en este relleno y que hay que situar en los siglos IV y V datándose en este relleno las formas de Hayes 61A con 2 fragmentos, 50 con el número número de ejemplares y los 67 y 59 B con 1 sola pieza.

Destacamos por su rareza un borde perteneciente a una bandeja rectangular Nº inv. 745 con dos acanaladuras en la cara externa del labio y una decoración ondulante realizada a ruedecilla en el borde sobre la acanaladura superior. Este tipo de pieza de forma rectangular es conocida por Hayes, que le asigna el número 54, pero el ejemplar de Roma presenta unas características que la separan de las típicas de esa forma.

El abundante número de piezas de a partir del segundo cuarto del siglo VI y sobre todo la presencia de numerosos fragmentos que permitieron reconstruir casi completamente una pieza de la forma 992 de Hayes, nos hacen pensar que todos los fragmentos que forman parte de ese vaso se fueron cayendo sucesivamente en el interior de este depósito, sino que fueron arrojados allí intencionadamente, lo cual nos permite considerarlos como parte integrante del relleno y que hay que situar por lo tanto a partir del segundo cuarto del siglo VI, lo cual significa que en seis

Desde este depósito de la factoría de esmeraldas del de cumplir
su función originaria.

**SOBRE UN CONJUNT DE MORTERS PROCEDENTS DE LA VIL·LA
ROMANA DE ROSES.**

SOBRE UN CONJUNT DE MORTERS PROCEDENTS
de la VIL.LA ROMANA de ROSES.

Anna M^a PUIG GRIESSENERGER.

INDEX:

-Introducció	1
-Evolució històrica	3
-Morters Tipus 1 d'Hartley	4
-Probable tipus 2 d'Hartley	8
-Morters de vora recta i visera	10
-Bases	12
-Conclusions	13
-Làmines	15
-Notes	23
-Bibliografia	25

INTRODUCCIÓ:

El conjunt de morters estudiats en el present treball, procedent de la vil·la romana de Roses, es limita a les troballes més significatives d'aquest tipus ceràmic recollides al llarg de les set darreres campanyes d'excavació, de l'any 1979 al 1985, en curs d'ésser publicades.

Els "mortaria" consisteixen en un grup ben individualitzat dins de la categoria anomenada de ceràmica comuna que es caracteritza per la seva forma particular i pel seu ús. Segons Alarçao, és una de les peces més utilitzades a la cuina, dins del grup de "vasa coquina(to)ria", i fonamentalment servia per moldre o triturar diversos productes. Entre els seus usos tenim el de desclovellar gra, fabricar sèmola, confeccionar salses, papilles, galetes, madonguilles de peix o carn, preparar espècies, pastissos, pa, formatge, mató, triturar sal, etc.; només ocasionalment es coneix el seu ús per fins artesanals, per triturar colors, per exemple.

La forma del morter s'adapta al seu ús. Són uns vasos pesats, de forma hemiesfèrica, poc profonds, de parets gruixudes i base plana, o més rarament anular, característiques totes que li donen una gran estabilitat. Acostumen també a portar un abocador. La paret interna presenta sorra, grans de quars o escòries metàl·liques incrustades, a fi d'aconseguir una superfície de frotació. Quan aquesta és superficial es consolida amb engalba, el qual actua enganxant els grans a la pasta (procediment molt usat en els morters de ceràmica estampada paleocristiana). La superfície de frotació pot ocupar tot l'interior del vas, o només el fons o una banda estreta prop de la vora; a la Península Ibèrica, a vegades, com en el cas dels morters de fabricació local de la zona de Munigua, els grans de quars són substituïts per estries.

L'ús dels morters portava, a la llarga, al desgast de les parets del vas i provocava que els grans de quars incrustats s'anessin desprenguent¹. Respecte a aixó, Santrot comenta com els antics constataven quotidianament la presència de sorra a la farina

i altres aliments, però que sembla que arribaven a tolerar. Creu que aquest fet explicaria, potser, el desgast prematur dels molars dels adults, freqüentment constatat en les excavacions de tombes d'inhumació². A això caldria afegir la pràctica comú que recull Plini: "A fi de desclovellar més fàcilment el gra, se li afegia una certa porció de sorra o d'argila crua que s'eliminava bé per tamissatge, però de manera incomplerta"³. No crec que aquest fet fos tolerat pels antics tant fàcilment com diu Santrot; no devia resultar massa agradable, malgrat constatar-ho quotidianament, trobar-se sorra en els aliments.

Trobem també morters estampillats, amb marques que es situen al costat de l'abocador, en paral·lel o perpendicularment a la vora, i que generalment fan referència al nom del fabricant. No són massa freqüents, i Hartley pensa que es deu, probablement, a la dificultat d'aplicar les estampetes, donada la superfície curvada de la vora, i en altres casos, per la mateixa qualitat d'una pasta amb abundant desengreixant i dura.

MORTERS TIPUS 1 d'HARTLEY:

Els morters tipus 1 d'Hartley, els "pelvis à bords horizontaux" del peci de Cap Dramont D⁷, es caracteritzen per ser molt amples en proporció a la seva altura, de llavis amples, limitats en la seva part més interna per una mena de "bourrelet", que poden anar marcats amb una estampeta simple a prop de l'abocador, i per reposar sobre una petita base anular. La superfície de frotació està constituïda per granets de quars petits.

Aquest mateix tipus es correspon amb la variant c. del tipus 7 (morters) de Vegas⁸, morters amb vora horitzontal, en els que inclou, sense establir cap diferència, l'altre tipus de morter que aparegué en les excavacions del peci de Cap Dramont, el tipus 2 d'Hartley, "pelvis à bords rabattus", de forma força variada segons l'època, i que es diferenciaven dels anteriors per ser més alts, més pesats i robusts, de llavis molt amples, amb una lleugera ranura a la part interna, i sense "bourrelet", i amb un abocador particular.

M.J. Sanchez Fernandez, en un estudi de la ceràmica comuna del Portus Ilicitanus, fa una somera tipologia de morters⁹, i recull aquests dos tipus en les variants b., de vora tombada cap a l'exterior i recte (Tipus 1 d'Hartley), i c., amb vora tombada cap a l'exterior i curva (Tipus 2 d'Hartley).

Hartley situa aquests morters entre el 40 d.C., moment en que s'estableixen les "figlinae" on es produïen aquests vasos, de les que parlàvem a la introducció, i el 70 d.C., donat que les bases de peu anular que caracteritzen aquest tipus 1, segons constata l'autora, no es troben més enllà d'aquesta data.¹⁰ Aquesta hipòtesi ve confirmada per les troballes estudiades per Santrot a Les céramiques communes Gallo-romaines d'Aquitaine¹¹.

Beltran també els situa en el S. I d.C., mentres que Vegas i M.J. Sanchez els hi donen una cronologia molt ampla, que va des d'època republicana, generalitzant-se però en el S. I d.C., fins a època tardo-imperial.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA:

L'ús del morter d'argila, substituint potser els vasos de pedra dura i de fusta, progressarà lentament a l'imperi, a partir d'Itàlia, on es situen les primeres produccions.

Els trobarem abundantment en els campaments militars, relacionats amb l'alimentació dels soldats (segons Vegas, els hi servia d'escudella), mentre que a les ciutats o aglomeracions civils, on no arribaran fins a l'assimilació de la civilització romana, seran més escassos, donat que el seu ús aquí es limitava, generalment, com a instrument auxiliar per la preparació dels aliments.

Al principi es fabricaven, juntament amb teules, dolies, àmfores i altres productes de construcció, a les "figlinae" ubicades en els grans dominis de senadors que, regides normalment per lliberts, produïen pel seu propi ús o per servir als voltants immediats del domini.⁴ Aquests primers tallers es situaven, principalment, a la meitat oest d'Itàlia, concentrant-se sobretot a la vall del Tíber i a la Campania, establiment que venia determinat per la proximitat d'alguna ciutat. A partir de les estampetes, Hartley ha situat l'inici d'aquestes produccions al voltant de l'any 40 d.C.⁵

La demanda massiva d'aquests productes cap a les províncies amb l'adopció progressiva per part dels indígenes de les costums culinàries romanes, portà a que aquests morters s'exportessin a diferents punts de l'imperi. Aviat, però, "l'apassionament pels morters, i el cost relativament alt del transport per una mercaderia barata, va incitar als fabricants a acostar-se a la seva clientela"⁶. D'aquesta manera, a finals del regnat de Claudi tindrem tallers a la Narbonesa (Aoste i Isère, per exemple), i a Bretanya, i a Lió en el segle II.

En quant a la pasta d'aquests morters d'origen itàlic, en base als morters analitzats del peci Dramont D, es caracteritza per ser força fina, d'un color que va del blanc al rosat, amb desengreixant de fins nòduls d'argila vermella, sorra i mica negra i daurada. Aquesta mateixa pasta, amb més o menys desengreixant, es troba a algunes àmfores greco-itàliques, algunes Dressel 2, en les àmfores Callender 7 i en algunes Dressel 10.

Passant ja a analitzar concretament els exemples que d'aquest tipus tenim a Roses, només podem afirmar amb seguretat que els fragments número 5 (làmina 4), 7 i 8 (aquests dos últims formen part d'un mateix exemplar, veure làmina 7) es corresponen amb el tipus, vistes les seves característiques tipològiques i de pasta.

El fragment de vora número 5, amb el número d'inventari 9 V.R.-413-38, va aparèixer a l'habitació G. XIV, al límit sudoest de la vil.la romana, al nivell de la sorra de platja sobre la qual s'assenta l'edificació, essent el material que data l'estrat la T.S. Clara A. Aquesta vora, de pasta rosada, dura, compacta i força ben depurada, presenta el típic "bourrelet" a la seva part interna, que caracteritza al tipus de morters 1 d'Hartley, i s'assembla a l'altre fragment de vora, número 7, 9 V.R.-423-14 a l'inventari, que aparegué també al nivell de sorra a l'habitació G. XI, i que enganxa amb la base número 8, 9 V.R.-417-48, que va sortir a la mateixa habitació, però a un estrat superior, que s'ha interpretat com a capa de preparació del paviment 416, suposadament de l'hipocaust de les termes identificades en aquesta habitació, i sobre el qual s'aixecarien les columnes de suspensura. El material que data l'estrat és la T.S. Clara A, amb les formes:

Lamb. 3 (14/16 Hayes: aproximadament del 150-200 d.C.), Lamb. 10 A (23 B Hayes: principis a mitjans del S. II), i Lamb. 10 B (23 A Hayes: mitjans S. II a inicis del S. III).

La superfície de frotació d'aquests tres fragments, constituïda per uns granets petits de ouars, gairebé sorra en l'exemple núm 5, i la base anular del fragment núm. 8, són elements que acaben de confirmar la inclusió d'aquestes peces al tipus 1

d'Hartley.

Podriem considerar com a paral·lel de l'exemplar de morter de la làmina 7 (fragments 7 i 8), a la forma 210 de Santrot, que presenta les mateixes característiques de cos ample i poc profund, que reposa sobre peu anular, de llavi molt ample horitzontal amb un "bourrelet", amb superfície de frotació formada per fins grans de quars¹²; forma que és coneguda a Bordeus, Saintès i a l'Île Var abans del 70 d.C., cosa que confirma la cronologia d'Hartley.

Variants d'aquest tipus 1 d'Hartley podriem considerar el morter número 1 (làmina 1) i la vora núm. 4 (làmina 4). El morter núm. 1, 9 V.R.-436-50, de pasta també d'un color rosat-ataronjat, de les mateixes característiques que els fragments anteriors, presenta la típica base anular que caracteritza al tipus i que li dona una cronologia anterior al 70 d.C., però un "bourrelet" menys pronunciat, separat de la resta del llavi per un petit anell en relleu, i la menys marcada horitzontalitat d'aquest llavi, el porta a distingir del tipus principal.

Aquest fragment va aparèixer, com els altres, prop del nivell de sorra de platja, a l'estrat 436 de l'habitació G. V, concretament a un dels dipòsits d'aquesta habitació, sota el paviment d'opus signinum que el recobria, amb T.S. Clara A, formes Lamb. 9 (27 Hayes: 160-220 d.C.), Lamb. 10 A (23 B Hayes: principis a mitjans del S. II), Lamb. 10 B (23 A Hayes: mitjans S. II-inicis del S. III), Lamb. 23 (6 Hayes: finals del S. I a finals del S. II) i Lamb. 4/36 (3 Hayes: 60-150 d.C.).

Respecte a la vora núm.4, 9 V.R-437-25, de forma horitzontal, amb marcat "bourrelet", separat de la resta del llavi per un petit anell, com a l'exemple anterior, va aparèixer al mateix dipòsit de l'habitació G. V, i en el nivell de sorra de platja, amb africanes de cuina i sudgal·liques.

Ens queda, per últim, el morter núm. 3 (làmina 3), 9 V.R.-436-50 (bis) a l'inventari, que presenta la mateixa vora que els exemplars del tipus 1 d'Hartley, però que es diferencia d'aquests per presentar una base plana en lloc d'anular com els hi

és comú. Aquest fragment va sortir, junt amb el morter núm. 1, en el mateix estrat de preparació del paviment del dipòsit de l'habitació G. V. Podriem considerar com a paral·lel d'aquest, un morter procedent del peci de la "Balise du Prêtre" (Cap Sperone, Còrsega), jaciment poc homogèni, amb àmfores de tots tipus, greco-itàliques fins al baix-imperi. Aquest morter, també de base plana, Joncheray el considera idèntic al tipus 1 d'Hartley¹³.

PROBABLE TIPUS 2 d'HARTLEY:

Els morters del tipus 2 d'Hartley, els "pelvis à bords rabattus", es caracteritzen per ser més alts que els del tipus 1, de llavis molt amples, amb una lleugera ranura a la part interna, més pesats i sòlids. D'una cronologia més ampla que els anteriors, la seva forma varia molt segons l'època. Anaven marcats pel fabricant, a cada costat de l'abocador, perpendicularment a la vora, i en dues línies que contenien els trianomina del propietari o administrador del taller. Aquests morters es troben a França, Holanda, Alemanya i Gran Bretanya. Una area de difusió tant gran, i donada la talla i solidesa d'aquestes peces, a fet pensar a Hartley que caldria considerar l'existència de tallers a les províncies, que de fet ja en trobem a època flavia a la Gàl.lia i Gran Bretanya, i que les importacions italianes podrien cesar cap a mitjans del S. II, moment en que aquests tallers cobririen el mercat. Els morters itàlics es diferencien d'aquests produïts a les províncies del N.W. per ser més pesats, per l'abocador, i per la manca de "bourrelet" a la part interior de la vora.

El morter de Roses núm. 2 (làmina 2), amb el número d'inventari 3 V.R.-5141, es caracteritza per una pasta color gris fosc, al centre, i vermellova, a les parets externes, difereix ja d'entrada amb la típica pasta dels morters tipus 2 d'Hartley, fonamentalment rosada, amb nombrosos grans de mica, sorra i nòduls vermells i negres, present als morters del peci Dramont D, i que és molt propera a uns altres morters del peci de l'Estérel, i recorda a la d'algunes àmfores Dressel 2 i Dressel 1 A.

El llavi penjant, desprovist de "bourrelet", i la forma de l'abocador, l'únic conegut i conservat entre els exemplars de Roses, típicament itàlic, són els detalls que ens acosten el morter al tipus al que ens hem referit.

Aquest morter va aparèixer a l'habitació G. VI, al sud de l'habitació G. V, la dels dipòsits, en una bossada de sorra junt amb ceràmica vidriada, cosa que constata que la zona ha estat molt ramena-

da.

Podriem considerar com a paral·lel del nostre morter la forma 197 de Santrot, de llavi també tombat, de pasta color marró pàlid, forma amplament extesa a Aquitània, Bordeus, Camblandes i Plassac, concretament, així com a Alemanya, on s'ha datat en els segles II i III d.C. Sembla ser, però, que a Saintes es va trobar un exemplar datat entre els anys 40-80 d.C.¹⁴.

MORTERS DE VORA RECTE i VISERA:

La característica principal d'aquests morters és la presència d'una visera per sota de la vora.

Vegas els tracta dins de la variant d. del tipus 7 (morters), que també recull M.J. Sánchez en la seva tipologia de morters del Portus Illicitanus, com la variant d.

Aquests morters han estat datats per Vegas a època de mig i tardà imperi, mentres que Sánchez els situa típicament a època baix-imperial, S. III i IV.

Vegas observa que malgrat els exemplars d'aquesta variant tenen unes parets força primes, característica poc comú en aquest tipus de vasos, la presència d'un abocador (a la vegada molt simple, fins al punt de que es redueix a un simple aplanament de la vora) i d'un fons gruixut amb argila granalluda o pedretes incrustades, són els trets que ens permeten classificar-los entre els morters.

El morter de Roses núm. 6 (làmina 5), amb el número d'inventari 3 V.R.-1941, es caracteritza per presentar una pasta de color beig-blanquinós, no massa compacta i amb nombroses impureses, i un engalba de color beig-verdós, per les dues cares, present també a les àmfores tardanes de Roses. Aquestes característiques de pasta i engalba coincideixen amb les dels morters estudiats per M.J. Sánchez procedents del Portus Illicitanus, amb pastes que van de l'ocre al groc clar, depurades, de gra gros (semblants en color i textura a la d'algunes àmfores) i amb engalba, per les dues cares, de color groc verdós.

El fragment de vora va aparèixer a l'habitació G. VI, en el primer rebaix estratigràfic, essent la clara D i ceràmica paleocristiana el material que datava l'estrat, que confirma la seva cronologia tardana, baix-imperial.

Cal destacar en aquest fragment la particularitat de la disposició del granets de quars de la superfície de frotació, col.locats de manera regular, a uns 40 mm. de la vora, ordenats

fent fileres horitzontals, a la vegada que són tots ells de color negre.

Com a paral·lels d'aquest morter tenim dos exemplars de Pollentia, números 11 i 12 (tipus 7, figura 10), estudiats per Vegas¹⁵, datats a la segona meitat del S. III i segle IV d.C., però amb viseres menys pronunciades.

BASES:

Excepte la base núm. 8 (làm. 6) de peu anular, que per formar part del mateix morter del que tenim també un fragment de vora (núm. 7, làmina 5), considerem un exemple del tipus 1 d'Har-tley, datat a la segona meitat del S. I d.C., pel que fa a la resta de bases són poques les novetats que podem aportar.

Caldria destacar la particularitat de les bases núms. 10 i 12 (làmina 6). La primera es caracteritza per limitar la sorra incrustada a la part central de la base. Amb el número d'in-ventari 9 V.R.-509-18, aquesta base va aparèixer en el reompliment d'un dipòsit situat a l'habitació G. XVIII, proper a una base de premsa d'opus signinum, a llevant de la vil.la, essent el material més modern que data l'estrat la T.S. Clara D.

La base núm. 12, 4 V.R.-1334 a l'inventari, es diferencia de la resta de morters coneguts de la vil.la romana per la presència de grans d'escòria metàl.lica substituint el quars o la sorra. Aquest tipus de superfície de frotació no és massa comú, malgrat tot en podem citar alguns exemples: les formes 193, 201, 208 i 210 de Santrot¹⁶. Aquest fragment va sortir en el reompliment d'un dipòsit d'opus signinum situat a l'extrem est de l'habitació G. VIII, que es troba a ponent de l'habitació G. VI, i el material que data l'estrat és la T.S. Clara D i la grisa paleocristiana.

CONCLUSIONS:

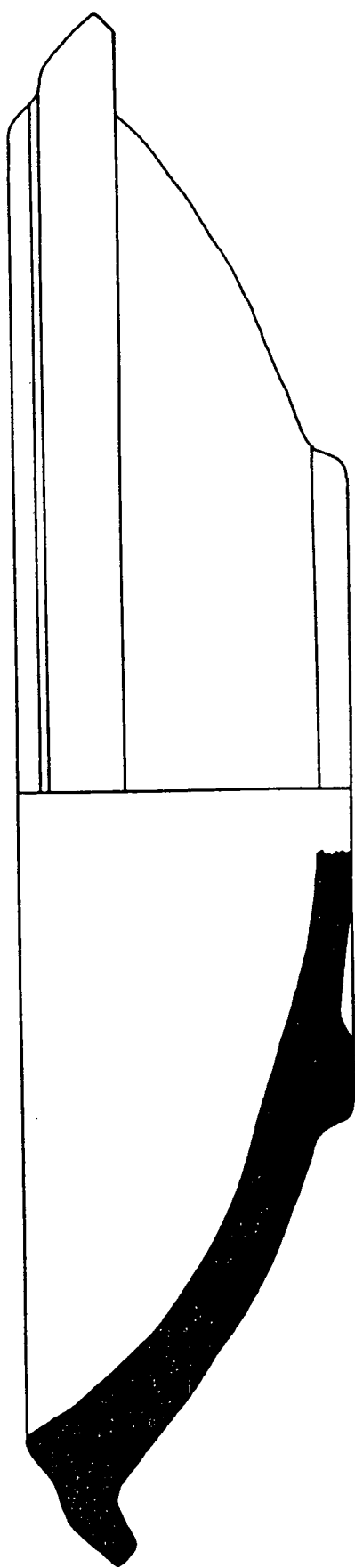
Del conjunt no massa nombrós de morters proporcionats per les excavacions de la vil.la romana de Roses al llarg dels anys 1979 al 1985, als que m'he limitat en el present treball, hem arribat a distingir tres tipus de morters. Un primer grup està constituït per aquells morters que es caracteritzen per portar un llavi horitzontal, entre els quals tenim, amb tota seguretat, dos exemplars del tipus 1 d'Hartley, datats a la segona meitat del S. I d.C.; un segon tipus el forma un morter de llavi tombat, probable tipus 2 d'Hartley; i per últim, el tercer tipus, del qual forma part un morter típicament baix-imperial, de visera.

Excepte dues bases, núms. 10 i 12, i la vora núm. 6 (deixem de banda la vora 3 V.R.-5141 ja que va aparèixer en una zona molt ramenada, d'estratigrafia poc fiable), la resta de fragments apareixen en els nivells fundacionals de la vil.la, en la sorra de platja sobre la qual s'edificà, o en les capes de preparació dels paviments del primer moment.

Tinguent en compte que la vil.la començà a construir-se, segons s'ha publicat, a finals del S. II d.C., malgrat haver-se constatat la presència d'algunes estructures que caldria datar en el S. I d.C., tal com diu Nolla¹⁷, i donat que els primers morters d'argila que Hartley estudia en base als procedents del peci de Cap Dramont D, i que tenim presents a Roses, estan cronològicament situats a la segona meitat del S. I d.C., pel que fa al tipus 1, i al llarg del S. II, pel tipus 2 (només pels exemplars procedents d'Itàlia, que cesen d'arribar en el S. II d.C., substituïts per produccions de les províncies del N.W. de l'imperi), podriem datar aquest conjunt de morters de Roses, exceptuant els fragments que hem esmentat al principi del paràgraf, extenent la cronologia d'Hartley als nostres morters, entre mitjans del S. I d.C. i segle II.

Respecte als altres fragments de morters, les bases 10 i 12, i la vora 6, que apareixen en reompliments d'amortització de diversos dipòsits, o en els primers rebaixos estratigràfics, en estrats datats per la T.S. Clara D i per ceràmiques paleocristianes, els podem considerar cronològicament més tardans, i que per la proximitat amb la factoria, suposo que estarien relacionats amb l'activitat industrial que es realitzaria en la zona, qui sab si per triturar el peix o fer alguna classe de salsa, o per picolar la sal, usos que són comuns en aquest tipus de vasos.

LÀMINES.

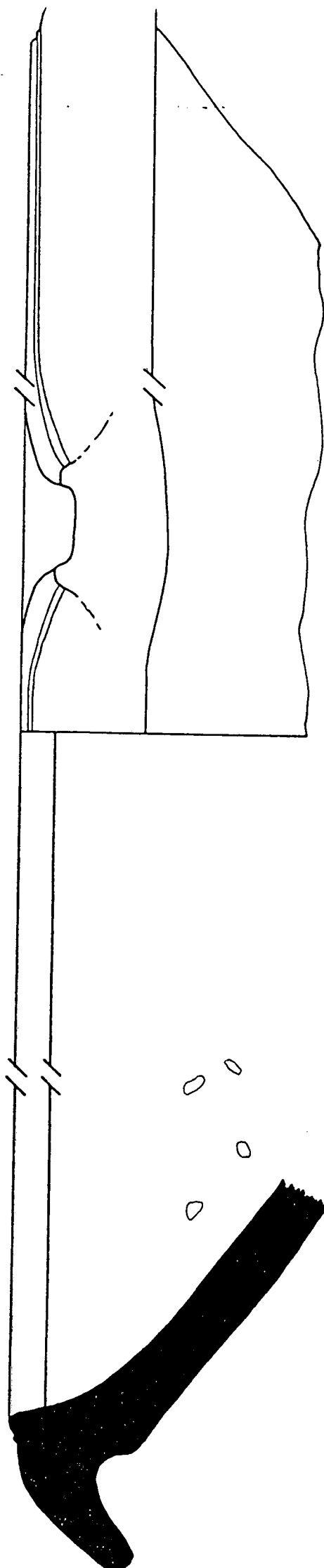


LÀM. 1:

1: 9 V.R.-436-50: Morter.

Pasta de color ataronjat-vermellós pàlid, dura, compacta i ben depurada. Mateixes característiques a les cares externes.

Per dins presenta les típiques pedretes incrustades, posades en desordre, en tot l'interior fins ben bé la vora.



2

LÀM. 2:

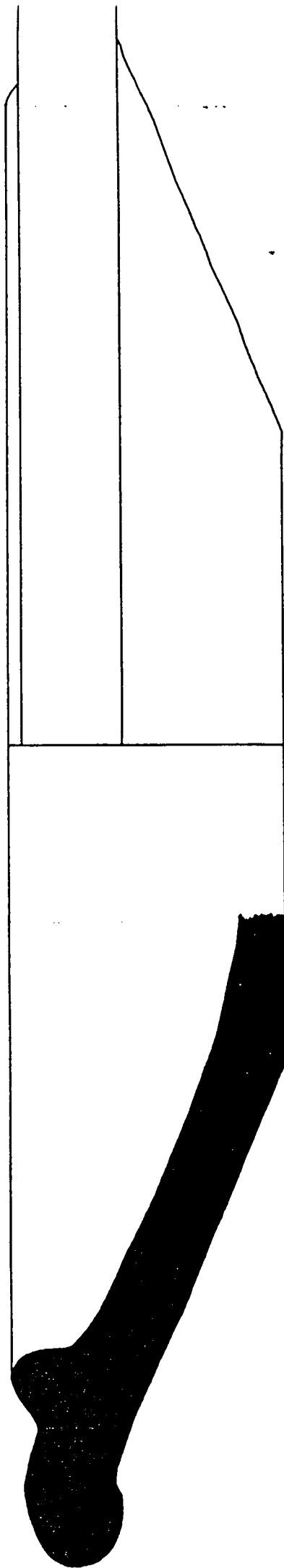
2: 3 V.R.-5141: Fragment de vora de morter amb abocador.

Pasta de color gris fosc, dura, força compacta, amb mica molt fina i escasses impureses.

Per la cara externa és de color vermell negrós, i per la interior és de color vermellós.

Presenta els típics granets de quars incrustats, a partir d'uns 50 mm. de la vora, disposats irregularment. La vora sembla lleugerament brunyida.

Presenta un abocador de forma triangular.



3

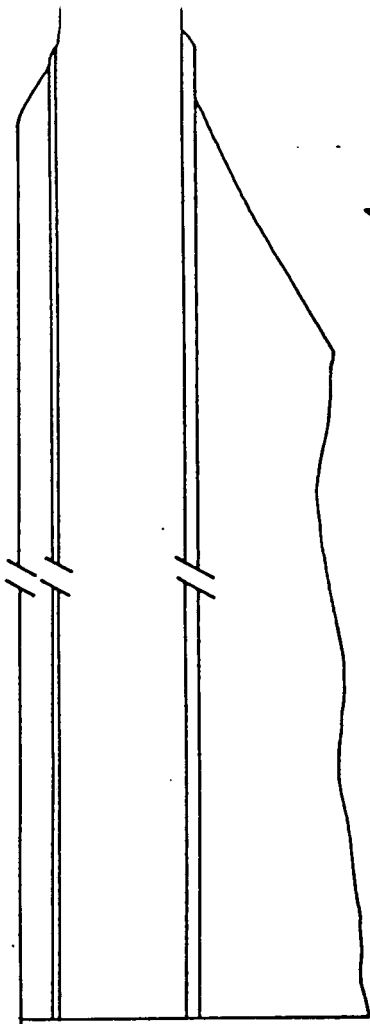
LÀM. 3:

3: 9 V.R.-436-50 (bis): Morter.

Pasta de color ataronjat, amb finíssims granets de sorra, força dura i compacta.

Per la cara exterior és de color beig, com si es tractés d'un engalba.

La cara interna també és de color beig, i porta les típiques pedretes incrustades, posades en desordre, més concentrades cap a la base.



4



5

LÀM. 4:

4: 9 V.R.-437-25: Fragment de vora de morter.

Pasta de color beig ataronjat, de caràcter porós, dura, compacta i força ben depurada.

Per la cara exterior és de color beig.

Per la cara interna presenta les característiques pedretes incrustades, posades sense cap ordre, més aviat grosses i no massa espesses.

Ignorem si presentava abocador.

5: 9 V.R.-413-38: Fragment de vora de morter.

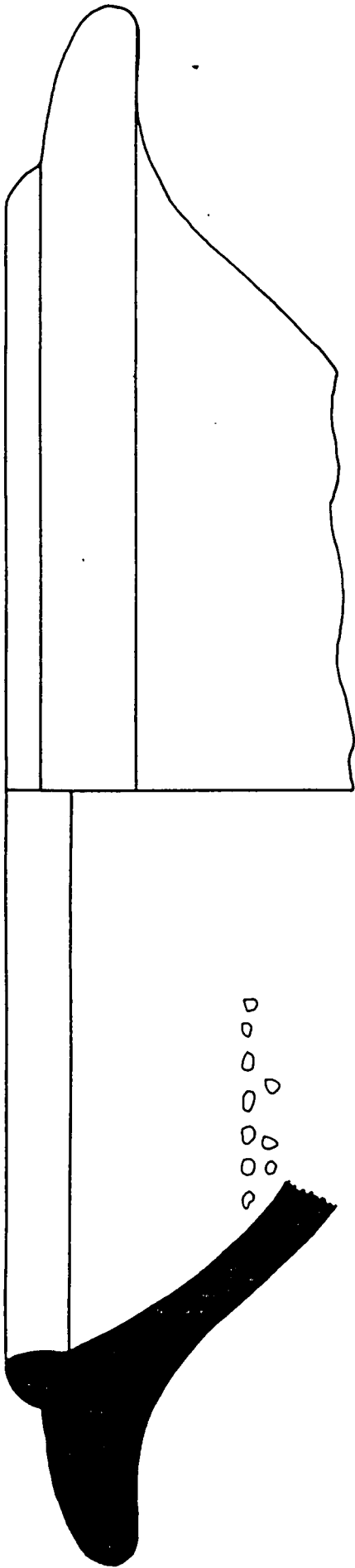
Pasta de color ataronjat-vermellós pàlid, dura, compacta i força depurada.

Per les dues cares és de color beig clar.

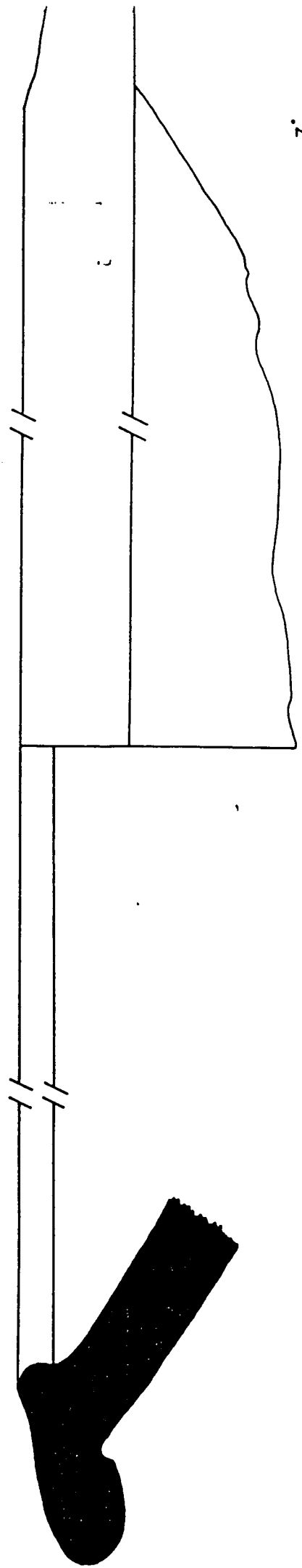
A 10 mm. de la vora comencen les petites pedretes incrustades, quasi com granets de sorra, amb altres grans més grossos, posats de maera que queda una superfície de frotació molt espessa.

L'orientació i el diàmetre són aproximats, donat que el fragment conservat era molt petit.

No es coneix l'abocador, si en tenia.



6



7.

LÀM. 5:

6: 3 V.R.-1941: Fragment de vora de morter.

Pasta de color beig-blanquinós, no gaire compacta i amb nombroses impureses.

Per les dues cares presenta un engalba força espés, de color beig-verdós.

Els granets de quars incrustats a la cara interna comencen a uns 40 mm. de la vora i tots són de color negre, disposats de manera regular.

No coneixem si portava abocador.

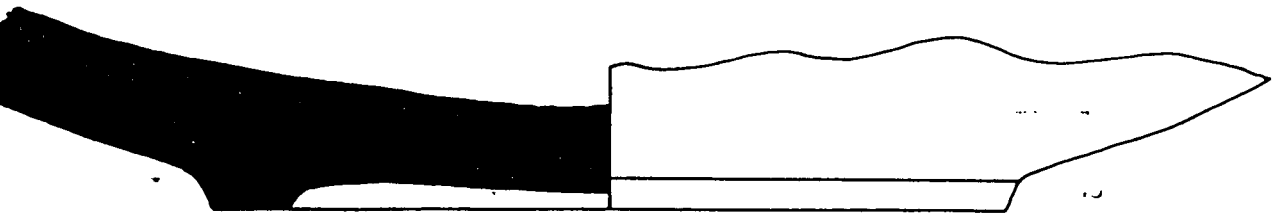
7: 9 V.R.-423-14: Fragment de vora de morter.

Pasta de color rosat, ataronjat-vermellós pàlid, dura, compacta i força ben depurada.

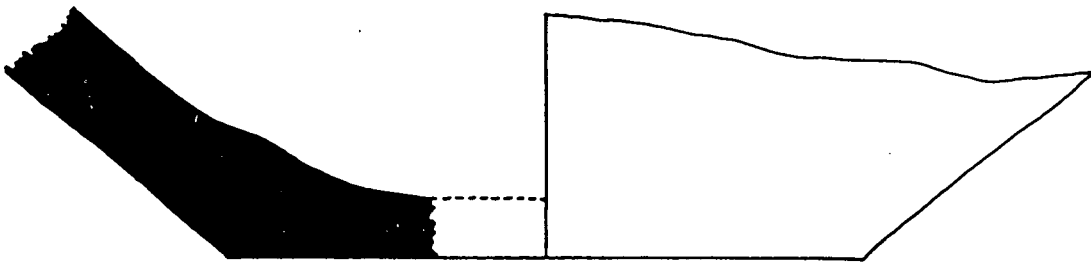
Per la part interna del morter hi han les típiques pedretes incrustades, que comencen desseguida després de la vora, granets de quars petits, de la mateixa mida i diferents colors.

No sabem si presentaria abocador.

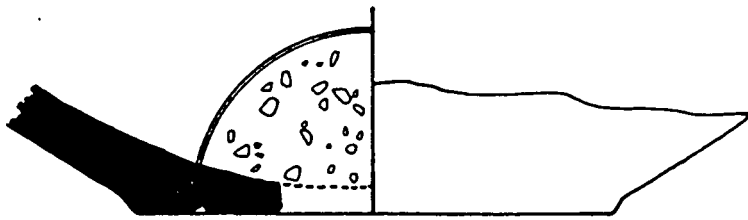
(7°: aquesta vora enganxa amb el fragment de base, número 8, làmina 6. Veure reconstrucció a la làmina 7).



8



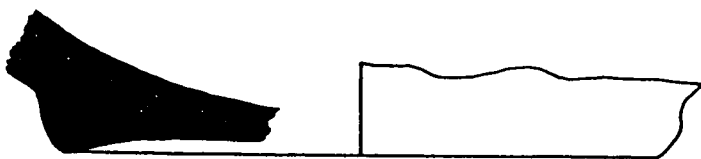
9



10



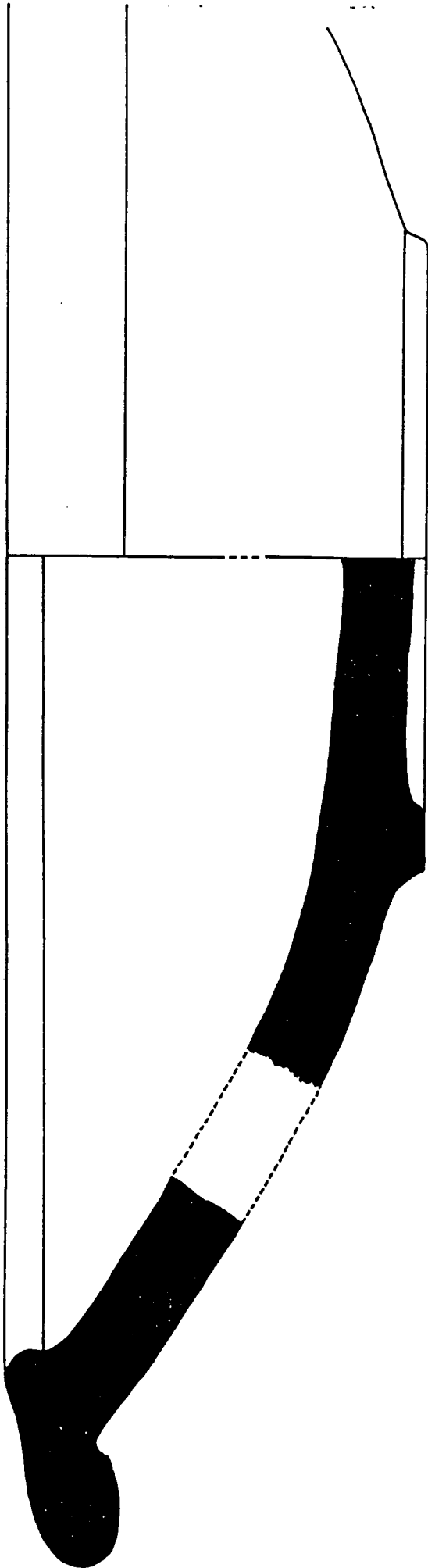
11



12

LÀM. 6:

- 8: 9 V.R.-417-48: Fragment de base de morter.
Pasta de color beig-vermellós pàlid, força dura, compacta i amb escasses impureses.
Per fora és de color beig.
La cara interna presenta les típiques pedretes incrustades, granets de quars petits, de diferents colors i força espessos.
(8°: aquesta base enganxa amb el fragment de vora, número 7, làmina 5. Veure reconstrucció a la làmina 7).
- 9: 7 V.R.-2749: Fragment de base de morter.
Pasta de color beig.
A la cara interna presenta les típiques pedretes incrustades.
- 10: 9 V.R.-509-18: Fragment de base de morter.
Pasta de color ataronjat-vermellós, dura, compacta, amb finíssims granets de sorra, amb un cert caràcter porós. Per les cares exteriors és del mateix color.
Per la cara interna presenta les característiques pedretes incrustades, i segons es veu, aquestes només es limiten a la zona del cercle, al mig de la base.
- 11: 8 V.R.-357-245: Fragment de base de morter.
Pasta de color vermell intens, no molt depurada.
A l'exterior s'observa un engalba blanquinós, poc espés.
Per la cara interna presenta els típics granets de quars incrustats.
- 12: 4 V.R.-1334: Fragment de base de morter.
Pasta de color beig.
A la cara interna presenta petits granets d'escòria incrustats.



(7-8)

LÀM. 7:

(7 i 8): ambdós fragments, base i vora, de mateixes característiques de pasta i de superfície de frotació, formen part d'un mateix morter. Veure descripció de la vora -7- a la làmina 5, i de la base -8- a la làmina 6.

NOTES:

1. els campanians solucionaran el problema del desgast de la superfície de frotació del morters, fabricant amb unes pastes riques en grans de roques dures, a vegades afegits intencionalment, de manera que, malgrat s'anés gastant la paret, els grans tornaven a aflorar.
2. SANTROT, M.H. i J (1979): Cerámiques communes gallo-romaines d'Aquitaine. Paris, C.N.R.S. Pàg. 110.
3. Plini 18, 98, 115. SANTROT, Op. cit., pàg. 110.
4. Mitjançant un sistema de confiscacions i herències, aquestes figlinae situades en els grans dominis, aniran passant en mans d'emperadors.
5. HARTLEY, K.F. (1973): "La difusion des mortiers, tuiles et autres produits en provenance des fabriques italiennes" a Cahiers d'Archéologie Subaquatique, II. Pàg. 50.
6. SANTROT, Op. cit., pàg. 120.
7. morters amb els que es basa Hartley per fer la seva tipologia: JONCHERAY, J.P. (1972): "Contributions a l'étude de l'épave Dramont D, dite "des pelvis"" a Cahiers d'Archéologie Subaquatique, I. Pàg. 22.
8. VEGAS, M. (1973): Cerámica común romana del Mediterráneo occidental. Barcelona, Institut d'Arqueologia i Prehistòria. Pàg. 32.
9. SANCHEZ FERNANDEZ, M.J. (1983): "Cerámica común romana del Portus Illicitanus" a Lucentum, II. Pàgs. 285-317.
10. HARTLEY, Op. cit, pàg. 55.
11. SANTROT, Op. cit., pàg. 120.
12. SANTROT, Op. cit., pàg. 118.
13. JONCHERAY, Op. cit., pàg. 28.

14. SANTROT, Op. cit., pàg. 115.
15. VEGAS, Op. cit., pàg. 33.
16. SANTROT, Op. cit., Pàgs. 113-119.
17. NOLLA, J.M^a-CASAS, J. (1984): Carta arqueològica de les comarques de Girona. Girona. Pàg. 89.

BIBLIOGRAFIA:

- ALARÇAO, J. (1975): Le céramique commune locale et régionale. Fouilles de Conimbriga, V. Paris.
- BELTRAN, M. (1978): Cerámica romana. Tipología y clasificación. Saragossa.
- JONCHERAY, J.P. (1972): "Contribution a l'étude de l'épave Dramont D, dite "des pelvis"" a Cahiers d'Archéologie Subaquatique, I. Pàgs. 11-34.
- JONCHERAY, J.P. (1973): "Contribution a l'étude de l'épave Dramont D, dite "des pelvis"" a Cahiers d'Archeologie Subaquatique, II. Pàgs. 16-21.
- HARTLEY, K.F. (1973): "La difusion des mortiers, tuiles et autres produits en provenance des fabriques italiennes" a Cahiers d'Archeologie Subaquatique, II. Pàgs. 49-57.
- SANCHEZ FERNANDEZ, M.J. (1983): "Cerámica común romana del Portus Illicitanus" a Lucentum, II. Pàgs. 285-317.
- SANTROT, M.H. i J. (1979): Céramiques communes Gallo-romaines d'Aquitaine. Paris, C.N.R.S.
- VEGAS, M. (1973): Cerámica común romana del Mediterráneo occidental. Barcelona, Institut d'Arqueologia i Prehistoria.

MUNICIPALITZACIO FLAVIA: EL CAS DE RHODE.

MUNICIPALITZACIO FLAVIA: EL CAS DE RHODE

Puig i Griessenberger, Anna Ma
Riera i Pairó, Albert
Vieyra i Bosch, Gemma

Figueres, 18 de Juny de 1988

Molts historiadors i arqueòlegs han utilitzat com a base la inscripció del CIL, VIII, 1148, trobada al Nord d'Àfrica, per atorgar a Rhode l'estatut de municipi flavi. En el present treball volem analitzar, en base a la documentació escrita i arqueològica, si podem parlar, amb coneixement de causa, d'una suposada concessió flàvia de llatinitat a la ciutat alt empordanesa.

INDEX.

Capítol primer: Els Ius Latii i la concessió de llatinitat per Vespasià.....pàg. 4

Capítol segon: La inscripció de Roses. Un municipi flavi Rhodinorum.....pàg. 9

Capítol tercer: La vil.la romana de Roses. La factoria de salaons.

- 3.1. Primera fase constructiva.
- 3.2. Segona fase constructiva.
- 3.3. Habitacions G. IX, G. V i G. XI.
 - 3.3.1. Habitació G. IX
 - 3.3.2. Habitació G. V
 - 3.3.3. Habitació G. XI.....pàg. 11

Capítol quart: Consideracions entorn a la municipalització flavia de Rhode.....pàg. 16

Apèndix 1: Les inscripcions romanes de Roses.....pàg. 19

Apèndix 2: Fonts escrites de Roses d'època romana.....pàg. 20

Notes:.....pàg. 21

Bibliografia.....pàg. 24

Làmina I (Mapa de distribució dels municipis flavis).....pàg. 27

Làmina II (Planta general de la vil.la de Roses).....pàg. 31

Làmina III (Perspectiva de la Factoria de salaons).....pàg. 32

Làmina IV (Planta de la Factoria).....pàg. 33

Làmina V (Habitacions G. XI, G. IX i G. V).....pàg. 34

Làmina VI (Esquema del sistema constructiu dels murs).....pàg. 35

Làmina VII (Materials d'estrats fundacionals, G. IX).....pàg. 36

Làmina VIII (Materials d'estrats fundacionals, G. V).....pàg. 37

Làmina IX (Materials d'estrats fundacionals, G. XI).....pàg. 38

EL "IUS LATII" I LA CONCESSIO DE LLATINITAT PER VESPASIA.

Capítol primer.

Segons ens informa Plini el Vell a Naturalis Historia III, 30, l'emperador Vespasià concedí el dret llatí a tota la Hispania: "Universae Hispaniae Vespasianus imperator Augustus iactatum procellis rei publicae Latium tribuit". Les dades que ens dóna Plini en la seva obra resulten bastant fiables donat que fou quaestor a Hispania, en temps de Vespasià.

Les interpretacions que d'aquesta referència documental han donat els historiadors han estat diverses. Mommsen, Braunert i Alvaro d'Ors consideren que l'Edicte atorgà un dret personal de llatinitat a tots els habitants lliures d'Hispania, amb independència de l'estatut jurídic de la ciutat en què residien. Braunert en base a les lleis Malacetana (segons Braunert del 81-83 d.C.) i Salpensana (segons Mommsen del 82-84 i segons Braunert del 82-83), diu que aquestes ciutats reberen la constitució municipal molt temps després de l'atorgament general de Vespasià. En la seva tesi defensa que Vespasià "havia atorgat primer als hispans només un dret romà personal, sense decidir una nova forma d'organització per les seves comunitats" i que "els hispans s'haurien organitzat voluntàriament segons les formes romanes, i finalment aquesta adaptació voluntària fou coronada mitjançant el reconeixement oficial romà, l'atorgament del dret ciutadà i el títol de municipi" (1). Braunert pensa que el contingut d'aquestes lleis seria de dret personal més que estatal. D'aquesta manera, les concessions llatines no representarien una organització nova de les comunitats en qüestió portada a terme pel govern romà, sinó que només contenien una promesa del govern central de donar el dret de ciutadà romà als que estaven d'acord amb introduir en les seves comunitats natals formes d'organització romana, i amb això avançar el procés de romanització.

Galsterer no sembla estar massa d'acord amb aquesta tesi de Braunert, la qual suposa per part de les comunitats una romanització lenta i voluntària. Galsterer apunta que no s'ha trobat mai en l'àmbit hispà l'atorgament del dret llatí com a dret personal (2).

Si seguíssim al peu de la lletra la cita de Plini, això implicaria que Vespasià concediria la llatinitat a tota la Hispania. Galsterer es pregunta fins a quin punt és correcta l'apreciació de Plini. Observant el mapa de la distribució de les noves ciutats llatines, aquestes es concentren en zones ben romanitzades d'abans, com la Baetica i sud i est de la Tarraconense (a la Lusitania n'hi ha poques i aquestes es concentren al sud, allà on es coneixia la ciutadania des d'època de Cèsar), (veure làmina I). Els buits que s'observen en el mapa coincideixen amb les regions poc desenvolupades culturalment i política. Galsterer diu: "només podem constatar que segons les inscripcions s'establiren municipia flavia no a tota Hispania,

sinó que solament en les regions ja abans municipalitzades" (3). Angel Montenegro situa la seva posició en una interpretació més generosa que la de Galsterer i afirma que l'estatut de ciutat privilegiada afectà a quasi totes les unitats administratives menors (4).

La majoria dels autors situen la concessió entre el 73 i 74, anys de la censura de Vespasià i Titus.

El pes que anirà adquirint Hispania al llarg del regnat de Vespasià permet de descobrir algunes de les possibles causes de la concessió del Ius Latii. Montenegro situa l'explicació com una conseqüència directa de l'ajuda que Hispania va donar a Vespasià en la seva lluita per aconseguir el poder imperial. En relació a això Anna M^a Muñoz diu que "l'emperador Vespasià va manifestar la seva generositat -per haver estat reconegut emperador per la guarnició Tarraconense- concedint el dret llatí a tots els ciutadans hispans" (5). Galsterer també apunta aquesta possibilitat -la no intervenció per part d'Hispania en les guerres civils del 68, després de la mort de Galba- tot i que ho deixa en l'aire, donades les mancances de material de l'època.

Es molt possible que la concessió del Ius Latii formés part d'un pla imperial per tal de potenciar les províncies d'Hispania. Els eixos principals d'aquest pla serien: primer, enfortiment de l'exèrcit, amb el desmantellament militar d'Hispania i la utilització massiva de la seva població per el reclutament en les legions i les unitats auxiliars; segon, el sanejament de la hisenda amb la prèvia tasca d'elaboració d'un cens; tercer, l'acabament de vies i xarxa de comunicacions; quart, l'impuls a la mineria del noroest i de la Lusitania; i cinquè, la promoció municipal i social en simplificació del mosaic administratiu. Tot aquest impuls es tradueix en la categoria dels magistrats designats per Vespasià per posar a la pràctica la reforma: quasi tots assoliren el consolat i l'ingrés en el cos senatorial. Segons Montenegro, seran hispans i italians que han desenvolupat càrrecs a Hispania els qui en major nombre constituïran els quadres de comandament de Vespasià a nivell de tot l'Imperi. Caldria preguntar-nos també si no entraria en joc un factor econòmic derivat de l'estat deplorable en què es trobava l'erari públic i la necessitat de sanejar aquest dèficit provocat per la prodigalitat de Neró i el desordre de les guerres civils. Potser la diligència de Vespasià en els assumptes administratius, tal com apunta Suetoni en la seva biografia, el dugué a incidir en una possible política provincial encaminada a restaurar el tresor amb la ajuda de l'ingrés dels nous impostos que generava la concessió de noves ciutadanes.

El Ius Latii és una situació intermèdia entre la dels ciutadans plens -civis optimo iure- i la dels peregrini. Els Latini es distingeixen, segons els teòrics del dret romà, en tres classes:

Primer, els Latini veteres o prisci. Són els llatins de l'antiga lliga (creada pel Foedus Cassianum, en el 493 a.C. i disolta per Roma després de la guerra i de la victòria sobre els llatins, en el 338 a.C.), així com els membres de les colònies fundades per ella. Donada la seva condició de confederats i donada també la

seva pertanyença a una mateixa comunitat nacional i jurídica, se'ls concedí el ius commercium o dret d'adquirir i de transmetre la propietat civil, així com de ser subjecte passiu o actiu en les relacions contractuals, el ius conubii o dret de contraure matrimoni i de constituir una família, amb les poders inherents a la mateixa: patria potestas, manus, tutela..., la testamentifactio o capacitat en ordre a la successió hereditària, la possibilitat recíproca de ser tutors o pupils i la facultat de fer valer els drets que els han estat reconeguts, davant els tribunals de Roma. Des del punt de vista del dret públic tenen el ius suffragii o dret de vot en les assemblees.

Segon, els Latini coloniarii. Són els habitants de les colònies a les quals es conferí el caràcter de llatines. Tenien el dret de sufragi, quan es trobaven a Roma i el commercium. No tenien el conubium amb ciutadans romans, a menys que els fos concedit expressament. La llatinitat coloniària fou atorgada per Cèsar, August, Neró i Vespasià a regions enteres.

Tercer, els Latini Iuniani. Es el tipus de ciutadania regulat per la lex Iunia Norbana, del 19 d.C. Segons aquesta llei els manumitits amb forma no solemne aconseguen la llibertat, però no la ciutadania.

Els latini podien, segons el dret romà, adquirir la ciutadania traslladant el seu domicili a Roma i inscribint-se en les llistes del cens -ius migrandi- (la Lex Licinia Mucia de civibus regundis, del 95 a.C. abolí el ius migrandi, establint un tribunal -quaestio- contra les usurpacions de la ciutadania. Segons els historiadors aquesta abolició fou una de les causes principals de la Guerra Social).

També podien adquirir-la els que exercissin càrrec o magistratura en una comunitat llatina, així com els escollits decurions o consellers municipals. Cal distingir en aquest cas el Latium maius del Latium minus. Els primers en tenien prou amb exercir una magistratura local. En canvi els del Latium minus solament aconseguen la ciutadania després d'haver exercit magistratures municipals i provincials (6). Tal com diu el jurista clàssic Gaius I, 96: "aut maius est Latium aut minus: maius est Latium, cum et hi qui decuriones leguntur et ei qui honorem aliquem aut magistratum gerunt, civitatem Romanam consecuntur; minus Latium est, cum hi tantum qui magistratum vel honorem gerunt, ad civitatem Romanam perveniunt, idque compluribus epistulis principium significatur" (7). Hispania, tal com O. Hirschfeld demostrà (8), i defensen alguns historiadors (Galsterer, J. Mangas, A.Mª Muñoz, P. Aguado, etc.), hauria rebut el Ius Latii minus.

El text de la Lex Salpensana ens informa que rebien el dret de ciutadania tots els magistrats i els familiars dels magistrats (pares, dones, fills legítims i fills dels fills, sempre que fossin els descendets en la patria potestas). Aquesta frase s'ha interpretat de diverses maneres:

Mommsen creu que la ciutadania la reben tots els magistrats i familiars. D'aquests quedarien exclosos els magistrats supernumeraris (praefecti, etc.) i els que renunciessin al càrrec

abans de la fi del seu any. Així serien 6 com a màxim els magistrats que cada any podrien accedir-hi (2 edils, 2 duumvirs i 2 questors). P. Aguado està d'acord amb la postura de Mommsen (9). Galsterer observa, en canvi, que la clàusula restrictiva es refereix no només als magistrats, sino també als familiars. Ja que questor i edil són condicions necessàries per accedir a duumvir, aquestes serien les dues places que cada any donarien accés a la ciutadania, i consegüentment als seus familiars. No sabem, però, si les disposicions de la Lex Salpensana eren comunes en tots els municipis, ni sabem exactament com es regulava l'atorgament de ciutadania als familiars (10). L'atorgament dels drets de ciutadà i del *latium* afectaven tant als habitants del lloc principal, com als habitants del territori al que pertenyia el municipi, o sigui els diversos pagi que el constituïen.

Galsterer pensa que podem obtenir alguna pista de com funcionava l'organització municipal a través de la Lex Salp. 26. Aquí es diu que calia jurar la nova llei cinc dies immediatament després de la seva data de promulgació (no de la data de coneixement de la llei en el municipi). El fet de que la llei no podia arribar des de Roma en cinc dies i el municipi pogués jurar-la, duu a pensar a l'autor que la llei no es promulgaria a Roma. Donat que tampoc podria complir amb la mateixa rapidesa el governador de la província, pensa que serien comisaris o comissions, autoritzades per l'emperador, els que es desplaçarien i actuarien en cadascuna de les ciutats. Resumint, la postura de Galsterer recolza: "l'atorgament (de dret llatí) es va efectuar probablement de tal manera que en l'edicte del 73-74 foren promulgades unes normes provisionals per les comunitats en qüestió. Les lleis municipals definitives foren elaborades per una comisió o comisaris que viatjaven de ciutat en ciutat. Aquest treball degué començar immediatament després de la promulgació del decret, ja que els primers municipis apareixen en el 75; en el 81-83, aquest funcionament no estava en tot cas concluït, tal com ho demostren els drets municipals de Salpensa i Malaca. Però sota Domicià degueren donar-se els últims drets ciutadans, ja que no hi ha indicis de municipis llatins formats més tard" (11).

Aquesta nova situació jurídica també comportà una nova organització interna en les ciutats d'Hispania. Els municipis adoptaren un nou tipus tipus d'organització política a l'estil romà. Els òrgans de govern eren els següents: l'assemblea popular, el Senat municipal i els magistrats, que comprenien dos duumviri, dos edils i dos questors. Aquests elements són els que han servit, en alguns casos, en l'anàlisi de les inscripcions, a determinar si aquestes reflectien la presència d'un municipi o no, però es dona la possibilitat d'error. L'existència de duumvir o quattorvir és indicatiu d'organització municipal de dret romà o llatí, però no així el *senatus*. Galsterer argumentà que la condició jurídica d'una ciutat no es pot extreure de l'existència de *senatus*, ja que aquest tan és propi de les ciutats peregrines com de les ciutats privilegiades (12). Pel que fa als magistrats, veiem les puntualitzacions que fa l'esmentat autor. Aquest creu que el questor, del que tenim pocs

exemples a Hispania, no es donava en tots els llocs, de manera que les seves funcions es traspassaven als duumvirs i als seus subordinats (scribae municipals). També els quinquenals només s'han documentat exclusivament a la província de la Tarraconense, així que les seves funcions, allà on no hi eren, havien de passar a altres magistrats. En certs municipis tampoc tenim complets els quattorviri. Hi ha casos de tres quattorviri, i casos d'un sol, causa potser de la manca de candidats (ja previst en les lleis municipals) (13).

Queda finalment dilucidar la diferència entre municipi i colònia. Segons Alvaro d'Ors, la paraula que inicialment serví per a designar tot tipus de ciutat fou oppidum. Al perdre aquest mot el seu valor de terme general, va tendir aquest a passar a la paraula municipium, sobretot després de la Guerra Social. La diferència fonamental entre municipium i colònia es troba en què el primer és una agrupació de ciutadans (ja siguin considerats cives Romani o Latini) vinculats per la comuna participació en les càrregues públiques (munia capere), mentre que les colònies no corresponen a agrupacions que venien existint, sinó que resulten d'un acte fundacional romà sobre un territori destinat al conreu (colonus = qui terram colit). Tot i que la concessió del Ius Latii per Vespasià fou seguida d'una intensa difusió del municipi, les colònies foren considerades com a preferents en l'època imperial.

LA INSCRIPCIÓ DE ROSES. UN MUNICIPI FLAVI RHODINORUM.

Capítol segon.

Hübner, en el volum VIII del recull epigràfic Corpus Inscriptionum Latinarum, és el primer que reproduïx el fragment d'inscripció que ha servit posteriorment de base per parlar d'un possible municipi flavi Rhodinorum identificat amb Roses.

R
PROCON
OCAVIT C
FL. SACERDO
PI. FL. RHODINOR
ORE. V. C. LEGAT

(CIL, VIII, 1148).

Es tracta d'una inscripció honorífica dedicada pel municipium flavium Rhodinorum a un fill seu, que havia exercit els càrrecs de procònsol i flamen. En la línia 5 es llegeix municipi]PI FL(avium) RHODINOR(um).

Aquest fragment sembla que forma part d'unes troballes del nord d'Àfrica que l'any 1873 es mostraren en l'Exposició Universal de Viena. Alguns d'aquests objectes ingressaren el 1874, com a donatiu del Khaznadar de Tuníssia a l'emperador Francesc Josep I, al K.K. Münz i Antikenkabinett (avui és l'Antikensammlung del Kunsthistorisches Museum de Viena). Entre els dits objectes, havien algunes inscripcions.

En recents catàlegs del Museu d'Art de Viena, on es publiquen les inscripcions d'aquesta antiga col·lecció (1), no consta, però, el fragment que ens ocupa.

El director de l'esmentat Museu, Sr. Alfred Bernhard-Walcher, observa que el dit fragment sí que apareix "en els minuciosos apunts del nostre diari d'adquisicions", però no com a adquisició (2).

La possibilitat de que la inscripció tornés a Tuníssia o fos comprada per un col·leccionista privat d'aquells anys, ens dificulta la seva localització.

Per altre costat, Hübner diu al CIL, VIII, que la inscripció es trobava en el museu de Cartago. De creure'ns aquest comentari, podríem pensar que la inscripció tornaria a Tuníssia després de l'Exposició Universal de Viena, potser pel seu poc valor com a objecte d'art -pensar que era un fragment- segons els criteris de l'època, i finalment aniria a raure al dit museu de Cartago. Futures investigacions en aquesta línia podrien donar-nos resultat en la recerca del fragment de Rhode.

No podem deixar aquí d'estranyar-nos sobre la troballa de la

inscripció al nord d'Àfrica. Aquest fet, cal dir-ho, ha dut a creure que en realitat podria estar referint-se a algun altre municipi flavi Rhodinatorum més cap al sud d'Hispania. Aquesta hipòtesi, però, és refutable de la mateixa manera que l'altra, ja que planteja també la pregunta de com havia anat a parar allà aquesta inscripció.

Després de Hübner, altres autors s'han referit a dit fragment. Galsterer l'atribueix a Rhode (Roses) en el seu mapa de distribució dels municipis flavis de la Península Ibèrica, i diu que no ha d'identificar-se amb Rodes, tal com proposava l'editor del Corpus, ja que en les regions de l'est de parla grega no existien els municipis (3). J. M.ª Nolla i J. Casas, creuen que possiblement podria referir-se a Roses, però només ho esmenten de passada (4).

La manca d'altres exemples epigràfics a Roses que poguessin completar o corroborar la informació que ens dona la inscripció del CIL, VIII, 1148, és total. Durant les excavacions a Roses no tenim coneixement de cap troballa epigràfica. Només sabem de dues làpides trobades prop de Roses, recollides al CIL II, i encara considerades per Hübner dins del grup de les falsae vel alienae (veure apèndix 1).

LA VIL.LA ROMANA DE ROSES. LA FACTORIA DE SALAONS.

Capítol tercer.

Les restes arqueològiques d'època romana, sobre les quals analitzar les dades exposades en els capítols anteriors, són molt abundants en tot el terme de Roses. Distribuïdes per tot el municipi, en nombrosos punts es constata la presència de materials i Adhuc estructures romanes (1).

Malgrat això, el nucli més important i ben conegut, gràcies a les excavacions que s'hi estan realitzant ja des dels anys quaranta, és el que se situa a l'interior del recinte de la Ciutadella militar del sgle XVI (2). Aquí s'ha excavat i estudiat sistemàticament, sobretot en els últims 10 anys, un gran edifici, de caràcter principalment industrial, amb perduració fins a època baix imperial.

Es tracta d'una gran vil.la, d'una superfície aproximada d'uns 1700 metres quadrats, amb una estructura en forma de U, al voltant d'un espai central o pati buit d'habitacions, possiblement porticat en part. A l'extrem sud de l'ala oest de la vil.la, es troba l'edifici industrial dedicat a les salaons de peix, tal com el definien J.Mª Nolla i F.J. Nieto l'any 1980 (3), constituït per les estances G. IV, G. V, G. VI, G. VII, G. VIII, G. IX i G. X (veure làmina II). Les darreres campanyes d'excavació han acabat de constatar el funcionament ininterromput de la factoria des del segle II fins als últims anys del segle VI d.C. (4). La seva ubicació sobre la platja, prop del mar, estaria en relació a les seves necessitats en la preparació dels salaons, obtenció de sal, arribada del peix per el.laborar, i un més fàcil transport.

A partir de l'aspecte dels murs es pot fer una primera constatació. Hi ha dues zones ben diferenciades pel que fa a la conservació de les parets: al nord i nord-est quasi bé només tenim uns 20 cm. d'alçada (just en la zona on posteriorment es construí l'hospital militar i altres estructures modernes), i al sudoest, un sector on les parets arriben al metre o més. La primera zona coincideix amb el terreny excavat en els anys immediats a la guerra civil espanyola per F. Riuró i F. Cufí, i més tard per M. Oliva. La documentació d'aquestes primeres excavacions no ens proporciona massa informació.

La segona àrea es allà on s'han portat a terme les campanyes successives i metodològiques que han permès conèixer les característiques de l'edifici.

L'any 1984 es va donar per acabada l'excavació de la vil.la. Havíem pogut delimitar-la pel sud i oest, amb una zona de carrers i de pas -tal com ho demostraven contínues refaccions de paviments. El límit nord ja es coneixia d'antic, i l'est quedava parcialment colgat sota el talús de terra de la muralla moderna de la ciutadella militar.

En la propera campanya es procedí a puntualitzar qüestions de

cronologia, arribant en algunes habitacions, ja excavades anteriorment, fins als nivells fundacionals (5).

En l'últim any, 1987, es portà a terme un estudi aprofundit de les estructures de la vil.la, de les seves fases constructives, per començar a avançar noves hipòtesis i conclusions (6).

Anal.litzant els murs s'observa que la fonamentació de les parets s'havia realitzat pel sistema d'encofrat. Aquest es disposava en filades successives sobreposades. Això només es pot apreciar amb claredat en la part sud de la vil.la, on es conserva la major alçada dels murs. En les cantonades, allà on s'uneixen dos trams de paret, es veu com les filades es travaven entre elles (veure làmina VI). D'aquesta manera, s'unien els dos trams de mur de forma sòlida, sense el risc de moviments, que podria provocar un subsòl tan poc ferm com és la sorra, ja que les dues posicions es contrarrestaven.

A través de l'anàlisi dels murs i tècnica edilícia, arribarem a la conclusió que tota la vil.la és del mateix moment, i que el que fins ara s'havia interpretat com a vil.la antiga no era vàlid, ja que aquestes estructures, en realitat, eren part del conjunt total de la vil.la. En canvi, les parets que s'havien considerat baix imperials, i que definirien la vil.la moderna, no són sinó refaccions d'una primera fase (7).

L'estudi de les estratigrafies ens acabà de confirmar que la vil.la havia viscut dues fases constructives fonamentals.

3.1. Primera fase constructiva.

Es la de construcció fundacional de la vil.la. No existeix una vil.la antiga i que posteriorment s'ampliaria, sinó que la totalitat de l'edifici té el seu origen en la primera fase, que té una cronologia de finals dels segle I, primera meitat del segle II d. de C.

En aquesta fase, l'habitació G. V, pavimentada amb opus signinum, funcionava com habitació de dipòsits, en els quals es devia deixar macerar el peix en la seva preparació en sal. L'habitació G. VI, lligada amb l'anterior, i pavimentada amb calç, possiblement actués com a magatzem o sala de treball. La G. IX era el praefurnium -pavimentat amb calç, sorra i pedres, tot ben lligat- de la G. XI, interpretada aquesta com hipocaust d'una sala termal, a la capçalera de la qual hi havia una piscina de forma semicircular, amb paviment similar a l'anterior. Les habitacions G. III A i G. III B, formen part també del mateix conjunt, però no es coneix quina era la seva funció, igual que les G. XII i G. XIII.

Totes aquestes habitacions es disposaven entorn d' un petit pati central, G. IV, pavimentat amb petits còdols, enmig del qual havia una petita estança, amb un pou adossat al seu extrem sudoest, pavimentada aquesta amb opus signinum, la funció de la qual devia estar en relació a la recollida d'aigua, (veure làmina II).

3.2. Segona fase constructiva.

Es l'etapa de reconstruccions i refaccions, que s'ha datat al voltant de la segona meitat del segle IV. Degut a raons possiblement econòmiques, l'edifici patirà una sèrie de transformacions en el seu aspecte. Aquesta nova fase suposarà una ampliació de les habitacions dedicades a la funció de salaons de peix. Es construïran noves estances per a ús purament industrial, multiplicant els dipòsits de 4 a uns 10.

L'habitació G. IX veu anul.lada la seva funció primera de praefurnium, al tapar-se les boques de forn, repavimentant-se, ara amb opus signinum, i construint un dipòsit en l'angle nord. Conseqüentment també la G. XI canvia d'ús; deixa de ser hispocaust i s'elimina l'absis. S'afegeixen dues noves estances, la G. X i el dipòsit de la G. VIII. La construcció del dipòsit G. VIII comporta un canvi en la sala G. IV, que colgarà l'estructura central i es pavimentarà de nou amb calç. La G. VIII adaptarà un dipòsit de signinum en el seu extrem est (veure làmines III i IV).

Poc temps després, una nova fase de refaccions afectarà als dipòsits abans esmentats. S'afegiran una mena de contraforts a les parets dels recipients, tonant-los a recobrir amb una capa de signinum, reduint d'aquesta manera la seva capacitat. No hem d'intepretar necessàriament aquest fet com un retrocés en la producció; pot tractar-se d'un canvi en el sistema de producció, o en les tècniques d'el.laboració, ...

3.3. Habitacions G. IX, G. V i G. XI.

De tota la informació presentada fins al moment, ens centrarem només en tres habitacions, la G. IX, G. V i G. XI, a fi d'exposar amb més detall el moment fundacional de la vil.la. S'han escollit aquestes tres estances ja que són les úniques en les quals s'ha pogut arribar amb tota fiabilitat estatigráfica als últims nivells, fins a la sorra de platja sobre la qual s'aixeca part de l'edifici (veure làmina V).

3.3.1. Habitació G. IX:

Aquesta habitació ja havia estat excavada parcialment l'any 1980, arribant fins a la superfície del paviment d'opus signinum. Aquest paviment havia sofert diverses reparacions tal com ho testimoniaven successives capes de "signinum". Diferents aportacions de terra havien servit per preparar-lo. D'aquesta manera s'havien anul.lat unes estructures primitives, adequant l'habitació per una funció diferent a la que havia tingut fins al moment, per la qual disposava d'un paviment de calç (núm. 424), que aparegué intacte, enllaçant perfectament amb els murs, i segellant, per tant, els estrats inferiors.

El paviment núm. 424 està format per diverses capes, a les que donarem els núms. 427 i 428, essent el 429 la de preparació, i en

la que apareixen com a materials més moderns, i que per tant daten l'estrat, T.S. Sudgàl.lica i T.S. Clara A (veure làmina VII).

Per fer la preparació del 429, fou necessari aportar un important volum de terres per reompliment, que formen l'estrat núm. 430, que reposa directament sobre la terra natural formada per sorra de platja. Cal destacar que en el reompliment 430 va sortir un fragment de ceràmica megàrica que enganxa perfectament amb un altre localitzat en l'estrat de reompliment de l'habitació G. XI (veure estrat 418), deduint-se d'aquí que els reompliments 418 i 430 són del mateix moment i per tant també les habitacions G. IX i G. XI, essent coetanis els seus paviments.

Donat que les habitacions G. IX i G. XI estan afrontades i separades per un únic muret, en el que s'obre una boca en forma de mig arc, s'ha deduït que la G. IX, en el moment de la utilització del paviment 424, podria tenir la funció de praefurnium.

3.3.2. Habitació G. V:

Aquesta habitació havia estat excavada també anteriorment a l'any 1978, comprovant en aquell moment que es tractava d'una sala destinada a contenir els dipòsits per salar el peix. Tots els dipòsits anaven revestits amb opus signinum, igual que el sòl de l'habitació.

L'any 1985 es procedí a aixecar el paviment del dipòsit situat en l'angle nord-est, el qual havia estat ja alterat al moment de construir un pou al segle XX (8).

El sòl del dipòsit estava format per un "signinum" d'un gruix entre 12 i 16 centímetres, recolzant-se directament sobre una capa de preparació formada per pedres planes col·locades en una sola filada. Sota les pedres i a causa de les filtracions de terra cap al pou, el nivell de terra s'havia després, quedant una capa d'aire a la que es donà el núm. 434, sota la qual es situa la capa de preparació del paviment, en la qual com a material més modern que data l'estrat aparegué T.S. Clara A i T.S. Sudgàl.lica, amb formes que recorden el material de les capes de preparació de les habitacions G. XI i G. IX, proporcionant per tant una data de construcció dels dipòsits que hauríem de situar en la primera meitat del segle II d.C.

L'estrat 436 se situa sobre la sorra de platja, observant que els murets que separen els dipòsits són d'escassa fonamentació, que el paviment 433 no passa per sota d'ells (és a dir, es construïren primer els murs i posteriorment es pavimentà). El material que data aquest estrat és la TSCA (formes Lamb. 9, 10A, 10B, 23 i 36), la TSSG (forma Drag. 29) i parets fines anomenades "de clova d'ou". L'estrat 437 (sorra de platja) presenta com a material més modern la TSSG (formes Drag. 30, 27 i 24/25), (veure làmina VIII).

3.3.3. habitació G. XI:

L'habitació G. XI havia estat excavada ja en la campanya del 1981 fins al paviment de petits còdols, podent comprovar aleshores que el paviment al qual es donà el número 416, perfectament

conservat, segellava els estrats inferiors. Sota d'aquest, un potent estrat de reompliment, d'un gruix mig de 56 cm., aconseguia aixecar el paviment fins a posar-lo a un nivell similar al de les habitacions situades al nord de la vila. Aquest estrat de reompliment el subdividirem en dues capes, les 417 i 418. En aquest últim estrat es on es trobà el fragment de ceràmica megàrica que enganxava amb un altre de l'estrat 430 de l'habitació G.IX. La capa de preparació presenta un horitzó cronològic marcat principalment per la TSSG de finals del segle I i la TSCA (formes Lam. 10A, 10B i 3), situant-nos doncs en la primera meitat del segle II, data que seria la més propera a la construcció del paviment i parets de l'habitació G.XI (veure làmina IX).

Es tracta d'una habitació utilitzada durant el segle II com a hipocaust d'una construcció termal que, probablement en el segle IV, s'anul·la al construir un mur sobre la piscina semicircular situada al seu extrem sud, i es tanquen les boques del "praefurnium".

CONSIDERACIONS ENTORN A LA MUNICIPALITZACIO FLAVIA DE RHODE.

Capítol quart.

La inscripció del CIL VIII, 1148, a la que hem dedicat el capítol segon, ens informa de l'existència d'un MUNICIPIUM FLAVIUM RHODINORUM que alguns autors (Galsterer, Nolla, ...) han volgut identificar amb Roses.

La titulació de municipi amb el sobrenom de flavi, indica que la Rhode de la inscripció adquirí l'estatut municipal, i paral·lelament el Ius Latii, arran de la mesura iniciada per Vespasià al voltant del 73-74 d. de C., anys de la censura de l'emperador i el seu fill Titus.

A partir d'aquí se'ns planteja la pregunta de si el genitiu Rhodinorum que es llegeix a la línia 5 de la inscripció, fa realment referència a Rhode (Roses) o no.

Des de que Roses decau brutalment en el darrer terç del segle III a. de C., abandonat-se el barri hel·lenístic, amb la fi de les encunyacions de moneda, i deixant de produir ceràmica en els seus tallers, no tenim cap altra notícia arqueològica important de Roses fins a la construcció de l'edifici de la vil·la.

Les fonts tampoc omplen aquest buit cronològic, exceptuant un únic esment sobre el fet bèl·lic que tingué lloc pels volts de Roses l'any 195 a. de C., en relació a les activitats de Cató. Titus Livi 34, 8, 4, diu: "...des d'allí (des del port del Pirineu) anaren cap a Roses i expulsaren el destacament d'hispanos que ocupava el castell. Des de Roses, un vent favorable els portà a Empúries. Allí desembarcà tota la tropa, menys els soldats de marina".

Altres autors clàssics d'època romana (Estrabó, Mela, i Ptolomeu) parlen de Roses, però sense donar cap dada concreta sobre el moment històric en que escrivien (veure apèndix 2).

La concessió general del Ius Latii a tota Hispania per Vespasià, tal com diu Plini, afectà a nombroses comunitats. La llista i mapa de distribució de municipis que adjuntem al final d'aquest treball (veure làmina I), en són una mostra. Davant d'aquesta política provincial tan generosa, no ens hauria d'estranyar que Roses hagués pogut rebre, com d'altres, l'estatut de municipi flavi en aquest període.

Un cas semblant a Catalunya seria el de Egara (Terrassa) que com afirmen Fabre, Mayer i Rodà, també havia estat municipi flavi, "la consolidació del qual s'ha de relacionar amb les reformes introduïdes a Hispania per l'emperador Vespasià" (1).

Si analitzem les restes arqueològiques que han proporcionat les darreres excavacions, en les que s'han arribat als nivells fundacionals en algunes habitacions (veure capítol anterior), els materials ens aporten una cronologia, com molt aviat, de finals del segle I, i segle II d. de C. Aquesta seria la data en què, segons últimes hipòtesis, començaria a funcionar l'edifici de la

factoria de salaons, i tot el conjunt de la vil.la.

Si Roses es veié afavorida per les mesures de Vespasià, alehores cal suposar que en aquests moments Roses devia conèixer un cert estadi d'urbanització i desenvolupament. Per al moment, però, no és així. Manquen estructures datables en aquesta època. L'existència de material ceràmic d'època flàvia, en canvi, ens demostra que Roses vivia, i al seu port arribaven les importacions d'Arretium, sud de la Gàl.lia, així com d'altres produccions pròpies de la Bètica (parets fines de les formes Mayet XXXIV, anomenada també de "clova d'ou", Mayet XXXVII, Mayet XXXVIII i Mayet XXIV).

Hem de pensar que el que coneixem de Roses en època alt imperial és molt reduït. Només s'ha excavat una superfície d'uns 2000 metres quadrats, aproximadament, que han presentat un únic edifici, la funció principal del qual és, a més, industrial. Aquest se situaria prop de la platja, ja que el treball de netejar, salar i assecar el peix, i el seu transport, junt amb la possible obtenció de sal, ho requeriria.

Durant la campanya de Cató, l'any 195 a.C., i seguint la cita de Titus Livi, Roses era un castellum. Alguns historiadors han pensat que la població, després del moment de migradesa a finals del S. III a. de C., s'hauria retirat cap el turonet de Santa Maria (2), i s'hi hauria encastellat. Són molts anys des d'aquest fet d'armes fins a època flàvia, per poguer imaginar-nos quina podia ser la condició de Roses en aquests moments. Manca excavar en altres zones per poguer aportar alguna novetat al respecte. De ser vàlida la informació que ens dóna la inscripció, en algun lloc s'amagaria algun tipus d'estructures i urbanisme més pròpies d'un municipi.

L'Anàlisi de les monedes de Roses, per altra banda, apunten una altra possibilitat. El conjunt numismàtic de Roses reuneix un total de més de 1100 peces. Aquestes s'han separat en tres grups: les procedents de les campanyes antigues de Riuró i Oliva, les de les campanyes recents (dels anys 1976 al 1987), i un últim grup d'aquelles de les quals es desconeix la procedència (compra, col·leccions, ...etc.).

Les monedes que ens interessien pel període flavi són únicament dos (núms. 97 i 98). Es tracta d'un as i un dupondi de l'emperador Domicià. Hem d'afegir a més, que la fiabilitat estratigràfica d'elles és nul.la, ja que procedeixen d'una col·lecció particular d'un propietari de Roses.

Observant això, tampoc tenim moltes dades que ens ajudin a confirmar o refutar la veracitat d'un municipi flavi a Roses, ja que el volum de monedes és mínim, comparat amb els quasi 500 exemplars que documenten la última fase de la vil.la durant el baix imperi.

Ens queda la possibilitat de pensar que aquestes dues monedes de Domicià, malgrat desconèixer la seva procedència exacta dins del terme de Roses, puguin ser l'indici de que potser hauríem de pensar que la concessió de ciutadania fos de temps d'aquest

emperador, fill de Vespasià. Domicià havia treballat també per la romanització del món mediterrani, i seguint la política provincial del seu pare, es mostrà molt generós en la concessió del dret de ciutadania (3).

Malgrat tot, seguim movent-nos en terreny d'hipòtesis. Només podem esperar que es coneixi més de l'època romana a Roses a través de futures excavacions.

No volem deixar d'apuntar una última possibilitat, la de que la inscripció no faci referència a la nostra Roses, sino al algun altre municipi Rhodiorum de la Península. No podem deixar d'estranyar-nos que la inscripció aparegués al Nord d'Àfrica, tant lluny de Roses, malgrat que posteriorment les relacions amb aquesta província fossin intenses, tal com ens ho demostren les nombroses importacions ceràmiques que arribaran i es distribuïran per tota la zona.

APENDIX 1:

Dues inscripcions romanes trobades prop de Roses, recollides per Hübner al volum II del "Corpus Inscriptionum Latinarum", considerades perdudes, i encara dins del grup de les falsae vel alienae.

Q. EGNATULO Q. F. EQUO PUB. DONATO AB AELIO
HADRIANO CAES. NERVAE TRAIANI F. RHODENSES OB
PLURIM. LIBERAL. ET MULTA IN REMP. S. BENE
FACTA EQUESTR. E MARMORE STAT. PRO AEDE MI
NERVAE CONSTITUER

(CIL, II, 430).

D. S. M. C. LUCR. C. F. IN MAGNA OMNIUM EXPECTA
TIONE GENITO XVIII AETAT. AN. AB INMANI ATROPO
E VITA RECISO FUSCA MATER AD LUCTUM ET GENIT.
RELIC. LACRIMIS ET OPOBALSAMO UDUM HOC SEPULCHRO
COND.

(CIL, II, 431).

APENDIX 2:

Fonts d'autors clàssics d'època romana que fan referència a Roses:

ESTRABO III, 4, 8: "...Emporion és una fundació dels massaliotes i es troba a uns 40 estadis de distància de Pirene i dels límits entre Ibèria i la Cèltica. Prop d'aquí hi ha també Rhode, una petita factoria dels emporitans, però fundació, segons alguns, dels rodís. També aquí, com a Emporion, hi ha culte a Artemis Efèsia, a causa del que explicaré al parlar de Massàlia".

ESTRABO XIV, 2, 10: "...hom conta també dels rodís que el seu poder marítim no data sols del temps de la fundació de la ciutat actual, sinó que abans de l'establiment de les Olímpides i amb la finalitat de recórrer als homes, empengueren llargs periples molt allunyats de la seva pàtria, navegant per aquest motiu fins a Ibèria, on fundaren Rhode, que després passarà a ser possessió dels massaliotes".

MELA: "...i si seguíssim la costa, prop de Cervaria hi ha una roca tirada al mar pel Pirineu; llavors el riu Ticer, junt a Rhode i el Clodianum junt a Emporiae...".

PTOLOMEU II, 6, 19: col·loca a Rhode després de la desembocadura del riu Clodiano i abans del temple de Venus.

Les dues últimes són purament referències geogràfiques, sobre la situació de Rhode en la línia de la costa.

Estrabó no fa cap comentari històric sobre la Rhode de l'època en que ell escrigué. Com a geògraf, situa la ciutat grega, i es planteja les dues hipòtesis sobre el seu origen, la fundació ròdia anterior a l'establiment de les Olímpides, i factoria dels emporitans.

NOTES:

Capítol primer:

(1): Galsterer, H. (1971): Untersuchen zum Römischen städtewesen auf der Iberischen Halbinsel. Berlin. pàg. 38.

(2): Galsterer, Op. cit., pàg. 40.

(3): Galsterer, Op. cit., pàg. 48.

(4): Tuñón de Lara, M.-Tarradell, M.-Mangas, J. (1982): "Introducción. Primeras culturas e Hispania romana" a Historia de España, dirigida por Tuñón de Lara. Barcelona. pàg. 299.

(5): Pericot, Ll.-Pericot, MÀLl.- Muñoz, AMa.-Batlle, C. (1979): Historia de España. Prehistoria y Edad Antigua, vol. I. Barcelona. pàg. 194.

(6): Iglesias, J. (1958): Derecho romano. Instituciones de derecho privado. Barcelona. pàg. 144.

(7): A.A.V.V. (1959): "Las fuentes desde Cesar hasta el siglo V d. de J.C." a Fontes Hispaniae Antiquae, fasc. VIII. Barcelona. pàg. 30.

(8): Fontes, Op. cit., pàg. 31.

(9): Aguado, P. (1947): Manual de Historia de España. Madrid. pàg. 238.

(10): Galsterer, Op. cit., pàg. 49.

(11): Galsterer, Op. cit., pàg. 50.

(12): Galsterer, Op. cit., pàg. 53.

(13): Galsterer, Op. cit., pàg. 56-58.

Capítol segon:

(1): Noll, R. (1986): "Die Griechischen und Lateinischen inschriften der Wiener Antikensammlung" a Kunsthistorisches Museum Wien. Katalog der Antikensammlung, III.

(2): segons carta del 15 de gener de 1988 dirigida a M.J. Pena, contestant a certes qüestions sobre la inscripció.

(3): Galsterer, Op. cit., pàg. 47, nota núm. 80.

(4): Nolla-Casas, Op. cit., pàg. 89.

Capítol tercer:

(1): Les restes romanes identificades a Roses s'escampen per tot el terme municipal. S'han identificat una vila baix republicana, que no sembla tenir continuïtat més enllà del segle I d. C., aproximadament a un quilòmetre al nordoest de la ciutadella, en el lloc anomenat Les Arenes o Vinya d'en Guerra.

Al Cap Norfeu es parla de l'existència d'un probable embarcador antic i estacions adjacents, amb gran quantitat de material romà de superfície. Al Sorral de can Berta (en un altiplà enlairat, a l'esquerra de la Riera Trencada), a la Garriga (on hi hagué el castell medieval del mateix nom, a ponent de la Ciutadella), a cala Jòncols i en alguns punts dins de la vila de Roses han aparegut materials romans en superfície.

(2): la Ciutadella militar de Roses manà construir-la l'emperador Carles V. Les obres començaren el 1543 sota la direcció de l'enginyer Pizano i posteriorment, amb J.B. Calvi.

(3): Ambdós autors parlen per primera vegada d'un edifici dedicat a salaons: "La vila romana baix imperial de la ciutadella de Roses" a Revista de Girona, núm. 93.

(4): Nolla- Nieto. Art. cit. pàg. 274. Fins al moment, la vila seria considerada d'època baix imperial; actualment aquest període només s'identifica en la fase de reconstrucció de la part industrial.

(5): Per això es procedí a excavar sota els paviments de les habitacions G.IX, G.XI i G.V, i uns dipòsits situats al nord de la vila (habitacions 29 i 30).

(6): Amb vistes a una propera publicació on es reflecteixin les campanyes realitzades des de l'any 1978 fins al 1987.

(7): La vila que s'inicia entorn de principis del segle II viu un moment important en època baix imperial.

(8): Durant la Guerra Civil del 1936-39, els terrenys de l'interior de la Ciutadella es repartiren entre gent de Roses. Els pous que es varen obrir per regar els horts han contaminat les estructures de la vila romana.

Capítol quart:

(1): Fabre, G.-Mayer, M.-Rodà, I. (1981): Epigrafia romana de Terrassa. Terrassa, U.A.B.-Junta Municipal de Museus de Terrassa. Pàg. 8.

(2): On actualment es troben les ruïnes de l'església d'estil llombard, consagrada segons uns l'any 1022, i per altres, al 1043 o posteriorment.

BIBLIOGRAFIA

Temàtica general:

A.A.V.V. (1959): "Las Fuentes desde Cesar hasta el siglo V d. de J.C." a Fontes Hispaniae Antiquae. Barcelona.

Aguado, P. (1947): Manual de Historia de España. Madrid.

Ballesteros i Beretta, A. (1919): Historia de España y su influencia en la Historia Universal, tom. I. Barcelona.

Cuenca, J.M. (1973): Historia de España, dirigida per ... Ed. Dance.

D'Ors, A. (1953): Epigrafia jurídica de la España romana. Madrid.

Fabre, G.-Mayer, M.-Rodà, I. (1981): Epigrafia romana de Terrassa. Terrassa, U.A.B.-Junta Municipal de Museus de Terrassa.

Galsterer, H. (1971): Untersuchen zum Römischen städwesen auf der Iberischen Halbinsel. Berlin.

Homo, L. (1980): El Imperio Romano. Madrid.

Iglesias, J. (1958): Derecho romano. Instituciones de derecho privado. Barcelona.

Knapp, Robert C. (1977): "Aspects of the roman experience in Iberia, 206-100 B.C." a Anejos de Hispania Antigua, Colegio Universitario de Alava (Vitoria).- Departamento de Historia Antigua de la Universidad de Valladolid.

Kovaliov, S.I. (1979): Historia de Roma. Madrid.

Kunkel, W. (1973): Historia del derecho romano. Barcelona.

Montenegro, A. (1975): "Problemas y nuevas perspectivas en el estudio de la Hispania de Vespasiano" a Hispania Antigua, V.

Montenegro, A. (1978): "Evolución política durante las dinastías julio-claudia y flavia. Emperadores Hispanos, Antoninos y Severos" a Historia de España Antigua. Hispania romana, vol. II. Madrid.

Pericot, Ll. (1934): Historia de España. Gran Historia general de los pueblos hispanos. Epocas primitiva y romana, vol. I. Barcelona.

Pericot, Ll.-Ballester, R. (1968): Historia de Roma. Barcelona.

Pericot, Ll.-Pericot, M^a LL.-Muñoz, A.M^a-Batlle, C. (1979): Historia de España. Prehistoria y Edad Antigua, Vol. I. Barcelona.

Petit, P. (1969): La paz romana. Barcelona, Colec. Nueva Clío.

Piganiol, A. (1961): Historia de Roma. Buenos Aires.

Tarradell, M. (1978): Les ciutats romanes dels Països catalans. Barcelona, Real Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

Serafini (1927): Instituzioni di diritto romano. Trad. esp. de la 9^a ed. ital. per J. de D. Trias. 2 Vols.

Suetoni, La vida de los doce césares. Madrid, Biblioteca Clásica, vol. LXIV.

Torres, () : "La Península Hispánica, provincia romana" a Historia de España, vol. II, dirigida per Menéndez Pidal.

Tuñon de Lara, M.-Tarradell, M.-Mangas, J. (1982): "Introduccion. Primeras culturas e Hispania romana" a Historia de España, dirigida per Tuñon de Lara. Barcelona.

Vigil, M. (1981): "Edad Antigua" a Historia de España Alfaguara. Madrid.

Temàtica local: Roses.

Gurt, J.M^a (1977): "Circulación monetaria en Rhode (Rosas) durante el Imperio Romano" a Acta Numismática, VII, pàgs 103-114. Barcelona.

Gurt, J.M^a (1979): "La circulación monetaria de Rhode (Rosas) durante el Imperio Romano a través de dos colecciones particulares" a Symposium Numismático de Barcelona, I, pàgs. 71-81. Barcelona.

Martin, M^a A.-Nieto, F.J.-Nolla, J.M^a (1979): Excavaciones en la Ciudadela de Roses (campanas 1976 y 1977). Girona.

Nolla, J.M^a-Nieto, F.J. (1980): "La vil.la romana Baix-Imperial de la Ciudatella de Roses" a Revista de Girona, núm. 93, pàgs. 267-274. Girona.

Nolla, J.M^a-Nieto, F.J. (1982): "Una factoria de salaó de peix a Roses" a Fonaments, núm. 3, pàgs. 187-201. Barcelona.

Nolla, J.M^a (1984): "Excavaciones recientes en la Ciudadela de Roses. El Edificio Bajo-Imperial" a Papers in Iberian Archaeology, 15. Oxford, BAR Internacional Series 193.

Nolla, J.MA.-Casas, J. (1984): Carta arqueològica de les comarques de Girona. Girona, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

Palol, P. de (1952): "Descubrimiento e inicio de excavaciones de una villa romana en el llano de Rosas (Gerona). La labor de la Comisaria de Excavaciones Arqueológicas de Gerona, durante los años 1942-48" a Informes y memorias de la Comisaria General de Excavaciones Arqueológicas, núm. 27, pàgs. 159-161. Madrid.

LÀMINA I:



Mapa de distribució a la Península Ibèrica dels Municipis flavis, en relació a cadascuna de les províncies de la Hispania romana. Aquí manquen alguns centres que pel desconeixement que tenim sobre la seva ubicació ens ha impedit col·locar-los en el mapa. Completa aquesta làmina, una llista dels municipis d'època flàvia coneguts.

Municipis flavis de la Tarraconense

Aesso
Alaba
Aquae Flaviae- Chaves
Asso
Avia Flavia
Avobriga
Aurgi- Jaén
Baesucci-Vilches
Begastrum
Berguidum Flavium-Castro de la Ventosa
Complutum- Alcalá d'Henares
Consabura-Consuegra
Damania
Danium-Dènia
Egara-Terrassa
Flavia Augusta
Flavia Lambris
Flavium Brigantium
Flaviobriga
Galica Flavia
Grallia
Guiuntium
Ilugo
Interamnium Flavium
Intercalia
Iria Flavia- Padrón
Lavitolosa
Laminium
Lancia-Villasabriego
Lara
Lauro- (?)
Limici- Vincio de Limici (P.)
Lovetum
Pompaelo- Pamplona
RHODE
Segobriga- Saelices
Segontia
Sigarra- Prats del Rei
Toletum- Toledo
Tritium Magalum
Tugia
Vergilia-Albuniel de Cambil
Vivatia
Uxama

Bocchoris- Pollensa
Ebusus- Eivissa
Iamo-Ciutadellà
Mago-Mahó

Municipis flavis de la Bètica.

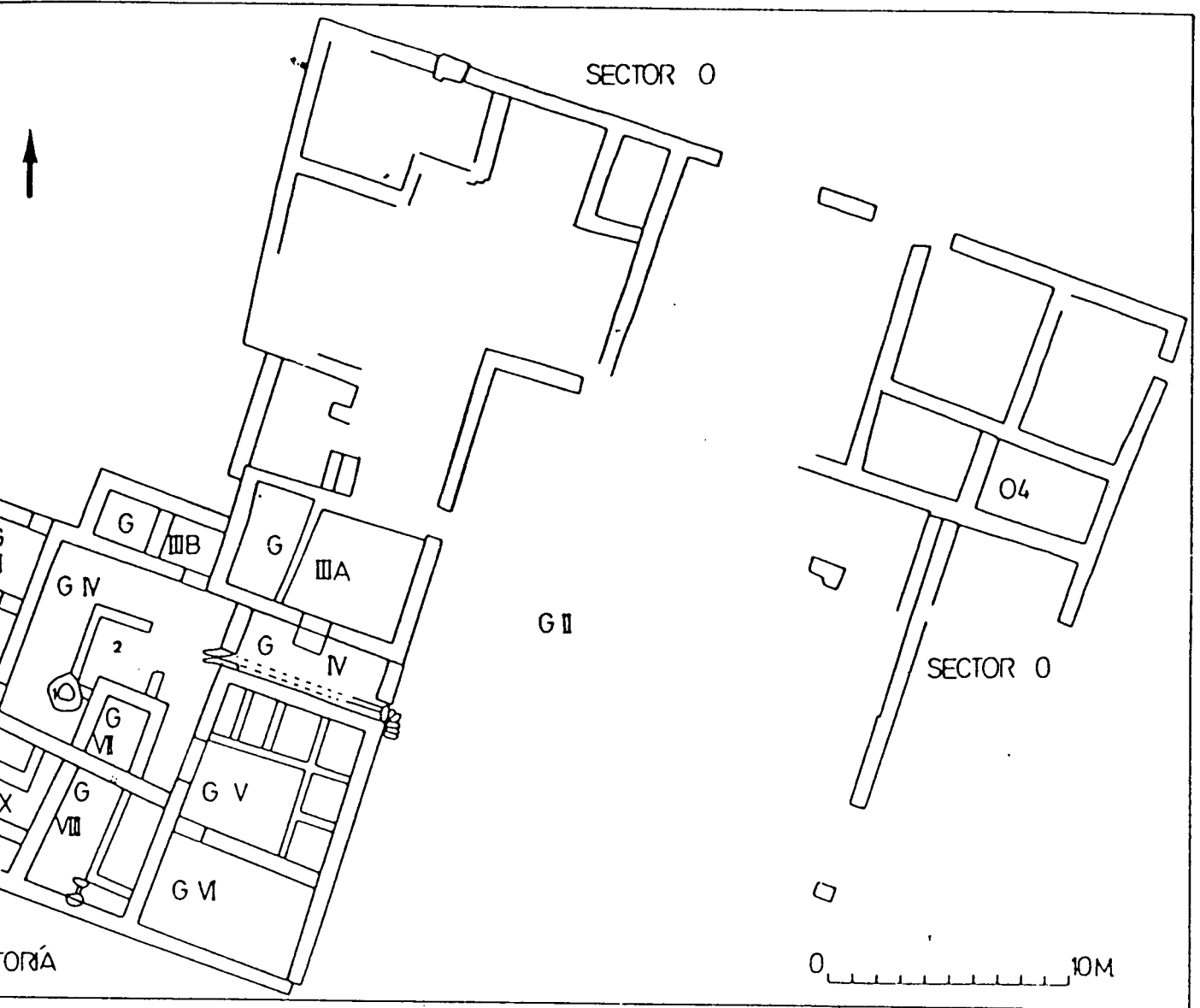
Arba- Peña de la Sal
Arunda- Ronda
Axate- Lora del Rio
Barbesula -Torre de Guadiaro
Batora
Canama- Villanueva del Rio
Cartima- Cártama
Asimbrium- Zambra
Igabrum- Cabra
Ilipula
Iliturgicola- Alcalá la Real.
Iluro- Ilora
Ipagrum
Ipolcobulcola (?)
Iparca
Iptuci
Iulipa- Zalamea
Lacilbula
Malaca- Málaga
Mellaria- Fuente Ovejuna
Mirobriga- Capilla Almadén
Munigua- Mulva
Murgi- Almeria
Naeva- Cantillana
Nescania- Escaña
Oba
Ocuri- Ubrique
Oscua- Cerro del León
Sabora- Cañete la Real
Oningi- Casariche (Puente Genil)
Saepo
Salpensa- Facialcázar
Siarium- Utrera
Singilia- Barba (El Castillón- Antequera)
Sosontigi- Alcaudete (?)
Ventipo- Casariche

Municipis flavis de la Lusitania.

Ammaia- Aramenha (Marvao)
Arabriga
Aravi
Antium Vetus
Augustobriga
Balsa- Tavira
Banienses
Caesarobriga- Talavera de la Reina
Capera- Capátra
Colarni
Collippo- San Sebastiao do Freixo
Igrebinani
Interammenses

Lancienses Epidani
Lancienses Transcudani
Medubriga
Ossonoba- Estri Faro
Paesuri Taponi

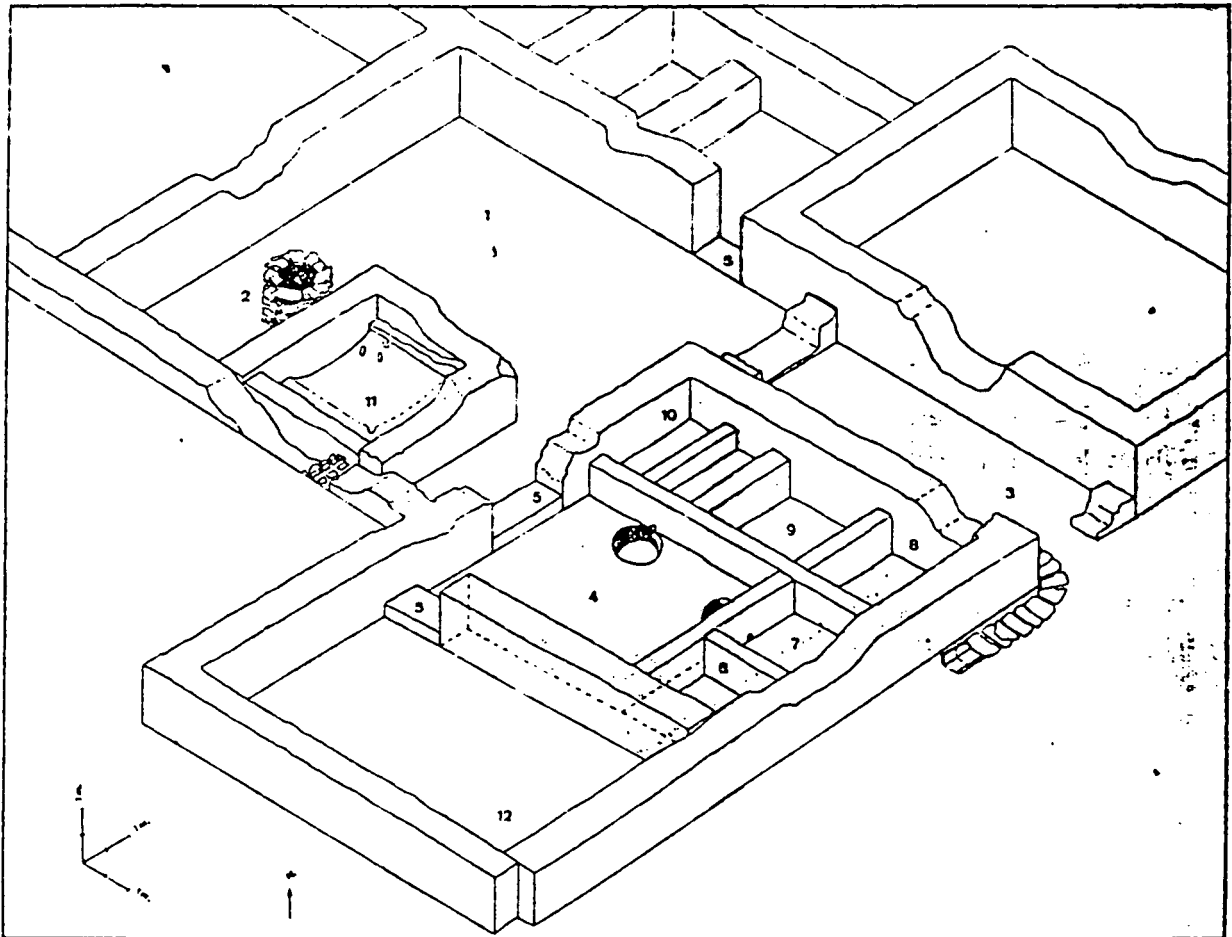
LAMINA II:



Planta de la vil·la, on s'ubica l'edifici destinat a la producció de salaons de peix (angle S.W. del plànol). Entorn d'un gran pati central, es situen una sèrie d'habitacions, amb accés a aquest pati, disposant una planta en forma d'U.

Extret de: Nolla, J.Mª (1984): "Excavaciones recientes en al Ciudadela de Roses..." a Papers in Iberian Archaeology, 15. Oxford, BAR Internacional Series 193. PAg.452.

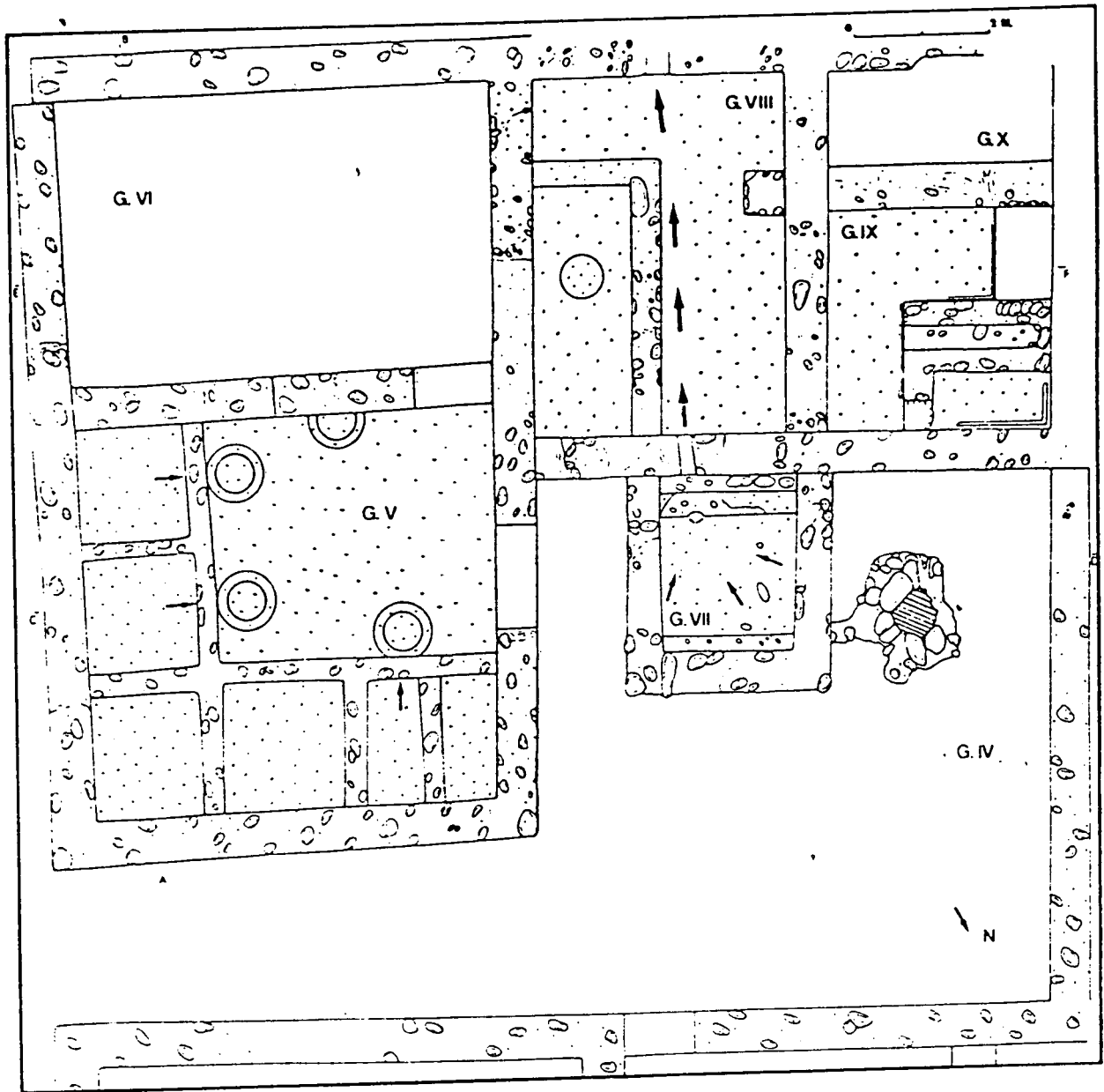
LAMINA III:



Visió en perspectiva de la factoria de salaons, situada a l'extrem sudoest de la vil.la. En primer terme l'habitació dels dipòsits, G. V.

Extret de: Nolla, J.Mª- Nieto, F.J. (1982): "Una factoria de salaó de peix a Roses" a Fonaments, núm. 3. Barcelona. Pàg. 191.

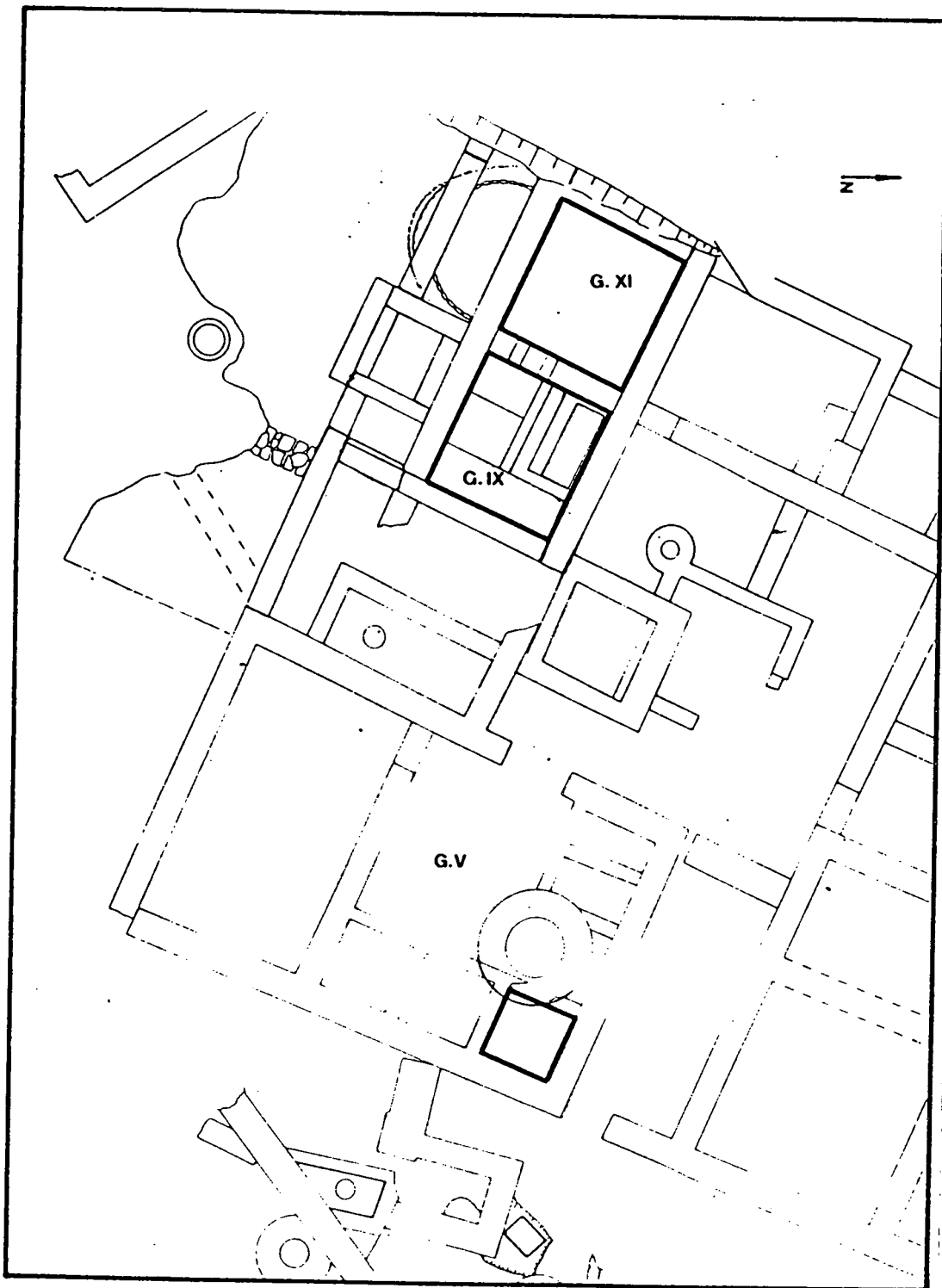
LAMINA IV:



Planta general de la factoria, amb les habitacions excavades durant les campanyes de 1976-1980.

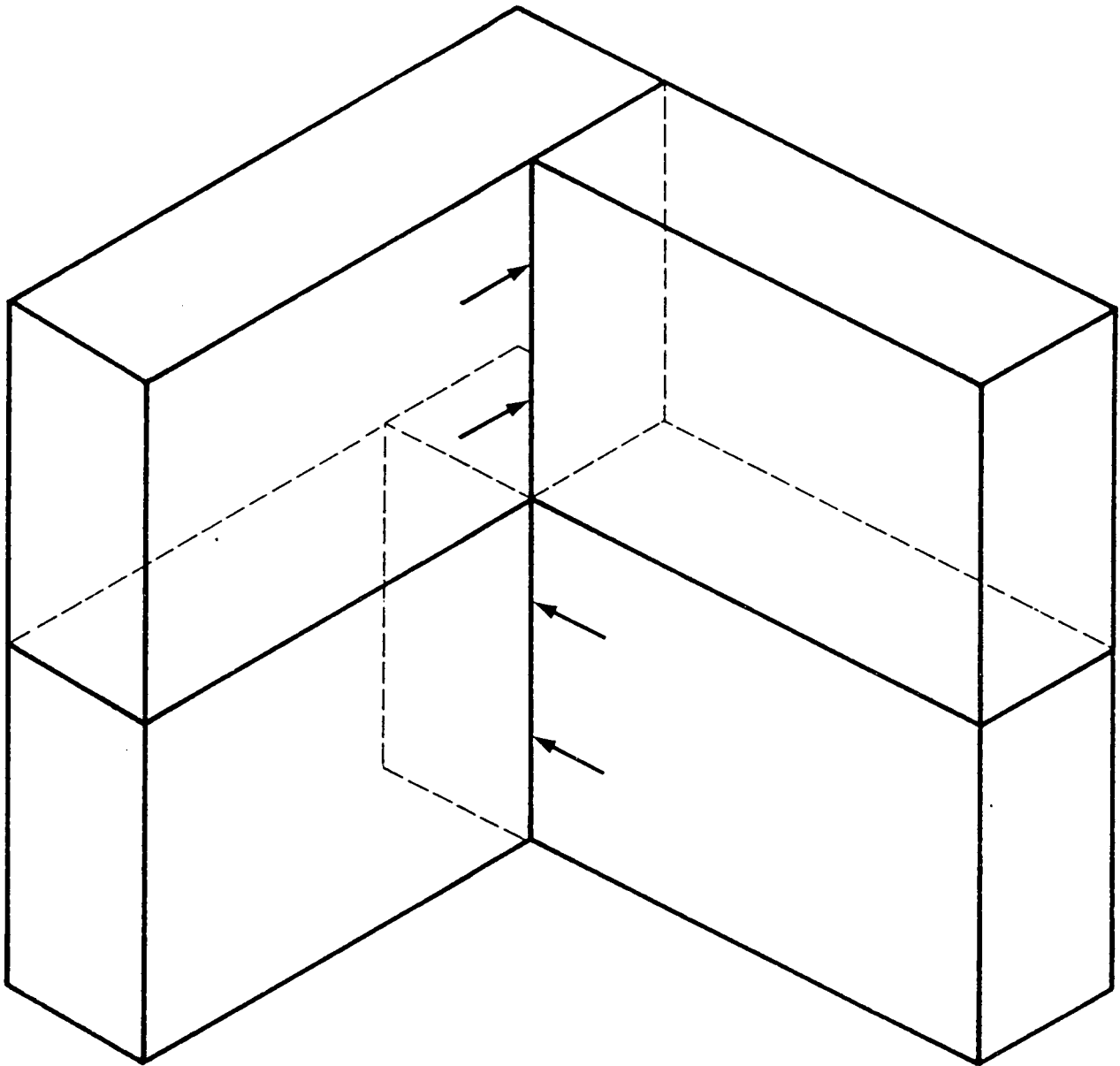
Extret de: Nolla, J.Ma- Nieto, F.J. (1980): "La vil.la romana Baix-Imperial de la Ciutadella de Roses" a *Revista de Girona*, núm. 93. Girona. Pàg. 269.

LAMINA V:



Habitacions G. IX i G. XI, i dipòsit de la G. V, en les que s'arribà als nivells fundacionals en la campanya de l'any 1985.

LAMINA VI:

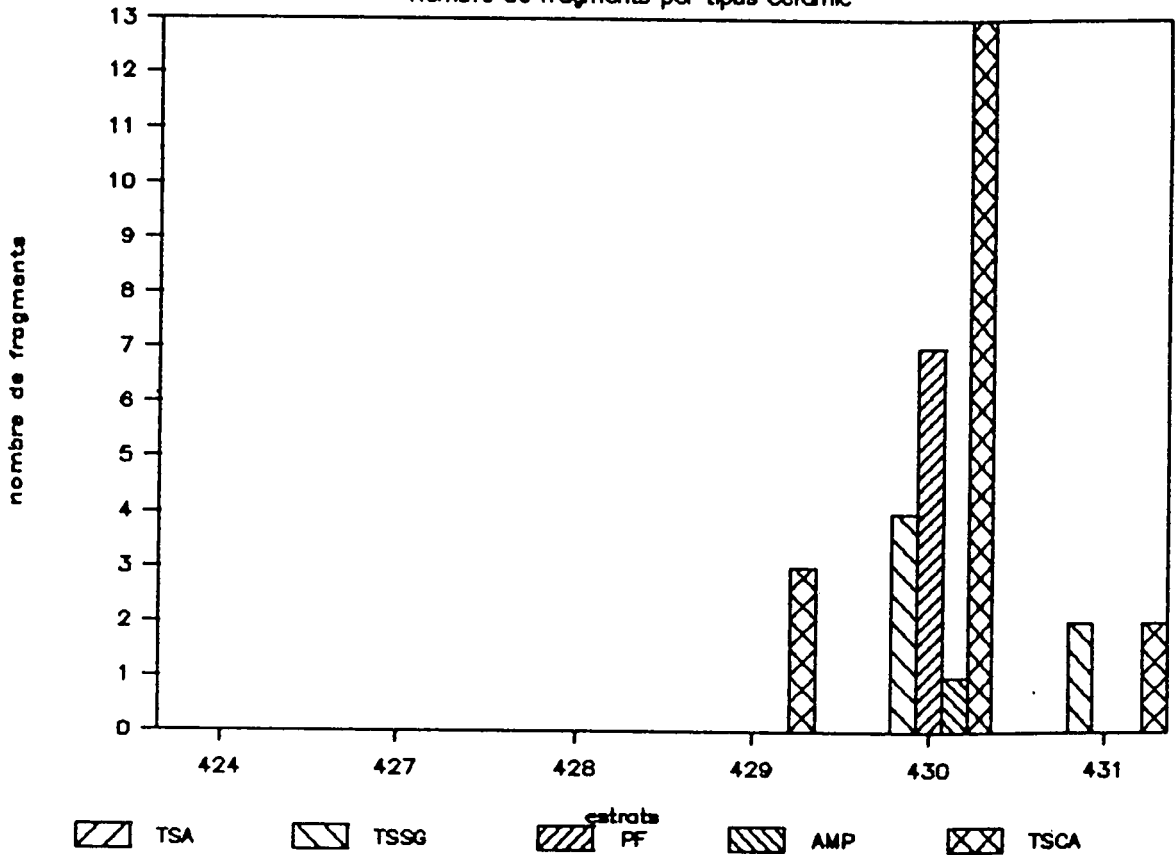


Sistema constructiu en els punts d'unió entre dos murs, a l'angle d'una de les habitacions, per aconseguir una sòlida conjunció que eviti moviments sobre el subsòl de sorra on s'aixeca l'edifici de la factoria.

LAMINA VII:

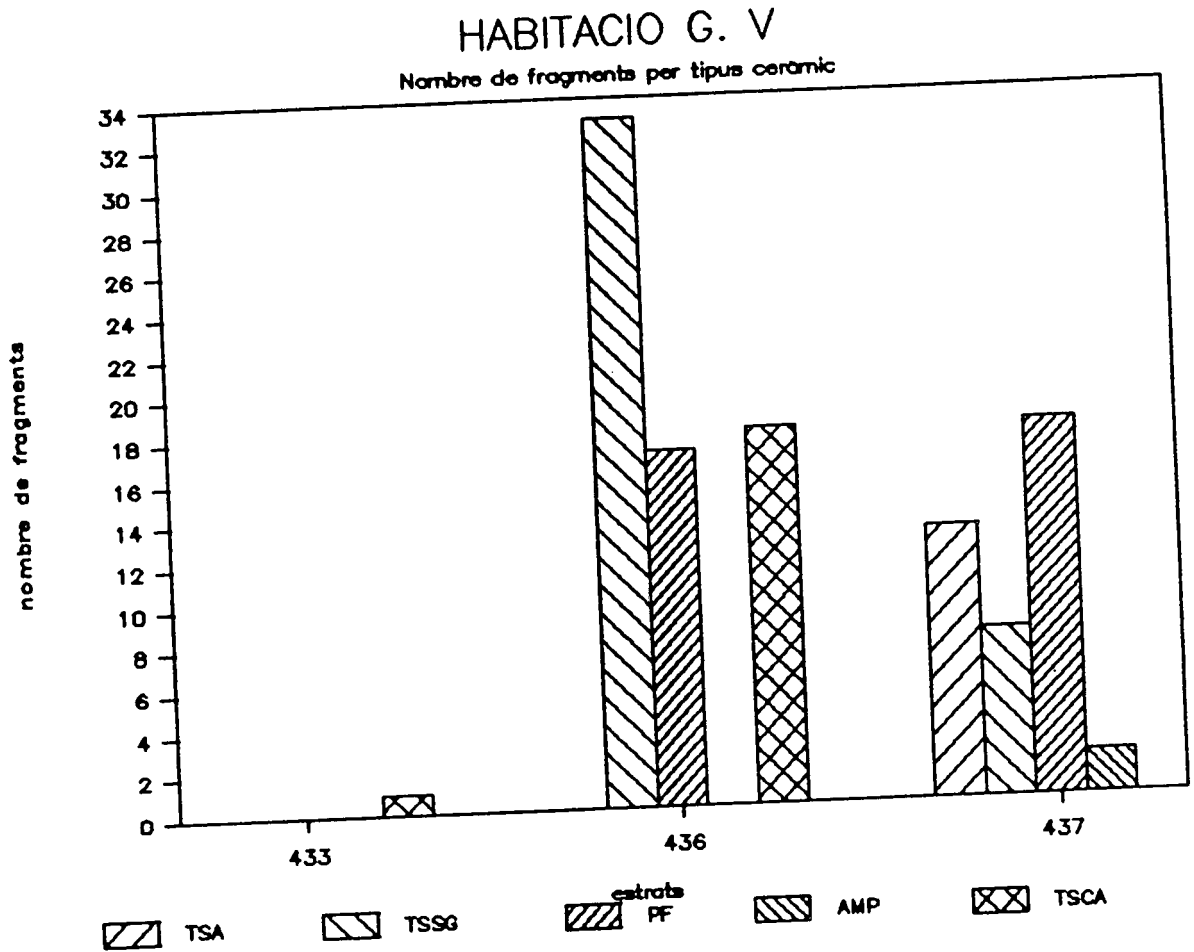
HABITACIO G. IX

Nombre de fragments per tipus ceràmic



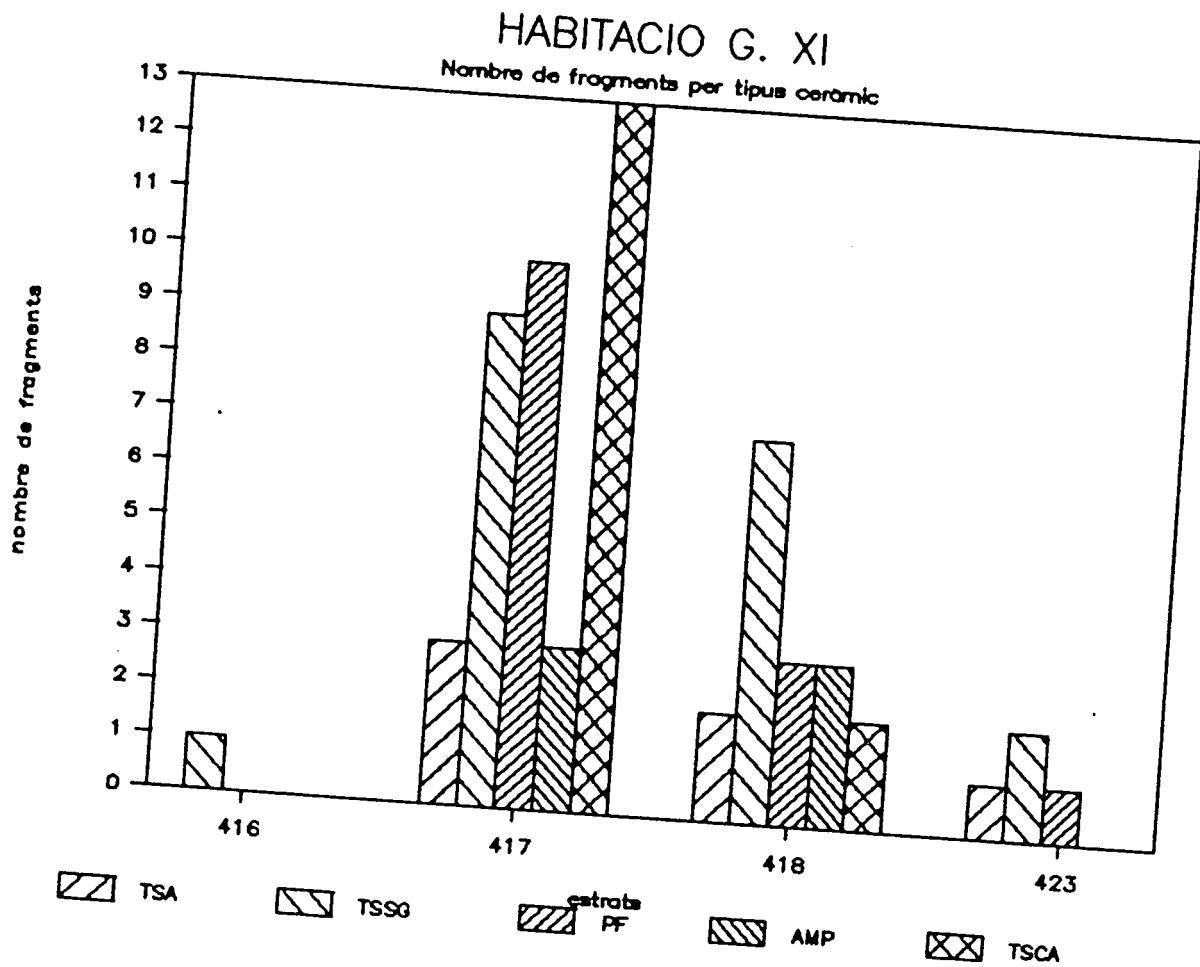
Relació de material més modern que data cadascún dels estrats fundacionals de l'habitació G. IX. Els estrats 424 -paviment de calç-, 427 i 428 -capes de preparació del paviment-, no contenen cap tipus de material datable. Els estrats 429 i 430 són de reompliments. El 431 ja és la sorra de platja, sobre la qual es construí l'habitació.

LAMINA VIII:



Relació dels materials més moderns que daten cadascun dels estrats fundacionals de l'habitació G. V (concretament al dipòsit de l'extrem N.E.). L'estrat 433 és el paviment d'opus signinum que recobria el fons, així com les parets, del dipòsit. El 436 la preparació d'aquest paviment. L'estrat 437 és ja la sorra de platja..

LAMINA IX:



Relació dels materials més moderns que daten cadascun dels estrats fundacionals de l'habitació G. XI. L'estrat 416 és un paviment de pedres i calç, i és cronològicament paral·lel al 424 de l'habitació G. IX. Els estrats 417 i 418 són de preparació i reompliment del paviment. El 423 és la sorra de platja sobre la qual es va construir l'habitació.

162 2/3

CIUDADELA DE ROSES
FACTORIA DE SALAZONES

MEMORIA DE EXCAVACION

II

Girona, 1989

PARETS FINES a la VIL.LA ROMANA DE ROSES:
ESTAT DE LA QÜESTIÓ.

Anna M^a PUIG GRIESSENBERGER.

ORIGENS DEL CRISTIANISME A ROSES.

ORIGENS DEL CRISTIANISME A ROSES (ALT EMPORDÀ),
i ELS PRECEDENTS AL SEU CULTE.

Hug PALOU i MIQUEL.

Anna M^a PUIG GRIESSENBERGER.

Index:

-Introducció	2
-Capítol primer: Precedents del culte cristià ...	3
.introducció	4
.sobre una inscripció de Minerva	5
.sobre un motllo atribuït a Demeter	7
.una estatueta del déu Mercuri	9
.amulet del déu Bes	11
.culte a Artemis	13
.notes al primer capítol	20
.bibliografia	22
-Capítol segon: Orígens del cristianisme	24
.introducció	25
.les fonts historiogràfiques	25
.les fonts arqueològiques	26
.les fonts literàries	30
.notes	38
-Làmines	42
.comentari a les làmines de ceràmica amb motius cristians	43

INTRODUCCIÓ:

La intenció primera d'aquest treball era la de presentar els elements de documentació del cristianisme a Roses, a partir de la possibilitat d'ubicació d'una seu episcopal en aquest indret, en època paleocristiana.

En posar-nos-hi, veierem que, tal vegada, la localització dels elements que podien informar-nos d'aquella seu, podien reflexar-nos, o ésser algun record, de cultes anteriors, presents ja en època preromana, com més tard intentarem de demostrar.

Així decidirem de dividir el treball en dues parts diferents. En la primera, s'hi relacionen els cultes susceptibles d'ésser documentats a Roses en època antiga, veient quin d'ells pot ser l'indicador de la continuïtat topogràfica referida a la posterior localització de la seu episcopal. A partir d'aquí donem pas, en el segon capítol, a l'anàlisi de les diferents fonts, i de la possibilitat d'informació que, del culte cristià a Roses, se'n pot extreure.

Capítol primer: Precedents del culte cristià
a Roses.

Introducció:

A partir de l'anàlisi d'un conjunt determinat de fonts, hem pogut constatar a Roses, abans de l'esclat del cristianisme, una sèrie de cultes, uns molt més ben documentats que altres, i que en aquest apartat del treball intentarem veure per separat, determinant les seves característiques, i exposant els elements que ens han servit per conèixer la seva presència.

D'entre tots, només un se'ns reflexa amb una certa importància, el d'Artemis, i com direm ja en el següent capítol, suposem, i així pretenem demostrar, que és aquest l'element indicador de la continuïtat de culte, ubicat topogràficament, ja des d'època paleocristiana, en el mateix turó de Santa Maria, centre del posterior monastir de benets, entorn al qual es formarà el poble medieval de Roses.

La resta de "cultes", que tenim documentats en base a escassos elements, els exposarem breument, malgrat no estiguem massa d'acord en considerar-los com a tals. Ens manquen instruments i proves arqueològiques vàlides, per poguer acabar de confirmar-nos la seva existència. Extendrem l'opinió d'alguns autors sobre un culte al déu egipci Bes, comentarem la presència d'un probable temple a Minerva, documentat, altrament, per una inscripció considerada per Hübner com a falsa, i, finalment, l'existència d'una estatueta de Mercuri, i d'un motllo per fabricar terracotes, que probablement representa a Demeter, no indicadors amb seguretat d'un culte cert establert en la zona a aquestes divinitats, màxim, exponent d'alguna devoció particular (no extenem aquesta apreciació a la probable Demeter, de la que ignorem, fins al moment, el seu valor autèntic).

Sobre una inscripció de Minerva:

En el C.I.L. se'ns recull una inscripció (veure làmina 6), en la que s'esmenta un *Quinto Egnatulo*, *ecuo publico* en temps d'Hadrià (117-138), el qual va aixecar una estatua de marbre pel temple de Minerva. Aquesta inscripció es considerada per Hübner dins del grup de les "*falsae vel alienae*", cosa que ja d'entrada ens porta a dubtar de la seva autenticitat.

No tenim cap constància arqueològica d'aquest temple, ni de res més que ens confirmi la seva presència, ni sabem, tampoc, on podria estar localitzat. Només conegut per aquesta inscripció, i si fins al moment no se'ns demostra el contrari, optem per dubtar de l'existència d'un temple dedicat a Minerva en el sòl de Roses.

Minerva és una divinitat itàlica, que presidia, resumidament, les arts manuals, la sabiduria i la guerra en el seu aspecte tècnic, era venerada per les corporacions d'artesans i comerciants, que la consideraven la seva deesa protectora.

Aquesta qualitat quedaria ben enmarcada, i tindria sentit la seva presència, en una Roses fonamentalment comercial i artesana. Pensar aquí en el barri artesanal hel·lenístic, i les produccions de ceràmica de vernís negre, amplament difoses, que sortiren dels seus forns, i amb la posterior factoria de salaons, en època tardoromana, situada al sud del barri hel·lenístic.

El desfase cronològic és evident, però.

El moment que ens situa la inscripció, l'època d'Hadrià, a principis del S. II d.C., no és precisament un moment de floreixement de Roses. Tot just ara tornem a tenir notícies d'ella després d'un llarg període de recessió, que tingué lloc a partir del darrer quart del S. III a.C., després d'haver viscut uns moments de gran esplendor econòmic i comercial a finals del S. IV i S. III

(reflexats per l'encunyació de moneda, la producció ceràmica, l'eixamplament de la ciutat amb la construcció del barri hel·lenístic al S.E de l'antic nucli, l'intensa activitat comercial, etc.), i que fou deguda, segons una hipòtesi recent, a la voluntat d'Empúries d'eliminar la seva competència comercial, amb l'ajut de Massàlia (1).

En aquests moments que ens situa la inscripció, a principis del S. II d.C., comencem a documentar les primeres estructures de la vil·la romana, localitzada al sud del barri hel·lenístic, i molt a prop de la platja, amb una part dedicada a la producció i comerç de les salaons de peix.

Per altra banda, després d'aquest conjunt de suposicions, resulta que el dedicant és un equo publico, un representant de la classe equestre, que aixeca l'estatua a una benefactora equestre, i que per tant se'ns aparta del mrc idòni que presentavem.

Context, i dedicant, altrament rar, ens porten a dubtar, per al moment, de l'autenticitat de l'existència d'aquest temple a Roses.

Sobre un motllo atribuït a Demeter:

En una excavació de l'any 1968, a la zona del barri hel·lenístic, va aparèixer un motllo de fabricar terracotes en forma de bust femení. El bust, fins al pit, i d'estil clàssic, presenta la cara en situació frontal i enmarcada per un pentinat amb cabells partits simètricament a la meitat del front i amb dos tirabuixons que cauen fins a la base del coll, deixant veure unes arrecades; d'ulls grossos i nas recte, la peça es corona amb un capell "stephanos". El motllo està força ben conservat, malgrat mancar un trosset del braç esquerre i dos petits bocins. Amida uns 130 mm. d'alçada màxima, per uns, també, 130 mm. d'amplada màxima conservada. Actualment es troba al Museu Arqueològic de Sant Pere de Galligans, a Girona, amb el número d'inventari 14821.

La pasta del motllo, curiosament, és la mateixa que la de les àmfores massaliotes -interior rosat clar i exterior groguenc, força dura, amb mica i nòduls blancs.

Aquest motllo a estat atribuït a Demeter, o Core, i com diu M^a A. Martín, és rar trobar-la en el jaciment de Roses. "Aquestes terracotes són un tipus freqüent al mediterrani en època clàssica, ja que s'oferien com estatuetes votives als santuaris de Demeter i Core ... però a la nostra àrea no són corrents i molt menys encara ho és trobar el motlle amb que es feien" (2).

Va aparèixer, a més, en un context que no ens aporta res en quant a la cronologia, ja que està acompanyada de gran quantitat de ceràmica tardo-romana, encara que també, amb ceràmiques ibèriques, emporitanes, àmfores greco-itàliques, campanianes, etc. Per analogia amb altres peces, s'ha situat a la segona meitat del segle IV a.C.

Es molt arriscat a partir d'això poguer demostrar l'exis-

tència d'un culte a Demeter a Roses. Suposem que simplement hauríem de veure en aquest motllo una producció de terracotes, ubicada en el barri hel·lenístic de Roses, que crònicament situariem en els segles IV-III a.C., coincidint amb el moment d'auge del taller de ceràmiques de vernís negre de Roses.

Podriem pensar que el motllo s'hagués exportat de la ciutat de Massàlia, donades les característiques de la pasta de la peça, que, per altre part, no seria rar, vistos els contactes amb aquesta ciutat grega. Amb aquest motllo es produirien a Roses les terracotes, i des d'aquí servir-se al mercat i exportar-se.

Suposem que és més vàlid pensar en una probable producció de terracotes a Roses, que a més no seria tant malencertat donada l'existència d'uns forns de ceràmica en funcionament a la mateixa època en la zona on es trobà el motllo, abans que veure en el motllo el reflexe d'un culte a Demeter a Roses.

Una estatueta del déu Mercuri:

Procedent de les excavacions de la vil.la romana de Roses, aparegué en el nivell de la sorra de platja, sobre la qual s'assentaria la construcció de l'edifici, una estatueta d'un jove nu que, pels seus atributs i paral·lelisme amb altres (3), hem identificat amb Mercuri. La peça, d'uns 84 mm. d'alçada, presenta un jove que recolza el seu pes sobre la cama dreta, mentre manté l'altre lleugerament adelantada i semiflexionada. El braç dret, separat del cos i flexionat, presenta una mà desproporcionada, i que aguanta una bossa. Manca l'altre braç. El cap, girat cap a la dreta i tombat cap a baix, mostra una expressió senera i equilibrada. Fet en bronze, excepte els ulls que semblen d'un metall blanc, probablement plata, degué fabricar-se mitjançant la tècnica de la cera perduda. No està excessivament deteriorat, malgrat mancar-li el braç esquerra, el peu dret i la part inferior de la bossa que portava a la mà (veure làmina 7).

El que ens ha portat a determinar que el jove que se'ns es tracta de Mercuri, és la bossa, sac petit de monedes, símbol del comerç, que, per altre banda acostuma a portar, com en el nostre exemple, en la mà dreta, i les ales al peu (generalment sol portar-les al cap, agafades al "petaso", encara que també podem trobar-lo amb sandàlies alades), en relació al seu atribut de missatger dels déus. Malgrat no haver-se conservat el braç esquerra, podríem suposar que aquest podia aguantar una mena de capa o mantell.

En quant a la cronologia, ja hem dit que es trobà en el nivell de la sorra de platja, anterior a la construcció de la vil.la, per tant anterior, també, a finals del S. II d.C., juntament amb T.S. Clara A, sudgàl.iques, campanianes B i àmfores de boca plana. Per aquest context, i pels seus paral·lels amb l'estatueta de Mercuri de Monbazillac (Dordogne), creiem que aquesta peça

hem de situar-la entre finals del S. I i S. II d.C.

Aquesta estatueta podria respondre a la devoció d'un particular, i entenent a Mercuri com a déu del comerç, el mateix nom del qual està relacionat amb merx (mercaderia) i mercari (comerciar), podriem imaginar-nos que pertenesqués a algún personatge dedicat a alguna mena d'activitat comercial

Amulet del déu Bes:

A partir de la troballa d'un escarabeu a les excavacions de Roses, amb una probable representació d'un déu Bes al revers de la peça, J. Padró ha vingut a suposar la presència del culte a aquesta divinitat egípcia a Roses. En el seu article sobre "Las divinidades egipcias en la Hispania romana y sus precedentes", ens constata, concretament, el culte a dos déus egipcis representats en el mateix amulet: Bes i Jepri, l'escarabeu.

L'escarabeu, fet en àmbar vermell, mesura 22 mm. de llarg, 15 mm. d'ample i 13 mm. d'alt. Està molt erosionat, a causa tant de la seva llarga utilització, ja que, datat cap al S. III a.C., el trobarem en un context arqueològic tardoromà, segles III-IV d.C., com degut a la mateixa matèria en que està fet. Padró observa en el seu revers lleus senyals del seu gravat, i, com ja hem dit, l'identifica amb Bes: "sembla poguer-se distingir una figura humana rabassuda amb les cames encongides, i potser perllonga el seu cap amb un gorro o tocat. Tot això, repetim, és molt imprecís, però podriem tenir la representació d'una figura de Bes" (4), (veure làmina 8).

Aquesta devoció a divinitats egípcies que insinua Padró, sembla que majoritàriament s'han documentat en tota Espanya, ja en temps preromans, amb amulets de pasta, amb la forma característica de cada divinitat, o per escarabeus i escaraboïdes sobre els quals apareix la imatge o nom concret diví (5). Sembla que els més extesos eren els que tenien propietats apotropaïques, de protectors de dones i nens, també els que propiciaven la fertilitat, i els que garantitzaven una vida en el més enllà (6)

Algun devot devia tenir el déu Bes a Roses per que trobem aquí l'escarabeu, sempre que creiem que els qui els posseïen reconeixien les divinitats i entenien el seu significat, i no

el lluien pel seu valor exòtic.

A més, el nostre escarabeu va tenir, segons Padró, una llarga utilització, la qual "es justifica no només pel valor amulètic de l'escarabeu, sinó també pel fet d'estar fabricat en àmbar, matèria a la qual s'atribuïren extraordinàries propietats i viruts curatives ..., a part de la protecció que es suposava exercia sobre dones i nens ..." (7). Els valors de la peça augmentarien encara més si és certament el déu Bes el que s'hi representa, ja que aquest era protector contra els genis malignes, dels parts i de la infància, en particular; "conjugaria d'aquesta manera el seu poder amb el de l'àmbar com a matèria i amb el de l'escarabeu com amulet. Tot això, unit a la mateixa vetustat de la peça en època romana, la degué convertir en un amulet extremadament valuós pels seus propietaris" (8).

La semblança amb escarabeus d'Empúries, junt amb la seva nombrosa presència, l'abundància d'escarabeus al món etrusc, i l'existència d'àmbar vermell a Itàlia, han fet suposar a Padró la fabricació etrusca de l'escarabeu.

Culte d'Artemis:

L'única divinitat que tenim relativament més ben documentada, malgrat manquin proves arqueològiques clares que puguin acabar de confirmar-ho i no existeixin vestigis que ens ajudin a recolzar-lo, és Artemis.

Certament no s'han trobat indicis de cap temple, encara que certs autors confien en que aparegui en alguna part de la ciutat que resta per excavar, ni tampoc tenim cap constància epigràfica.

Tres són fonamentalment els elements en que ens basem per afirmar la presència d'aquest culte: les fonts literàries, les fonts numismàtiques, i la relació-continuitat amb la Verge Maria, arran d'uns atributs comuns, a la que es dedicaran temples posteriors en la mateixa zona on pensem que caldria ubicar el culte a la deesa. Pretenem demostrar que en el turó on es situa l'esglèsia de Santa Maria, que per cert i, de manera significativa, és el lloc on, per al moment, s'han trobat les restes gregues més antigues -segle VI a.C.- és on probablement estaria el temple d'Artemis.

A fi de definir els termes dins dels quals hem de veure el culte a la deesa Artemis, passarem a analitzar detingudament cadascuna de les fonts que hem esmentat anteriorment, i al final, intentarem argumentar, de manera creïble, les nostres hipòtesis.

-fonts literàries pel culte d'Artemis a Roses:

77

Estrabó, III, 4, 8: "allí tenim també Rhode, petita factoria dels emporitans, però fundada, segons alguns, dels rhodis. Allí, com a Emporion, es venera a l'Artemis Efesià, per la raó que direm al parlar de Massàlia".

Estrabó, IV, 1, 4: "es creu que en totes les colònies (de Massàlia) es venera a aquesta divinitat (Artemis) entre les més importants i es conserva pel seu simulacrum la mateixa actitud i pel seu culte el mateix ritual que en la metròpoli".

Estrabó, IV, 1, 5: "els massaliotes ... fundaren ciutats destinades a servir de defensa unes per la part d'Ibèria contra els Ibers, als qui transmeteren el seu culte nacional de l'Artemis Efesia i ensenyaren a sacrificar segons el ritus grec".

Els textos d'Estrabó ens afirmen un conjunt de coses:

- presència del culte d'Artemis Efesia a Rhode i Emporion,
- un culte que conserva el mateix ritual, en totes les colònies de Massàlia, a imatge de la metropolis,
- les ciutats fundades transmeteixen als ibers aquest culte (9).

Malgrat tot això, les evidències arqueològiques en aquelles colònies de Massàlia de la que se'ns diu que conegueren el culte a Artemis, són nul·les. Cap vestigi s'ha trobat a Empúries, Roses i Hemeroskopeion, que puguin recolzar aquestes fonts. Aquest fet a portat a creure a Pena que "es va afirmant, potser massa a la lleugera, que Artemis era honorada com a suprema divinitat pàtria no només a Massàlia, sino també a Rhode, Emporion i Hemeroskopeion" (10).

-fonts numismàtiques:

78

Per parlar de les monedes de Roses hauríem de fer, primerament, un breu comentari sobre les d'Empúries, sobre la divinitat que en elles es representa, per poder ficar-nos després en el problema de les de Roses. No comentaré aquí la

polémica entorn al cap femení que apareix a l'envers de les monedes d'Empúries, i la discussió respecte a quina divinitat atribuir-lo. Resumidament, només esmentar la possibilitat de trobar-la tant com a Artemis, Aretusa, Ceres i Persèfone. Si acceptem que la divinitat que se'ns representa és Artemis, com ha pretès demostrar M.J. Pena, en base a un conjunt d'argumentacions amb les que estem fonamentalment d'acord -tradicció literària, la inspiració de les decadracmes siracusanes que probablement podrien representar Artemis, l'aparició d'Artemis a les dracmes de Massalia i l'aparició del creixent lunar en les monedes d'Empúries, i de més endavant, l'arc i carcaj, atributs de Diana, divinitat assimilada a Artemis- podriem, per paral·lelisme, creure que també la divinitat femenina que es representa en els dracmes de Roses és també la mateixa Artemis, i que fins ara, en algunes publicacions, havia sortit com a Aretusa. Certament podem creure que darrera d'aquest bust femení s'amaga la divinitat pròpia de la ciutat, que com a Empúries, era Artemis.

-paral·lelisme Artemis-Verge Maria:

El paral·lelisme entre la deesa Artemis i la Verge Maria, que ja hem esmentat a la introducció, i observat amb anterioritat per altres autors, el revaloritzem en aquest apartat ja que ens serveix per argumentar la continuïtat de tradició religiosa, de la que parlem en la segona part d'aquest treball, i podria informar-nos del desenvolupament d'un culte pagà, el de la deesa Artemis, vers un culte cristià, el de la Verge Maria, situat topogràficament en un turó on documentem amb seguretat una continuïtat de culte des d'època paleocristiana. Els elements en comú que porten a assimilar la deesa de Roses i la Verge Maria, poden resumir-se en els següents punts:

-la virginitat de la Mare de Déu, i la paral·lela qualitat

d'Artemis com a deesa verge.

- el comú atribut de la lluna: Artemis, sovint amb epítets de divinitat lunar, apareix relacionada amb aquest satèl·lit, i a vegades se la representa amb una lluna, no oblidant aquí la seva assimilació, en època hel·lenístic-romana amb Selene i Hècate, divinitats també lunars o en relació amb ella. La Verge també apareix lligada en certa manera amb el creixent lunar. Així hem de veure la cita de l'Apocalipsi, 12, 1: "Va aparèixer en el cel una senyal gran, una dona envoltada en el sol, amb la lluna sota els seus peus, i sobre el cap una corona de dotze estrelles ...". A partir d'aquí, i en base a aquesta cita, les imatges de la Mare de Deu, de l'Assumpta, es representaran sobre un creixent.
- la celebració de la festa d'Artemis és als idus d'Agost, o sia, el dia 15 d'Agost, significativament el mateix dia en que es celebra l'Assumpció de la Mare de Déu.
- finalment voldriem reproduir una opinió d'Amades; altrament il·lustrativa de la relació entre ambdues divinitats: "la festa de l'Assumpció sembla que és la romanització d'una festa indígena, encaminada a festivar i celebrar el goig de les collites entre les messes i les veremes, és a dir, entre l'arreplega dels grans i cereals i de la vinya, moment de pausa en la vida agrícola, durant la qual, segons una creença força estesa entre la pagesia, la terra està adormida i reposa com la Mare de Déu, cosa que pot venir a incloure la idea de la mare terra. S'ha dit també si l'Assumpta coincidia amb la Diana Artemisa, divinitat que guardava de les tempestats i de les pedregades, tant freqüents en aquest moment de l'any" (11).

Artemis, deesa del panteó grec, assimilada posteriorment amb la divinitat itàlica Diana, ens apareix amb diferents epítets que ens proven la seva personalitat com a divinitat lunar, com a deesa de les aigües, com a verge, protectora de la vida matrimonial, protectora de ciutats i ports, i com a caçadora. Artemis s'ha relacionat amb la caça, una de les ocupacions preferides per la deesa. La seva virginitat és una de les qualitats més notables de la seva personalitat, i com a tal intervé en nombrosos mites relacionats amb ella. Aquesta qualitat de verge no li impedia ser protectora de la fecunditat humana. Deesa dels parts, de les dones, protectora de l'amor, entés legitimament -matrimoni-, i protectora també del creixement dels infants. Era també deesa protectora de la força vegetativa, i a ella s'oferien les primícies de la recol·lecció. Té poder, també, sobre les aigües, sobretot les termals, la dels estanys i dels rius que fertilitzaven els camps. Apareix a vegades com a fundadora i protectora de ciutats, sobretot com a divinitat de les ciutats costaneres i dels navegants.

La que sembla que es venera a Roses, com a les altres ciutats relacionades amb Massalia, tal com ens diu Estrabó, III, 4,8, és l'Artemis Efesia. Aquesta divinitat era pròpia de la ciutat grega d'Efes, i sembla que reuneix totes les atribucions característiques de l'Artemis hel·lènica, a les que afegeix algunes coses. La imatge d'aquesta deesa d'Efes ve representada de la següent manera: es tracta d'un xoanon amb una gran quantitat de pits i adornada tota ella amb "prótomos" d'animals. Com veiem difereix bastant del prototipus hel·lènic. També el seu culte sembla que era molt diferent al de Grècia: festes acompanyades de "sacrificis místics", envoltat tot en un clima orgiàstic sota els auspicis de sacerdots eunucs (12).

del turó de Santa Maria, on, com ja hem anat comentant al llarg del treball, i com analitzarem en la segona part d'aquest, tenim documentat amb certesa, i amb proves arqueològiques, un culte des d'època paleocristiana, amb una probable cel.la memoriae, fins a l'esglèsia de Santa Maria, consagrada a l'any 1022, que actualment resta en dempeus, però força enrunada.

La situació de les restes més antigues en aquest turó, i la continuïtat de culte en aquesta zona, ens han portat a pensar en la possibilitat de que aquí es trobés el culte a Artemis. El paral·lelisme amb la Verge Maria, que ja hem esmentat anteriorment, podrien acabar de provar la probable continuïtat de culte.

Notes al primer capítol:

- (1): NOLLA, J.M.-CASES, J. (1982): Carta arqueològica de les comarques gironines. Girona.
- (2): MARTIN, M.A. (1978): "Notícia de la troballa d'un motlle per a fabricar terracotes procedent de Roses". Pàg. 376.
- (3): SANTRUOT, J. (1981): "Une statuette de Mercure a Monbazillac (Dordogne)".
- (4): PADRÓ, J. (1971-72): "Un escarabeo de ámbar procedente de las excavaciones de Rhode (Roses)". Pàg. 294.
- (5): PADRÓ, J. (1982): "Las divinidades egipcias en la Hispania Romana y sus precedentes". Pàg. 339.
- (6): PADRÓ, J. (1982), Op. cit., pàg. 341.
- (7): PADRÓ, J. (1971-72), Op. cit., pàg. 294.
- (8): PADRÓ, J. (1971-72), Op. cit., pàg. 295.
- (9): A Ullastret aparegué un fragment de ceràmica grega amb una sèrie de divinitats, relacionades amb Artemis, o identificades amb ella, i que podria ser un reflexe del que Estrabó ens diu sobre el fet de que les ciutats fundades per Massàlia extingueren el culte d'Artemis a els ibers dels voltants (Estrabó, IV, 1, 5).
PERICAY, P. (1974): "La escena de figuras femeninas con nombre de deidades, en un fragmento de ceràmica griega en Ullastret".

- (10): PENA, M.J. (1973): "Artemis-Diana y algunas cuestiones en relación con su iconografía y su culto en occidente". Pàg. 121.
- (11): AMADES, J. (1982): Costumari català. Pàg. 798-799.
- (12): PORTAS, C., tesina sobre el culte a Diana, pàgs. 10-11.
- (13): ESTRABÓ, IV, 1, 4.
- (14): BAIMASEDA, J.-CABALLERO, L. (1982): "Motivos decorativos y dispersión en España de la cerámica A/C con relieve aplicado".
- (15): BAIMASEDA-CABALLERO, Op. cit., pàg. 324.
- (16): BAIMASEDA-CABALLERO, Op. cit., pàg. 397.

BIBLIOGRAFIA:

AMADES, J. (1982): Costumari català. El curs de l'any. Vol. IV
Barcelona, Salvat-Ed. 62.

BALMASEDA, J.-CABALLERO, L. (1982): "Motivos decorativos y dispersión en España de la Cerámica A/C con relieve aplicado" a Simposio sobre La religión romana en Hispania, Madrid, 1979. Pàgs. 391-416.

BONNEVILLE, J.N. (1985): "Cultores Dianae et Apollinis (Saguntini)" a Saguntum, 19. Papeles del laboratorio de arqueologia de Valencia. Pàgs. 255-277.

CHAVES, F.-CRUZ MARTIN, M. (1982): "Numismática y Religión Romana en Hispania" a Symposio sobre La religión romana en Hispania, Madrid, 1979. Pàgs. 25-46.

FALCON, C.-FERNANDEZ-GALIANO, E.-LOPEZ, R. (1980): Diccionario de la mitologia clàstica. Madrid, Alianza ed.

HUMBERT, J. (1978): Mitologia griega y romana. Mèxic, Ed. Gustavo Gili.

MARTIN, M^a A (1978): "Notícia de la troballa d'un motlle per a fabricar terracotes procedent de Roses" a Revista de Girona, nº 85. Pàgs. 375-376.

PADRÓ, J. (1971-72): "Un escarabeo de ámbar procedente de las excavaciones de Rhode (Roses)" a Ampurias, 33-34. Pàgs. 293-95.

PADRÓ, J. (1978): "El déu Bes: introducció al seu estudi" a Fonaments. 1. Pàgs. 19-37.

PADRÓ, J. (1982): "Las divinidades egipcias en la Hispania romana y sus precedentes" a Simposio sobre La religión romana en Hispania Madrid, 1979. Pàgs. 335-352.

PENA, M.J. (1973): "Artemis-Diana y algunas cuestiones en relación con su iconografía y su culto en occidente" a Ampurias, 35. Pàgs. 109-135.

PENA, M.J. (1982): "Contribución al estudio del culto de Diana en Hispania" a Simposio sobre La religión romana en Hispania, Madrid, 197 . Pàgs. 47-58.

PENA, M.J. (): "Delia Virgo Triformis. Contribución al estudio del culto a Diana en Hispania, II", (en premsa).

PERICAY, P. (1974): "La escena de figuras femeninas con nombres de deidades, en un fragmento de cerámica griega en Ullastret (Girona)" a Miscelánea Arqueológica, II. Pàgs. 165-172.

PORTAS, C. (): El culto de Artemis-Diana en Hispania (?).

SANTROT, J. (1981): "Une statuette de Mercure a Monbazillac (Dordogne)" a Gallia, 39, fasc. 2. Pàgs. 211-217.

Capítol segon: Orígens del cristianisme
a Roses.

Introducció

Fa molts pocs anys, la premsa comarcal gironina donava la nova de que Roses hagués pogut ésser seu episcopal en anys molt reculats dins de la seva història. Nosaltres mateixos ens en ferem ressó no fa gaire, estant-ne aleshores poc informat (1), i fa algun temps també ho varen fer J. M. Nolla i J. Cases en la seva carta arqueològica gironina (2) on podem llegir textualment:

"... caldria esmentar aquí la possibilitat de què RHODE, hagués estat en algun moment de la seva història més antiga seu episcopal, tal com sembla indicar una inscripció sepulcral datada en el segle V d. de Crist i procedent de la ciutat siciliana de Siracusa, on es fa menció d'un hispànic, anomenat Ausèntius, bisbe de ROTDON. Aquesta notícia no lliga amb cap altre document i de ser certa caldria imaginar que Roses fou bisbat durant els segles IV i/o V però no després puig que a partir del concili provincial de Tàrraco el 516 tenim un seguit de reunions episcopals amb la signatura de tots els bisbes que hi van assistir i en cap d'ells hi surt un bisbe de Rotdon".

La font de tota aquesta especulació ja l'hem anomenat, una inscripció apareguda en les catacumbes de Siracusa, catacumbes del segle IV, inscripcions les quals va publicar el pare Antonio Ferrua el 1940 (3), i que a casa nostra ens les va donar a conèixer el pare Josep Vives (4), pel cas concret, sobretot, d'aquesta problemàtica inscripció, que diu així:

(Alfa. Chrismó. Omega) AUXENTIUS HIS
PANUS PATRIA EP(iscopus) ROTDON
IACET HUC ET A[D]IURO VOS QUI LEGI
TES - - - -

Malgrat coneixem, en general, l'inscripció de Siracusa des de l'any 1940, la pregunta de si Roses fou o no fou seu episcopal en la tardorromanitat o en l'època visigoda no té l'arrel de l'especulació d'ençà d'aleshores, sinó que ve de temps molt anteriors.

Pascual Madoz, en el seu magnífic diccionari geogràfic publicat el 1849, ja ens dóna l'informació dient de Roses que:

"... no dejaría de ser interesante la historia de esta ciudad en tiempo de los godos, especialmente en los turbulentos principios de aquella monarquía, cabe pensarlo así de la importancia que disfrutaba, pues mereció ser condecorada con sede episcopal; pero nada mas se sabe" (5).

Bona frase final per expressar un desconeixement profund. I en iguals termes, gairabé plagiats, s'expressa Pablo Riera, qui va publicar altre diccionari semblant en 1885 (6).

Però no s'acaba aquí aquest camí que estem fent cap enrera, doncs fins la data present, el moment més reulat on se'ns parla de la possibilitat de que Roses hagués estat seu episcopal, i que hem pogut trobar, l'hem vist reflexada en la historiografia espanyola del segle XVI. Alguns dels seus representants, com ho foren Esteban de Garibay o Juan de Mariana, donen la referència de que Roses, en època goda, fou seu episcopal (7). Opinió davant de la qual el nostre Jeroni Pujades digué:

" Marabillome, porque en otros autores no lo he leído, ni encuentro Concilio alguno con firma de tal ciudad ..." (8).

Tots sabem del valor que hem de donar a aquestes fonts historiogràfiques del segle XVI, en aquest cas, però, hem de tenir-les en compte en el sentit de que ens anomenen aquella possibilitat sense tenir coneixement, lògicament, de les troballes dels últims cinquanta anys.

Les fonts arqueològiques

89

Es de clara comprensió l'obligat anàlisi de les fonts arqueològiques, i res millor que començar per l'inscripció de Siracusa, el text de la qual ja hem donat. Recordem que en ella se'ns

anomena a un tal Auxentius, hispà d'origen, bisbe de Rotdon. L'inscripció, de paleografia grollera i descuidada, a part de molt malmesa la qual cosa fa que pugui llegir-se amb dificultat, es presenta pintada en vermell sobre estuc blanc de fons, fou atribuïda per Vives al segle V^e (9).

En l'explicació del text hi caben dues possibilitats òbvies, o bé que la seu de Rotdon fos hispana, o que no ho fos. En el primer cas, què faria el bisbe d'una seu episcopal hispana enterrat a Siracusa. En el segon cas, coneixem alguna seu que poguem identificar amb Rotdon a Sicília, al Nord d'Àfrica o a Itàlia?. Per a la primera pregunta no tenim resposta vàlida, malgrat és una possibilitat que pot haver existit, doncs el viatge o el recurs a una altre seu, pels motius que siguin, no ha de ser pas descartable ni res excepcional. Però pel que fa a la segona pregunta, sí que tenim una resposta clara, no hi ha cap seu, en la zona anomenada, que pugui assimilar-se a la de Rotdon. D'aquí que tradicionalment s'hagi identificat Rotdon amb Roses: ja ho va fer el P. Ferrua als anys quarantes entenent que l'inscripció mateixa fa esment concret de que Rotdon era un bisbat hispà (10), i a partir d'ell qui més qui menys ha apuntat aquesta possibilitat, malgrat donant llarga ragitzelle de raons en contrari: que no es faci cap altre referència al bisbat de Roses; al fet de que el bisbat visigot d'Empúries estaria situat en la mateixa comarca i dos de tant propers no seria lògic, quant en realitat no sabem exactament on situar-lo, si a Empúries, en clara decadència des de temps enrera o a Roses, on les restes d'època visigoda són clar indicatiu del seu floreixement i importància (11), cercant inclús una explicació intermitja a aquest afer, la de l'absorció de la seu de Roses per la d'Empúries en el segle VI, que és quan comencem a tenir bisbes titulars a Empúries (12), concretament a partir del Concili de Tarragona del 516 (13) on no hi signa cap bisbe que poguem dir que era de Roses, mentre els representats són els de Tarragona, Cartagena, Girona, Barcelona, Elvira, Saragossa, Tortosa, Ausona, Terrassa i Empúries; pel fet de que tampoc surti en la famosa Hitación de Wamba, del segle VII, que malgrat sigui falsa probablement ho

és d'època; i perquè tampoc apareix en els Nomina Sedium Episcopa-
lium de l'últim terç del segle VIII, on per la Celtibèria d'ales-
hores, l'antiga Tarragonesa, s'anomenen quinze seus: Tarragona,
Barcelona, Terrassa, Girona, Empúries, Ausona, Urgell, Lleida,
Tortosa, Saragossa, Osca, Pamplona, Auca, Calahorra i Tarassona.

No cal esforçar-nos-hi més, doncs són fonts ja massa tar-
danes i no apareix documentada la nostra suposada seu de Roses;
però no esgotem aquí aquesta referència a les fonts literàries, a
les que hi retornarem més endavant, i seguim amb les arqueològi-
ques.

L'any 1938 els grans afeccionats F. Riuró i F. Cufí, varen
recuperar un tros d'ara de marbre blanc, força fi, fragmentada,
que estava fent de dovella en un dels arcs torals de l'església
romànica de Santa Maria de Roses, possiblement consagrada en l'any
1022 (14), que avui es conserva en el Museu Arqueològic de Sant
Pere de Galligans, i que havia estat reutilitzada amb anteriori-
tat a com aparell constructiu, com a suport epigràfic d'una ins-
cripció del comte Sunyer de Barcelona, en la qual mana la recons-
trucció, des dels fonaments, d'aquella església, en una data que
estaria entre el 945 i el 951, data en que la seva esposa Riquil-
da apareix com a vidua (15). En realitat es tracta de la meitat
d'una ara d'altar de tipus rectangular amb motllura de mitja canya
formant, en la cantonada d'unió de la motllura, una mena de fulla.
En el seu estat actual medeix 62 cm. d'amplada original, per 46 cm.
i 38 cm. de llargada en els seus dos costats, fragmentats irregu-
larment. La peça completa tal vegada medís entre els 80 i els 100
cm. de llargada. Pere de Palol, que fou qui l'estudià,⁽¹⁶⁾ va arribar
a la conclusió, per la seva tipologia i paral·lels, alguns tant pro-
pers com els d'Empúries, que era una ara paleocristiana datable
entre els segles IV i V.

En els anys 1945 i 1946 Miquel Oliva i Pere de Palol em-
prengueren dues campanyes d'excavacions en la zona de Santa Maria,
l'església romànica de l'interior de la Ciutadella, posant-se al
descobert dos element més que entren en la cronologia que estem
tractant. Un d'ells al costat mateix de la construcció romànica,

una necròpolis paleocristiana i visigoda formada per un grup d'enterraments en sarcòfegs de coberta a doble vessant amb acròteres a les cantonades, com les que apareixen a Empúries o en les necròpolis del sud de la Gàlia, i on hi havien també enterraments en caixes de lloses de pissarra, en àmfora, inclús sepultures fetes en obra i enblanquinades amb calç o calç i ceràmica esmicolada, tipus tots ells d'enterrament molt propis d'època cristiana antiga, i també visigoda, que portaren a Palol a donar una àmplia cronologia per a aquesta necròpolis, des del segle IV a segle VII (17). L'altre element té una gran importància: dessota l'àbsis menor de l'Epístola, sota mateix de l'arc honorari de l'església romànica, fou trobat un mur circular, identificable amb un àbsis, en el centre del qual hi aparegué un enterrament en caixa de pissarra, paleocristians.

El material ceràmic de les ofrenes no va permetre cap precisió cronològica, ceràmiques estampades grises i clares, algun flascó de vidre, que no ens permetrien, en aquests casos, anar més enllà del segle V.

D'aquestes dues campanyes, Palol en tregué algunes conclusions: que Roses pogué ésser un centre de culte cristià antic i important del qual només en coneixem part de la seva necròpolis, d'extensió considerable, l'àbsis, més que probable, de la basílica cementirial, i l'ara d'aquesta basílica. O sia, que, Roses, en el Baix Imperi, fou un centre important des del punt de vista demogràfic i econòmic, en part degut a que Empúries va patir les escameses ~~franc-alamanes del segle III~~ (18).

A aquestes dades hem d'afegir-ne altres de paral·leles. La Roses d'època romana ens és coneguda, només, per una important factoria de salaons de peix del segle II, factoria que es converteix en una gran vil·la de pati central en el segle IV. De tota manera aquesta ampliació possiblement estigué en ús poc de temps, doncs en el segle V tenim localitzats enterraments en diverses zones que hauria d'ocupar superfície de la vil·la, la qual cosa ens porta a pensar en el seu abandonament, almenys parcial, mentre en el turonet de Santa Maria hi documentem l'important assentament del que

hem parlat. Hi hauria, tal vegada, un trasvassament de població al lloc més enlairat de la zona immediata?

Les fonts literàries

Pràcticament ja les hem anomenat totes en el punt anterior. De tota manera en elles hi ha un punt de partida erròni, el de considerar la perduració de la suposada seu de Roses fins a època visigoda, doncs res hi ha que pugui, realment, fer-nos-hi pensar. És per això que hem d'incloure aquí, per separat, la font més important, de la que incomprendiblement se'n va oblidar el P. Vives a l'hora de cercar paral·lels o aclariments a l'inscripció de Siracusa. M'estic referint a les actes del Concili de Saragossa de l'any 380, publicades precisament per Vives (19). Assiatiren al concili dotze bisbes els quals només signaren amb el seu nom, sense anomenar la seu de la que eren titulars: Fitàdi, Delfí, Eutyci, Ampèli, Lluci, Itàci, Splendoni, Valèri, Symposi, Cartèri, Idàci, i . . . Augènci. Alguns d'aquests bisbes són ben coneguts dins la zona de la meitat nord d'Hispania i del sud de la Gàlia, Aquitània sobretot, el que ha fet pensar que tots els bisbes participants en aquest concili pertanyien a aquesta zona (20).

Podem, a la llum d'aquestes fonts d'informació, creure en la possibilitat de que Roses pogués haver estat seu episcopal, l'únic representant conegut de la qual seria Auxentius, en el segle IV i tal vegada V?. Les reflexions a les que ens obliguen aquestes fonts tal vegada ens aclareixin aquestes possibilitats.

Les campanyes d'excavació que al llarg dels anys s'han fet dins l'espai de la Ciutadella de Roses (21) han aportat gran quantitat de ceràmiques del tipus Terra Sigillata Clara D amb decoracions cristianes, ceràmica nord africana, i de les anomenades Terra Sigillata Estampades o Paleocristianes, grises o ataronjades, que cronològicament corresponen, per les formes trobades, als segles IV i V. Podriem pensar, a la llum d'això, que el cristianisme a

Roses data d'aleshores i que és d'origen africà?. Evidentment que, per l'informació ceramològica només, no. Els testimonis arqueològics cristians no literaris més antics d'Hispania són els sarcòfegs que, sense arribar a les quaranta peces, tenim difosos per tota la Península en les seves zones costaneres i no lluny de les vies fluvials, inclosa Roses, la cronologia dels quals hem de situar en la primera meitat del segle IV, i els quals són originaris de tallers romans.

La presència d'aquesta mena d'objectes no és indicativa de l'intensitat del cristianisme, doncs són element del trànsit comercial i responen a necessitats individuals (22), malgrat no deixa de ser possible que aquestes necessitats individuals responguin, en aquells moments, al sentir dels habitants de Roses.

No ens extendrem aquí en les consideracions sobre l'origen africà o no del cristianisme hispànic, ben conegudes són les estretes relacions comercials de Roses, i en general de tota la Tarragonesa, amb el Nord d'Àfrica al llarg de tot el Baix Imperi per a fer distorcionar les nostres apreciacions.

Pel que fa als elements edilicis cristians, o susceptibles d'ésser-ho, són ja de finals del segle IV i principis del V els testimoniats, amb fiabilitat estratigràfica, en la Península. Però en aquest aspecte hi ha quelcom observable de gran importància, la reutilització d'una vil·la romana, després de l'abandonament d'aquesta, ocupant-la amb tombes d'inhumació i una part, o tota ella, transformant-la en basílica, fenomen llargament palesat a Hispania i a la Gàlia (23).

Recordem que datavem en el segle V una sèrie de sepultures fetes en la superfície ocupada per la vil·la baix imperial; però un cementiri emplaçat en una vil·la romana desapareguda, o en vies de fer-ho, desconectat d'un centre religiós i cristià del que dependre, les raons per a la reutilització d'aquella com a necròpolis poden ser d'allò més variades i no tenir res a veure amb les religioses: esterilitat del sòl, protecció de les tombes, facilitat d'identificació, etc. (24).

~~Els condicionaments deuen de canviar quan una vegada aban-~~

donada la vil.la la seva reocupació succeeix com a conseqüència de l'implantació d'una basílica en el mateix edifici de la vil.la o en els seus voltants. Els exemples que d'això tenim a Hispània són nombrosos.

Quines causes poden haver-hi per a que això sigui així?
M. Cruz Fernández Castro n'assenyala algunes (25):

- pot haver-hi la continuïtat d'una tradició religiosa localitzada en la pròpia vil.la, encare que les referències de la derivació cristiana d'un culte pagà desenvolupat en la vil.la són molt limitades a Hispània, almenys fins ara. Fem esment al respecte de que si bé a Roses la successió topogràfica vil.la romana-basílica paleocristiana no és exacta, com també passa en les vil.les de Torre de Palma (Monforte, Pontevedra) (26), o en Las Torres (San Pedro de Alcántara, Màlaga) (27), l'ocupació del turonet de Santa Maria és ben clara, i la possibilitat, ja esmentada, de trasvassament de població de la zona de la vil.la a l'entorn de la basílica, com ens ho demostraria les dimensions de la necròpolis localitzada el 1945 i la seva àmplia cronologia (segles IV fins al VII segons Palol), serien indicadors de la recerca, potser, de l'ubicació de la basílica en un lloc on hi hagués el record de cultes anteriors, tal vegada el del "temple" d'Àrtemis Efèsia, del qual ja n'hem parlat en altra part del treball, del que ens en dóna referència Estrabó III, 4, 8; si res més no en el turonet de Santa Maria han aparegut les restes, ceràmiques de tota manera, gregues més antigues de les trobades fins ara a Roses, segles VI-V a. de Crist. I altre punt de contacte podem, optimistament, arribar a veure, en el fet de que Àrtemis sigui una dea verge, de que sigui assimilada a la Diana romana, el culte a la qual no tenim documentat a Roses, i que aquesta última s'hagi identificat sovint amb la Verge Maria, estant l'església de Roses medieval, documentada des del segle X, sota l'advocació de Santa Maria. Tot lo qual no deixa d'ésser una especulació temptadora.

- també en podria ser la causa la raó material, constructiva, de la vil.la, de fàcil reconverció tant ideològica com arquitectònica a les necessitats del culte cristià. En el cas de

Roses, tot i essent un edifici gran després de l'ampliació del segle IV, no s'aprofita, almenys l'arqueologia no ens ho ha documentat; seria lògic davant el possible record topogràfic del culte a Àrtemis o a Diana.

- altre causa podria ésser la circumstancial fe cristiana de l'últim propietari de la vil.la. Però com hem fet esment amb anterioritat, els elements arqueològics que ens informen de la fe cristiana individual o d'un grup, que són molt abundosos a Roses, no els hem d'agafar com a font fonamental de cristianisme. A aquest respecte i relacionat am les vil.les diu Fernàndez Castro:

" El procés de cristianització que pateix la vil.la a Hispània de forma generalitzada és aliè a la aïllada conversió cristiana d'alguns dels seus amos. L'imposició de basíliques en les vil.les respon a una nova etapa, diferenta de la romana. La pràctica de la religió cristiana durant el segle IV a la que fan referència els símbols trobats en les vil.les, s'integren en la pròpia història de les mateixes i com a tal varen desaparèixer al mateix moment que elles. El lloc de la desapareguda vil.la serà solar d'un centre religiós-cristià, però aquest és un procés de transformació independent de les creences cristianes detectades en la vil.la durant l'època romana ". (28)

Tot el que estem veient s'hauria de relacionar, poc o molt, amb l'organització de l'església antiga a Hispània, el coneixement de la qual ens és molt limitat per la manca de documentació escrita, en sentit àmpli, de la que es disposa. Si fos cert que Roses tingué un bisbe documentat en l'any 380, què representa un bisbe d'aleshores, com s'elegia i quin era l'àmbit del seu bisbat?.

En l'església primitiva, ja des del segle III, hi havia una forta organització jeràrquica que a les ciutats estava encapçalada pel bisbe, seguit pels preveres, diaques, sots-diaques, acòlits, exorcistes, lectors i ostiaris, tots ells amb una funció específica (29).

L'elecció del bisbe, la figura més important, la que repre

sentava haver arribat al cim del sacerdoci, ens és coneguda mercès a una carta de Sant Cebrià, bisbe de Cartago mort l'any 258, que va enviar al prevere Fèlix i als fidels de Lleó i Astorga, així com a Eli, diaca, i al poble de Mèrida. En varia dels seus passatges dóna referència precisa de la manera en que s'havien d'elegir bisbes, fem-ne esment (30):

. prenien part en l'elecció els bisbes coprovincials, recordem que Hispània estava dividida en cinc províncies eclesiàstiques en temps de Dioclecià (284-305) la Tarragonesa (amb seu metropolitana a Tarragona), la Gallega (seu metropolitana a Braga), la Lusitània (Mèrida), la Bètica (Sevilla) i la Cartaginesa (Toledo), el clergat i el poble pel qual s'havia d'escollir el bisbe.

. el poble tenia la potestat d'escollir sacerdots dignes i de rebutjar als indignes, essent d'autoritat divina el que el sacerdot fos escollit estant present el poble i a la vista de tots perquè així es fes públic testimoni de que el o els candidats eren dignes i aptes. És aquest un punt sobre el que s'insisteix molt, tornant a repetir que, perquè l'elecció sigués legítima i aprovada per Déu era precís que es fes amb l'assistència i coneixement del poble doncs així podrien descobrir-se els crims dels dolents i els mèrits dels bons, i aleshores l'elecció seria justa i legítima, comprovada amb el sufragi i el judici de tots.

En el Concili de Nicea (any 325) es va reglamentar una mica la normativa però sense trencar el seu sentit, doncs s'exigia per l'elecció i consagració d'un bisbe la presència de tots els bisbes coprovincials i en cas de que això no fos possible, almenys de tres, arabe, abans de consagrat el nou bisbe es tenia d'obtenir la conformitat per part dels absents, apart de la tant insistida participació del poble (31).

De tota manera, els abusos en les funcions públiques, siquin del signe que siguin, no són res inventat d'ara, i en l'elecció de bisbes gairabé des del bon començament ja n'hi hagueren, amb la fórmula de procurar-se uns partidaris suficients per a desqualificar als altres possibles candidats. Degut a això en el I Concili de Toledo (any 435) es reclamà que es deturessin els abusos d'aques

ta mena i es fes complir la norma dictada en el Concili de Nicea (32)

Vist tot això una cosa sobresurt per la seva claritat, la participació del poble en l'elecció del seu bisbe. Si és així, altre cosa ens pot ésser clara. Les fonts no fan distinció específica entre els integrants del poble per a participar en l'elecció del bisbe, doncs es parla de poble en sentit general o en sentit total i no pas de ciutadans d'aquella o d'aquesta categoria. Aleshores, quín àmbit tindrien aquests bisbats?. Només hi cap una resposta, el local, el ciutadà, l'estrictament urbà o urbanitzat, que podria, perquè no, incloure parròquies "suburbials" regides per preveres o per diaques. I és en aquest sentit que García Villada parla de les esglésies particulars en l'organització de l'Església antiga (33). Tal vegada en aquest sentit, també, poguem fer esment, sense que estiguem en posició de saber si aquest fou el cas de Roses, dels testimonis literaris que ens parlen dels bisbes com a patrons de les seves ciutats (recordem el cas de Timgad, per exemple, amb 11 bisbes patrons), o com a encarregats d'algunes de les activitats patronals sense que les fonts els anomenin patrons, sobretot després de les invasions sueves i la desorganització del poder civil hispano-romà que reforçaria l'autoritat i el poder dels bisbes com a representants d'una estructura perfectament organitzada davant el buit del poder civil (34).

De tot el que portem dit fins aquí en podríem treure algunes idees més que no pas conclusions, sobretot la de que Roses, realment, pogués haver estat seu episcopal en el segle IV, no perquè compti amb les restes d'una basílica paleocristiana, doncs aquest terme es fa servir de manera genèrica per a designar a les esglésies paleocristianes dels segles IV, V i VI, independentment de la seva categoria en la majoria dels casos, sinó perquè així ho creiem davant de les dades exposades. De tota manera hem reservat dues dades més a manera de final. La primera, el fet de que Roses va ser seca visigoda durant els regants de Leovigild (573-586), Recared (586-601), Viteric (602-610) i Ègica (687-702), depenent de les dades numismàtiques (35). Sempre s'ha vist una relació, d'altre

banda certa, entre seu episcopal visigoda i seca, doncs de totes les seus episcopals visigodes conegudes com a tals només tres no encunyaren (36). Quant amb Khindasvint en l'any 649 va haver-hi una important reducció de seques emissores com a mesura centralitzadora per a l'administració, restaren com a centres emissors només localitats d'alguna importància, per lo general també, seus episcopals, i on les encunyacions, en opinió de Gómez Moreno, havien estat més nombroses, les quals eren en la Tarragonesa: Tarragona, Saragossa, Barcelona, Girona i Roses (37).

Sabem de tota manera que Roses ja no era seu en època visigoda, però tot ens indica que era un nucli important i que tal vegada hagués pogut ser un més dels efímers bisbats que desaparegueren a principis del temps visigot, dels quals n'existeixen alguns exemples (38); l'importància que assolí Roses aleshores ens fa rebutjar, però, aquesta última possibilitat. Fos com fos, va tenir Roses un nucli urbà en època tardorromana, anterior, o posterior?. L'arqueologia no ens aporta en aquest sentit cap dada, amb l'excepció d'una inscripció trobada a Cartago on es fa esment d'un flamen de l'Àfrica Procònsular fill d'un Municipium Flavium Rhodiorum (39) però cap paral·lel ens ha donat fins ara Roses. Potser l'importància de la Roses visigoda no estigués en relació al record o existència del seu bisbat, sinó en consonància directa amb la seva situació d'important port o de clau per mar de la plana empordanesa, en aquest sentit d'admeten moltes seques que deuen la seva categoria precisament a la seva localització topogràfica i estratègica (40). Tant fa que sigui així, tot ens porta a una consideració més important de Roses de la que fins ara ens ha donat l'arqueologia.

De l'altre informació reservada no en farem cap comentari, només l'esmentarem. Quan una seu té bisbe es diu que la seu té bisbe titular, i malgrat hi hagin seus desaparegudes moltes d'elles han conservat, i en desconec la raó, el títol de bisbe titular. El Vaticà publica anualment un llibre en el que dóna compte de cada una de les seves seus. En l'Annuario Pontificio, Roses apareix com a pertanyent a la metropolitana de Tarragona, i com a seu Titu

lar, la qual té, en aquests moments, el bisbe auxiliar de Liverpool (Anglaterra) Mn. John Rawsthorne.

NOTES:

- (1) .- Hug PALOU i MIQUEL: D'un temps que cal no oblidar. Programa de la Festa Major de Roses. Roses, 1985, pp. 3-5.
- (2) .- J. M. NOLLA - J. CASES: Carta arqueològica de les comarques de Girona. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona - Diputació de Girona. Girona, 1984, p. 90.
- (3) .- Antonio FERRUA: Nuovi studi nelle catacombe di Siracusa. Rivista de Archeologia Cristiana, 17 (1940), pp. 46-47.
- (4) .- Josep VIVES: Un obispado español del siglo V, desconocido. Analecta Sacra Tarraconensia, 17 (1944), pp. 204-205.
- (5) .- Pascual MADDOZ: Diccionario Geográfico - Estadístico - Histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Madrid, 1849. vol. XIII, p. 573.
- (6) .- Pablo RIERA Y SANS: Diccionario geográfico, estadístico, histórico, biográfico, postal, municipal, militar, marítimo y estadístico de España y sus posesiones de Ultramar. Barcelona, 1885. vol. VIII, p. 844.
- (7) .- la noticia d'aquests dos autors la treiem de l'obra de Jeroni PUJADES: Crónica Universal de Catalunya, edició d'en Tarazona de 1777, I vol., p. 331, el qual fa esment de les obres d'Esteban de GARIBAY: Compendio historial de las Chronicas y Universal Historia de todos los reynos de España, publicada en 40 volums el 1573, i d'en Juan de MARIANA: Historiae de rebus Hispaniae libri XX, publicada a Toledo el 1592 i traduïda al castellà en 1601 amb el títol d'Historia General de España.
- (8) .- J. PUJADES, op. cit., p. 331 i 332.
- (9) .- J. VIVES, Un obispado... cit., p. 204.

- (10) .- A aquest respecte, a finals de l'any passat vàrem poguer entrar en contacte epistolar amb el P. Ferrua mitjançant la comuna amistat amb la Reverenda Madre Maria Luisa Labarta, Visitadora General de les Escolàpies. Preguntat el P. Ferrua per la possibilitat de que Rotdon pogués ésser Roses la seva resposta fou contundent, l'inscripció ho diu ben clar, Rotdon és hispana, la Roses de la provincia de Girona.
- (11) .- L. A. GARCIA MORENO: Cecas visigodas y sistema económico. Actes del IX Symposium de Prehistòria i Arqueologia Peninsular. II Reunió d'Arqueologia Paleocristiana Hispànica. Montserrat, 2 - 5 de novembre de 1978. Barcelona, 1982, pp. 333-345, concretament, p. 338, nota 23.
- (12) .- El defensor d'aquesta possibilitat ha estat Felip MATEU i LLOPIS: De la Hispania Tarraconense visigoda a la Marca Hispànica carolina. Analecta Sacra Tarraconensia, XIX (1946), pp. 1-122, en concret, pp. 20-21.
- (13) .- José VIVES: Concilios visigóticos e hispano-romanos. Madrid Barcelona, 1973.
- (14) .- Joan BADIA i HOMS: Arquitectura medieval de l'Empordà. 3 vols. Girona, 1977 - 1981, concretament vol. 2, p. 206.
- (15) .- Pere de PALOL: Una lápida medieval de Santa Maria de Rosas. Analecta Sacra Tarraconensia, XIX (1946), pp. 273-278.
- (16) .- Pere de PALOL: Las mesas de altar paleocristianas en la Tarraconense. Ampurias, XIX (1957), pp. 81-102, en concret, pp. 82 i 83.
- (17) .- Miquel OLIVA - Pere de PALOL: Excavaciones en Rosas, dins La labor de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Gerona durante los años 1942 a 1948. Informes y Memorias, 27, Madrid, 1952.
- (18) .- P. de PALOL, Las mesas... cit., p. 83.
- (19) .- J. VIVES, Concilios... cit., pp. 16-18.

- (20) .- Antonio GONZALEZ BLANCO: El cristianismo en el municipio de Calahorra del 380 al 410, dins Paganismo y Cristianismo en el Occidente del Imperio Romano. Memorias de Historia Antigua, V (1981), pp. 195-202, concretament, p. 195.
- (21) .- M. A. MARTIN - F. J. NIETO - J. M. NOLLA: Excavaciones en la Ciudadela de Roses (campaña 1976 y 1977). Diputació de Girona. Girona, 1979. Enguany s'ha començat ha posar en solfa la totalitat de les campanyes fetes a Roses fins la de l'any 1985 per a la seva propera publicació.
- (22) .- Manuel SOTOMAYOR: Reflexión histórico-arqueológica sobre el supuesto origen africano del cristianismo hispano. Actes del IX Symposium de Prehistòria i Arqueologia Peninsular. II Reunió d'Arqueologia Paleocristiana Hispànica. Montserrat, 2 - 5 de novembre de 1978. Barcelona, 1982, pp. 11-29.
- (23) .- M. Cruz FERNANDEZ CASTRO: Villa romana y basílica cristiana en Hispania. Actes del Symposio sobre La Religión Romana en Hispania. Madrid, 17 - 19 de diciembre de 1979. Madrid, 1981, pp. 381-389.
- (24) .- M. C. FERANADEZ CASTRO, op. cit., p. 384.
- (25) .- M. C. FERANADEZ CASTRO, op. cit., p. 385 i ss.
- (26) .- F. de ALMEIDA: Torre de Palma (Portugal). A Basílica Paleocristá e visigòtica. Archivo Español de Arqueologia, 4 -47 (1972-1974), pp. 103-108, cf. M. C. FERANADEZ CASTRO, op. cit., p. 384.
- (27) .- Pere de PALOL: Arqueología cristiana de la España romana. CSIC, Madrid, 1967, p. 71, cf. M. C. FERANADEZ CASTRO, op. cit., p. 384.
- (28) .- M. C. FERNANDEZ CASTRO, op. cit., p. 386.
- (29) .- Zacarías GARCIA VILLADA: El cristianismo durante la dominación romana, dins Historia elesiástica de España, vol. I, p. 193 i 203.
- (30) .- J. CAMPOS: Obras de San Cípriano. Biblioteca de Autores

Cristianos. Madrid, 1964, pp. 631-640.

- (31) .- Z. GARCIA VILLADA, op. cit., p. 197.
- (32) .- J. VIVES, Concilios... cit., pp. 19-33..
- (33) .- Z. GARCIA VILLADA, op. cit., p. 205.
- (34) .- Fe BAJO: El patronato de los obispos sobre las ciudades durante los siglos IV-V, dins Paganismo y cristianismo en el Occidente del Imperio Romano. Memorias de Historia Antigua, V (1981), pp. 203-212.
- (35) .- Anna M. BALAGUER: El problema de la localización de la Roda visigoda. Acta Numismática, 13 (1983), pp. 109-118.
- (36) .- L. A. GARCIA MORENO, op. cit., p. 338.
- (37) .- L. A. GARCIA MORENO, op. cit., p. 339.
- (38) .- Xavier BARRALT i ALTET: Transformacions de la topografia urbana a la Hispània cristiana durant l'Antiguitat Tardana. Actes del IX Symposium de Prehistòria i Arqueologia Peninsular. II Reunió d'Arqueologia Paleocristiana Hispànica. Montserrat, 2 - 5 de novembre de 1978. Barcelona, 1982, pp. 105-132, en especial, p. 129 i notes 250 a 252.
- (39) .- CIL, VIII, 1148.
- (40) .- Miquel BARCELO: La cuestión del "Limes Hispanicus": los datos numismáticos. Acta Numismática, 5 (1975), p. 33 i ss.

Làmines.

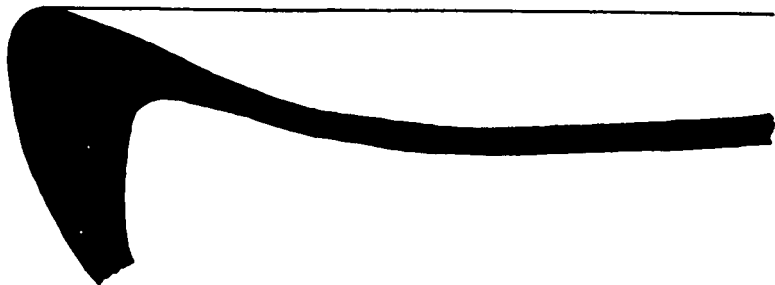
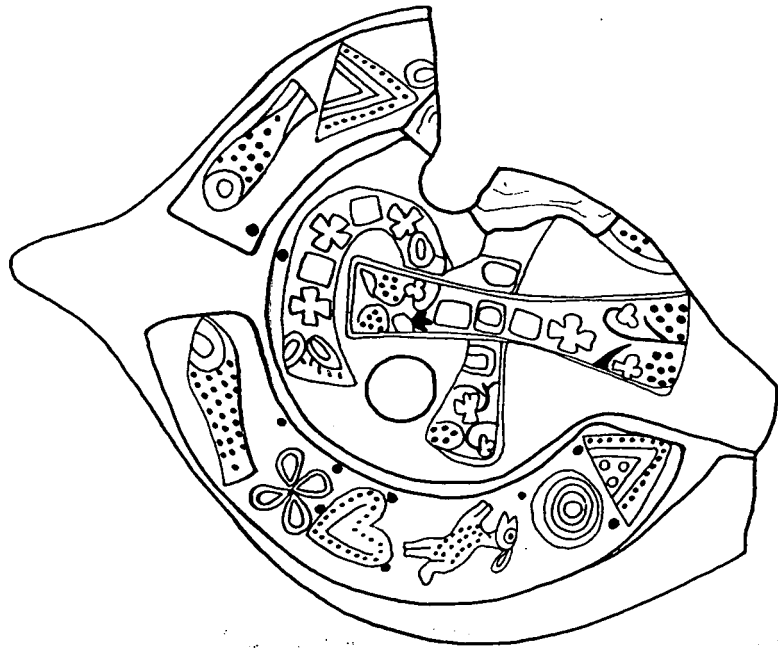
Comentari de les làmines de ceràmica amb motius cristians:

Presentem amb aquestes làmines (làms. 1 a 5) el conjunt de peces ceràmiques que hem pogut localitzar a Roses, al llarg de les seves excavacions, i que ens presenten motius cristians diversos, des de creus a crismons, entre d'altres. Il·lustrem amb aquestes un cristianisme a Roses, malgrat creiem que no necessàriament la presència d'una ceràmica decorada amb motius cristians pugui demostrar-nos, a partir d'ella extendre, l'existència d'un culte cristià contemporani a elles.

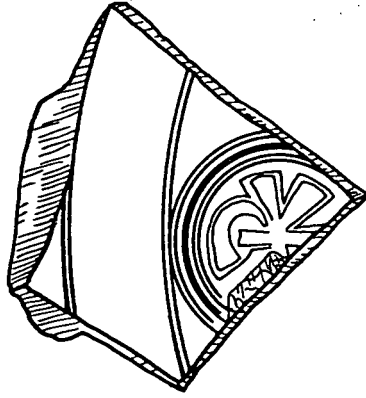
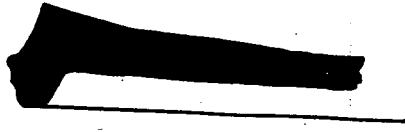
Aquests motius que presentem, ens apareixen sobre ceràmiques d'origen nord africà, en sigil.lates clara D, i ceràmiques paleocristianes grises o ataronjades. Els motius cristians, com comenten Balmaseda i Caballero, apareixen a Africa, amb absoluta claredat i varietat, a partir de la tolerància del cristianisme (15). Com diuen els esmentats autors, és molt verosímil que fos el ràpid desenvolupament de les comunitats cristianes del nord d'Àfrica i províncies veïnes, el que obligués als tallers ceràmics, malgrat la seva religió no fos cristiana, a incorporar aquesta temàtica. No resultaria estrany el ràpid pas de la incipient temàtica cristiana a les peces ceràmiques, si tenim en compte la seva prompte formació a partir d'aspectes formals de l'art romà, i si valorem, després, la capacitat de decoració de la terra sigil.lata "per la propaganda de temes, donada la seva àmplia comercialització" (16).

Inventari:

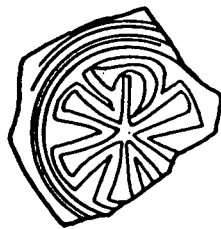
- 1: llàntia paleocristiana (nº inv.: 8 V.R.-405-H):
Pasta de color vermellós, dura, laminada, ben depurada.
Presenta un vernís de color taronjós cobrint l'exterior de la peça.
- 2: fragment de base d'un plat de T.S. Clara D (nº inv.: 4 V.R.-1092).
- 3: fragment de base d'un plat amb ceràmica paleocristiana ataronjada, decorat amb un crismó de les mateixes característiques que el de l'anterior fragment.
- 4: fragment d'altra base de plat paleocristià decorat amb crismó.
- 5: fragment de base de T.S. Clara D (nº inv.: 8 V.R.-357-20):
La pasta és de color ataronjat, sorrenca.
Presenta un vernís només en la cara interna de la panxa del vas, en la que tenim una decoració estampada consistent amb un colom estilitzat sobre una creu.
- 6: Fragment de gris paleocristiana (nº inv.: 7 V.R.-2257):
presenta una decoració d'una creu, amb un clau a cada extrem, i enmarcada en un cercle.
- 7: fragment ceràmic amb "titulus pictus" (nº inv.: 8 V.R.-387-15):
crismó pintant en color vermell-terros sobre una ceràmica de tipus comú.
- 8: fons de plat paleocristià, en ceràmica estampada, que representa una figura d'un home amb una creu. Datat al S. IV.



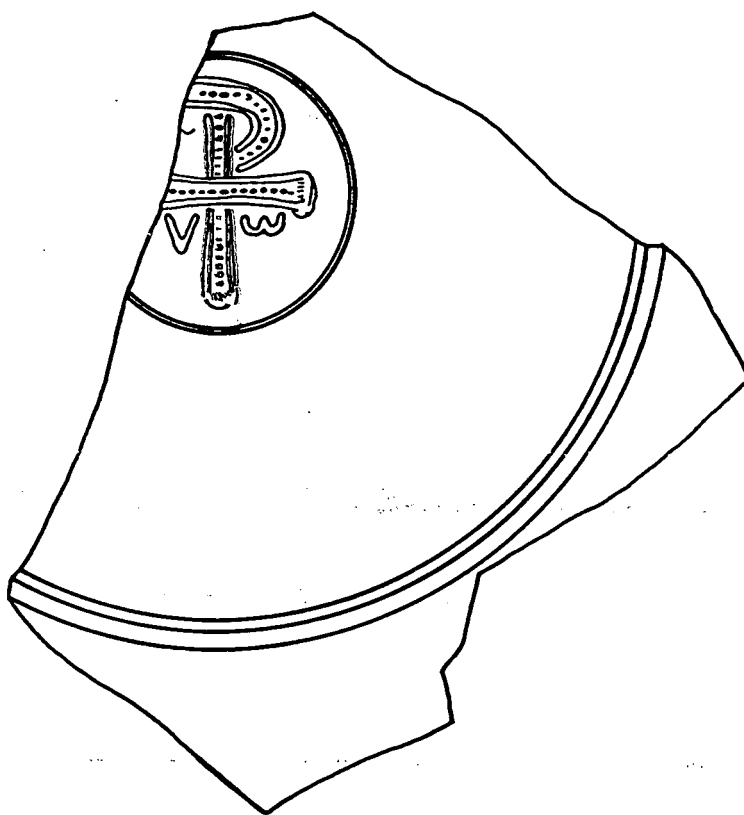
1



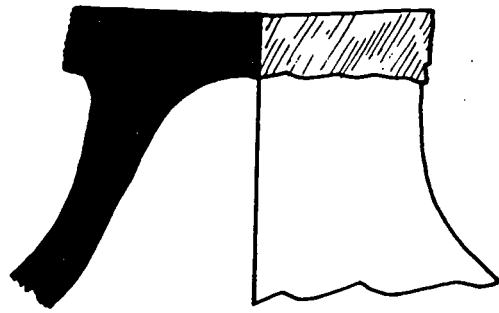
2



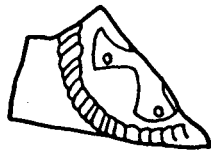
3



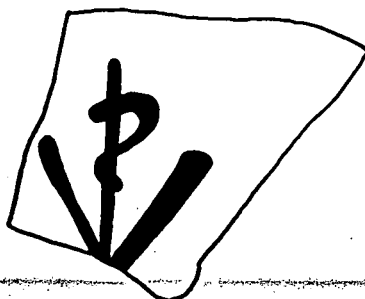
4



5

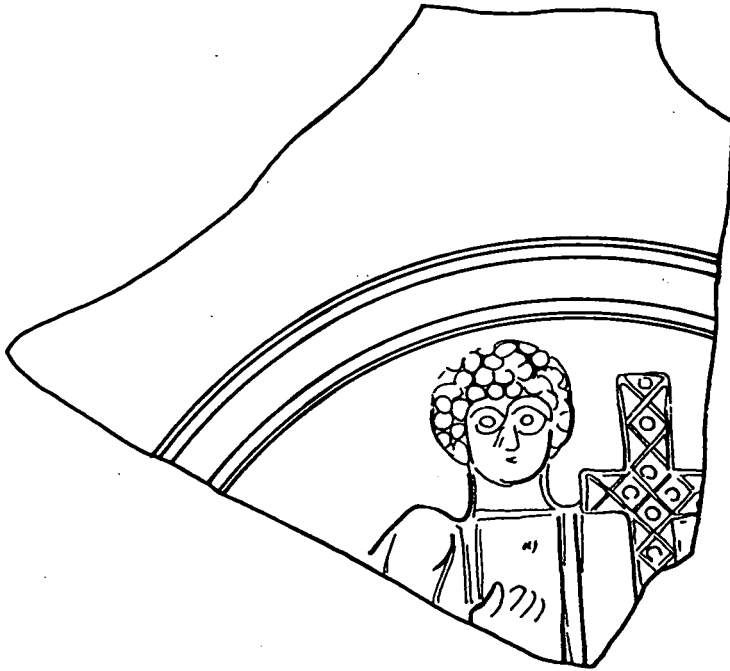


6



111

7



8

Q . EGNATULO Q . F . EQUO PUB . DONATO AB AELIO
HADRIANO CAES . NERVAE TRAIANI F . RHODENSES OB
PLURIM . LIBERAL . ET MULTA IN REMP . S . BENE
FACTA EQUESTR . E MARMORE STAT . PRO AEDE MI
NERVAE CONSTITUER

C.I.L., II, 430.



Estatueta de bronzé representant a Mercuri.

LAM. 8



0 ————— 2cm



Representació de l'enterrament de la Mare de Déu
al Misteri d'Elx (extret d'Amades, Costumari català).

LA HABITACION G-XX.

FACTORIA DE SALAZONES DE LA CIUDADELA DE ROSES

Campaña 8VR 1984 - G-XX

Durante la campaña de 1983, la excavación de las zonas G-IV, G-XV y G-XVI delimitó la factoría por sus lados sur y oeste, al tiempo que puso de manifiesto la existencia de una serie de pavimentos y de cloacas en el exterior de la construcción, que pensamos que nos ayudarían tanto para comprender el urbanismo de la zona como para datar, con la ayuda de las cloacas, una serie de refacciones detectadas en los pavimentos de algunas habitaciones. La excavación de 1984 se inició pues con estos dos objetivos.

La larga pervivencia de este habitat ha producido, como ya viene siendo habitual, una serie de alteraciones en los estratos antiguos y así, un pozo -377- datado en época contemporánea, perfora, él mismo y su zanja de construcción -372-, todos los estratos arqueológicos. Por el Este al pavimento -406- en el que como elemento más moderno aparece un fragmento de Gris Paleocristiana. También a los pavimentos 407 y 409 situados por debajo del 406.

Por el Oeste el pozo -377- y sus zanjas -372 y 378- perforan una sucesión de pavimentos, continuación de los aparecidos en la zona G-XIV y de los que el -396- y su preparación -397- es el más moderno, pero de difícil datación, ya que un fragmento de Borde Ahumado es la pieza datable más moderna. El grupo de pavimentos y sus capas de preparación - 396-397-398-400-402 y 403 se apoyan sobre la arena de playa en donde la Terra Sigillata Clara A, con formas Lamboglia 2a,2b,10A y 3 son las piezas más modernas, material que sin duda procede de la época de utilización de la villa antigua ya detectada en 1976.

Es de destacar que los pavimentos 402 y 403 y la superficie del 404 presentan una marcadísima inclinación hacia el Este, dando la impresión de que hacia ese lugar debía encontrarse una cloaca, actualmente desaparecida debido a la construcción del pozo 377 en época contemporánea.

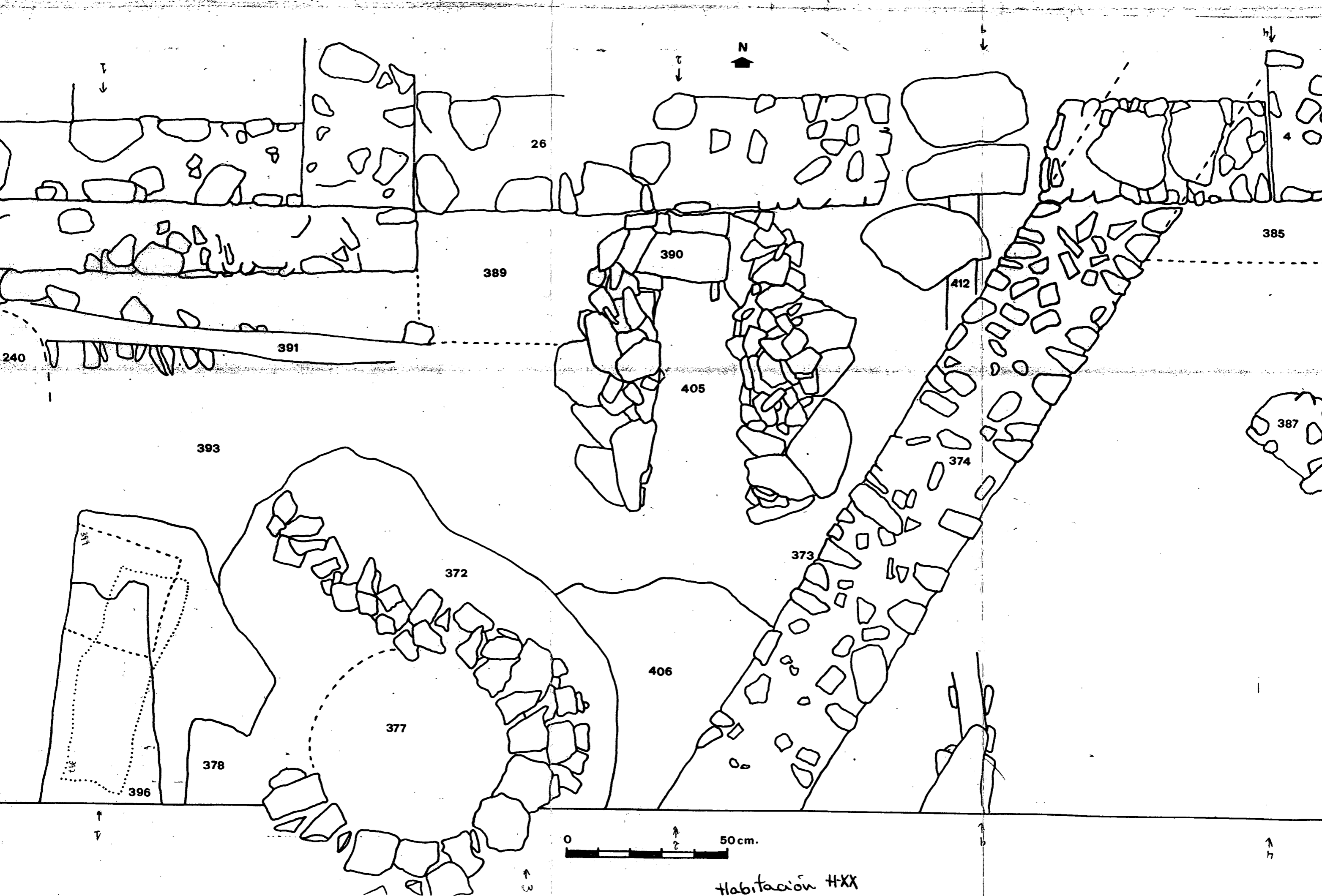
El muro 374 cruza la zona G-XX en dirección S.O.-N.E.. Se trata de una obra que perteneció a la época de utilización de la fortificación renacentista, que pasa apoyándose sobre el muro 26 y que destruye la cloaca 412. Esta cloaca que tiene su origen en el depósito G-VII presenta una importante pendiente para desaguar hacia el Sur. La cloaca es posterior al muro 26 al que corta para poder pasar.

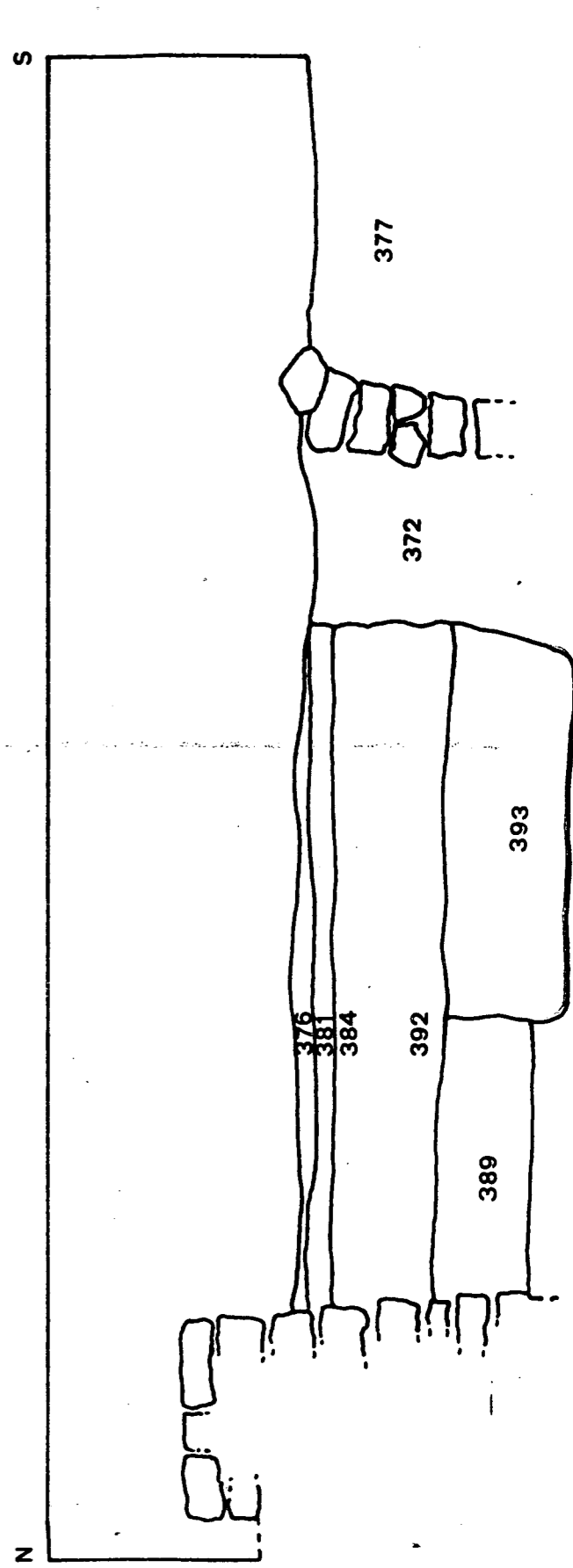
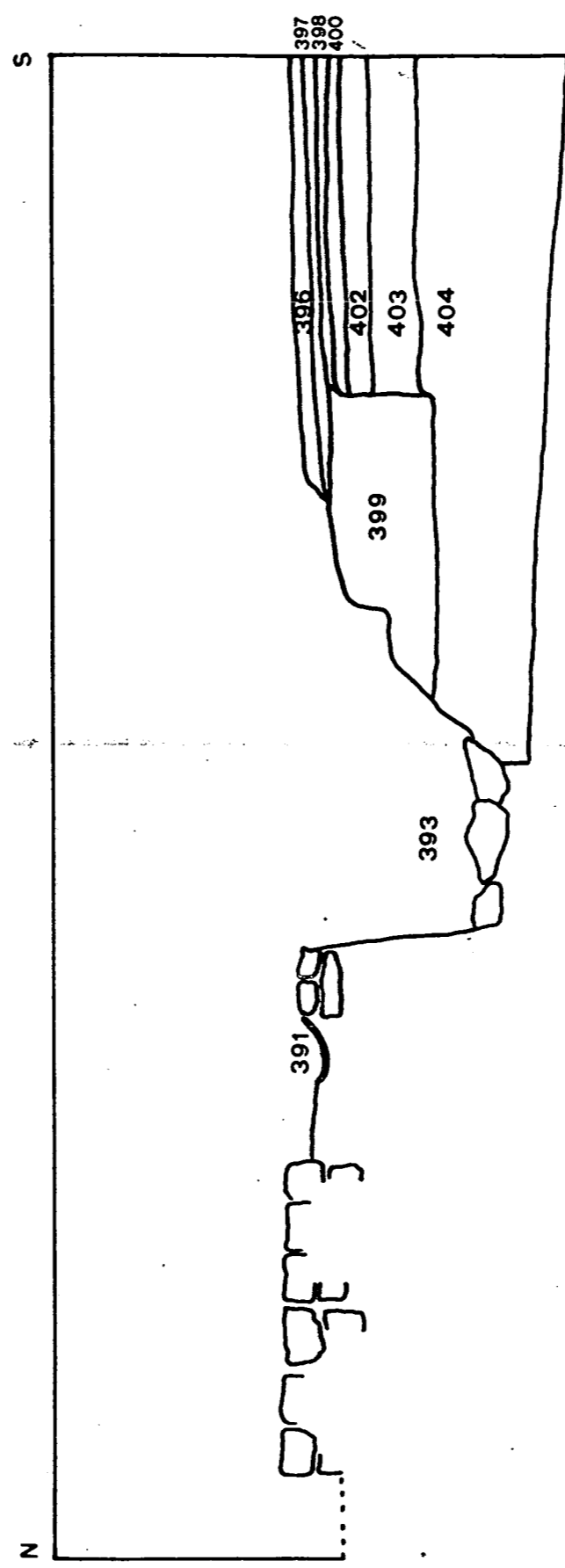
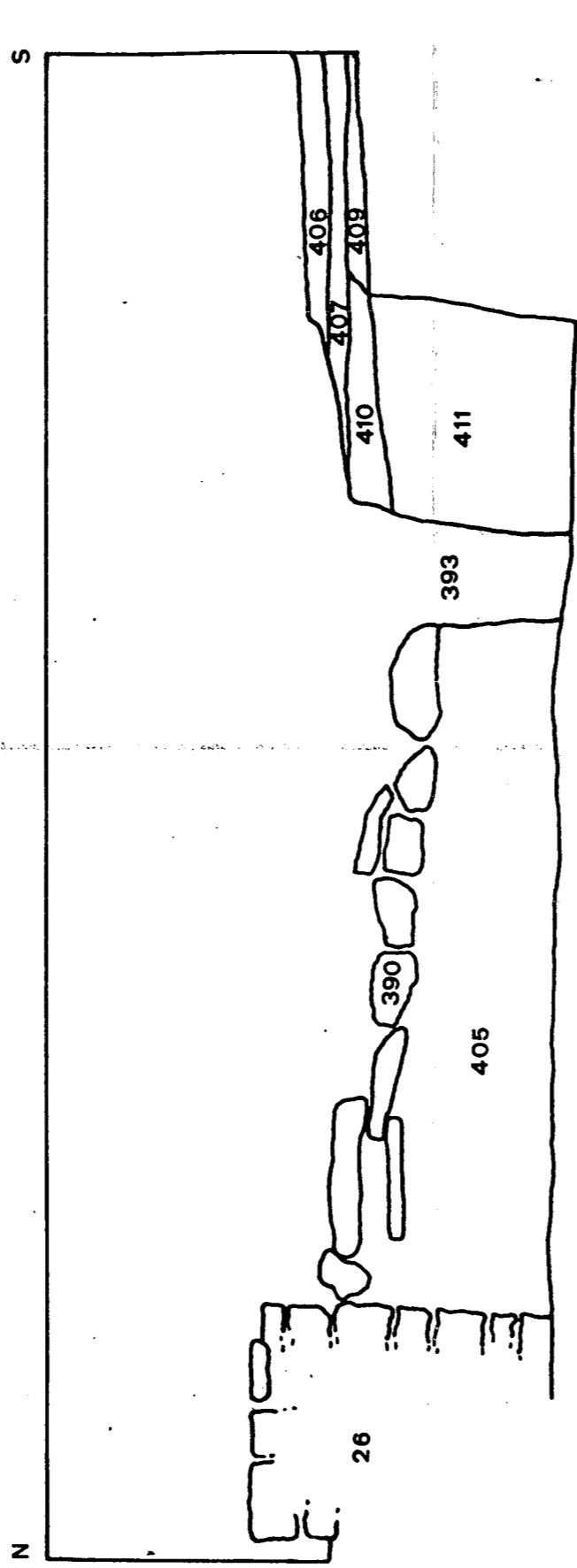
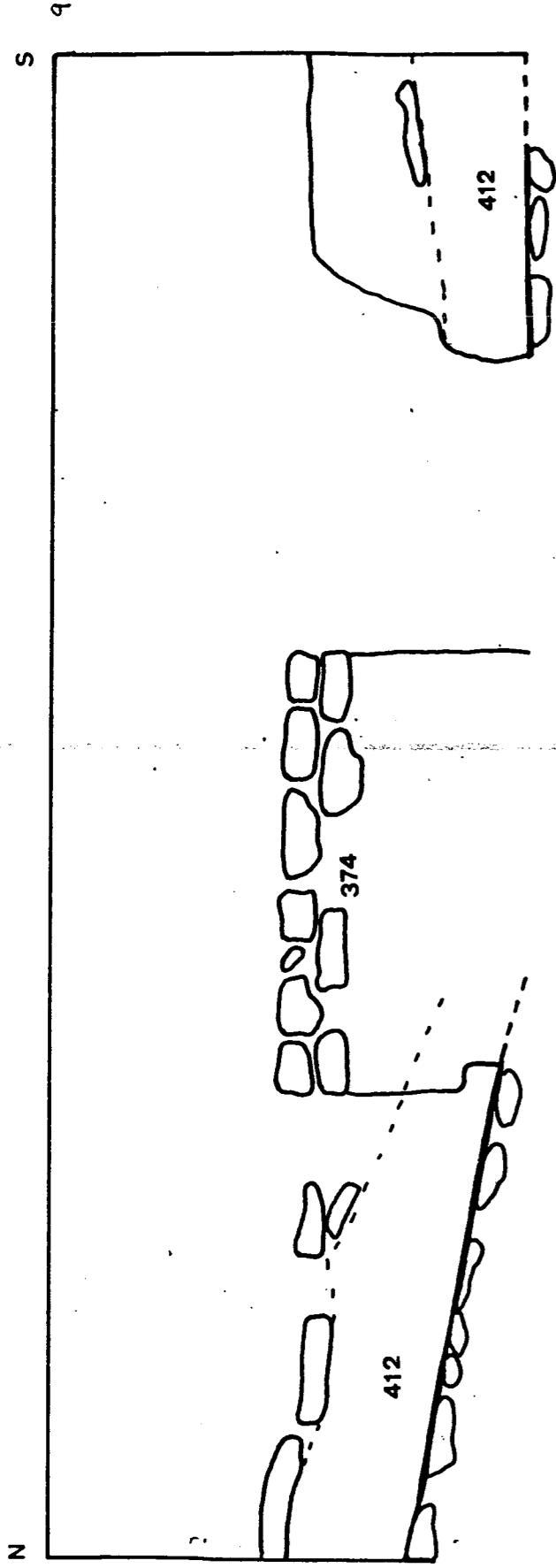
Una zanja -393- cuya función solo podemos explicar como recuperación de materiales constructivos, cuza la excavación de Este a Oeste, destruyendo todos los elementos y estratos hasta el nivel de la arena de playa. En su relleno, la abundante Terra Sigillata Clara D y un fragmento de Gris Paleocristiana nos aproximan a su fecha de ejecución. Esta zanja destruye el grupo de pavimentos -396-397-398-400-402 y 403- y es a su vez modificada por el pozo contemporáneo 377 y destruye los pies de la tumba 390 así como parte de la cloaca -391- de la que ya conocíamos una parte en G-XIV con el número -246- en donde aparecía destruida por la tumba -240-.

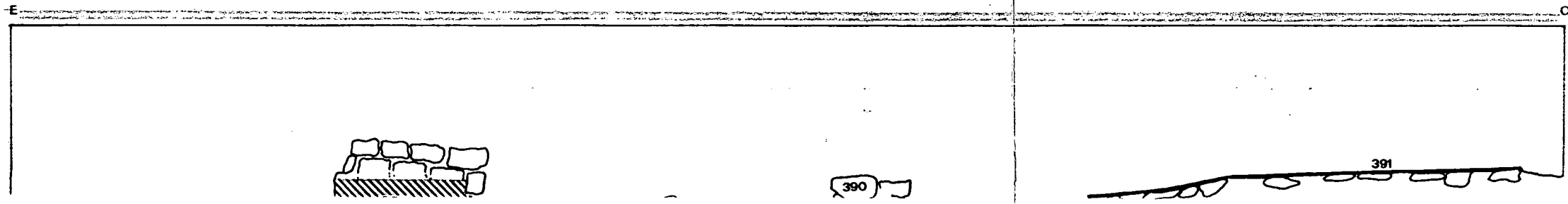
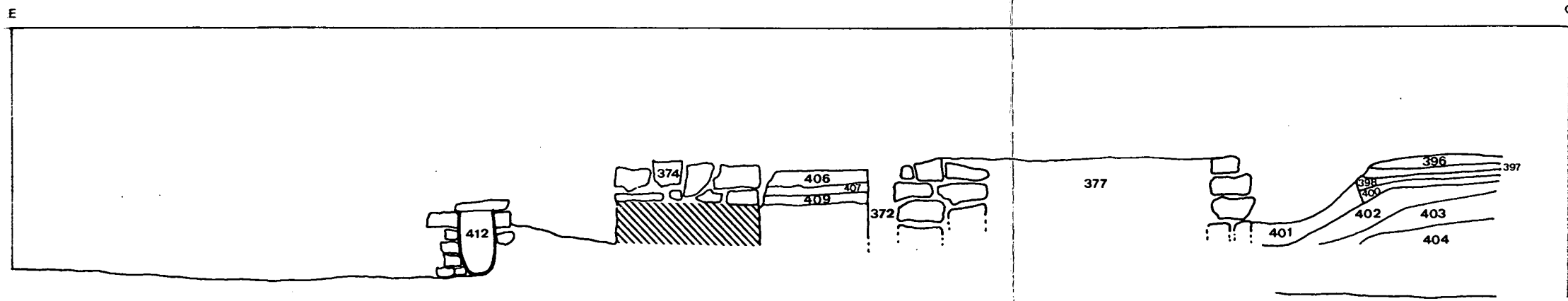
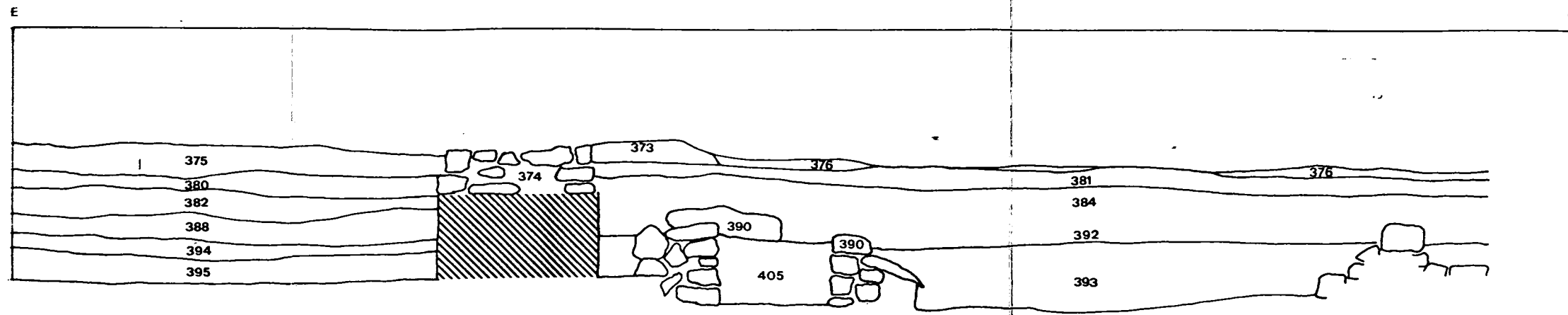
De los graves destrozos causados por la zanja-393- solo se salva un pequeño rincón entre el muro -26- la tumba-390- y la cloaca -391-, al que conocemos como -389- . Se trata de un relleno de arena sobre el que se construyó la cloaca -391-, la cual habrá que datar a partir de la cerámica Anaranjada Paleocristiana que aparece.

La tumba -390- que aparece adosada al muro -26- presenta la particularidad de tener dos losas de piedra verticales, entre las que se situaba la cabeza del difunto. Sorprendentemente en el interior de la tumba-405-, solo apareció, como restos humanos, un diente y quince pequeños fragmentos de huesos. Cabe la posibilidad de que esta tumba fuese vaciada en el momento en que la zanja 393 destruyó los pies del sepulcro.

La existencia de esta tumba viene a reforzar la creencia de que tras el abandono de la factoría de salazones, la zona fué dedicada a necrópolis, cementerio que, con gran extensión, llegaría hasta ocupar el Barrio Helenístico, hecho que plantea interrogantes en cuanto a la reducción de la zona de habitat a partir de finales del siglo VI y en cuanto al cambio de lugar de ocupación. Sin duda la elevación donde se ubica la iglesia de Santa María es, por sus características topográficas y por los hallazgos arqueológicos, el lugar con más posibilidades







habitación ~~4~~-xx

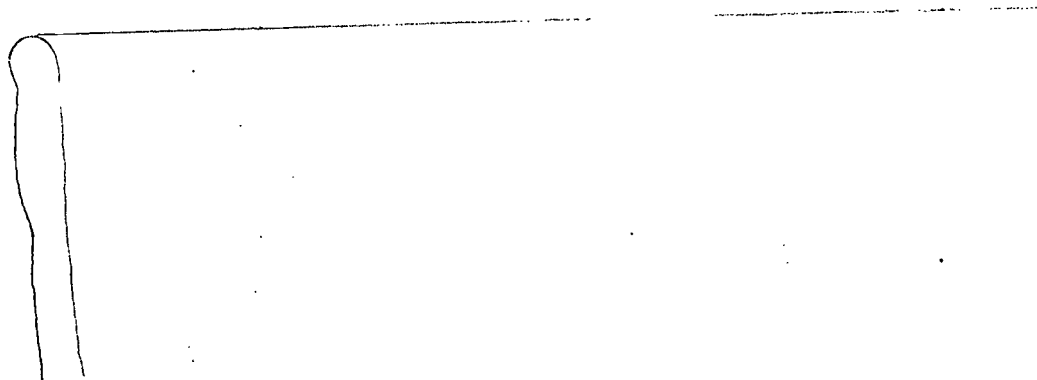
LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
ROSES	1984	vil. la romana	Hab. 6 ^{XX}	360	8VR-360		
Nº INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA	OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO	
1	Sigillata ndgiplic	Drag. 37	1 Vora	Decorada	1		
2	Àtina		1 Informe	.j			
3	Parab fines		1 Nauva		3		
4	Bolita d'argila		1				
5 i 6	Clava		2 Vores				
7	"		6 Informes				
8	Aplicana de cuina		1 Carena de base				
9	Lucente		1 Informe				
10 a 12	Comuna oxidada		3 Vores		10, 11, 12		
13 i 14	" "		2 Bases		13		
15 i 16	" "		2 Nauses				
17	Gollera reduida	Institució Hayes 196	1 Vora		17		
18	" "		1 Nauva				
19	" "		8 Informes				
20	Comuna oxidada		40 Informes				
21 a 25	Ànfora		5 clavis		21, 22, 24		
26 a 28	"		3 Nauses		26		
29	"		107 Informes				
30 a 36	Vidriada		7 Vores				
37 i 38	"		2 Bases		37		
39 i 40	"		2 Nauses				
41	"		1 Vora i imici nauves		41		
42	"		23 Informes				
43	Ànfora acanalada		5 Informes				
44	Vidre		1		44		
45	Rodada		3 Informes				
46	Comuna oxidada espatilada		3 Informes				
47	Fragment de punxo		1		47		
48	Oros		48				
49	Fauna malacològica		10				
50	Claus de ferro		3				
51	Teules		9 Informes				

LLOC ROSES	ANY 1984	JACIMENT Villa romana	NUM. Hab. G XX	360	8VR-360-1
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Vora de ngillata nudgalica			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

∅ 26'6 cms



Decoració - Δ 2'8 cms per sota de la vora

Angula de color rosat, dura
uniforme i ben depurada
Vernís mano - vernells, mate,
ben conservat, de bona
qualitat i ben adherit
Decoració.

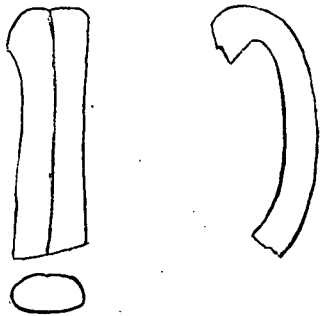
2'8 cms
a sota →
la vora



LLOC ROSES	ANY 1984	JACIMENT Vila romana	Hub. <u>GXX</u>	360	8VR-360-3
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPIUS D' OBJECTE. Nansa comuna oxidada pintada			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



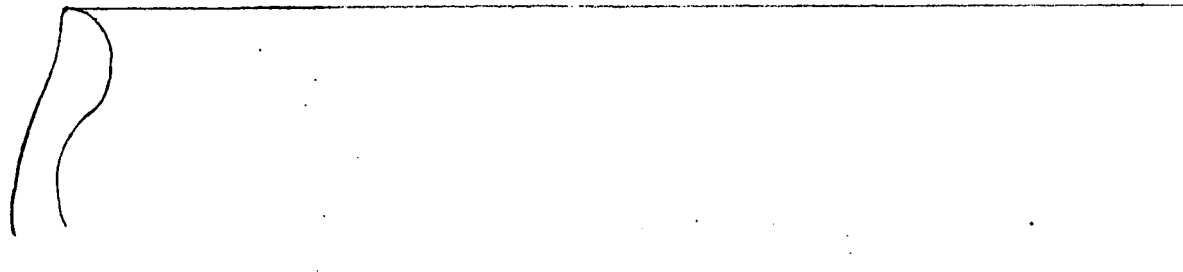
Angula de color beige clar farinosa
i ratllable.
Te una mica de pintura de
color maró clar - taronja, molt
mal conservada

LLOC ROSES	ANY 1984	JACIMENT Villa romana	AREA Hab. GXX	ELEMENT 360	Nº. INVENTARI 8VR-360-10
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA-ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Vora de comuna oxidada			CRONOLOGIA.OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

∅ 29'6 mm



Argila marrona, dura, uniforme i ben depurada

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1.984	Vila romana	Hab. G XX	360	8VR-360-11

OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.

FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.

CRONOLOGIA, ESTRAT.

TIPUS D' OBJECTE. Vara de comuna oxidada

CRONOLOGIA.OBJECTE:

FORMA.

BIBLIOGRAFIA.

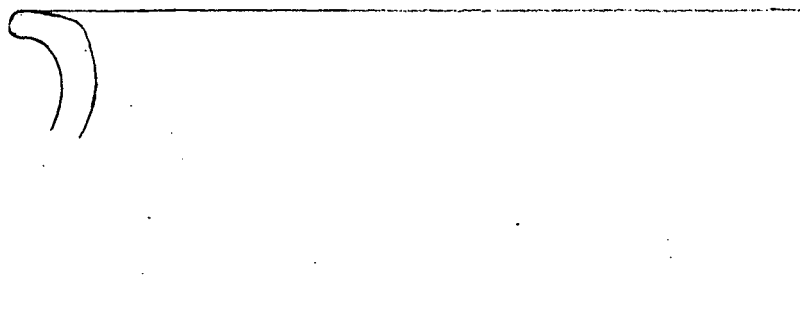
PARAL. LELS.

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

∅ 20'8 mm

∅ 210 mm



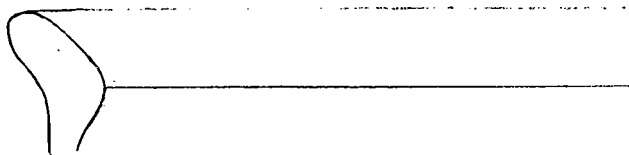
Angula faronjosa, amb desgreixant de petits punts negres visibles, dura, uniforme i ben depurada.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	Villa romana	Hab. G XX	360	8VR-360-12
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA: ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Vora com una oxidada			CRONOLOGIA: OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

∅ No precisable



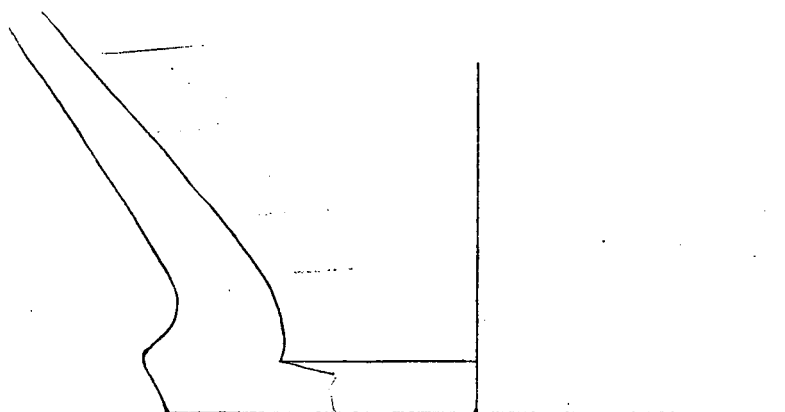
Argila rotada amb desgreixant de sorra fina,
dura, uniforme i força ben de purada

EL·LOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	Villa romana	Hab. 6 XX	360	8VR-360-13
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA: ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Base de columna oxidada			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

$\phi = 8'2 \text{ cm}$



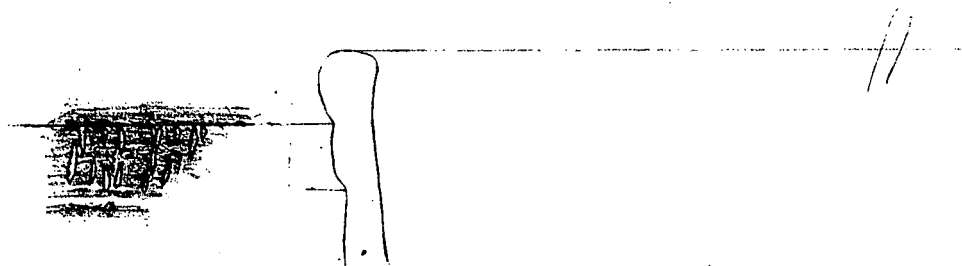
Angla vermellosa amb puntets blancs del desgaixant,
dura uniforme i ben depurada
Encara que no es veuen restes de viduat, sembla una
base moderna
Marques de form a la cara interna

LLOC ROSES	ANY 1.984	JACIMENT Vil·la romana	AREA Hab. G XX	ELEMENT 372	Nº. INVENTARI 8VR-372-3
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Vora de clara A			CRONOLOGIA. OBJECTE: 100 - 160		
FORMA. Lan. 2a Hays 9A					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

∅ No measurable



Decoració: Dues motlles i
banda central

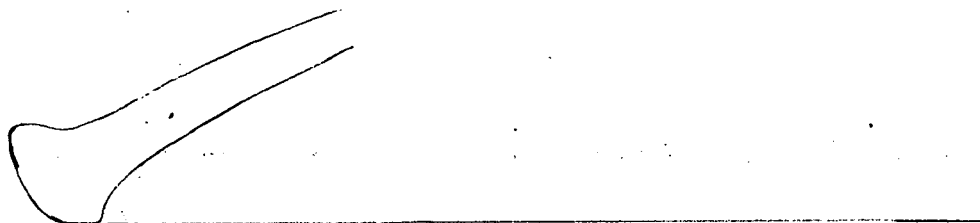
Argila faronjosa, dura, laminada
i ben depurada
Vermis marró-faronja, de bona qualitat,
ben conservat i ben adherit, que fa
bombollets.

LLOC ROSES	ANY 1.984	JACIMENT Villa romana	AREA Hab G XX	ELEMENT 372	Nº. INVENTARI 8VR-372-5
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Vora-tapadora fumada			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

Ø 244 mm.



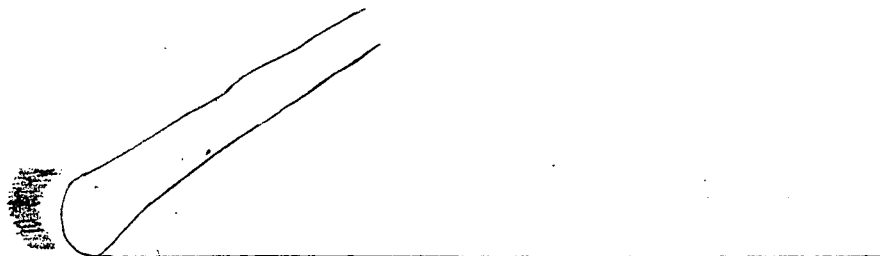
Argila rosada, dura, laminada, amb desgreixant molt fi. Ben depurada.
Restes de vernís taronjós a la cara externa.
Slavi exterior marró fosc.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	Vil·la romana	Hab. G XX	372	8VR-372-6
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Vora fumada			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. Hayes 196					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

Ø 208 mm.



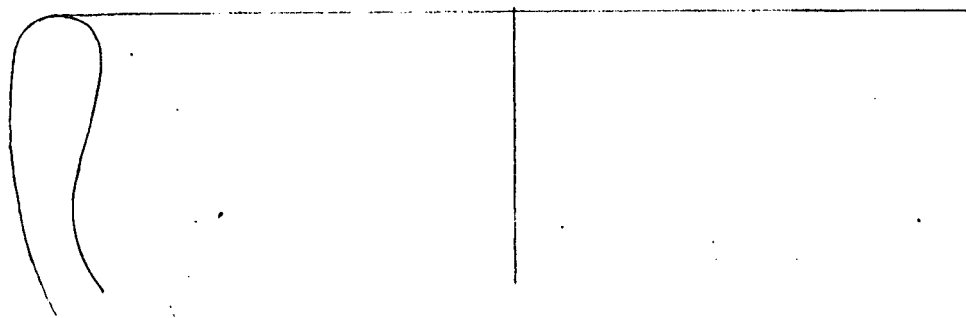
Argila rosada, laminada, dura i ben depurada
Lavi extern ennegrit.

EL·LOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N.º. INVENTARI
ROSÉS	1.984	Villa romana	Hab. G XX	372	8VR-372-12
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Vora comuna oxidada			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

Ø 12 cms



Argila massonosa, dura, uniforme i ben depurada.
Eugalla de color beige clar a les superfícies exteriors

LLOC ROSES	ANY 1.984	JACIMENT Vil. la romana	AREA Hab. G XX	ELEMENT 372	Nº. INVENTARI 8VR-372-21
---------------	--------------	----------------------------	-------------------	----------------	-----------------------------

OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.

FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.	CRONOLOGIA. ESTRAT.
----------------------------	---------------------

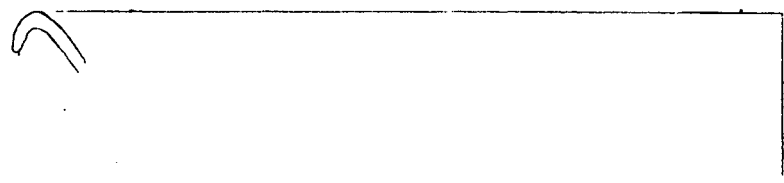
TIPUS D' OBJECTE. <i>Vora de vidre</i>	CRONOLOGIA. OBJECTE:
FORMA.	

BIBLIOGRAFIA.

PARAL. LEIS.

DESCRIPCIO.
DIBUIX. FOTO.

$\emptyset = 19'6 \text{ mm}$



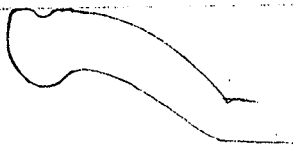
Vidre blanc brillant, amb patina

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
ROSES	1984	Vil·la romana	Hab. G. XX	373	8VR-373		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
1	Grisa eumpritana		3	Infornes			
2	Caupamiana		1	Infornes			
3	Sigillata sudgíl·lica		1	Infornes			
4	" "		1	Infornes	Decorat		
5	" "		1	Vora			
6 a 10	Clara		5	Vores		7-8-9	
11	"		1	Base			
13	"		13	Infornes			
14 a 16	Lucenta		3	Vores			
17	"		1	Vora	Decorada	"	
18	Plàntria		1	Nansa			
19	"		1	Base			
20	Grallera reduïda		1	Vora			
21	" "		10	Infornes			
22 a 25	Comuna oxidada		4	Vores			
26 i 27	" "		2	Bases			
28 a 30	" "		3	Nanses			
31	" "		27	Infornes			
32	Grallera oxidada		20	Infornes			
33	" "		1	Vora			
34	Grisa comuna		6	Infornes			
35	Infornes acanalada		18	Infornes			
36	Acanalada paleocristiana		8	Infornes			
37 a 41	Infornes		5	Clavis			39-40-41
42	"		1	Nansa			
43 i 44	"		2	Pivots			
45	"		2	Fitxes?			
46	"		82	Infornes			
47	Ceràmica ibèrica?		4	Infornes			
48	Ceràmica rotada		8				
49	Orno		162				
50	Fauna malcològica		55				
51	Taules		8				
52	Vidres		8	Infornes			
53	Excòria		2				
54	Pedra volcànica		1				
55	Clau de ferro		1				

LLOC ROSES	ANY 1984	JACIMENT UR. LA	AREA G. XX	ELEMENT 373	Nº. INVENTARI RUR-273-8
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT. 3	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Box de T.S. Clarc D.</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE: 360-470	
FORMA. <i>Hayes 67</i>					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	villa	G X X.	373	80R-373-39.
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>dufan.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.
DIBUIX. FOTO.



Arrela roja, desgranada de arena gruesa. Sin engobe o al menos engobe sumamente diluido.

LLOC.	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosàs	1984	Villa	GXX...	373	8VA-373-40
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. a. fon.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



Postu rosada con puntas negras, alguno brillante.
 Enfase amarillo, evidente que ha saltado en casi toda
 la pieza.

LLOC.	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosès	1984	villa	G-XX...	373	8UR-373-41

OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.

FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.

CRONOLOGIA. ESTRAT.

TIPUS D' OBJECTE. *anpan.*

CRONOLOGIA. OBJECTE:

FORMA.

BIBLIOGRAFIA.

PARAL. LELS.

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



Postu rojira - Fajoba en ambas cam. diluido color beige

LLOC. ROSES	ANY 1984	JACIMENT VICUS	AREA HOB. XX...	ELEMENT 373	Nº. INVENTARI 8UR-373-7
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.
DIBUIX. FOTO.

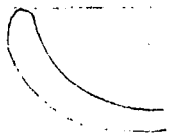


el lloci extens en lo turcat

LLOC. ROSES	ANY 1984	JACIMENT UIL·LS	AREA HAB. XX...	ELEMENT 373	Nº. INVENTARI 8UR-373-9
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>leuc de T. S. Clerc A</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

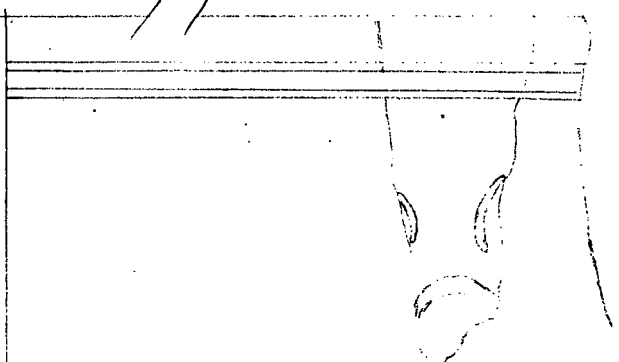


LLOC ROSES	ANY 1984	JACIMENT VICÇA	AREA G. XX	ELEMENT 373	N.º. INVENTARI 8VR - 373 - 17
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>LUCENTE</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS. IGUAL A LA FORMA PUBLICADA PER E. CRUANYAS EN ST. FELIU DE GUARDS					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

$\varnothing = ?$



BORDO A CERAMICA LUCENTE DE PASTA BUIB
 AMARILLENTO MUY FINA. EN EL INTERIOR DE
 BARNIZ HACE PEARLAS NARANJA CLARO Y CASI
 NEGRO, EN ESPESOR EL BARNIZ EXTERIOR ESTA
 MUY USADO POR LO QUE ADQUIERE TONOS OSCUROS.
 PRESENTA EN LA CARA EXTERIOR RECONOCION
 A LA BARBOTINA.

LLOC ROSES	ANY 1984	JACIMENT Vila romana	AREA Hab. G. XX	ELEMENT 375	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ 8VR-375		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
1	Campaniana		1	Vora			
2	"		3	Informes			
3	Sigillats sudgal·lics		3	Informes			
4	Parats fins		1	Informe			
5 a 10	Clara		6	Vores i Base		5-6-7-10	
11	"		16	Informes			
12	"		1	Base		12	
13	"		1	Decorada	a la base interna		
14	"		1	llistell		14	
15	Vora amoblada	Hayas 197	1	Vora		15	
16	" "		1	Informe			
17	Lucent		1	Vora		17	
18	"		1	Base		18	
19	"		4	Informes			
20	Estampillada paleocristiana		2	Informes			
21	Grisa paleocristiana		2	Informes			
22 a 25	Comuna oxidada		4	Vores		23	
26 i 27	" "		2	Bases		26-27	
28 i 29	" "		2	Nauses			
30	" "		56	Informes			
31	" "		1	Vora		31	
32 a 38	Grallera reduïda		7	Vores		32-36-37	
39	" "		1	Base		39	
40	" "		16	Informes			
41 i 42	" "		2	Vores		41	
43	Grallera oxidada		1	Vora		43	
44	" "		6	Informes			
45 a 50	Ànfora		6	llavis		46-50	
51 a 55	"		5	Nauses			
56 i 57	Ànfora de boca plana		2	llavis		56	
58 a 64	Comuna oxidada		7	Vores		58-60-63	
65	" "		1	Base			
66	" "		1	Nauses			
67	Ànfora pinnica		1	llavi		67	
68	Ànfora arauilada		30	Informes			
69 i 70	Pivots		2			70	
71 i 72	Grisa comuna		2	Vores			
73	" "		1	Informe			
74	" "		1	Base		74	
75	Vidriada		13	Informes			

LLOC: ROSES	ANY 1984	JACIMENT Vil·la romana	AREA Hab. G XX	ELEMENT 375	Nº. INVENTARI 8VR-375-23
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Vota comuna oxidada</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

\varnothing 8'8 cm



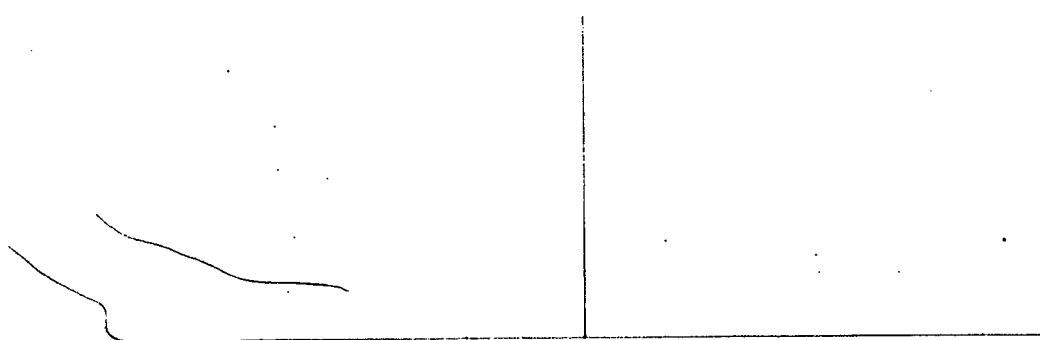
Argila marró amb desgreixant de sorra fina, dura, força uniforme i força ben depurada. La pasta per la cara interna i externa de la peça, es marró foc-negre

LLOC ROSES	ANY 1984	JACIMENT Vil·la romana	AREA Hab. G XX	ELEMENT 375	Nº. INVENTARI 8VR-375-26
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA:ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Base comuna oxidada			CRONOLOGIA.OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX.FOTO.

Ø 12,2 cm



Argila marró-farosa, dura, laminada i força ben depurada
 Marques de torn a la cara interna

LLOC ROSES	ANY 1. 984	JACIMENT Villa romana	AREA Hab. G XX	ELEMENT 375	Nº. INVENTARI 8VR-375-27
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA: ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Base comuna oxidada			CRONOLOGIA: OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

$\phi = 5'8 \text{ cm}$



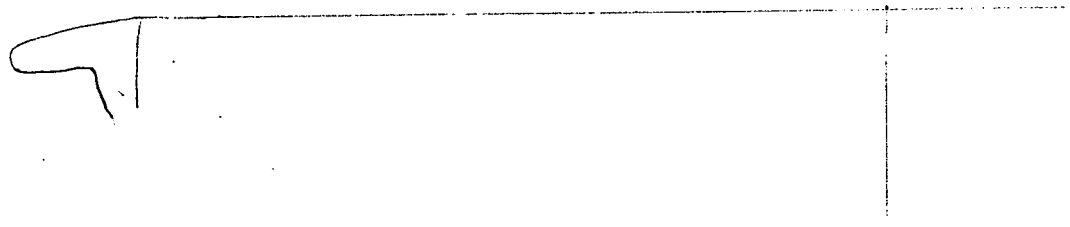
Angula rosada, dura força uniforme i força ben depurada

LLOC ROSES	ANY 1984	JACIMENT Villa romana	AREA Hab. G XX	ELEMENT 375	Nº. INVENTARI 8VR-375-31
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Vera comma oxidada</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

Ø 20 mm



Argila marró, dura, uniforme i ben depurada

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	Vil·la romana	Hab. GXX	375	8VR-375-46

OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.

FIABILITAT ESTRATIGRAFICA. CRONOLOGIA. ESTRAT.

TIPUS D' OBJECTE. *llavi d'amfora* CRONOLOGIA. OBJECTE:
FORMA.

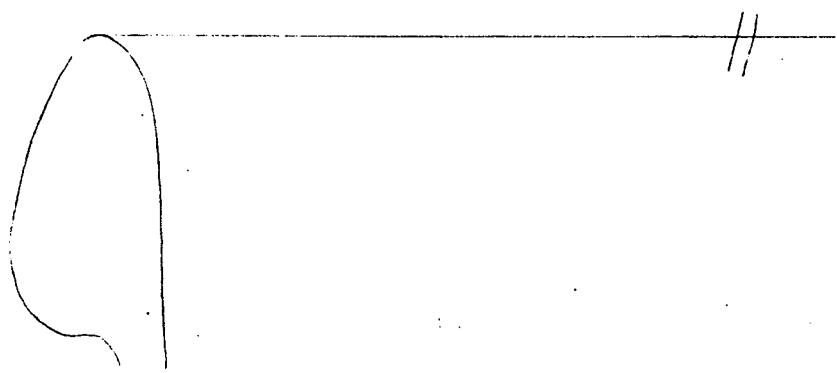
BIBLIOGRAFIA.

PARAL·LELS.

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

∅ No precisable



*Argila de color marró-taronja, dura, uniforme i
ben depurada, amb desgreixant de terra molt fina*

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	VIL·LA	HAB. XX	377	8UR-377-8
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Base de T. S. clara.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

*Base de color gris fosc que cap a les superfícies
exteriors té un a vermell.*

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	UIL-LA	HAB. XX	374	80R-374-5
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. FORMA.				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

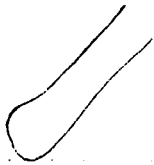


LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	UIL·LA	HAB. XX	377	8UR-377-9
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Tapadora de cera fumada</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. 196 HAYES.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

Ø 162 mm.

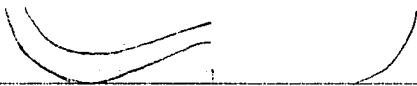


Parte de color vermell - taronjat, no molt compacta i d'un caràcter porós. Es veuen petits puntets de serra. El fumet de la cera ha desaparegut, però encara és perceptible.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	VIL·LA	H/20. XX	377	8UR-377-21
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Base de cerde</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	UIL·LA	HAB. XX	374	8UR-377-11
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ÈSTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Boro de lucente.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. 1/3 can. B.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



La peça està picada i trencada per la cara exterior i per això no conserva gens del vernís, en canvi a l'interior hi és tot.
probablement l'ornamentació està esquinçada.

LLOC ROSES	ANY 1984	JACIMENT Vil. la romana	AREA Hab. G. XX	ELEMENT 378	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ 8VR-378			
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE		FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
1 a 4	Campaniana			4	Vores		4	
5	"			2	Infornes			
6	Àtica			1	Informe			
7	Parets fines			2	Infornes			
8	Grisa empuntada			1	Vora			
9	" "			1	Nansa			
10	" "			3	Infornes			
11	Sigillata cretina			1	Informe			
12 a 14	Sigillata sudgàlica			3	Vores			
15	" "			8	Infornes			
16	" "			3	Infornes	Decorats	16	
17	Clara			1	Vora		17	
18	"			8	Infornes			
19 a 21	"			3	Bases		19	
22	Àfricana de cuina		Hayes 196	1	Vora tapadora			
23 a 25	Pàtina cendrosa		Hayes 197	3	Vores		23	
26	" "			11	Infornes		26	
27 i 28	Parets fines			2	Bases			
29	" "			1	Informe decorat			
30	Llanta			1	Part superior			
31	"			1	Base			
32	"			1	Informe			
33	Grisa comuna			4	Infornes			
34	Grisa bolinada			1	Vora			
35 i 36	Àfricana de cuina			2	Vores tapadora		35	
37 a 43	Comuna oxidada			8	Vores		37-41	
44 i 45	" "			2	Nansa		45	
46	" "			79	Infornes			
47	Spallera oxidada			1	Vora			
48	" "			2	Infornes			
49	Spallera reduïda			6	Infornes			
50	Bufors			1	llari			
51	"			1	Pen		51	
52	"			50	Infornes			
53	Vidre			1	Informe			
54	Ossos			24				
55	Dents			7				
56	Mandíbula de peix			1				
57	Cargols de mar			38				
58	Cargols de terra			11				

LLOC. ROJES	ANY 1974	JACIMENT VIL·LA	AREA G·XX	ELEMENT 378	Nº. INVENTARI 8VR-378-19
----------------	-------------	--------------------	--------------	----------------	-----------------------------

OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.

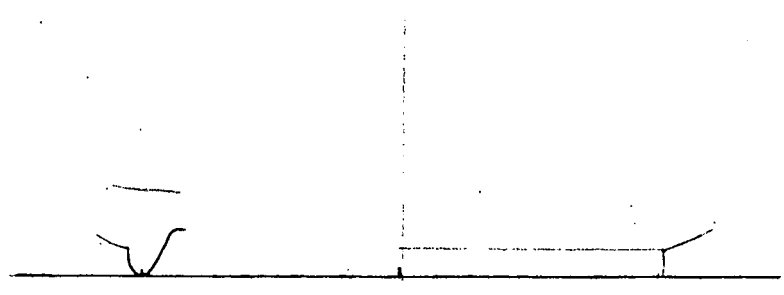
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.	CRONOLOGIA. ESTRAT.
----------------------------	---------------------

TIPUS D' OBJECTE. <i>Base ceràmica clara</i>	CRONOLOGIA. OBJECTE:
FORMA.	

BIBLIOGRAFIA.

PARAL. LELS.

DESCRIPCIO.
DIBUIX. FOTO.

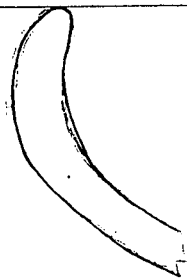


*Pasta anaranjada, poros y esparcidos puntos blancos, hay zonas de vacio (aire)
Barniz distribuido no uniformemente en la base, no llega al interior superior. De color naranja brillante.*

LLOC.	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROBES	1984	vlla	GXX	378	8UR-378-4
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Barra negra.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



Pasta roja clam. defurada.
Barra cubriente, espesa, brillante.

LLOC.	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosés	1984	villa	6XX..	378	80A-378-16
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

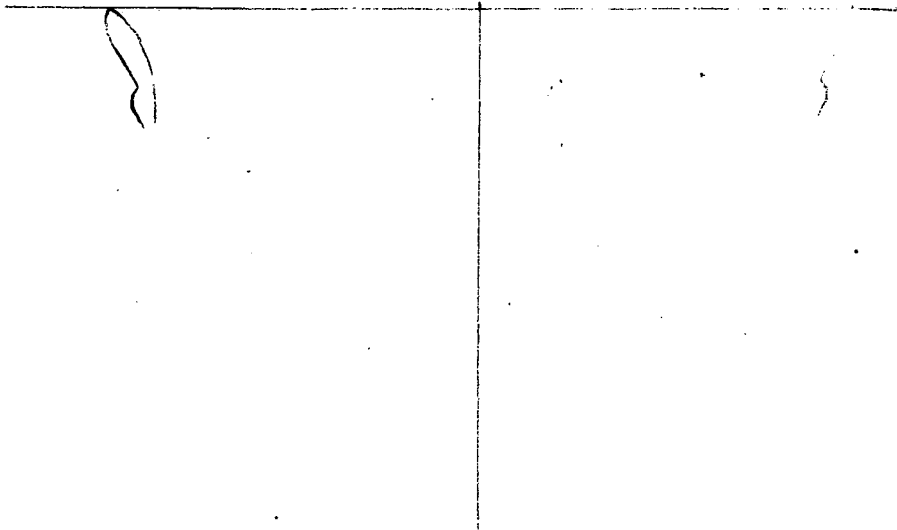
DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	UILLA	WAB.XX.	378	8UR-378-41
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>teixit de penets fins</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.
DIBUIX. FOTO.



*Desta cermetlora amb puntets de mica i petits gronets de sorre.
Per fer, i fins a la cara hi ha una petita regora, en alguns
punts curada. A veure bé des de fora els puntets de mica.*

LLOC ROSES	ANY 1.984	JACIMENT Vil. la romana	AREA Hab. G XX	ELEMENT 381	Nº. INVENTARI EVR-381-7A
---------------	--------------	----------------------------	-------------------	----------------	-----------------------------

OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.

FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.

CRONOLOGIA. ESTRAT.

TIPUS D' OBJECTE. *Nansa d'àmfora*

CRONOLOGIA. OBJECTE:

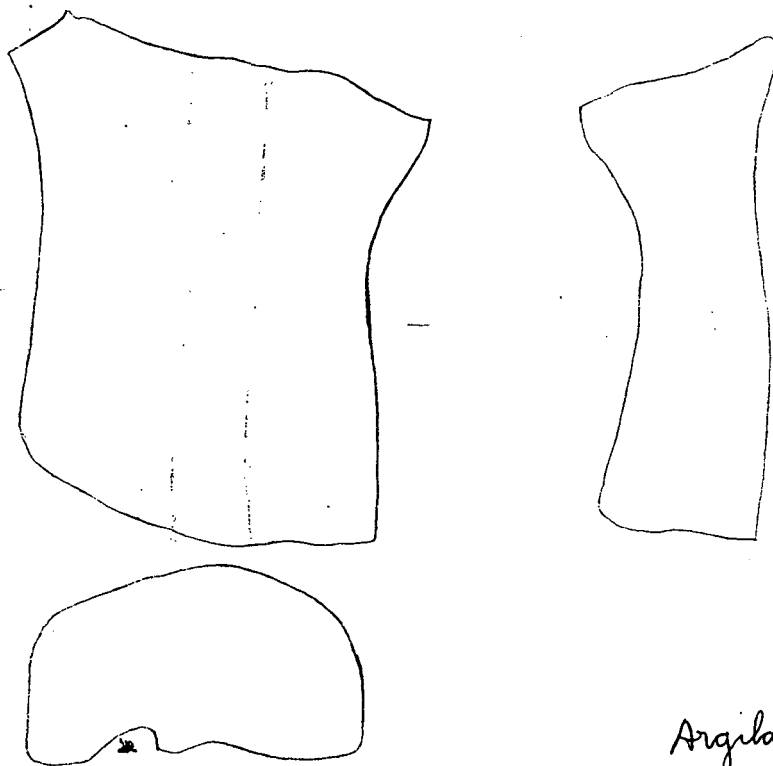
FORMA.

BIBLIOGRAFIA.

PARAL. LEIS.

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



*Argila rosada, dura, força uniforme i ben depurada
engalba beige clar a les superfícies externes*

LLOC:	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N ^o . INVENTARI
ROSES	1.984	Vil. la romana	Hab. G XX	381	8VR-381-10 A

OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.

FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.	CRONOLOGIA. ESTRAT.
----------------------------	---------------------

TIPUS D' OBJECTE. <i>Vora comuna oxidada</i>	CRONOLOGIA. OBJECTE:
FORMA.	

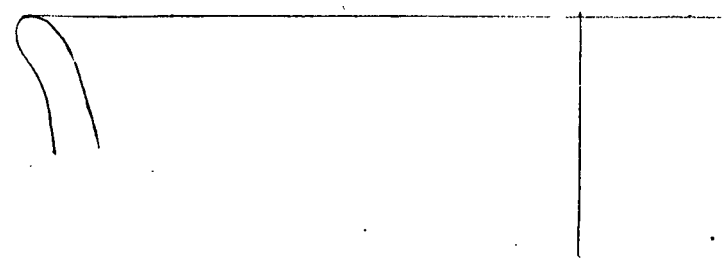
BIBLIOGRAFIA.

PARAL. LELS.

DESCRIPCIO.
DIBUIX. FOTO.

$\varnothing = 15'8 \text{ cms}$

$\varnothing 150 \text{ mm}$



Argila de color beige, dura, compacta, uniforme i ben depurada

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N ^o . INVENTARI
ROSES	1984	Vil. la romana	Hab. G XX	381	8VR-381-10B -10C

OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.

FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.

CRONOLOGIA. ESTRAT.

TIPUS D' OBJECTE. Vora comuna oxidada

CRONOLOGIA. OBJECTE:

FORMA.

BIBLIOGRAFIA.

PARAL. LELS.

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

∅: 18,3 mm



Argila vermella, dura, laminada i ben depurada
Exteriorment es molt llesa

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	UIL·LA	HAB. XX	383	8UR-383-1
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

Parta de color gris, fina, dura, compacta, depurada;
per les cares exteriors és de color gris més fosc i es veuen
molt les marques del torn.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	UIL·LA	HAB. XX	383	8UR-383-3
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Uroc de T. S. Clara</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE: <i>470-540</i>		
FORMA. <i>Clay: 93</i>					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					
DESCRIPCIO.					
DIBUIX. FOTO.					

Pasta de color vermellós, ni molt dura ni molt compacta,
 i d'un caràcter sònc i porós. Es veuen puntets de zona a
 la part que a la vegada riquen el vermú exterior.
 El vermú es de color vermell - ataronjat, no és brillant, i poc espès.
 Només es troba per la part interior, i exterior fins al llavi.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	VILLA	HAB XX	993	8UR-383-12
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA, ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Zona de campaniana.			CRONOLOGIA, OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

∅ no precisable

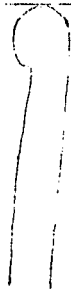
11

Parta de color veip, fina, depurada, dura, compacta;
el vernís està molt fet malbé, només es conserva en alguns punts.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	UIL·LA	HAB. XX	383	8UR-383-16
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>teua de ceràmica comuna.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



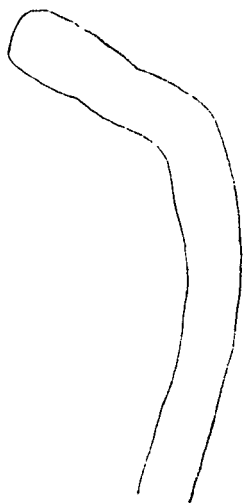
*Pasta de color verd-rosat, dura, compacta, fina
forja depurada, amb granets de serena i puntets de
mica. Per la cara exterior s'observa un acanalat
encara que està molt gortat.*

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	VIL·LA	HAB. XX	383	8 UR- 383- 17
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Teua de ceràmica comuna.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

agut radi no es veu

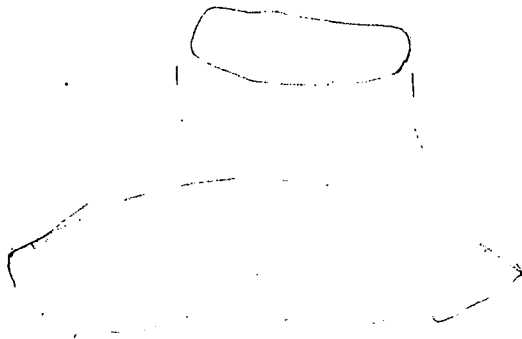


Pasta de color vermell - ataronjat que es tintant a veip cap a la superfície. La pasta es força fina, dura, compacta i depurada, amb petits granets de serra com a desguisant o impureses de la matèria argila. Per les cares exteriors es de color veip i per dins sembla opatellada. El radi no es exacte; veure darrere. No es possible treure-lo del gruix que es el més representatiu.

EL·LOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N.º. INVENTARI
ROSES	1984	VIL·LA	HAB. XX	384	8UR-384-20
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>bec de ceràmica comuna.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

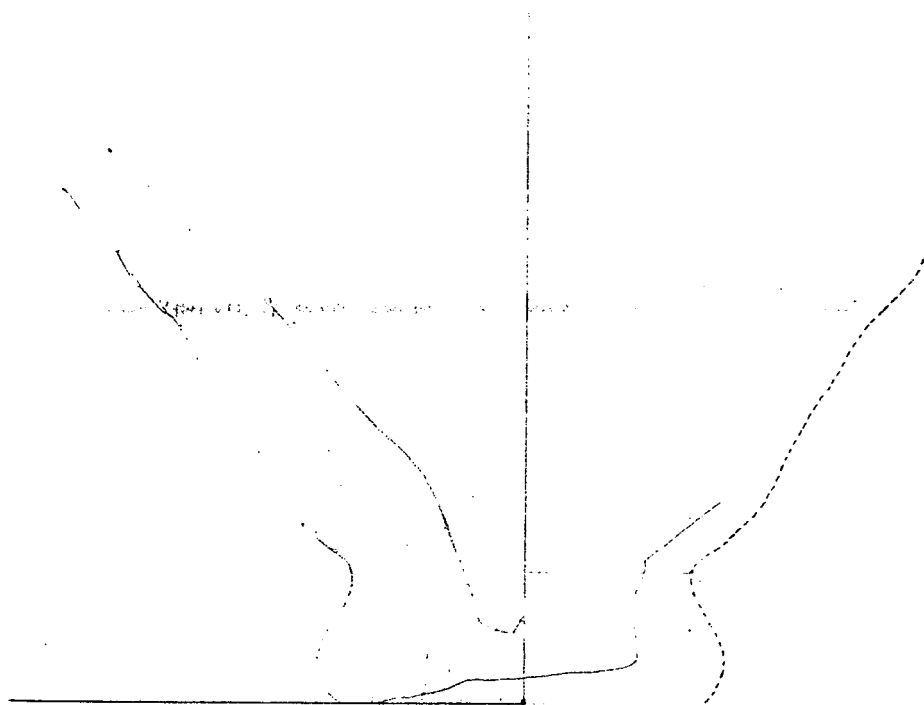


Pasta de color vermell-rojat, bastant grollera,
 no compacta i no massa depurada, amb
 petits grans de quars com a desengreixant.
 En dins sembla que hi ha una mica d'orgallat.
 A veure de la massa està curada.
 Potser també una mica de grollera oxidada.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N ^o . INVENTARI
ROSES	1984	VIL·LA	HAB. XX	384	8UR-384-20.
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Piuet d'àmfora.</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



Parte de color vermell fosc, bastant gruella i amb moltes impureses (s'observen petits granets de xerxa i calç). Per dins i en algunes zones de la cara exterior la peça es negra (on pot semblar degut al foc però també es poten efectes de la cocció). El fragment està molt rodet, per això es pot la reconstrucció e pentats.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N.º. INVENTARI
ROSES	1984	VIL·LA	HIST. XX	384	8UR-384-24
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Uera de ceràmica gris comuna.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

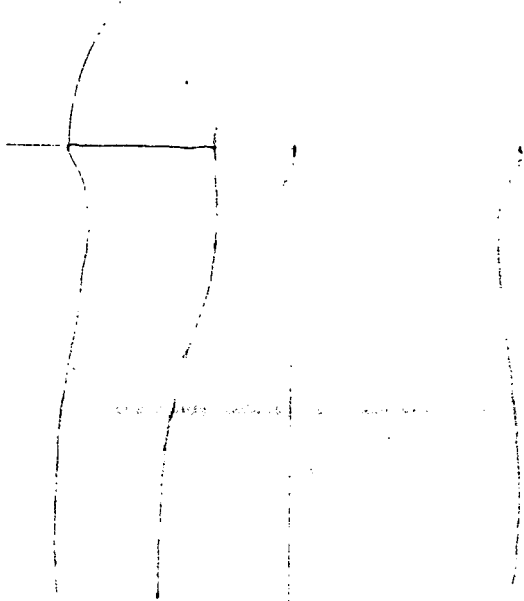
DIBUIX. FOTO.

Parta de color gris clar, bastant fina i depurada. Per la cara interior es de color gris més fosc.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1984	UILLÀ	HAIB.XX	384	8UR-384-31
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Fragment de tub ceràmica.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



*Parte ceràmica bastant fina i depurada.
 Per fer es veuen les ditades de la barbotina
 això pot demostrar que no es un fet a terra
 (petra a metllo?).*

162 5/3

CIUDADELA DE ROSES

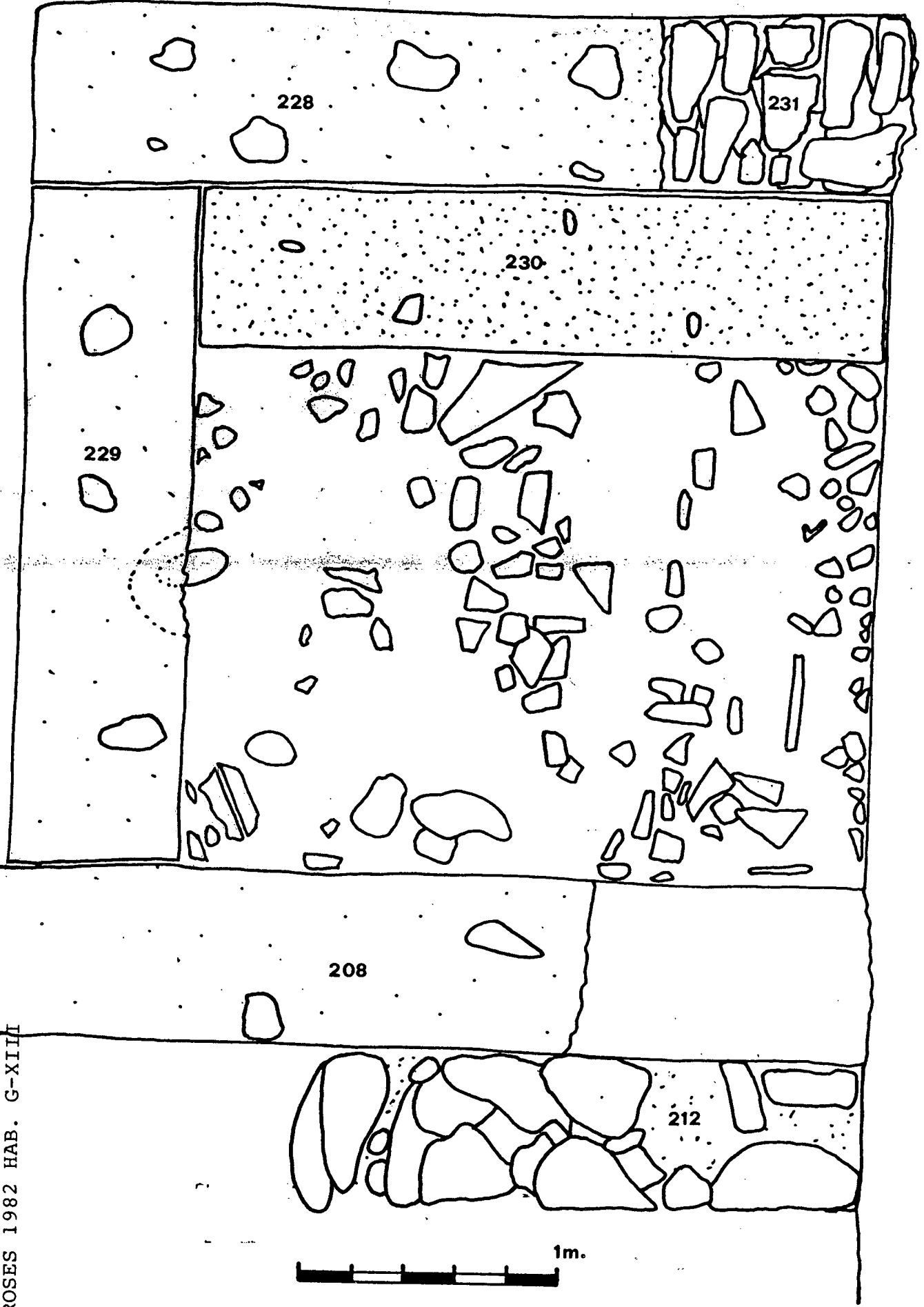
FACTORIA DE SALAZONES

MEMORIA DE EXCAVACION

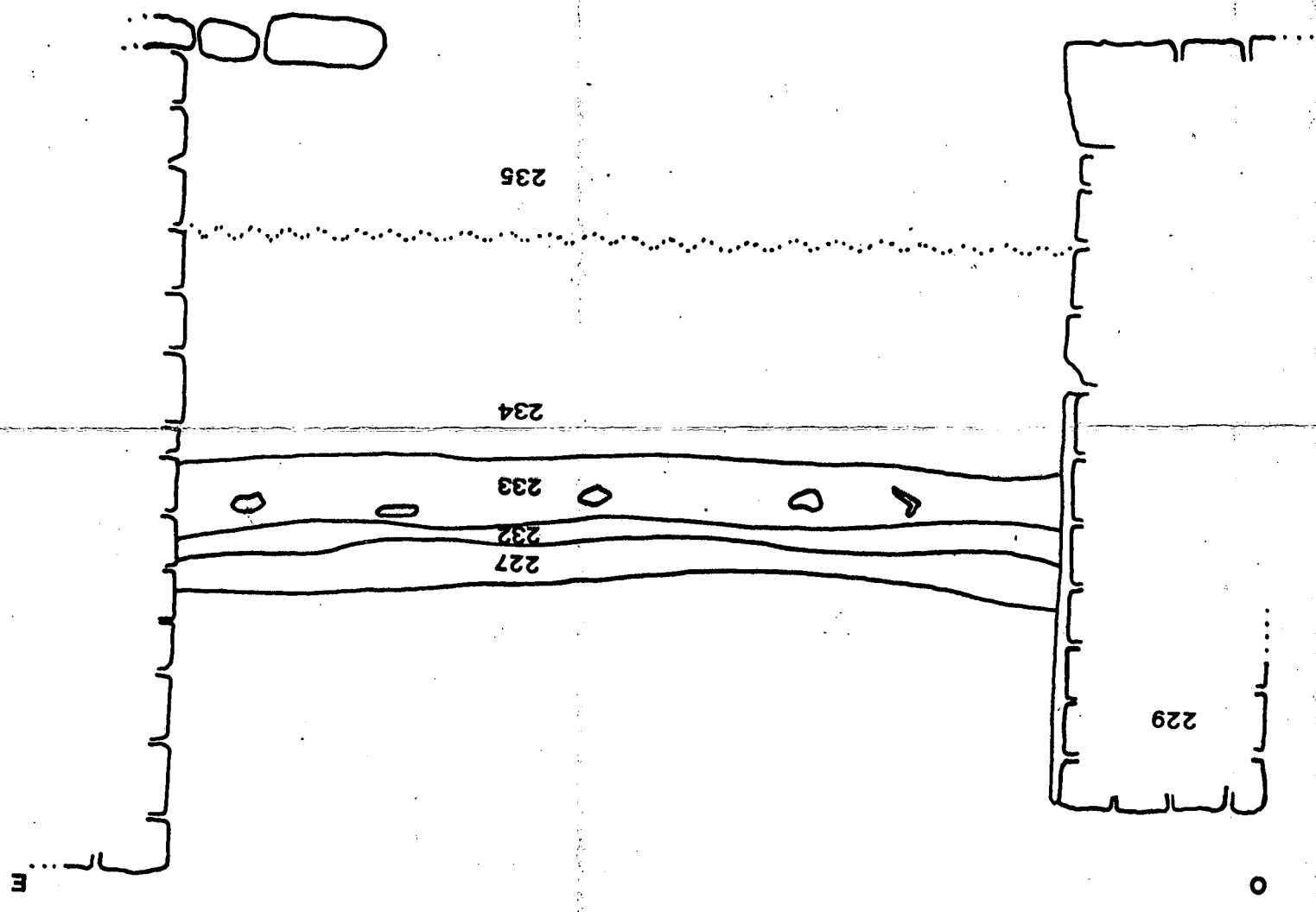
III

Girona, 1989

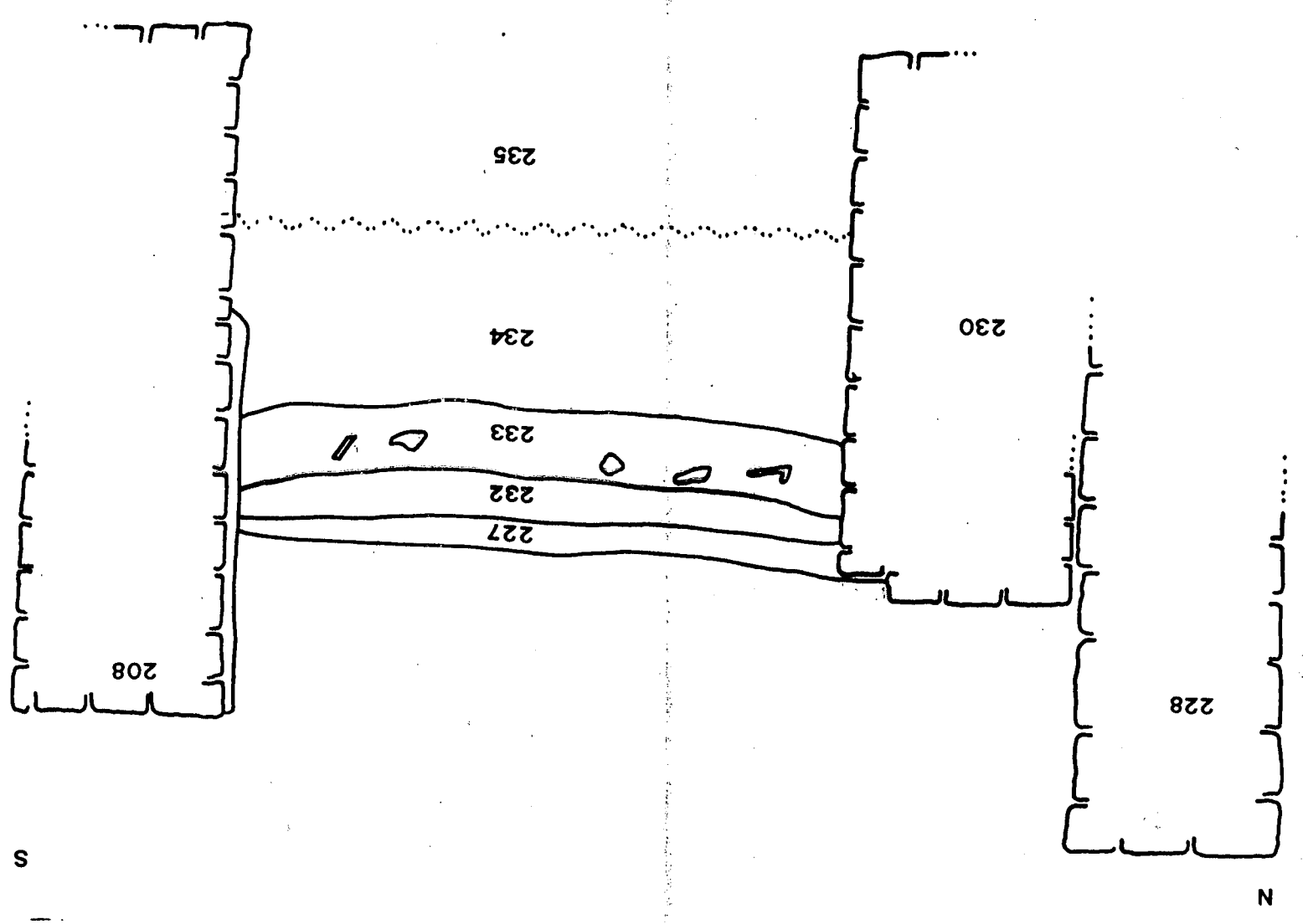
LA HABITACION G-XII.



ROSES 1982 HAB. G-XIII



ROSES 1982 HAB. G-XIII



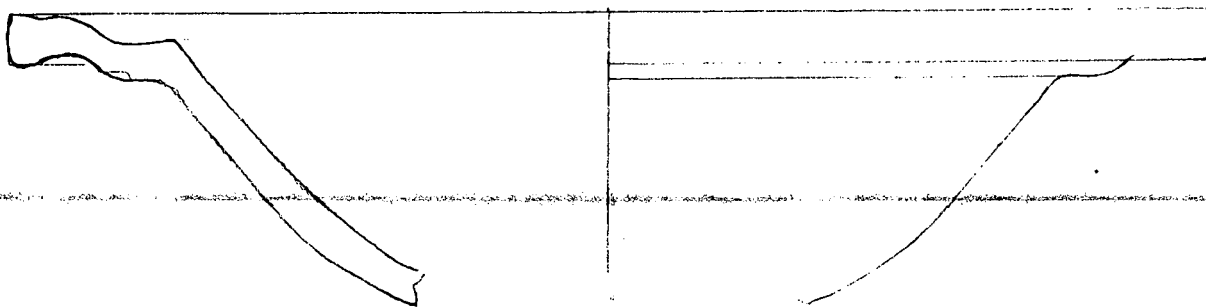
LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
ROSES	1982	VILLA	G-XIII	227	6VR		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
1	Barniz Negro		2	bases			
2	" "		6	s/f.			
3	Clara C		1	borde			
4	" A		1	borde			
5 al 8	" D		4	"		6-9-	
9	" D		1	base			
10	" C		5	s/f.			
11	Lucente		8	s/f.			
12	Africana de cocina		6	s/f.			
13	Lucerna		1	base			
14 al 16	Comin oxidada		3	bordes		15-	
17	" "		1	base		17	
18	" "		40	s/f.			
19	" ^{sandúvitx} reducida Fosca		3	bases s/f.			
20 al 24	Tosca reducida		5	bordes			
25 al 29	" "		5	bases			
30	" "		16	s/f.			
31	Anfora		1	labio		31	
32-33	"		2	ases			
34	"		67	s/f.			
35	" acanalada		1	s/f.			
36	Imbrex		1	s/f.			
37	Huesos		40				
38	Estuco		4				
39	Restos malacològics		13				
40	Hierros		2				
41	Moneda		1				
42	Vidrio		1	base			
43	"		2	s/f.			

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSPS	1982	VILLA	G-XIII	227	GUR-5
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA. <i>ninguna.</i>			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Clau D.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

2000 7500

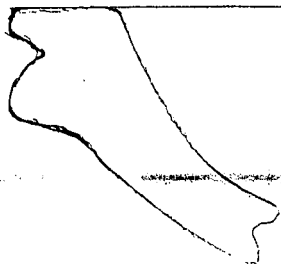


LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1982	VILLA	G-XIII	327	60R-15
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Comiu oxidada</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

60R.15 Comiu oxidada rosada



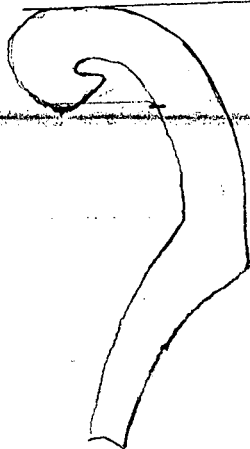
LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1992	VILLA	G-XIII	i 227 2 232	GUR-19 GUR-22 GUR-180
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Comin oxidada</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

Ø 274

GUR-19 }
GUR-22 } *ma. tim. msa.*
GUR-180 } *Oxidada pata fogu*



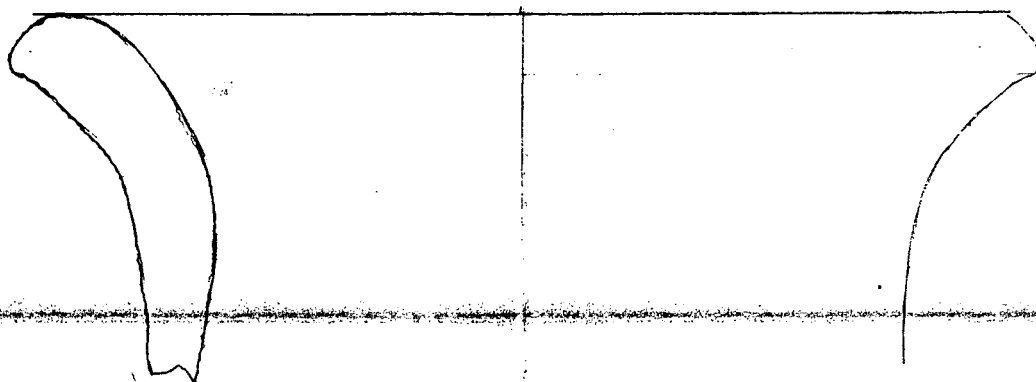
Revisar numeraco'
19, 22 - element 227
180 - " 232

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1982	VILLA	G-XIII	227	GUR-31
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA. <i>ninguna.</i>			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Anfora</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

GUR-31



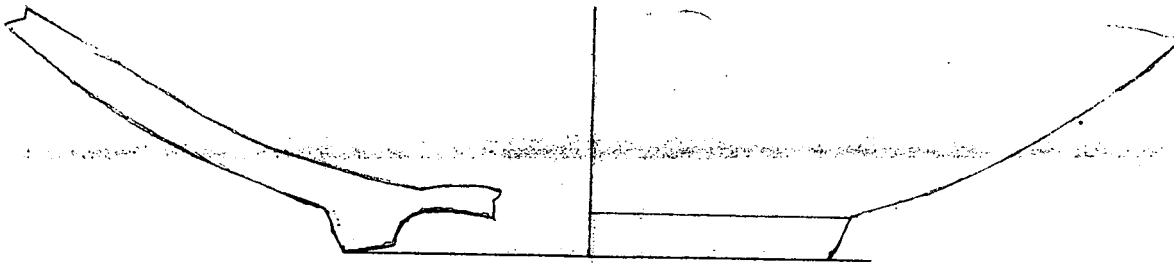
LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
ROSES	1982	VILLA	G-XIII	232	GUR		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
44	Barniz Negro		1	pie			
45 al 46bis	"		3	bordes			
47	"			s/p.		47	
48 al 49	T.S. Ludgalica.		2				
50 al 56 bis	Lucenta		8				55-7-3-2 50
57	"		28	s/p.			
58	Clara B			s/p.			
59	Lucerna			s/p.			
60	Bufo		411	s/p.			
61-62	Gns		2	areas			
63	"		1	fondo			
64-64bis	"		2	bordes			
65	"		17	s/p.			
66-67	Tasca reducida		2	areas			
68-103 bis	"		37	bordes			82-3-
104-110	"		10	bases			
111	"		97	s/p.			
112-150	Comin oxidada		39				
151	" "		214	s/p.			
152	Rojo interno		4	s/p.			
153	Patina cenicienta						153
155	Acanalada		30	s/p.			
156 154	Tapón de cerámica		1				
156-157	Bufo		8	pinde			156-
158-160	"		3	bordes			158-160
161-177	"		17	areas			169-
178	Comin		1	vertedero			
179-181	" grades varo		3	bordes			
182	Rodada						
183	Elementos constructius		17				
184	Clara D		140	s/p.			184-
185-232	"		47	bordes			191-4-185 200-
233-270	Honedus		38				
271	Clara D		1	fondo	decoracion a ruedecilla	271	
272	Comin		1	s/p.	hintada		
273-281	vidrio			bases			273-4-280
282-283	"		2	bordes			-283
284	"		1	cuello			
285	"		31	s/p.			
286	luzes		336				

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1982	VILLA	G-XII	232	EVA-50
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>lucente.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. <i>24/25 19 can</i>					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

6VA-50 JS lucente



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N ^o . INVENTARI
ROSES	1982	VILLA	G-XIII	232	60R-52
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Lucente</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA. <i>4/36 AM</i>					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

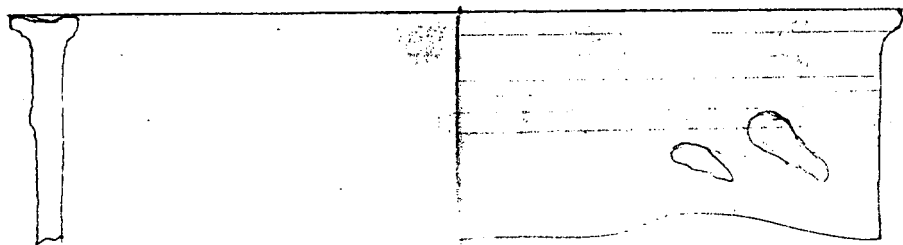
DIBUIX. FOTO.

60R-52 T lucente

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1982	VILLA	G-XIII	232	60A-53
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Lucante</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. ST. FOLIU DE GUIXOCES					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



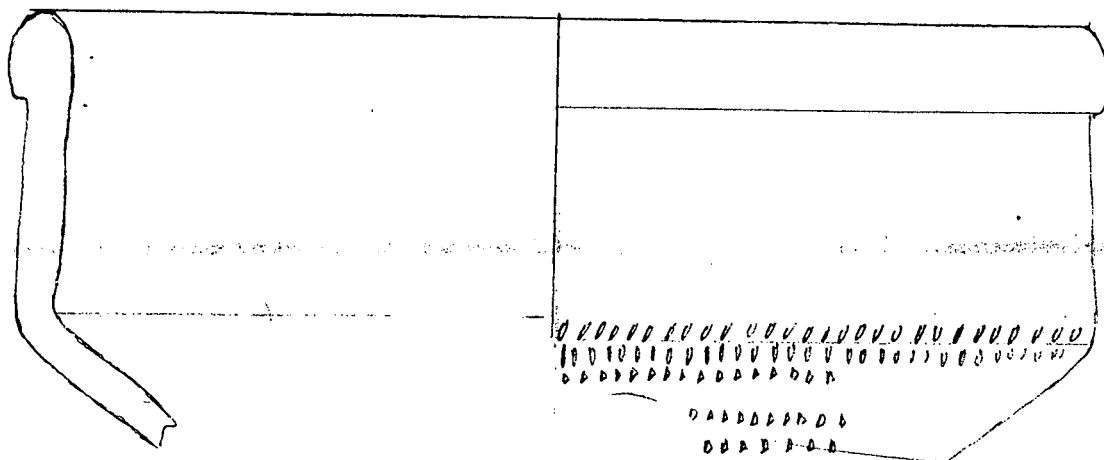
60A-53
 TS lucante
 amb decoració
 a la base inferior

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSAS	1982	VILLA	6-XIII	232	GUR-55 GUR-57
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Lucente</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. 1/3 LAM. B					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

GUR-55
GUR-57 TS lucente



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1992	VILLA	G-XIII	232	60R-153
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Patina cementada</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

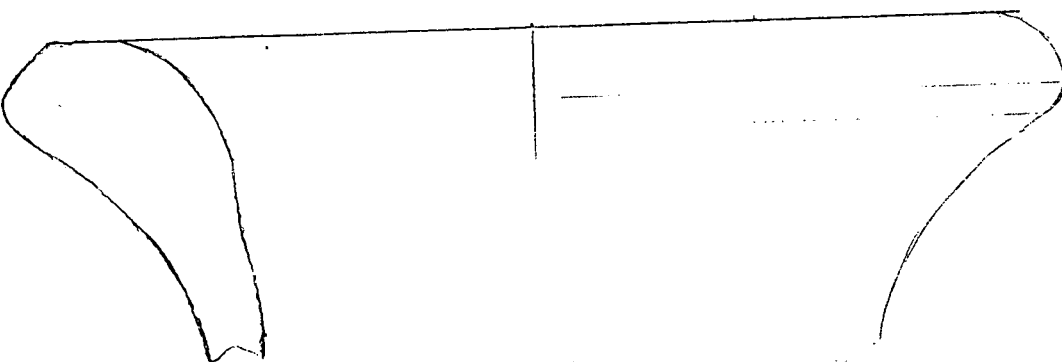
DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1982	VILLA	G-XIII	232	GUR-159
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Amfora.</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



GUR 159

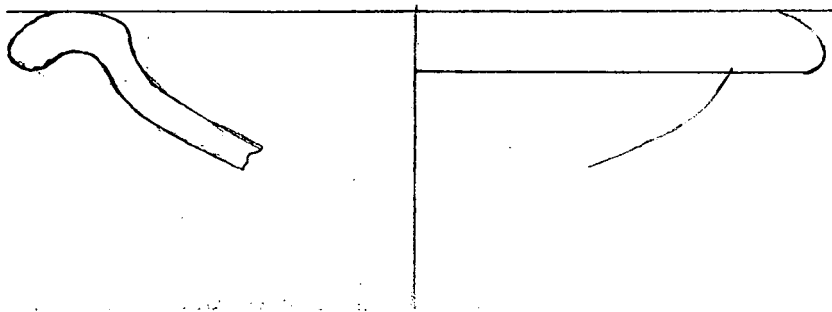
*Amfora. Pasta sor-d. Llen-
brentant compacte i amb algunes
grans de calç*

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
ROSES	1982	VILLA	G-XIII	233	GUR.		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
394-395	Barriç negre		2	bordes			
396	" "			s/p.			
397	T.S. Indgàlica		1	borde			
398-400	Lucence		3	borda			
401-402	"		2	fondes			
403	"		3	s/p.			
404-409	Clara Δ	106/4/36	5	bordes			404-407-
410	"		16	s/p.			
411	" (C)		16	s/p.			
412-421	Patina cenicienta		10	bordes			414-17-12 13-15-16
422	" "		19	s/p.			
423-423 bis	Gran vaso		2	bordes			Todos
424-430	" "		6	bases			
431-435	Común oxidada		5	bordes			431-432-
436	" "		1	asa			
437-438	" "		2	bases			
439-447	Tasca reducida		8	bordes			445
448-449	" "		2	asas			
450	" "		1	base			
451	" "		15	s/p.			
452	Común oxidada		259	s/p.			
453	rodada		108				
454-455	Gris amfuntane.		2	bordes			
456	" "		2	s/p.			
457	Común reducida		1	asa			
458	" "		17	s/p.			
459	" "		1	base			
460-461	Ànfora		2	bordes			
462-464	"		3	asas			
465-466	"		2	pirotes			
467	Mortera		1	s/p.			
468	Dolia		3	s/p.			
469	Ànfora		194	s/p.			
470	"		16	s/p.			acanalada
471	Tapón cermic		1				
472	Elementos construccions		32				
473	Clavos bronze		3				
474	Piemra de hiemo		1				
475-486	Monedas		12				
487	Aliso		28				

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosàs	1982	VILCA	6.XIII	233	6UR-402
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Clara A</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



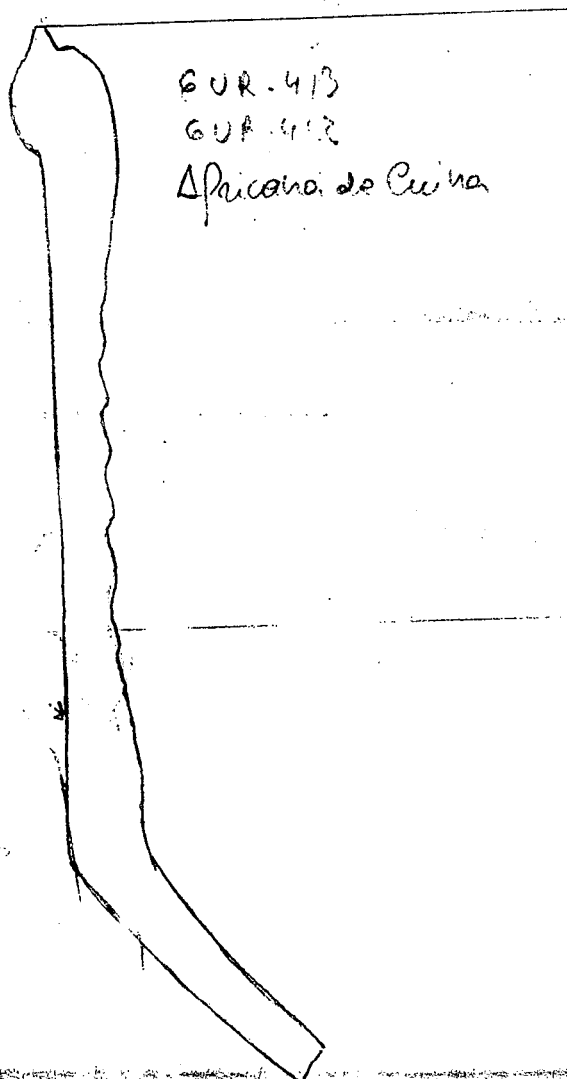
6UR-402

TSCA

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSAS	1982	VILLA	G-XIII	233	GUR-413 FUR-412
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA. <i>estrats de relleno</i>				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Patina cericenta</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

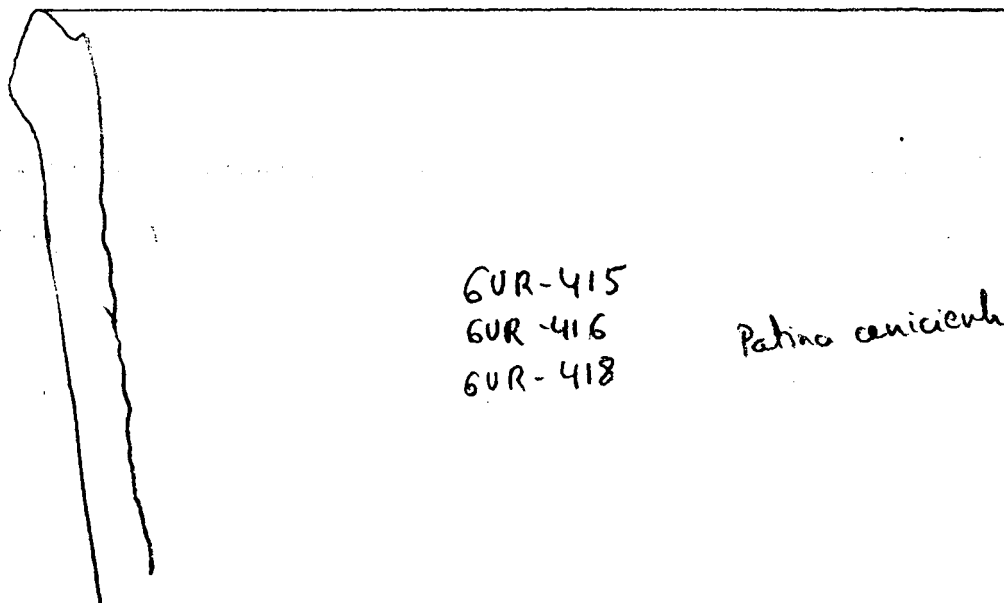
DIBUIX. FOTO.



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSAS	1982	VILLA	G-XIII	233	GUR-415 GUR-416 GUR-418
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA. <i>estrats de relleno</i>			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Patina canicienta</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. IELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



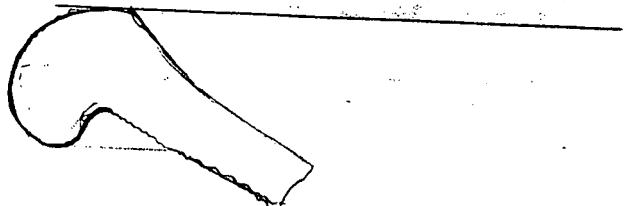
GUR-415
GUR-416
GUR-418

Patina canicienta.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSAS	1982	VIL·LA	G-XIII	233	6UR-414-417
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Africana de cuina.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

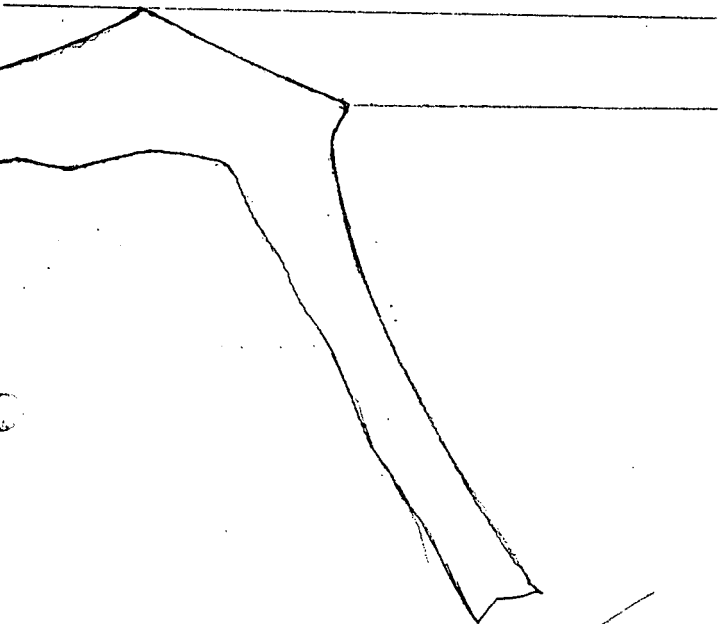


revisar nº inventario

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N ^o . INVENTARI
ROSAS	1982	VILLA	G-XII	233	GUR-423
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Gran vaso.</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



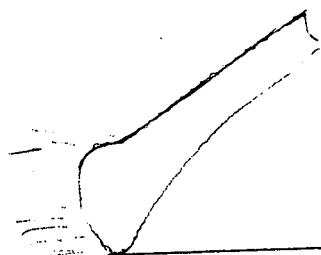
LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
ROSAS	1982	VILLA	6-XIII	234	6UR		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
310	Barniz negre		1	fondo	palmetas	310	
311	T.S. Indgalita		1	s/p.	x		
312	Barniz negre.		1	borde			
313-314	" "		2	bordes		314-313	
315-317 bis	Borde ahumado		4	"	x	Todos	
318	Patina canicient		1		x		
319-320	etora 100-100	100-	2	bordes	x	320-319	
321-324	Cocinq		4	bases	x		
325	"		9	s/p.	*		
326	Clav " A/c		1	baze	* rodada	326	
327-329	Grandes vasos		3	bordes		329-327	
330	"		1	asa			
331-338	"		8	bases		338-337 335-	
339	Mortero		1	baze		339	
340-348	Torra ^{comun} oxidada		9	bordes	340-347-340-		
349-351	" "		3	ases			
352-361	" "		10	fondos		353-	
362-363	Anfora		2	bordes		362	
364-371	"		8	ases			
372-373	"		2	pirotos			
374	comun oxidada		237	s/p.			
375	Anfora		300	s/p.			
376	"		1	s/p.	acanalada		
377	comun		1	fondo	concau		
378	Aguja huso		1		decorada		
379-381	Monedas		3				
382	vidrio		1	fondo			
383	"		8	s/p.			
384	Tesela		1				
385	Tapón cerámica		1				
386	Cerámica rodada						
387	Tepalcate		28				
388	Onis liscu		5	s/p.			
389	Espinas pescada		2				
390	Malacológicos		8				
391	huesos		160				
392	Dientes		14				
393	Clavo hierro		1				
393 bis	Asidero de asa en bronce		1		Cabeza de hombre barbudo	Diagrama	

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1982	VILLA	G-XIII	834	GUR-317 bis
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Borde ahumado</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

Ø 266 mm.



GUR-317 bis
Vor-fund

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI.
ROSES.	1982	VILLA	G-XIII	234	6UR-315 6UR-316 6UR-317
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Borde ahumado</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

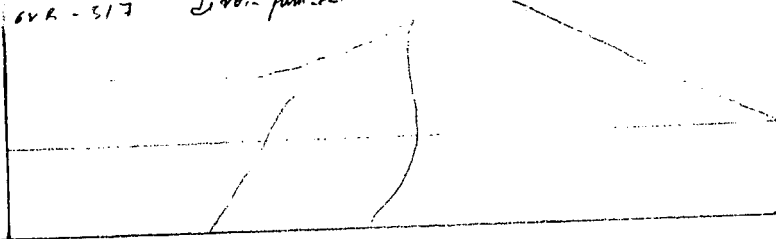
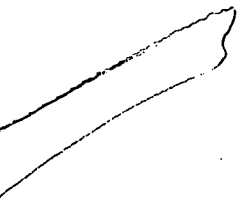
DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

Ø 204 mm.

6UR-314
6UR-316
6UR-317

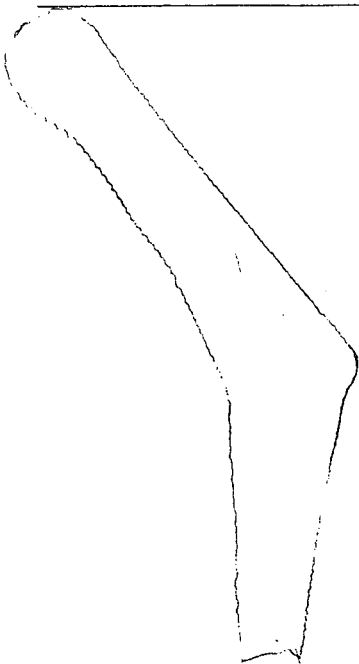
Imitació
de ceràmica



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1982	VILLA	6-XII	234	60R-329
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Grundes roses</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

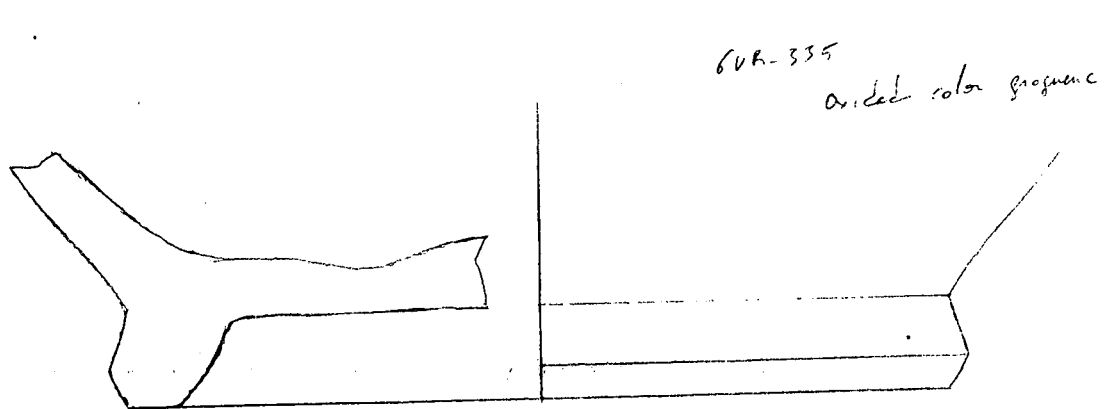
DIBUIX. FOTO.



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1982	VILLA	C-XIII	234	60A-335
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Gran vaso.</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ
Rosés	1982	VILLA	G-XIII	235	6UR.

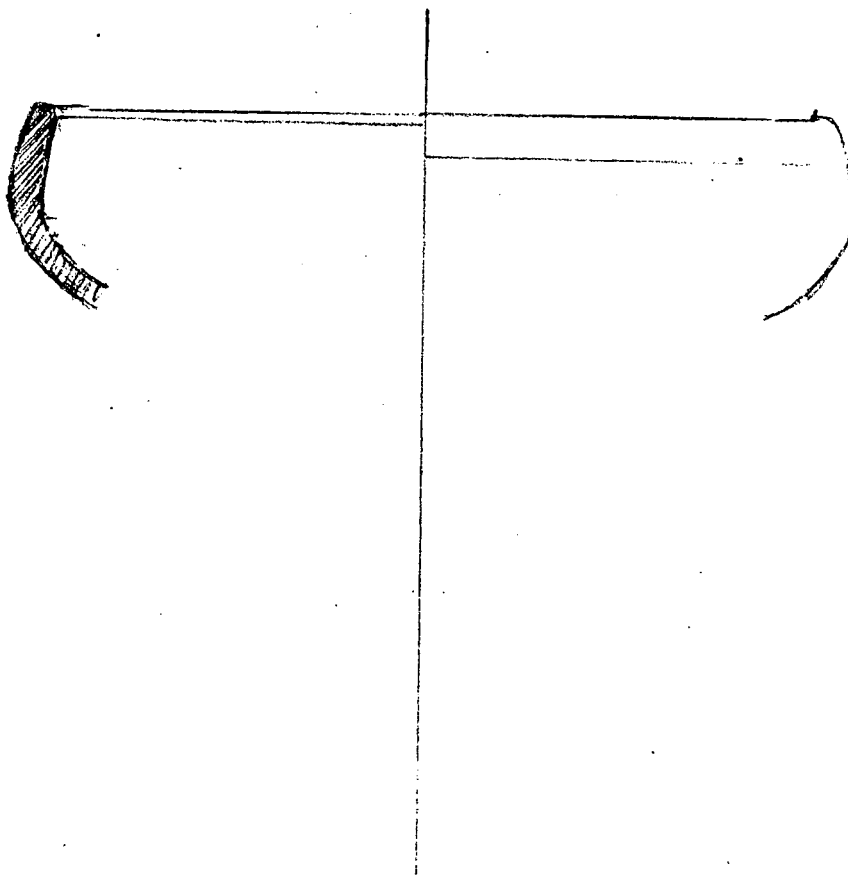
Nº INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
			PART	DE LA PEÇA			
493	Borniz Nagn		1	borde		493	
494	"		8	s/p.			
495	Arhina		1	fondo	sigillum COMA	495	
496	"		1	borde	ruedecille	496	
497	"		1	pie			
498	"		1	s/p.			
499	T.S. Ludgalic	Attermet 132	1	s/p.	?		
500	"		1	borde		500	
501-503	"		3	pies		503	
504-506	"		3	3pies-1s/p	decorada	505-504	
507	"		3	s/p.			
508-511	Clam A		4	bordes	→ 1borde 510	509,510	
512-513	"		2	pies	→ 1pie		
514	"		2	s/p.	→ 1sf.	515	
515-524	borde ahumad		10	bordes		518 ⁵²¹ 515	
525-526	Patina ceruicella		2	bords		526	
527	" "		1	carena			
528	Clam B		1	borde			
529	Pared fina arenosa		1	borde		529	
530	" "		2	s/p.	1 decorada		
531-539	Comun quadrada aser		9	arros.		531	
540-549	" "		10	fonders			
550	" "		1	Tapedan			
551-562	" "		12	bordes		557-	
563	Dients		3				
564	Espinas		5				
565	Comun rodada		1	s/p	1anyer.		
566	diemo		3	s/p			
567	Clavos bronze		2				
568-574	Tasca reducida		7	bordes		568	
575-	" "		1	bore			
576	" "		1	ara			
577	" "		13	s/p.			
578	vidrio		2	s/p.			
579	Huesos						
580	Comun		177	s/p.			
581	Supon		112	s/p.			
582	Resto malaeslipia		4				
583-597	Supon		15	labios		586,588,590 592,583,584	
598-619bis	"		23	arros		618	

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ
ROSAS	1982	VILLA	G-XIII	235	GUR.

N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
				PART DE LA PEÇA			
620	Anfora		1	Pivote			
621-631	Grands vasos		19	bordes			624-624 630, 629
632	Tepala		1				
633-638	Grands vasos		6	bases			638
639	anfora rodada			s/p.			
640							
TOTAL CÈRMICA			452				

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSAS	1982	VILLA	G-XIII	235	6 VR-493
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. BORDS DE CERÀMICA DE BARNITZ NEGRO. FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

DESCRIPCIÓ. PIEZA DE PASTA BASTANT COMPACTA DE COLORE ANARANJADO Y FRAGILIZADA
 DIBUIX.FOTO. IRREGULAR. TIENE UN BARNITZ NEGRO MATE NO MUY BIEN ADHERIDO
 PRESENTA UN SUELO EN SU PARTE EXTERIOR.



LLOC POSES	ANY 1982	JACIMENT VILLA	AREA G - XIII	ELEMENT 235	Nº. INVENTARI 6 UA - 495
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Fondo de Aretina			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

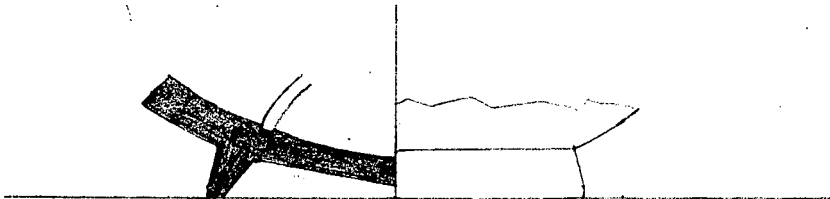
DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

Parte bastante compoete de una moneda con desgranadas.
 el borde (en los dos casos) es de color marrón, bien adherido a la parte.
 el sistema de fractura es bastante irregular

En el interior presenta el
 siguiente sigilum:

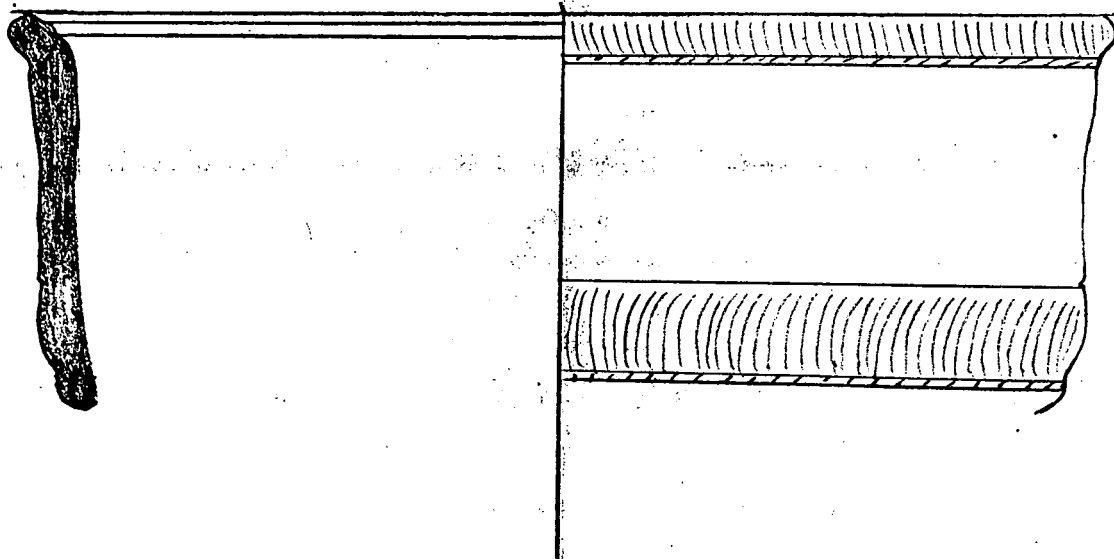
(COMA)



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N ^o . INVENTARI
ROSES	1982	VIL·LA:	G. XIII.	235	6UR. 496
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. 7.5 Sindgolica				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ. Pasta compacta, de color vermellós, amb punts de desengraïant.

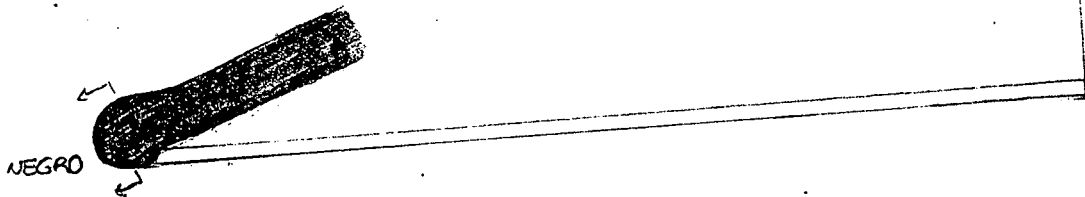
DIBUIX.FOTO. Presenta un barnís de color marronós fosc molt ben adherit. (cans interior i exterior). Sistema de fractura regular. Presenta decoració al llavi i a la panxa en forma de bandes i feta a moltes.



LLOC POSES	ANY .1982	JACIMENT VILLA	AREA G XIII	ELEMENT 235	Nº. INVENTARI 6 UR - 515
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Tapadera de borde humedo</i> FORMA.				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



Parte bastante compacta de color oscuro y con un engobe negro en el borde (ver dibujo)

\varnothing 254 mm.

LA HABITACION G-XIV.

ROSES

Factoría de salazones

1983 - 7VR

La disposición de los muros hallados durante las últimas campañas de excavación nos inducía a pensar que la habitación G-XI podría formar el ángulo sudoeste de la villa por lo que durante el año 1982, tras acabar la excavación del cuadrante S.O. del edificio iniciamos una excavación, a la que denominamos G-XIV, al sur de la G-XI por lo tanto en un área que preveíamos situada ya fuera de la factoría de salazones.

Durante el 83 hemos continuado y acabado los trabajos en el área G-XIV y los hemos ampliado a la G-XV actuando por lo tanto en una extensión de 50 metros cuadrados, la cual consideramos suficiente para alcanzar los dos objetivos prioritarios que nos habíamos propuesto: Delimitar de forma segura la extensión de la villa por su lado sur y comenzar a estudiar la relación del edificio con su entorno para comprobar la existencia o no de un plan urbanístico amplio.

La separación entre las áreas G-XIV y G-XV viene marcada por el ángulo formado por los muros 261 y 266 de los que sabemos que el 261 en el momento de su construcción destruyó parte de dos tumbas en las que en una apareció un rosario de cuentas de madera, inhumaciones pertenecientes al Hospital Militar de la Ciudadela. La construcción de estos muros y la existencia de cuatro fosas utilizadas para enterrar catorce individuos durante los siglos XVII y XVIII y también la existencia de un pozo de época contemporánea, han producido alteraciones y destrucciones en los estratos arqueológicos de épocas anteriores.

Al muro 261 y su prolongación 237 corresponde el pavimento 239 formado por lajas de piedra y tierra batida, constituyendo la fase de ocupación de los siglos XVII y XVIII, la cual se apoya directamente sobre el pavimento 242 de cantos rodados y tierra batida y su capa de preparación 274, en las que como material más moderno aparece T.S. Clara D y gris paleocristiana. Las alteraciones sufridas por los estratos en la zona de contacto con el muro 201, perteneciente a la villa tardorromana, nos impide poner en relación este pavimento y los que aparecieron debajo con el muro 201 y con el abside 203 de la habitación G-XI. Sin embargo el hecho de que el pavimento 242 se encuentre a la misma altura que la zapata de fundación del muro 201 y que entre las fosas de enterramiento 271 y 291 apareciera un pequeño trozo de pavimento de cal, situado a mayor altura que el 242, nos hace pensar que el 242 es inmediatamente anterior a la construcción

del muro 201. Desgraciadamente del pavimento correspondiente al muro 201 solo poseemos un muy ligero indicio y ningún material fechable. En relación con el pavimento 242 hay que situar la cloaca 246 cuya limpieza debió ocasionar, en parte, la destrucción del pavimento 242.

Ligeramente anterior cronológicamente es el pavimento 243 y su capa de preparación 277 fechables por Clara D y anaranjada paleocristiana, los cuales fueron destruidos y rehechos en la zona ocupada por la cloaca 278 por medio del pavimento 243 A, conteniendo el pavimento primitivo y su refacción materiales cronológicamente similares. La obra de construcción del 243 A anula la cloaca 278.

Bajo el pavimento 243 y su capa de preparación encontramos el pavimento 279 que fue el que utilizó la cloaca 278 hacia la que el pavimento presenta una acusada inclinación. La utilización de esta cloaca y su pavimento relacionado presupone la inutilización inmediatamente anterior de un murete paralelo al 201, el 288 del que conservamos un pequeño trozo debido a las destrucciones que sufrió al construirse las tumbas 240 y 291, lo que hace difícil su interpretación, pero que debió jugar un papel importante ya que en los tiempos anteriores al 279 los pavimentos se adosaban al 288 y se interrumpen en él y no en el muro principal que sería el abside 203 de la habitación G-XI, sobre el que posteriormente se construiría el 201 que anula el abside y por lo tanto la piscina semicircular que formaba.

El pavimento 279 sigue siendo datado por T.S. Clara D con muestras tempranas de esta producción. Este pavimento se apoya sobre una preparación en la que se aprecia claramente dos zonas que forman dos franjas paralelas a 278, las 284 y con abundante cal que es la que sirve de alojamiento a la cloaca y la 283, auténtica preparación de arena.

Bajo la zona ocupada por 284 se extiende una capa de arena, el 285, que enlaza directamente con el muro 288 formando una bolsa, la 289, que podemos considerarla como la zanja de fundación del muro 288. El muro se construyó excavando una zanja que perfora el pavimento 296 y su nivelación 290, fechados inmediatamente anterior a la construcción del muro 288. Esta zanja se rellenó totalmente con piedras, por lo que en la parte inferior no es posible distinguir zanja de fundación y esta solo es detectable a la altura de la nivelación 290, en el momento en que la cimentación se estrecha para formar el arranque de la parte visible del muro. Sería por lo tanto el material arqueológico del 285 y del 289 el que data, con T.S. Clara D, la construcción del muro 288. El 285 sería en realidad una capa de nivelación y de tierra de obra.

La 290 es una capa que solo ocupa la zona de mayor depresión del estrato inferior 296, por lo que en el momento que se colocó el 290 se consiguió una superficie aproximadamente horizontal, lo cual confirma que el 290 es solo una aportación de nivelación, pero separada cronológicamente de

El 296 es un estrato que presenta una superficie irregular con amplias marcas de fuego y con una fuerte inclinación hacia el muro 288, al otro lado del cual continua con la denominación 297. Ambos estratos presentan una acentuada inclinación en direcciones opuestas situandose sus puntos más bajos a ambos lados del muro 288. El hecho de que el estrato formado por 296 y 297 tenga una sección en uve, estando ocupado el vertice por el muro 288, nos parece un hecho anómalo y nos hace pensar en la posibilidad de que el muro se elevase en el lugar que ocupaba anteriormente una cloaca.

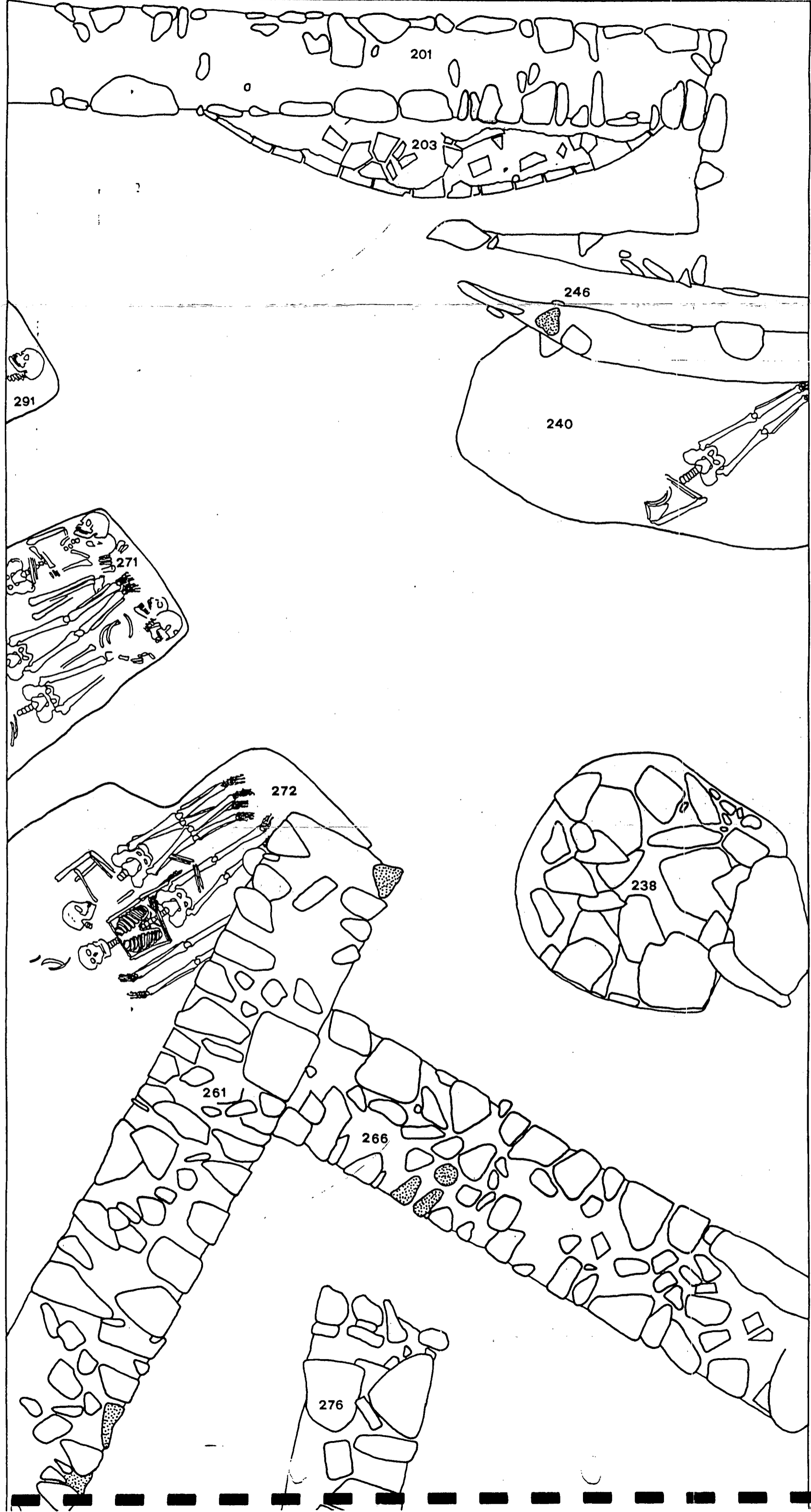
Es significativo que el estrato 297 se encuentre cortado por 295, zanja de fundación del abside 203 de la habitación G-XI, este hecho unido a que el material más moderno, tanto de 296 como de 297 sea T.S. Clara A y Lucente, nos hace pensar que nos encontramos en una fase de ocupación anterior al edificio tardo-romano y que correspondería a los restos también con T.S. Clara A que localizamos en 1976 y a los que denominamos Villa Antigua. Es también significativo que este estrato, al igual que ocurría en la Villa Antigua, presente signos de incendio.

Por debajo del 296 aparece otro estrato el 298 ^{o 354?} que tiene también aspecto de ser una zona de paso con tierra apelmazada por el uso y que presenta la interesante novedad de contener cuatro fragmentos de T.S. Clara C, lo cual constituye una nueva e importante información cronológica para la villa antigua, información que habrá que tener en cuenta y comprobar en el futuro, sobre todo teniendo en cuenta que en los estratos inferiores, los 351, 355 y 356, que son simples capas de relleno, el material más moderno es T.S. Clara A.

Durante esta campaña, además de esta excavación efectuada en la fachada sur de la factoría, efectuamos un pequeño sondeo, al que denominamos G-XVI en la fachada oeste, ambos trabajos en el ángulo S.O. de la villa. Las dos estratigrafías resultaron similares, lo cual, dado el tipo de estratos, típicos de una calle y su existencia en las fachadas sur y oeste de la construcción, nos inclina a pensar que efectivamente la habitación G-XI es el ángulo del edificio y que sus fachadas están recorridas por sendas calles, lo que nos obliga a pensar o bien en la existencia de una zona urbanizada o en un deambulatorio alrededor del edificio, utilizado tanto como zona de paso como de trabajo, siendo esta última posibilidad la que parece más verosímil, al menos para la fachada sur, dados los resultados que obtuvimos en la excavación G-XV y la existencia dentro de la G-XIV de algunos agujeros para postes (270, 353 y ?282?), que podrian sujetar un tejado sencillo para el deambulatorio, tal como ocurre en algunas otras villas conocidas.

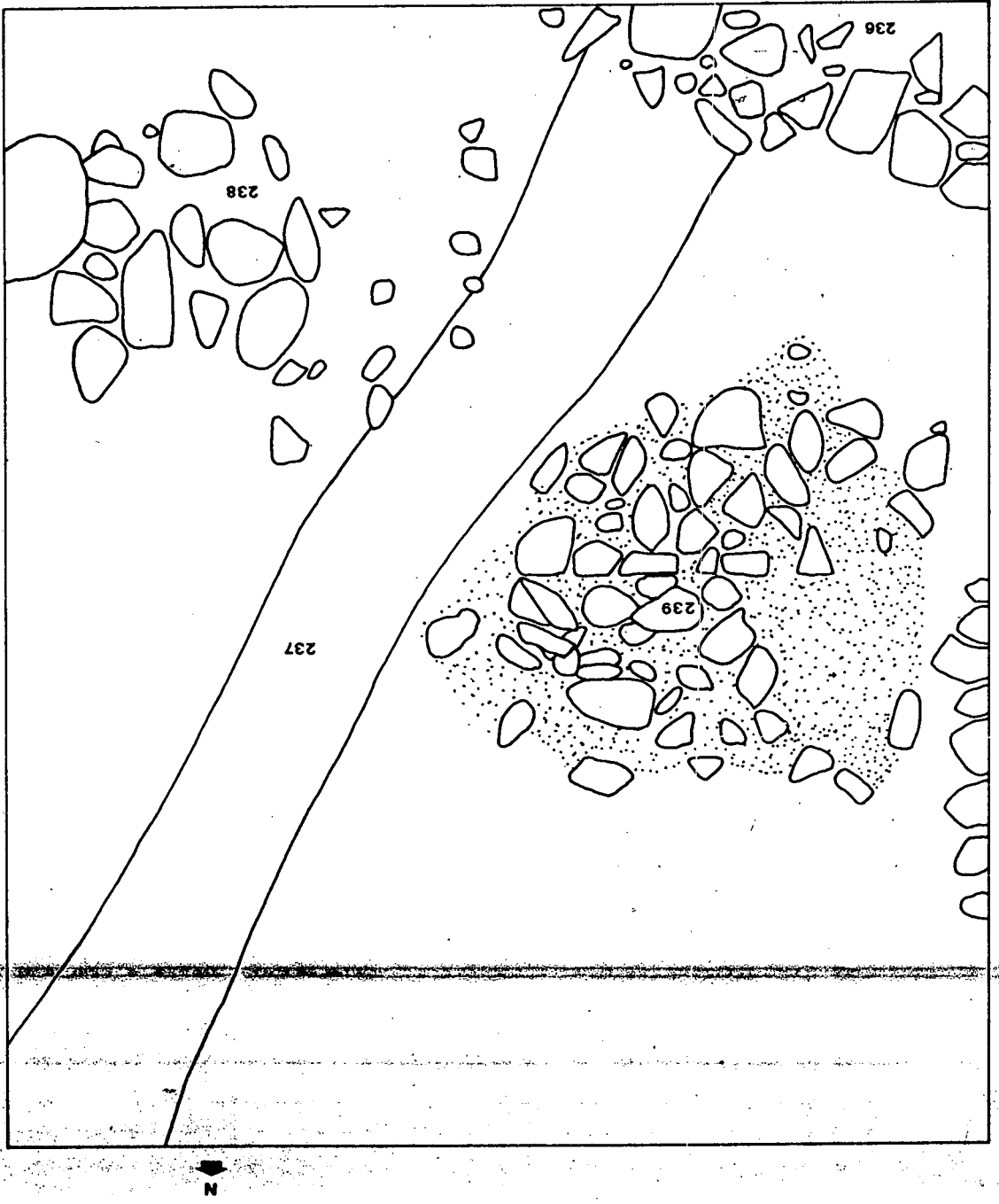
La ampliación hacia el sur del área G-XIV, a la que denominamos G-XV, nos permitió conocer los restos arqueológicos existentes hasta una distancia de 10,60 m. del muro 201 que cierra por el sur la habitación G-XI, pero nos fue imposible comprobar como acababan por el sur los pavimentos localizados en G-XIV ya que en donde debía producirse esto, encontramos el pozo 238 de época contemporánea, la gran fosa de enterramientos modernos 272 y los muros, también modernos 261 y 266, que destruían todos los vestigios anteriores. Sin embargo, teniendo en cuenta que en los seis metros que conocemos sin excesivas interferencias modernas, no hemos localizado ningún muro importante y dada la gran proximidad del área G-XV al mar, creemos que hacia ese lado no existe ya ninguna construcción importante aunque quizás si pequeñas barracas auxiliares.

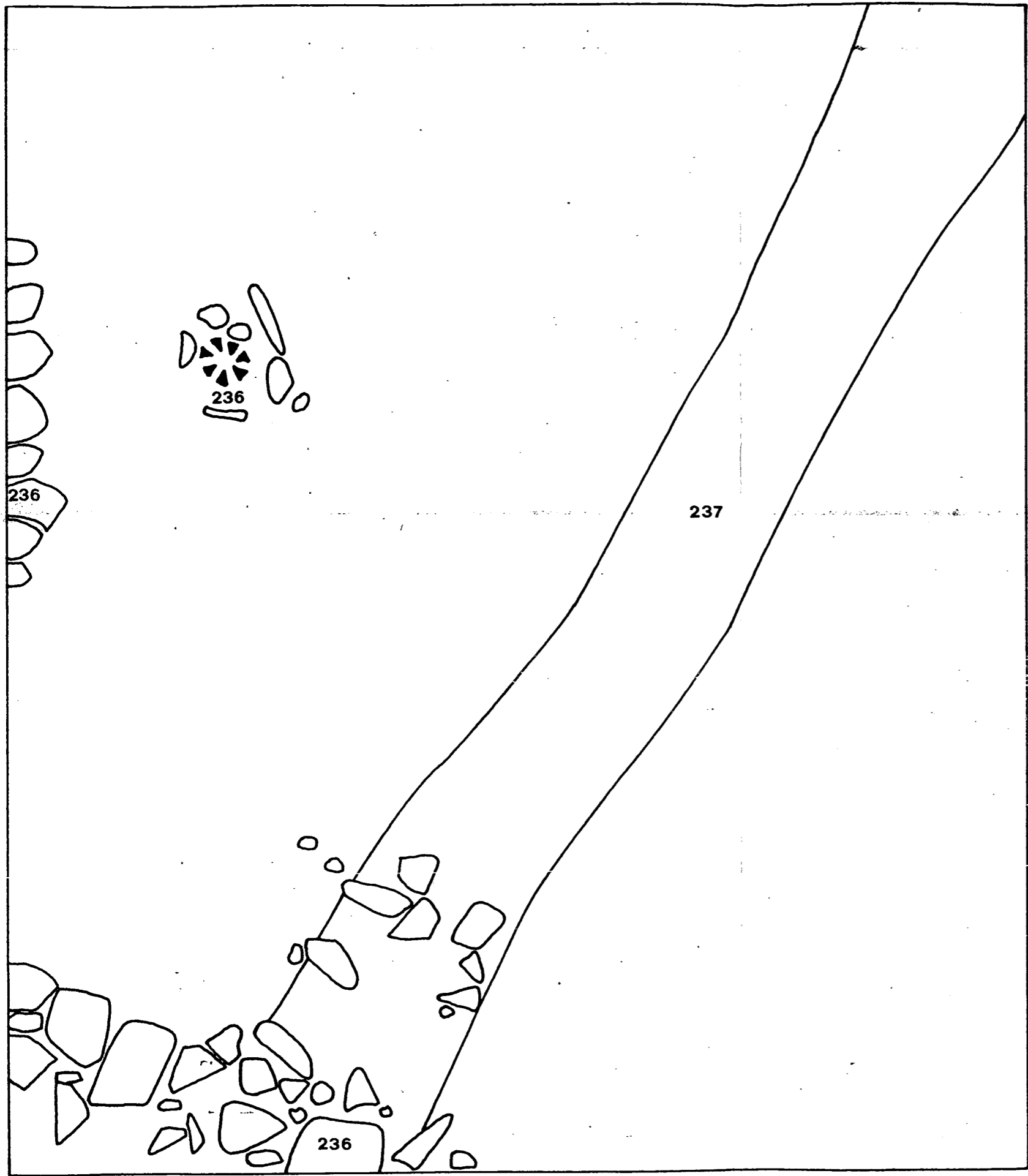
ROLES
1983
FUR
G-XIV



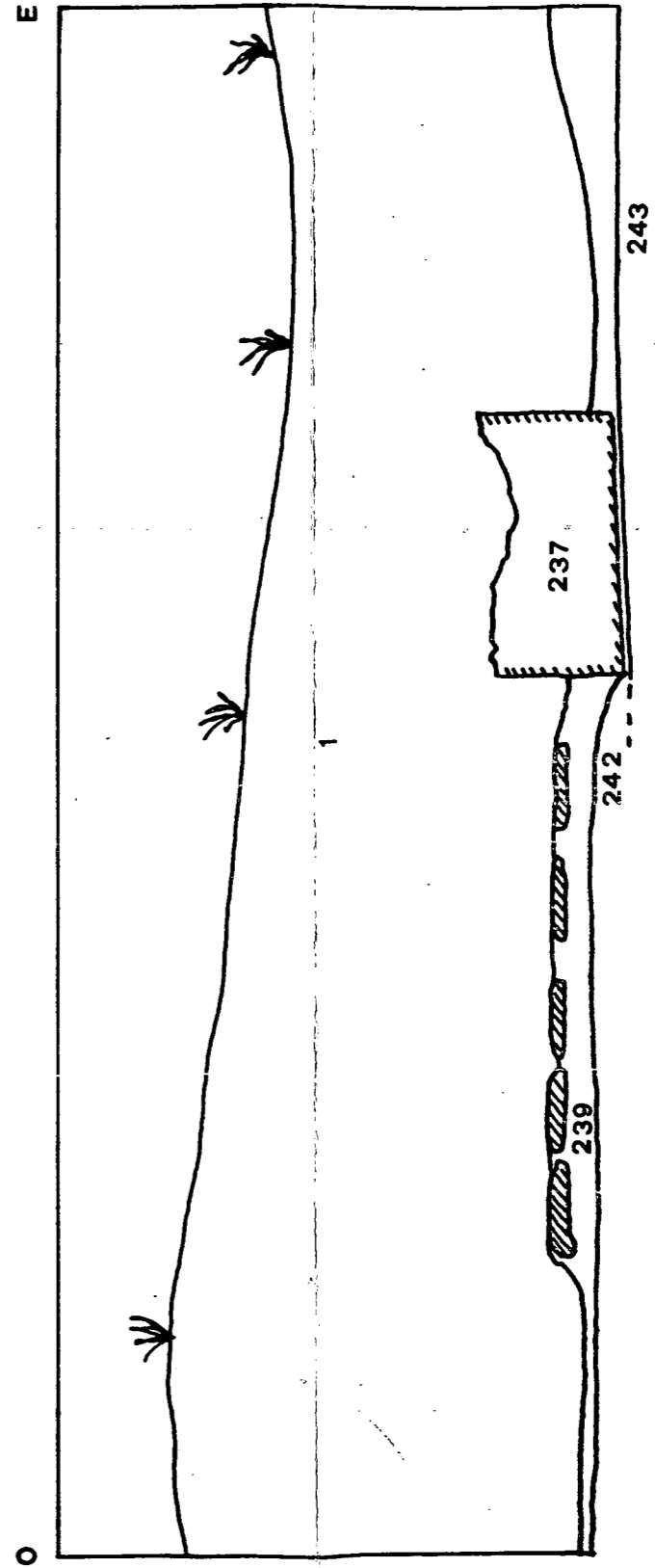
G-XV

ROSES 1982 HAB. G-XIV





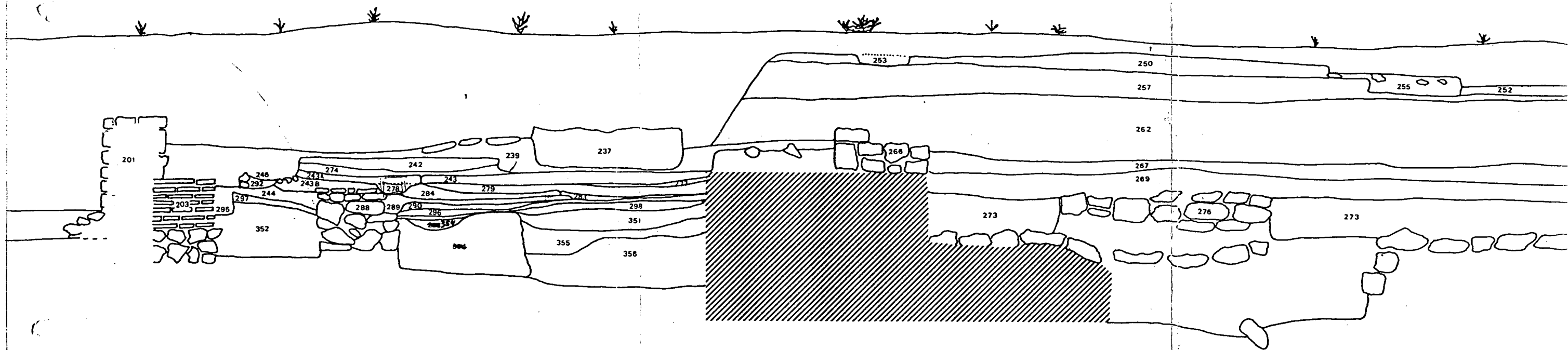
ROSES 1982 HAB. G-XIV



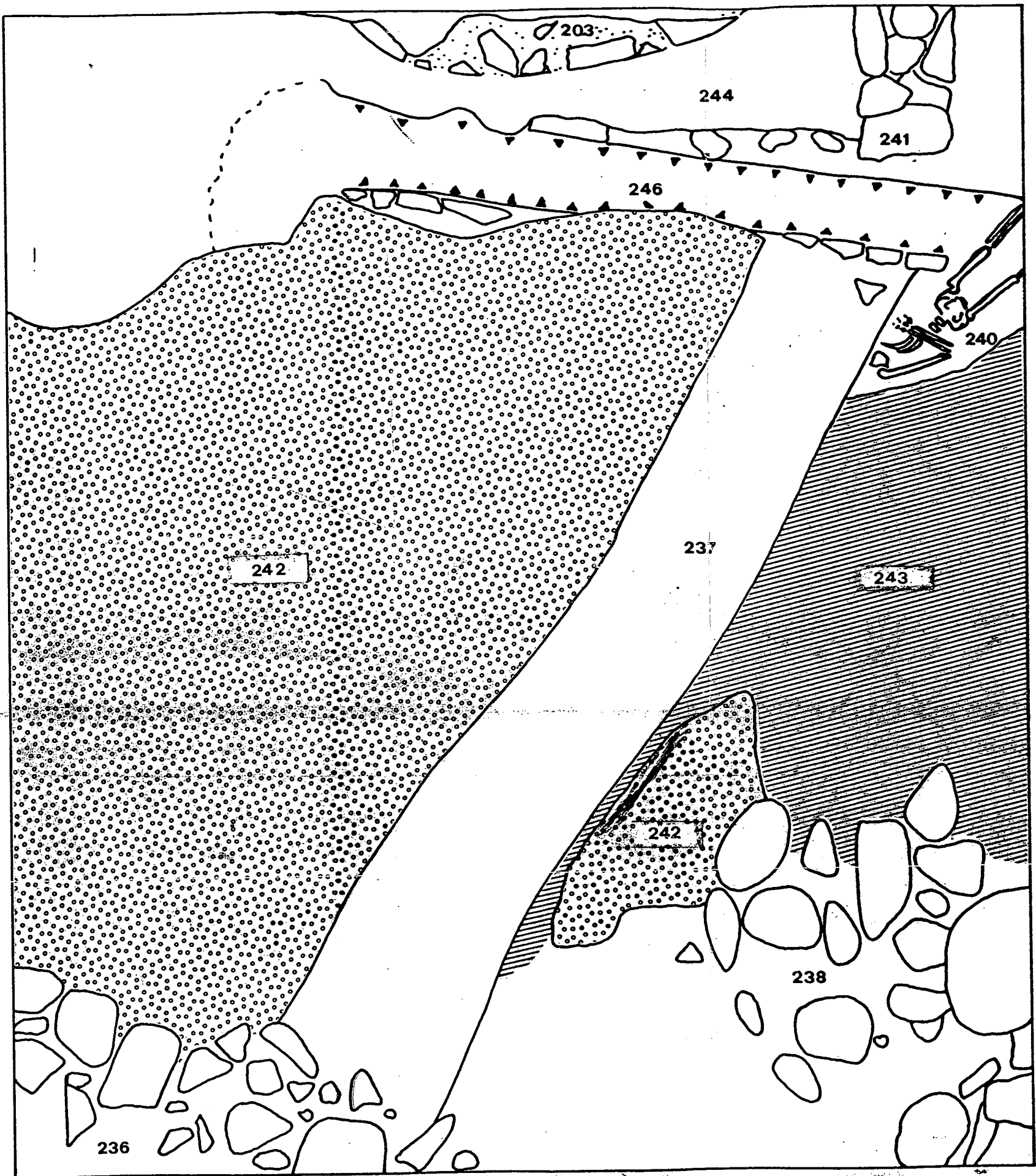
N

G XIV

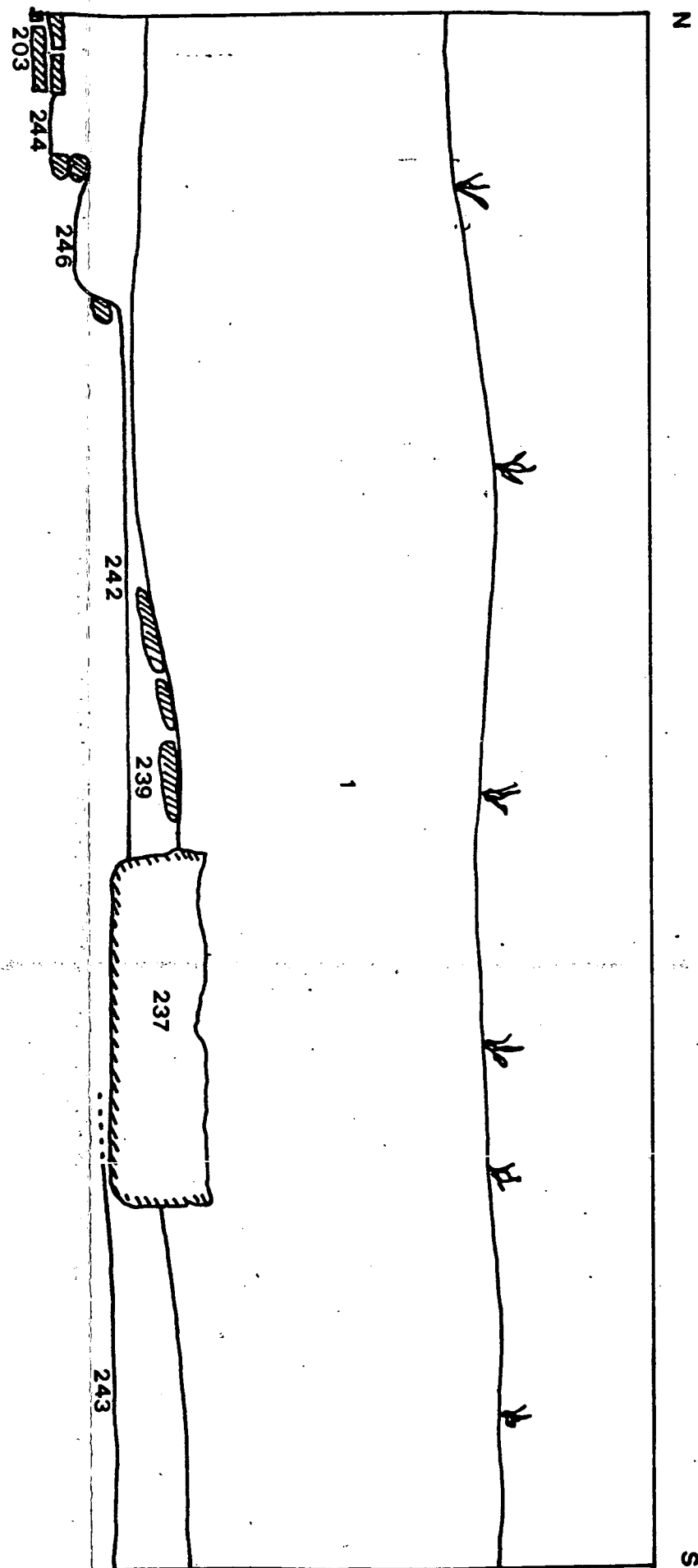
G-XV



FVR 1983

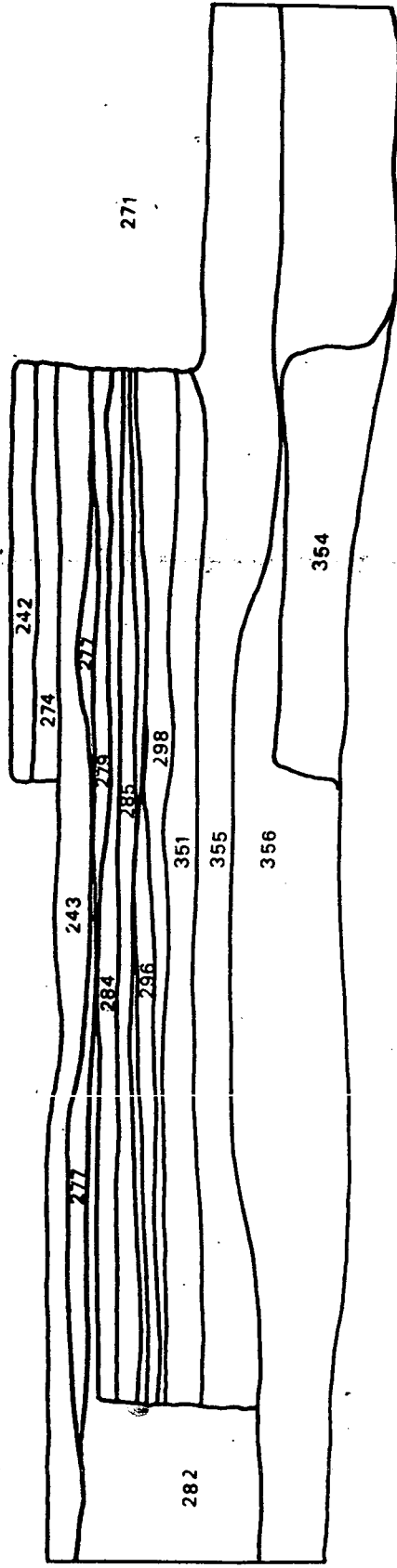


ROSES 1982 HAB. G-XIV



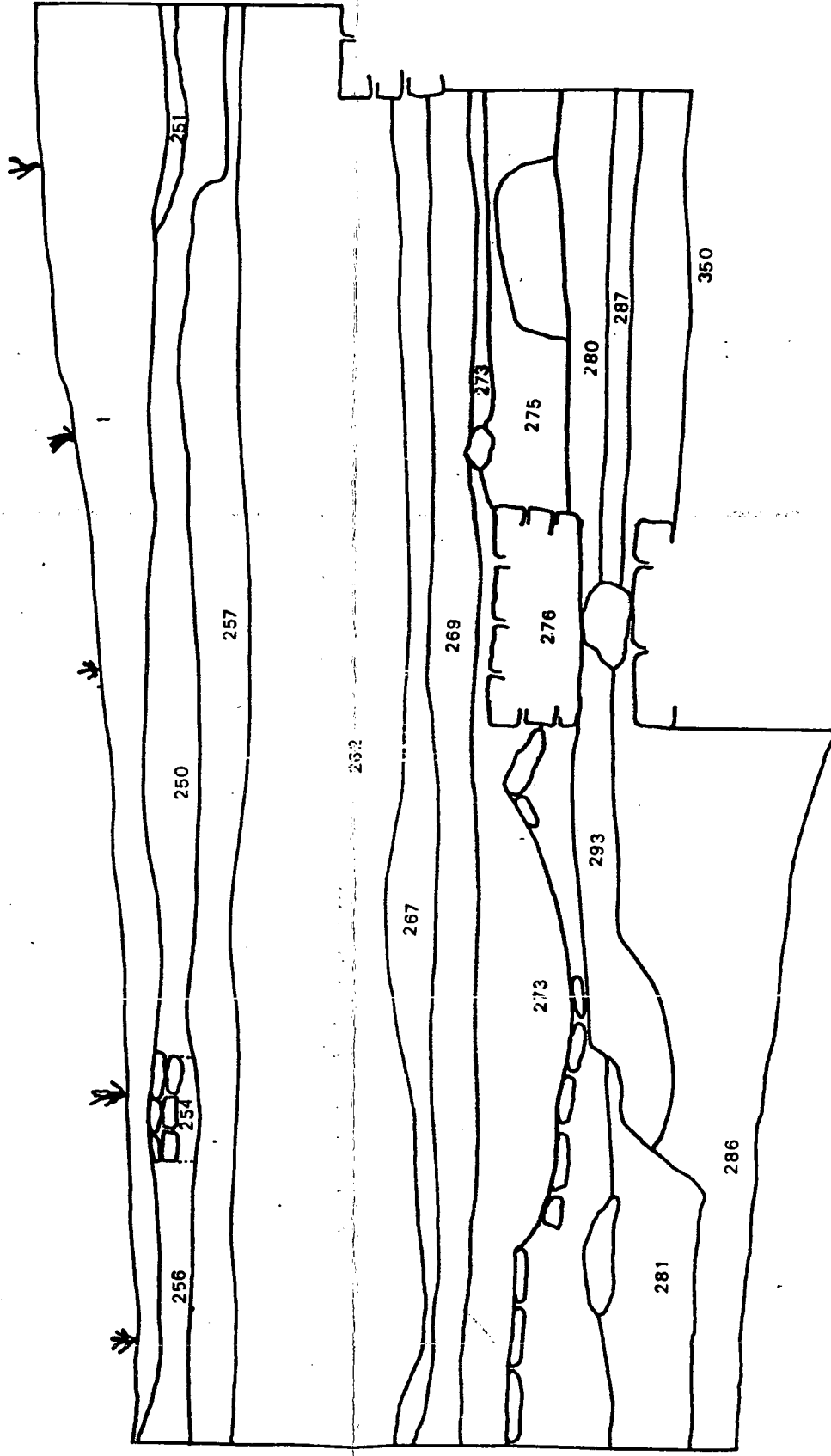
E

O



E

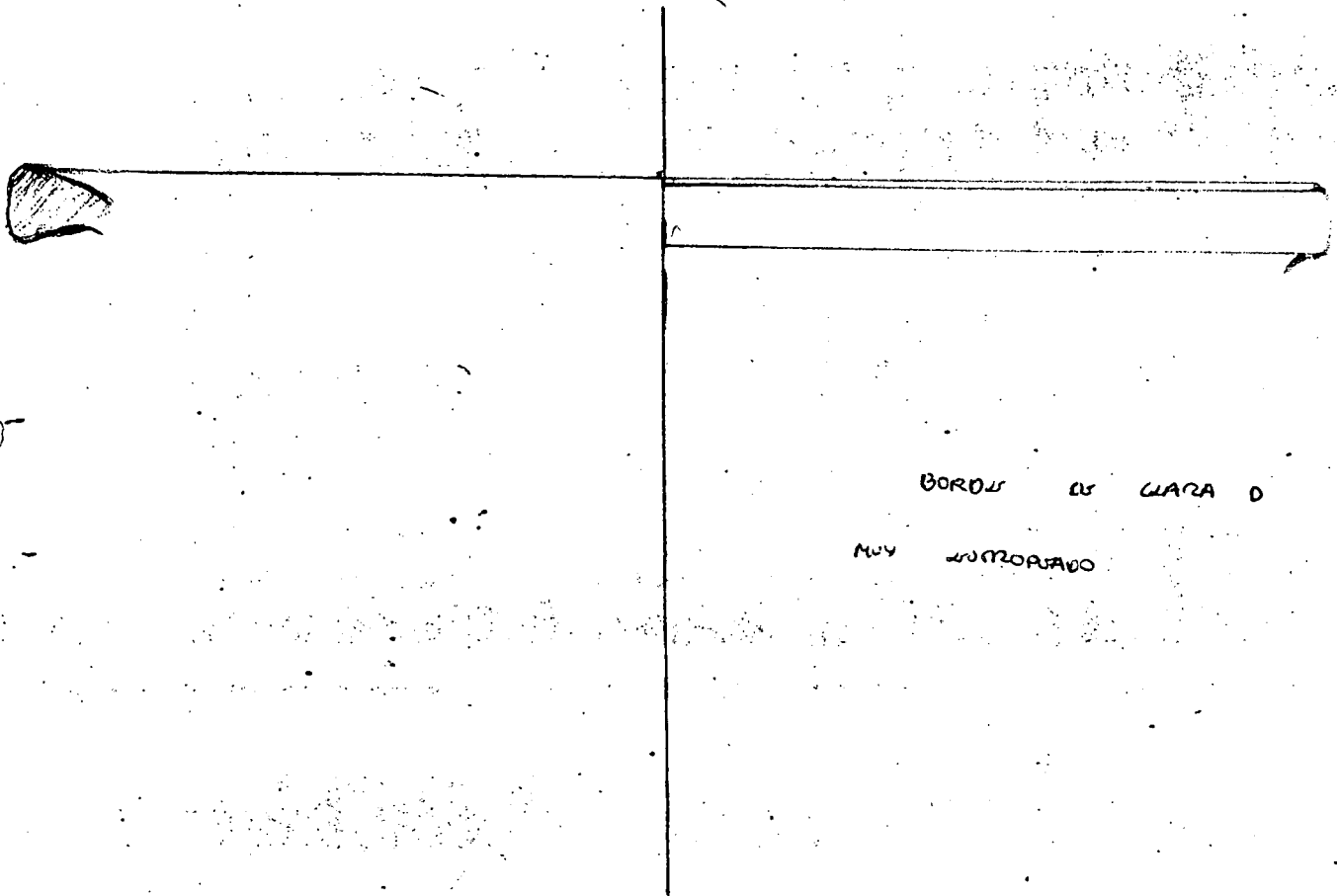
O



LIÇC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSUS	1983	VILLA	G. XIV	VI-XIII 243	IVR-1612
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. CLARA D FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPÇIÓ.

DIBUIX. FOTO.



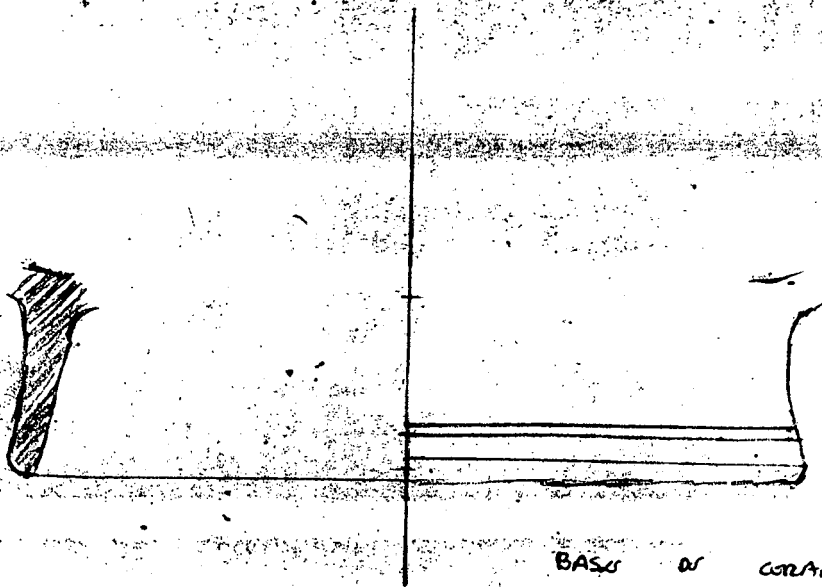
BORDS DE CLARA D

MUY IMPROBABLE

IL·LOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N.º. INVENTARI
ROSERS	1983	VILLA	G. XIV	243	7VR 1621
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>locus</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



BASO DE CERÀMICA LOCALS CON

BARNIZ EXTERIOR

NEGRO CON ASFUMINORAS

BARNIZ INTERIOR

MARRON

LLOC	ANY	SACAMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSAS	1983	VILLA	G. XIV	243	7VR 1618
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. BORDA AHUMADO			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

Ø 140 mm.



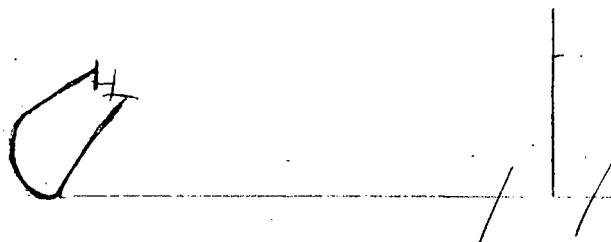
TAPAQUITA de BORDA

AHUMADO

INDIC	ANY	LLOC	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Proses	1983	Vila	G.XLV	243	7UR-1619
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Ajadora. Vora furrada</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



objecte de tipus de vora furrada en bon estat, de
 color marronós porc. Angula de color vermell clar,
 envoltat més clar en la part inferior. Fa part de
 diverses localitats de color vermellós fins a marronosa
 clara sempre amb punts de ruca.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ
NOSES	1983	villa	G XIV	272	ZUR

N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
1694	viduada		4	s/p.	2 bordes	1694	
1695	6ns paleo		1	borda	de corda	1695	
1696	" "		1	s/p	"		
1697	Clau		14	s/p.		1697	
1698	Clau B.		1	borda			
1699-1700	Borde animal		2	"		1699	
1701	Patina cement		1	borda		1701	
1702	Pared fina		3	s/p.			
1703	ducenta		1	borda		1703	
1704	"		1	s/p.			
1705-1706	Burton Han	Han B-3	2	bordes		1705	
1707	" acanalada		8	s/p.			
1708-1709	"		2	arras			
1710	"		248	s/p.			
1711-1726A	Común		16	borda-bases			
1722	"		34	s/p.			
1728	" bruida		6	s/p.			
1729	Tasca		19	s/p.			
1730	rodada		12	s/p.			
1731	"rebuig"		1				
1732	vidua		2	s/p.			
1733	hiern		2	clau			
1734	conchas		33				
1735	diente		2				
1736	revestimiento		26				
1737	elemento constructivo		33				
1737 A	Lucerna		1				1737A
1737 B	campariense		2	s/p			

LOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES.	1983	VILLA	G.XIV	272	ZUR 2859
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Sigillata clava D</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



Característiques típiques de clava D

LL. OC	ANY	LACIPIENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Robes	1983	villa	GXIV	272	7UR-1697
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

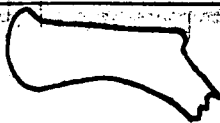
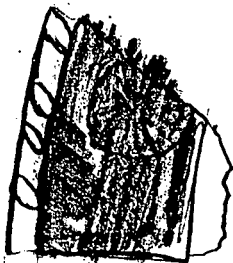


Barra en ambus caps de buena calidad, cubriente
 7 brillante. Anamjado vine
 Posta mjim; fina 7 depurada
 Dos ligras acanaladuras en el laser.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1983	villa	GXIV	272	7UR-1695
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Gnis paleocristians			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. Rigoir 1					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



Ambas càm barniz gnis negres, cubrient, de
buena calidad.

Posta, gnis, clara, fina, depurada.

LOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1983	VILLA	G-XIV	272	ZVR 2860
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.			Hayes 23B		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



Barriis per la part interior, exterior
sense.

LOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosés	1983	Villa	G XIV	072	7UR-1703
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Lucente</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. ?					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



- Exterior - barniz rojo-marrón con esferulaciones marrones, rugosa. Brillante

- Interior - Barniz opaco, uniforme de color marrón

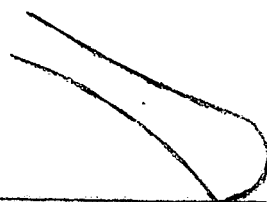
Arille fina de color beige claro.

LMC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Roses	1983	Vila	G-XIV	272	7VR1699
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>- tapadora de una fornada</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

Ø 142 mm.



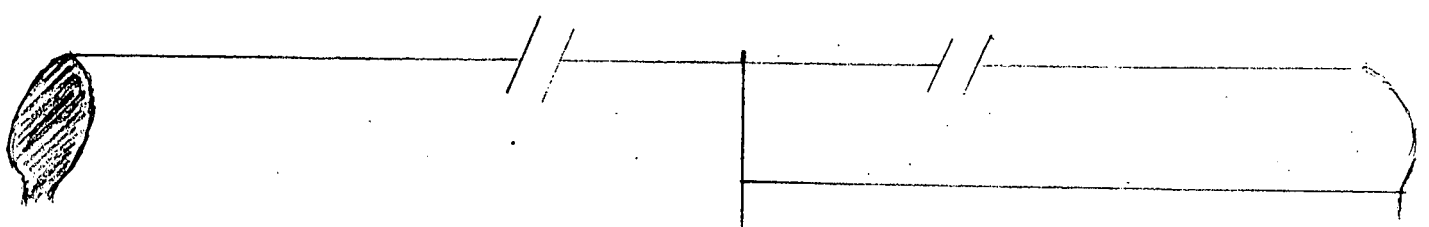
exterior - color vermellós amb punts de mica
 pasta - tonalitat de color vermellós, argila amb impureses
 interior - color d'argila vermella sense mica.
 la peça fornada apareix molt astorçada.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSERS	1983	VILLA	G. XIV	274	WR-1667
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>lucante</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. $\frac{1}{3}$ LAM. B					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

$$\varnothing = 24'4 \text{ cm}$$



BORDA DE LUCANTE HA PERDIDO
EL BARNIZ INTERIOR EN SU TOTALIDAD
Y LE RESTA UN POCO EN EL INTERIOR

LLOC	ANY	UBACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rotes	1983	hilla	6-14	274	7UR-1685.

OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.

FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.

CRONOLOGIA. ESTRAT.

TIPUS D' OBJECTE. Ceràmica comùn.
wello de un olpe.

CRONOLOGIA. OBJECTE:

FORMA.

BIBLIOGRAFIA.

PARAL. LELS.

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

Ø 69



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1983	vlla	GXIV	274	7UR-1693A
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Barms negrs.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



Rosell

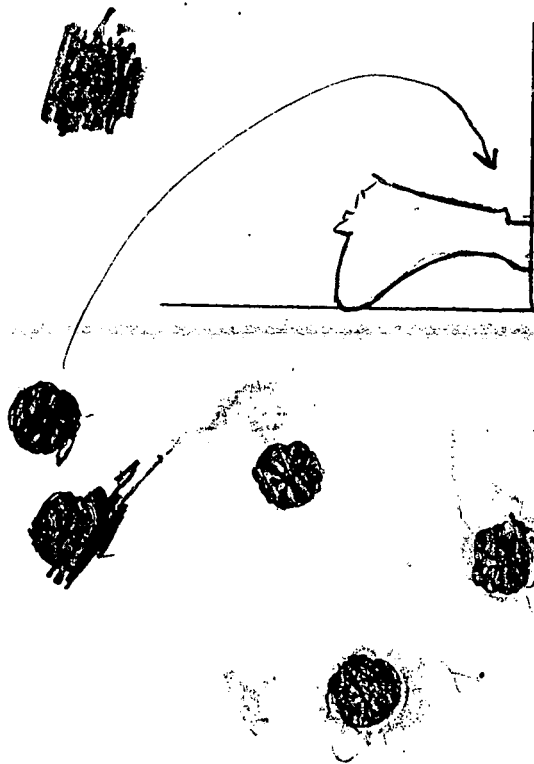
Drilla roja

barms rojo

LOC	ANY	LACIAMENT	AREA	FIBENT	N.º. INVENTARI
ROSES	1983	villa	GXIU	274	FUR-1666
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



Arulla roja, de funde.
 Barner en el interior, reservado el ~~exterior~~ interior
 del la so pie, pero con manchas. Brillante. cubriente.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Roses	1983	Vila	G XIV	277	ZUR 1973
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. peu de ceràmica llicata			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

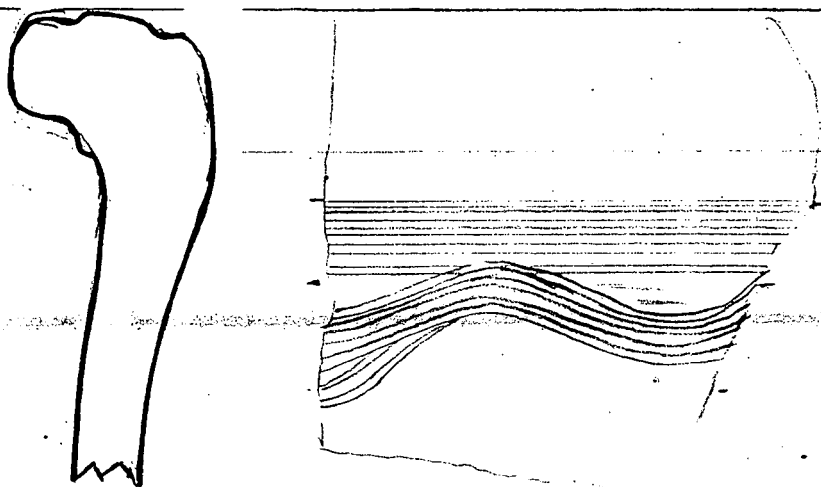


extern - molt naltres si ho s'hi ven encara el barmit
intern = marron molt clar amb alguna resta de barmit
part = argelosa clara, molt amb gairebé sense impureses.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosàs	1983	villa	GXIV	277	JUR 1982
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FABRILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Gran vaso			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



Exterior acabada per una capa de unos 0'5 mm de espesor, de color amarillo-verdoso, en la que se ha efectuado la decoración a feine. En el interior el engobe es fino, pero del mismo color. Pasto con muchas impurezas, de color marron- negro.

LOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosés	1983	villa	G XIV	282	7UR-2568

OBSERVACIONS SOBRE
LA TROBALLA.

FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.

CRONOLOGIA. ESTRAT.

TIPUS D' OBJECTE. *Comin oxidada.*

CRONOLOGIA. OBJECTE:

FORMA.

BIBLIOGRAFIA.

PARAL. LELS.

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

2 1/2 mm



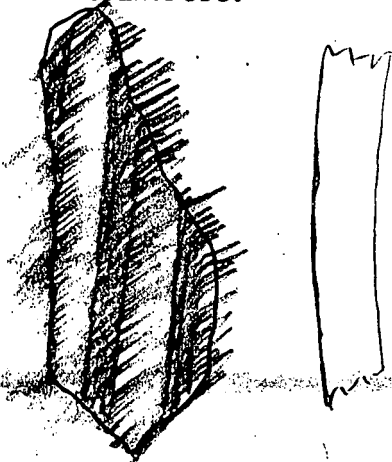
Sin barniz ni engobe. Drilla beig clara con puntos de mica.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosès	1983	villa	G.XIV	282	7UR 2570
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>arfon. acanalada</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

Arulla beig clara



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
Rosès	1983	villa	G XIV	283	7 VR		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
2599	Clara D		1	borde			
2600	"		4	s/p.			
2601	Clara C	40	1	borde			
2602	" A		4	s/p.			
2603	Lucentí		1	borde			2603
2604	"		4	s/p.			
2605	gris paleu		1	borde			2605
2606	barra ijo		4	s/p.			
2607	Tasca reducida		1	s/p.			
2608	" oxidada		1	s/p.			
2609	acanalada		2	s/p.			
2610	común		71	s/p.			
2611	"		1	borde			
2612	rodada		3				
2613	anfora		11	s/p.			
2614-15	"		2	assa			
2616	común		1	s/p.	pintada		
2617	revestiment		5				
2618	malacòfor		6				
2619	husos		10				
2620	vidro		3				
2621	ceràmica picada		16				

LLOC.	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosés	1983	vlla	GXIV	283	7VR-2605
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Cris paleocristiana</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. <i>Rigori 2</i>					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



Simbas cains con barmit così refn. que salta mucho.
 Brillante
 Arella, gris clar, fina, defunde algo de mica.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rols	1983	nlla	GXIV	283	7VR 2603
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>duante</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. 8 DARTON					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



- Ambros casus barre ambiente rojio con esferomodun
 nefus y raron oscur
 - Poste anamijada claw.

LOC	ANY	LLOCAMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Reps	1983	villa	G. XIV	285	FOR 2580
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FLEXIBILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>lucant</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. <i>1/3 can.</i>					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



//

- Lucant, borde. Bariz rojo-castano. ha saltado
casi totalmente.

- Drilla avanyada

LLOC ROSES	ANY 1983	JACIMENT VIC-LA	AREA G XIU	ELEMENT 285	Nº. INVENTARI 4UR-2587.
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Zona de components A			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. 26					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

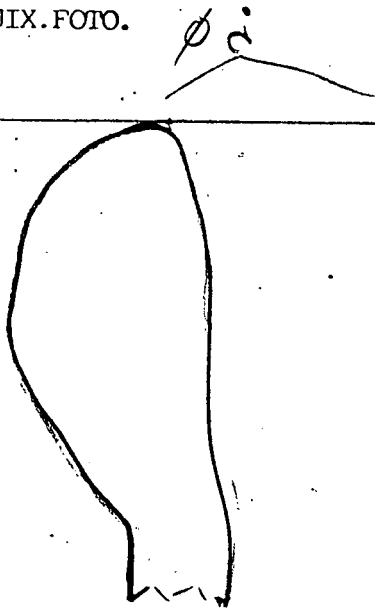
Arta cernellona i depurada
 bernis negre i molt brillant - (ho
 caltat una mica), esp.



LILOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosés	1983	villa	G. XIV	285	7UR-2592
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Sifon			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



Dracilla. de color royo intenso con numerosos puntos blancos.
Ambas caras con engobe negro. cubiente.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1985	VIL·LA	G. XIV	413	9UR-413-10
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Zona d'apujament de cuina. FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

Ø no data, angle, temps a un local de cuina

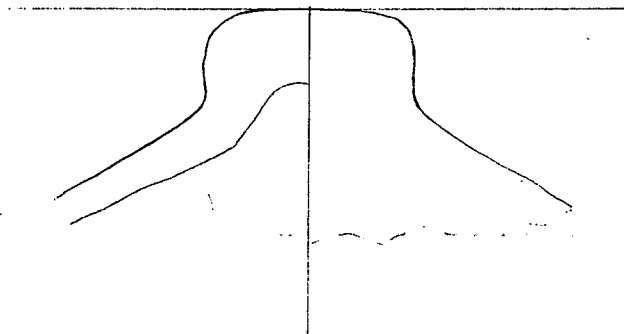


Presente petina per tota la zona.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1985	VIL·LA	G. XIU	413	9UR-413-17
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
Una manna de ceràmica comuna reduïda.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



Parte de color gris fosc en el centre i vermellós - fosc cap a les cares. La parte és dura, compacta i farga ben depurada. En les cares exteriors és de color gris fosc.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1985	VIL·LA	G. XIV	413	9UR-413-33
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
<i>zona de tapadore d'epicoma de cuina.</i>					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

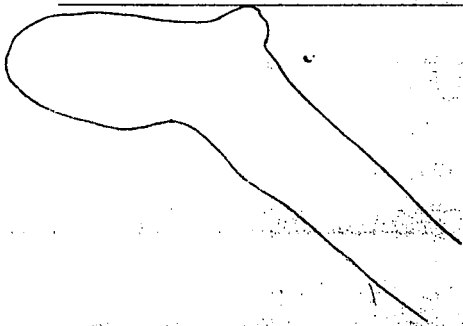
Presente la típica zona fumada.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N ² . INVENTARI
ROSES	1985	VIL·LA	G. XIV	413	9UR-413-38
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Llora de morter.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

no es pot determinar el ϕ ni la veritable orientació ja que la cara és irregular.



Parte de color ataronjat - vermellós pàlid, dura, compacta i frega depurada. Per les dues cares exteriors és de color beip clar. Per la cara interior hi ha les típiques pedretes incrustades, a un cm. de la cara, i petites són petites, més aviat grans de cara, amb alguns grans més grans, i fets molt junts, crispats.

LA HABITACION G-XV.

Área G-XV

- Dos muros los 254 y 255 y el piso 250 constituyen una barraca de época contemporánea, dotada de un buen pavimento, 256, de tierra batida y picadillo de cerámica en el exterior de la habitación, que debe fecharse en tiempos de la última guerra. Dos fosas, la 251 y la 253, con basuras modernas y restos revueltos, completan esta fase, toda ella asentada sobre el estrato 257 y 262, con abundante cerámica vidriada moderna y que son los estratos de destrucción y abandono de los muros 261 y 266, pertenecientes a una obra del conjunto militar de los siglos XVII y XVIII, cuyo pavimento es el estrato de tierra batida 267 que tiene una capa de preparación a la que hemos denominado 269.

Bajo 269, que cumple la función de nivelación del terreno, aparece una gran cantidad de piedras que cubren toda la zona excavada, se trata de un estrato formado por el derrumbe (273) de muros, entre ellos el 276 del que todavía conservamos tres hiladas. El estrato 273 y su continuación el 275 presentan amplias zonas quemadas.

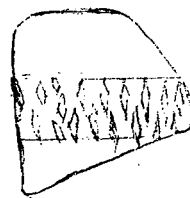
En toda el área G-XV solo existe un pavimento el 293 formado por pequeños cantos rodados y arena y es significativo que en él se conserve la huella concava dejada por el fondo de un dolium, detalle unido a que el muro 276 sea de muy escasa calidad, con piedras unidas en seco, y que el estrato 287 apareciera totalmente cubierto de fragmentos de ánfora, nos hace pensar que se trata de una zona auxiliar utilizada como almacén y lugar de trabajo durante el tiempo de funcionamiento de la factoría de salazones, al menos así parece desprenderse de la similitud de materiales cerámicos hallados en ambas zonas.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
Rosers	1983	villa	QXV	256	7UR		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
388-392	vidriada		5	bords		390	
393-398	"		6	arcs		393	
399	"		27	s/p.			
400	aïfon		21	s/p.			
401	pivot aïfon		1	pivot		401	
402	aïfon canalada		2	s/p.			
403-405	Tosca reducida		3	borda		405	
406	" "		10	s/p.			
407	comün			s/p.			
408	Clau A	D-2a	1	bords		408	
409	elements constructiu		100				
410	huesos		8				
411	comün		1	arc			
412	"		1	fondo		412	
413	biempes						
414	crystal faro de coche		4	s/p.			
415	carucel		1				
416	mala caleficio		1				

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1983	VIL·LA	6.XV	253-566	7UR408
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Vorn de clara A. Form 2			CRONOLOGIA. OBJECTE: 100-160		
FORMA. Lamb-2a. Hays. 9A					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



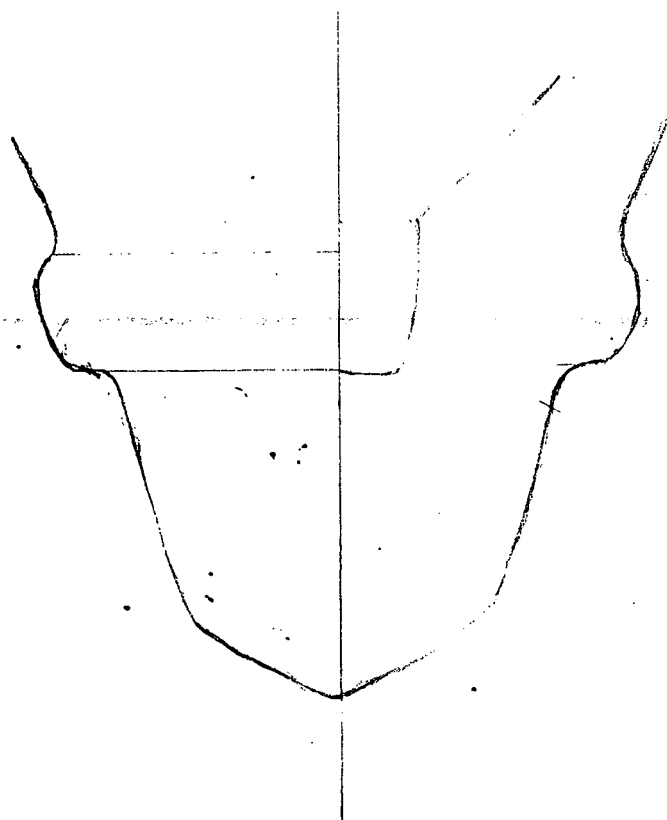
Banda decorada a l'exterior.

LLOC ROSES	ANY 1983	JACIMENT VILLA	AREA G. XV	ELEMENT 253 256	Nº. INVENTARI YUR - 401
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. PIVOT D'AMFORA			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

*Orto de color beip-rost,
no mase dividida i
te un objecte pissarós*

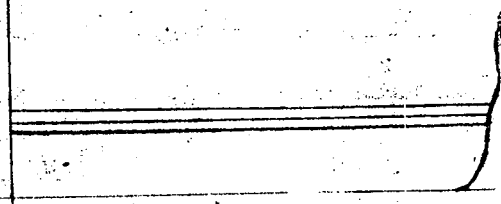


LLOC ROSES	ANY 1983	JACIMENT villa	AREA G. XV	ELEMENT 256	N.º. INVENTARI 7VR.412
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Fragment de fons de ceràmica comuna FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

d. : 11,6 cm.



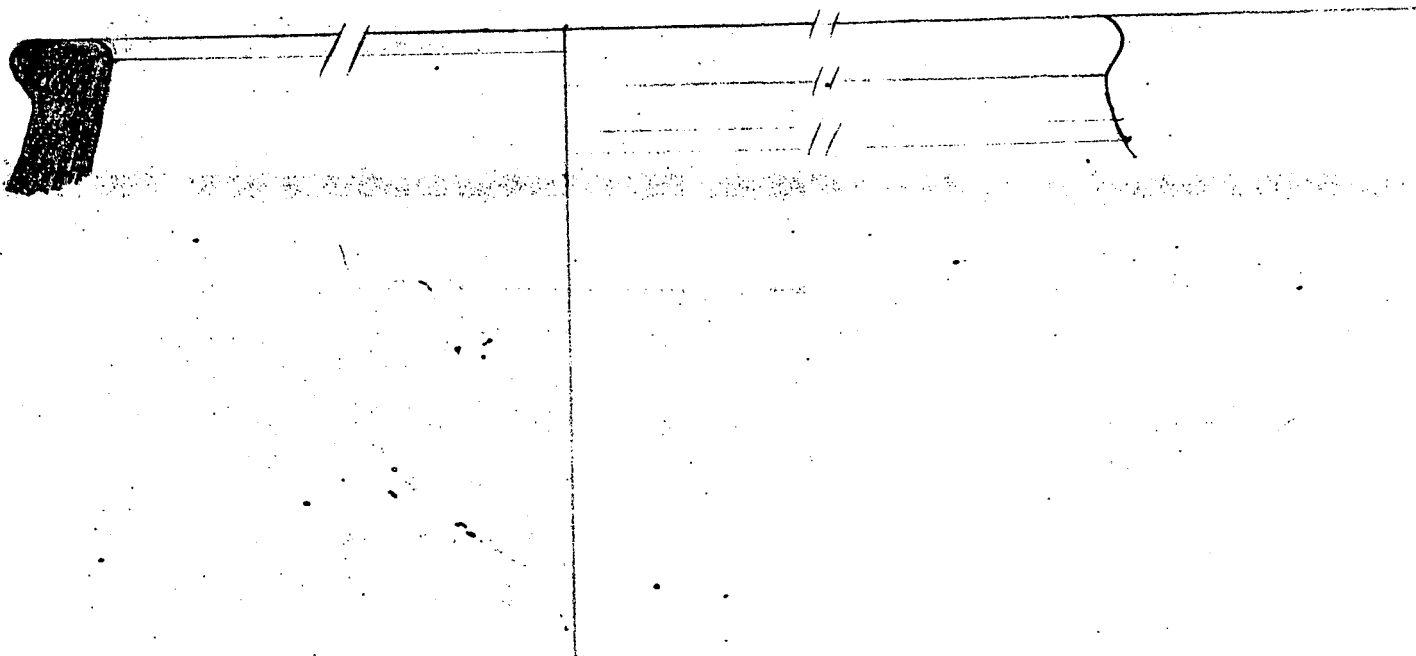
LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
ROSES	1983	villa	GXV	257	7UR		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
417-430	vidriada		14	arros			418-420
431-482	"		52	bordes			431-469
483	"		533	s/p.			
484-495			12	bases			491
496-507	Torra reduïda		12	bordes			496-499
508-509	" "		2	arros			
510	" "		75	s/p.			
511	àtica		1	s/p.			
512-523	Comun		12	bordes			517
524-528	Porcelana		4	bordes			
528	"		17	s/p.			
529-532	Comun		4	bases			531
533	"		332	s/p.			
534	fluesor						
535	Oris		1	pie			
536	"		12	s/p.			
537	fluesor		18	-			
538	diants		5				
539	Pescudo		3				
540	Carreules		9	-			
541	Malaelgic		35	-			
542	Vidrio		36				543
543	Pipa		14	tubos			
544	"		2	corolatos			544
545	Cueno		2				
546	bala		1	-			
547	plomo		1				
548	bata		1				
549	anillo		1				549
550	moneda		1				
551-553A	borde ahumada		4				551-553A
554	clara A		15	s/p.			
555-556	" A		2	bordes			555
557	" C		4	s/p.			
558-559	" D		2	bordes			558-559
560	" D		1	s/p.			
561	T.S. Indulgencia		1	s/p.			
562	ducente		1	borde			562

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1983	UILLA	G. XU	257	FUR-559
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. <i>Corca de clava D.</i>				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

$\varnothing = 15 \text{ cm.}$

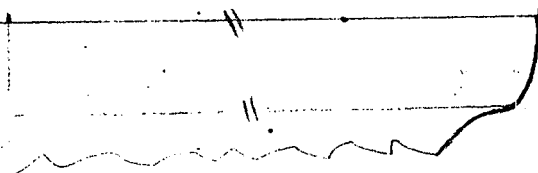


LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1983	villa	G-X-V	257	7VR-558
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. SIGILLATA CLARA B				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA. BORDE					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

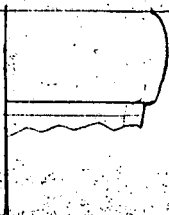
$\phi = 27'6 \text{ cm}$



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1983	UR.LA	G XU	257	UR-555
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>bona de claus R</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. <i>ATLANTIC (Lam LIII)</i>			<i>2ª mitad s. V d</i>		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



LLOC ROSES	ANY 1973	JACIMENT VILLA	AREA G.XV	ELEMENT 257	N ^o . INVENTARI 71R. 577
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Fragments ceràmica per palmeriana FORMA. + dibuixos			CRONOLOGIA. OBJECTE: S.V		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSÉS	1983	villa	G XV	257	7 VR-517
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.				CRONOLOGIA. EŞTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. CERÀMICA COMÚN				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA. BORDE					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

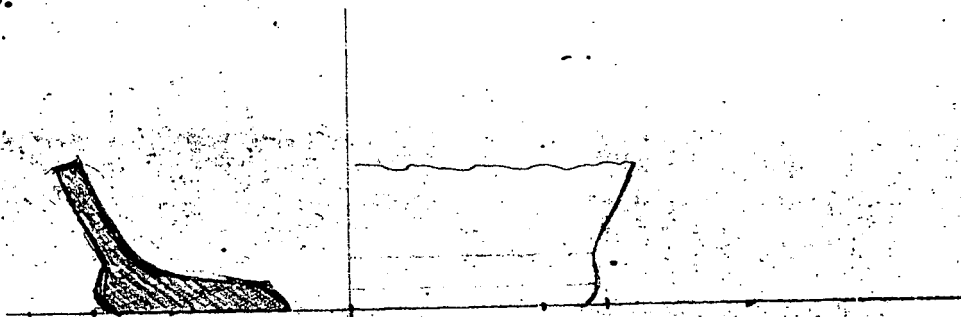
DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1983	villa	G-XV	257	7VR-531
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. CERAMICA COMÚN				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA. FONDO					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

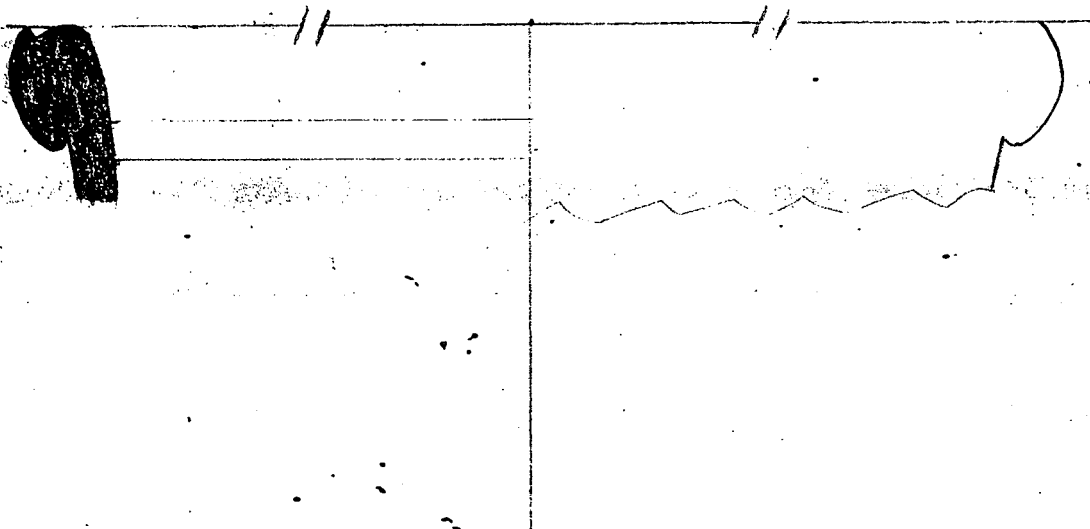


LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1983	UIC-LA	G XU	254	ZUR-551
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Ceràmica de coss fumada.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

Ø 28 cm.



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIO		
Roges	1983	villa	GXU	858	7UR		
Nº INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
579	Huesos						
580-777	vidriada		198	bords	594-608-615- 593-618-734	617-583 584-591	
778-801	"		24	arcs		778	
802-826	"		25	bases			
827-832	"		6	cuellos		830	
833-837	anfan		4	asas			
838-842	común		4	bases			
843-852	Torre reducid		10	arcs			
853-859	" "		7	bases			
860-	" "		166	s/p.			
861-876	" "		16	bords	869-865 861-863	876-882 867-866	
877	Común		196	s/p.			
879-881	"		3	arcs			
882-886	"		5	bords		872-875	
887-892	"		6	bords			
893	anfan general		5	s/p			
894	anfan		24	bases s/p			
895	rodada		8				
896	Grís		7	s/p.			
897-898	"		2	deconde		898	
899	"		1	tubo			
900	Dientes		41	—			
901	Lucante		1	borde			
902	"		1	s/p.			
903-904	Clara D		2	borde		904 903	
905-907	Clara A		3	borde		905 906	
908	" "		8	s/p			
909	Vidriada		871	s/p.			
910	Clara D		1	fondo	deco medacilla	910	
911	" C		2	s/p.			
912	Borde ahumado		1				
913	Pipa		1	caraleta			
914	barniz negro		1	liº			
915	" "		7	s/p.			
916	Conchas						
917	Caracoles		27				
918	Vidrio		31				
919	Comien metales		19	s/p.			
920	Carbon		2				

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ
POSES	1983	villa	G.XU	258	7UR

N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT	PART DE LA PEÇA	OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
921	botón		2			921	
922	pipa		6	tubo			
923	balda		1				
924	vidrio		1			924	
925-928	moneda		4				
929	medalla		1				
930	botón		1				
931-940	vidriada		10	bordes			
941-944	"		5	fondo			
945	"		54	s/p.			
946	Tasca reducida		1	assa			
947-950	" "		4	fondo			
951-952	" "		2	bordes			
953	" "		23	s/p.			
954-955	común		2	bordes			
956	vidrio		6	s/p.			
957	anforas		33	s/p.			
958	común		38	s/p.			
959	husos		194				
960	dientes		17	-			
961	esfina		1				
962	malasolificos						
963	Caracols		3	-			
964	común		1	fondo			
965	tefulone		37				
966	Induices		19				
967	Clam Δ		1	borde			
968	"		1	s/p.			
969	Ceros blanco		9	-			
969A	esconia		1	-			

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rojers	1983	Villa	GXU	258	7UR-921
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1983	VILLA.	G. XV	258	7 UR - 924.
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Canya del pu d'una capa de vidre</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

*La canya té unes decoracions
de tipus de motllura romànica.*



LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIO		
Rosès	1983	villa	GXU	259	7UR		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
970-983	vidriada		14	bordes			
984	"		51	s/p.			
985-987	"		3	ases			
988-990	"		3	ases			
991	Clau D.		1	borde			991
992	" A		3	s/p.			
993	Palina cericich		1	borde			993-
994	Borde negro		1	asa.			
995-996	Tolson redueit		2	ases			995-
997-999B	"		52	bordes			998-999 998B-
1000-1001	"		2	ases			
1002	"		1	vertedero			1002
1003	"		15	s/p.			
1004	Pintada		2	s/p.			
1005	Comú		1	fondo			
1006	"		1	borde			
1007	"		48	s/p.			
1008	anfora		28	s/p.			
1009	rodada		3	s/p.			
1010	acanalada		1	s/p.			
1011	gn's feinada		1	s/p.			
1012	claus hiern		3	-			
1013	hiern		1	-			
1014	gn's		1	s/p.			
1015	vidriu		6	s/p.			
1016	lleses		324				
1017	malacòlifa		7				
1018	silex		1	s/p.			
1019	pipa		1	tubo			
1020	imbrices		16	-			
1021	tefulare		22	-			

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rogers	1983	villa	G-XV	259	7UR-991
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. T.S. Clau D			CRONOLOGIA. OBJECTE: 2ª mitad s.V - principio s.VI		
FORMA. Hay 875					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

radio 198mm.



Bonni de buena calidad en ambas caras, liso, espeso y cubiente.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Robes	1983	villo	6-XU	259	708. 993
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. FORMA. Borda zahumada Patina cericienda			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

178 mm.



Algo malade, la patina del borde ha saltado a
gru. part

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
ROSES	1983	villa	G.X.U.	265	7VR		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
1198-1258	Vidriada		61	bordes	1245	1198-1216 1220-1223	
1259-1266	"		8	asas			
1267-1287	"		21	base			
1288	"		1	vertedero			
1289	"		127	s/f.			
1290	Vidriada				Tross de un plato	1290	
1291-1299	Común		9	bases			
1300	"		1	cuello			
1301	"		272	s/f.			
1302	Tosca reducida		1	asa			
1303-1305	"		3	bases			
1306-1320	"		15	bordes	1306	1309-1316 1310-1312	
1321	"		46	s/f.			
1322-1333	Común		12	asas			
1334-1336 A	"		2	bordes			
1337-1338	"		2	pondos			
1339-1341	"		3	pies			
1342	Ais finada		1	s/f.	de esorde.		
1343	àtica		1	asa			
1344	través negro		1	s/f.			
1345	Clara Δ			s/f.			
1346-1347	" "	361-	2	bordes		1346	
1348-1350	Clara Δ	53	3	bordes		1348 1350	
1351	Pàtina cericent		1	s/l.			
1352	ànfom		117	s/f.			
1353	anfara acanalada		4	s/f.			
1354	rodada			s/f.			
1355	ànfom		1	asa			
1356	gris		2	s/f.			
1357	borde ahumado		1	borde			
1358	piezas metálica			chapa refresco			
1359	diants		12				
1360	luciente		1	s/f.			
1361-1363	Vidriada		3	asas			
1364	Pipa		1				
1365	Caracols		12				
1366	Malacòlifer		9				
1367	Lodillo moderno		1				
1368	plomo		1				

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N ^o . INVENTARI
ROSES	1983	OILLA	G. XV	265	7UR-1346
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. T.S. CIARA A.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. 4x15 15 6 3 b'			1 ^a mitad s. III		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

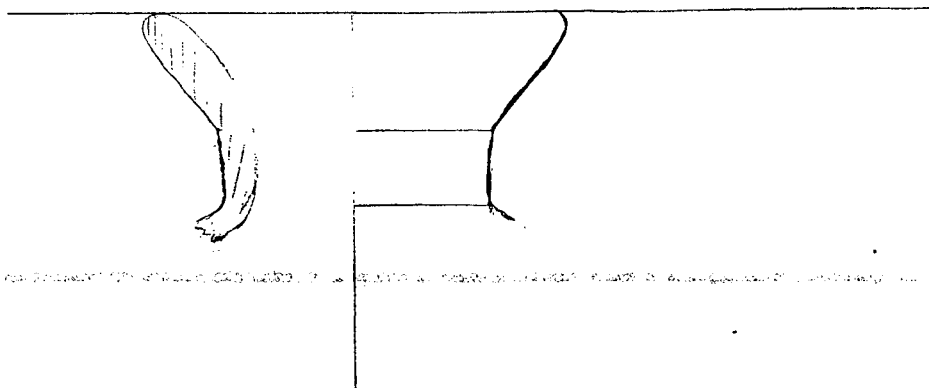


LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
POSES	1983	VIL·LA	G. XV	265	7UR-1350.
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. T.S. Clara D.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.			360-470		
Hays. 67					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					
DESCRIPCIO.					
DIBUIX. FOTO.					

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1983	villa	G-XV	265	7UR-1370
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. vidrio			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

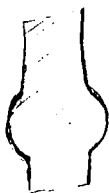


vidrio verde. Patina de tonos grises.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosés	1983	villa	6-XU	265-	7UR-1370
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. vidrio			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



vidrio verde. Pedunculo de una copa de vidrio.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
Rofes	1983	villa	G.XV	267	7VR		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
1374-1380	Vidriada		7	bordes			1377-1379 1376-1375
1381	"		1	pie.			1381-
1382	"		1	tafona			1382-
1383-1384	"		2	asa.			
1385	"		10	s/l.			
1386-1387A	Clara D		3	bords.			1386-1387
1388	"		8	s/l.			1388-
1389-1390	"		2	pie.			
1391-1392	"		2	bords.			1391-1392
1393	"		8	s/l.			
1394	Indfalia		2	s/l.			
1395	Clara A	10D	1	pie.			
1396	Rajo intern		1	bords.			
1397	pintada		2	s/l.			
1398	Lucerna paleo		1	s/l.			
1399	arcuats		1	asa.			
1400-1401	"		2	bords.			
1402	"		4	s/l.			
1403	Borde ahumad		1	bords.			
1404	Campaniense A		1	bords.			1404-
1405	Bornis negre		4	s/l.			
1406	Cns pales		1	s/l.	decorad		
1407-1413	Tasca reducida		6	bordes			
1414-1416	"		3	asa			
1417	"		1	s/l.	decorad		
1418	"		1	ventador			
1419	"		35	s/l.			
1420-1426	Comin		7	bords			1420-
1427-1428	"		2	asa			
1429	"		194	s/l.			
1430	Bruñida		1	bords			
1431	"		2	s/l.			
1432	rodada		27	s/l.			
1433-1435	pies. Comin		3	pie			1433
1436	acavalada		7	s/l.			
1437-38	anfon		2	bords			1437-
1439-1441	"		3	asa.			
1442	"		2	tafona			
1443	comin		1	bords			1443-

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N.º. INVENTARI
Roques	1983	Vila	G. XV	267	ZVR 1420

OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.

FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.

CRONOLOGIA. ESTRAT.

TIPUS D' OBJECTE.

Vora de ceràmica comuna

CRONOLOGIA. OBJECTE:

FORMA.

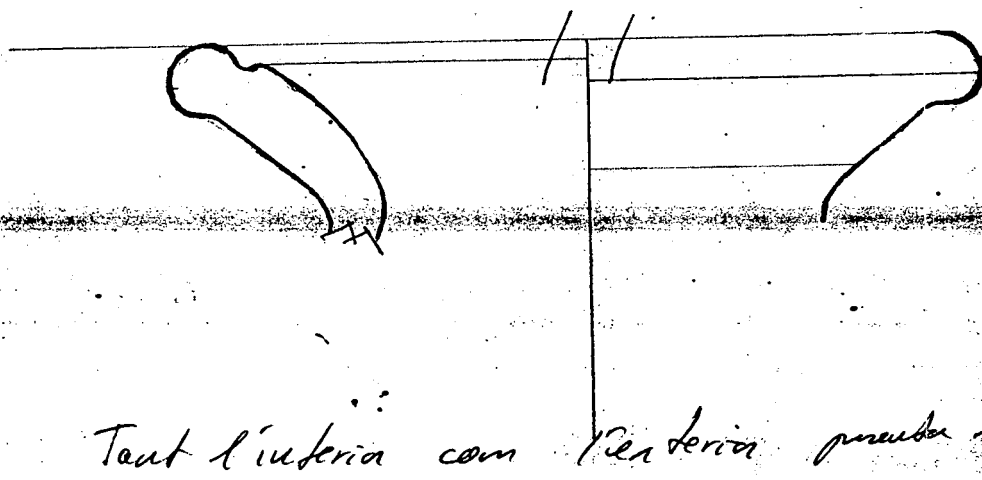
BIBLIOGRAFIA.

PARAL. LELS.

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

∅ 188 mm



Tant l'interior com l'exterior presenten una engaltes molt relativament avuls moltes rugositats, petits nervis i porositats. La pasta és rugosa, amb rugositats però no fare, ni apertures niu.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
20888	1983	villa	G. XV	267	7UR-1437

OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.

FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.

CRONOLOGIA. ESTRAT.

TIPUS D' OBJECTE.

Infon.

CRONOLOGIA. OBJECTE:

FORMA.

BIBLIOGRAFIA.

PARAL. LELS.

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



Posta -
 cara Exterior - Anaranjada con muchos puntos blancos / l'occió irregular
 cara Interior - Marrón " " " " " "

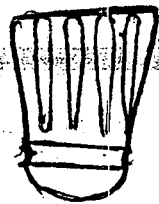
LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosés	1883	villa	G XV	267	7UR-1404 282
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. Barra negra. Campaniense A. Lam - 24					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



//



Ambedos casos barra cubriente, brillante.

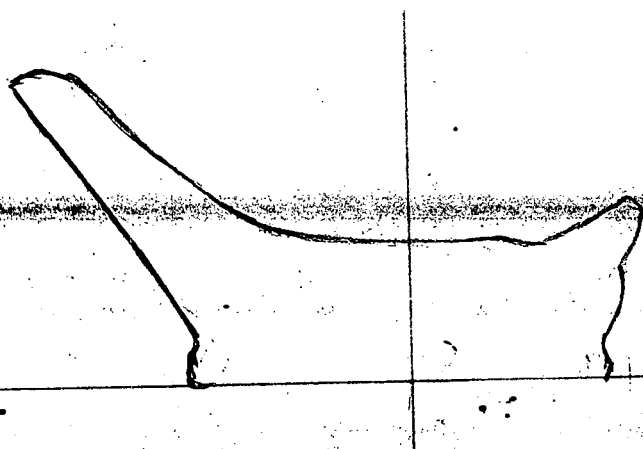
Pasta - ~~negra~~ anaranjado salmón

Decoració de estrias. entre el borde, la acanaladura

LLOC ROSES	ANY 1983	JACIMENT VICÇA	AREA GV	ELEMENT 267	N.º. INVENTARI ZUR 1433
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Pew			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



Ceràmica cori, oxidada.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Rosàs	1983	VILLA	6.XU	273	74R 1754
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. CERAMICA COMUN				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

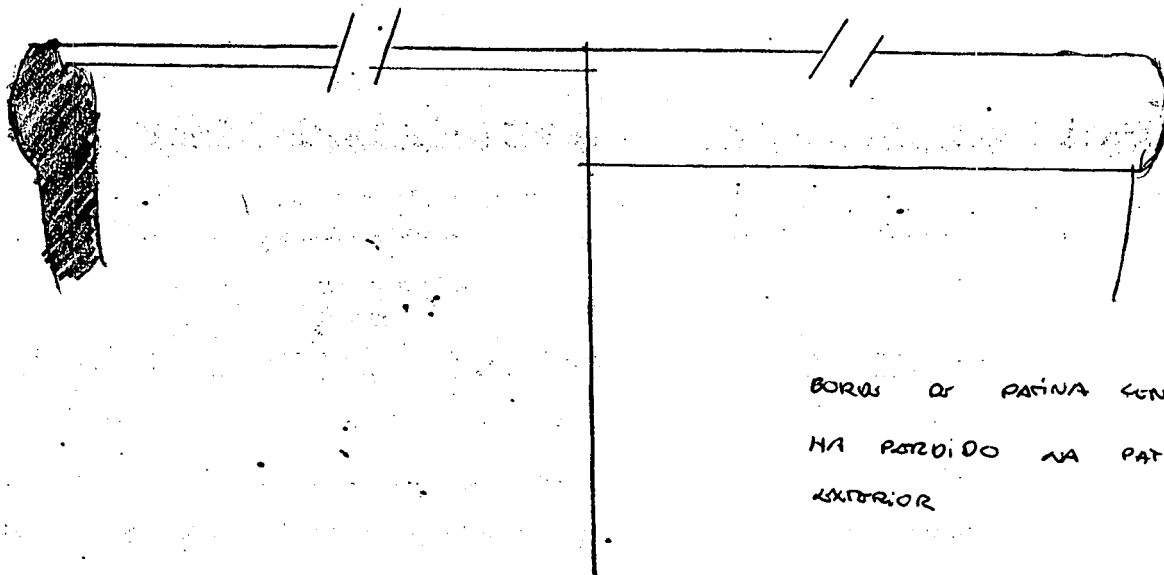
BORDOS de CERAMICA COMUN
 de PASTA MARRON CON RINDES de
 MICA

LLOC Ro Sgrs	ANY 1983	JACIMENT VILLA	AREA G. XV	ELEMENT 273	Nº. INVENTARI 70R-1823
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.				CRONOLOGIA, ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. PATINA UNICIONTA				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

$\varnothing = 24'2 \text{ cm}$



BOROS DE PATINA UNICIONTA
HA PERDIDO LA PATINA
EXTERIOR

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Pross	1983	vil·la	G·XV	273	7VR 1879
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.				CRONOLOGIA. ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. FORMA.				CRONOLOGIA. OBJECTE:	
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					
DESCRIPCIO.					
DIBUX. FOTO.					



Característica propia de la A

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
Rofes	1983	villa	G.XV	281	FUR		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
2722	Clara		83	s/p.			
2728	Anaranjada paleo		1	s/p.	deconda		
2729	Lucerita		3	s/p.		2729-	
2730	Indulgencia		1	s/p.		2730-	
2731	Patina coniciant		11	s/p.			
2732	Borniz negre		1	borde		2732-	
2733	" "		1	s/p.			
2734	" "		1	pie			
2735-37	Borde ahumado		3	bords		2732-2738 2735-	
2738	gris ampuntat		1	borde			
2739	" "		2	s/p.			
2740	Tasca reducida		15	s/p.			
2741	" "		1	borde		2741-	
2742	" "		1	pie			
2743	refo intero		1	s/p.			
2744	comuna		41	s/p.			
2749	" "		6	bases		2749-	
2750	" "		1				
2751-8	comun		8	bordes			
2759A	pie comun		2	pie		2760-	
2760	afuja de hueso		1				
2761	viduo		1				
2762	canical		4				
2763	hiemo		2				
2764	hueso		1				
2765	diecta		3				
2766	gris paleo		1	s/p.			
2767	gris		1	s/p.			
2768	acanalada		5			2768-	
2769	malacofijos		30				
2770 2770	rodada		17				
2771	argamasa		1				
2772	huesos		69				
2773-74	aufom		2	labio			
2775	gmu verso		1	arm			
2776	aufora		100	s/p.			
2777	imbrex		15				
2778	teglare		49				
2778A	carbon		4				

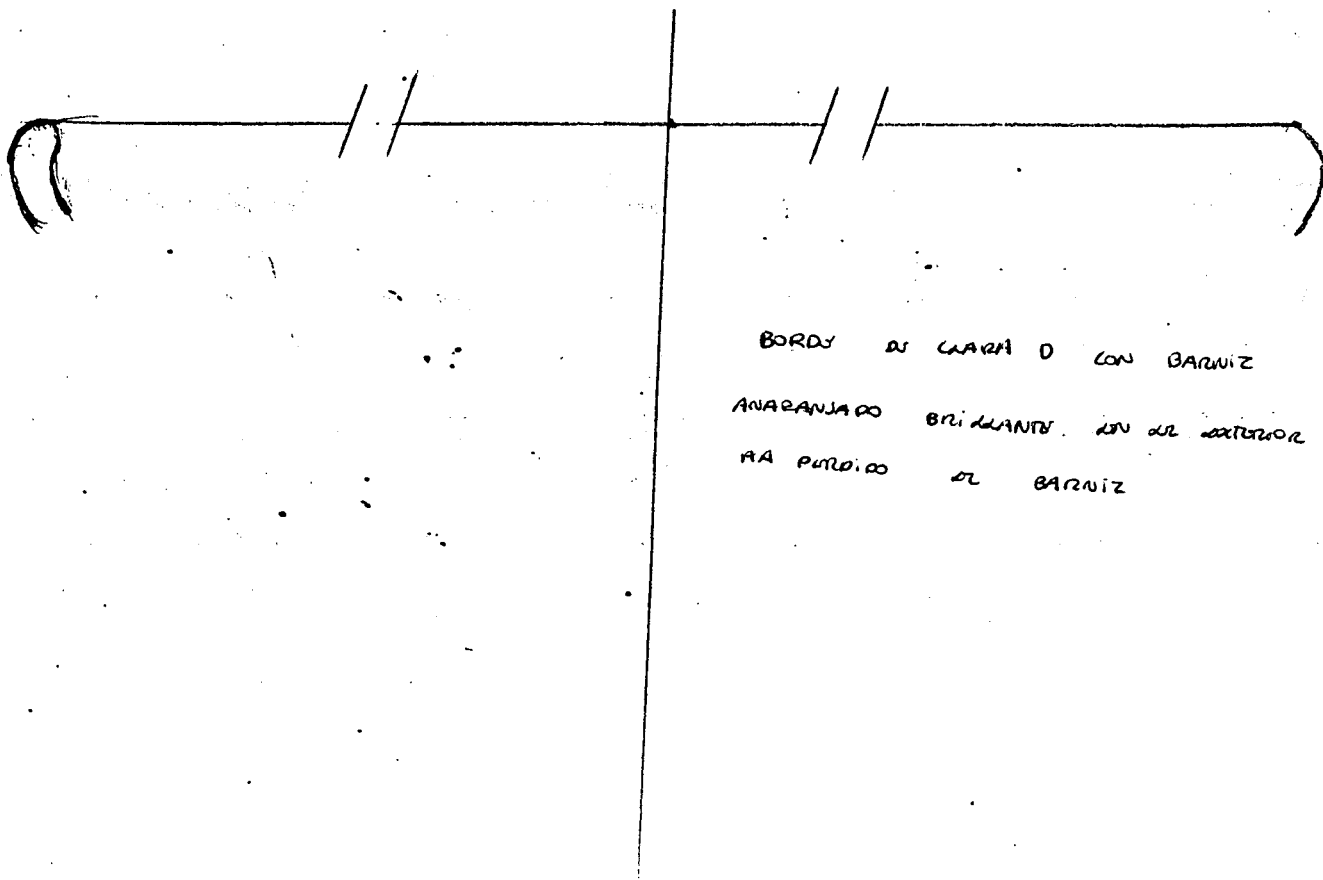
LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
Rosàs	1983	villa	G.XV.	287	ZUR		
Nº INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
2021-2032	Clau Δ		2	borde			2021
2023-2025	" Δ		3	pe			
2026	" Δ	D-10A	1	pie			
2027	" Δ		15	s/p			2027-
2027	Imitació " "		1	borde			
2028-2030	Patina cerueta		3	borde			2028-2028
2031-2032	" "		2	pie			
2033	" "		9	s/p			
2034	Sidjalic		1	s/p	de cond		2034
2035	Lucerto		1	s/p			
2036	Barra ufo		1	s/p			
2037	Borde ahumado		1	borde			2037-
2038	Lucerna		1	s/p			
2039	On's		4	s/p			
2040	Comun		189	s/p			
2041-2053	" "		13	borde			2042-2052 2044-2049
2054	" "		1	asa			
2055-2056	" "		2	base			2055-
2057	" "		7	s/p.	acanalada		
2058	Arfona		52	s/p.			
2059	rodada		13				
2060	Imbrex		3				
2061	Tepalera		50				
2062	Pintura mural		4		(s gmfito)		2062-
2063	revestiments		24				
2064	esconja		3				
2065	carbon		4				
2066	hierro		1				
2067	Tasca reduida		22				
2068	" "		1	asa			
2069-2075	" "		6	borde			
2076	vidro		4	s/p.			
2077	" "		1	borde			
2078	" "		1	base			2078
2079	hueso		89				
2080	malacoble		35				
2081	dients		6				

LLOC ROSAS	ANY 1983	JACIMENT VILLA	AREA G-XU	ELEMENT 281	Nº. INVENTARI NR. 3045
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. CLARA D FORMA. 9			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

$\varnothing = 24'8 \text{ cm}$

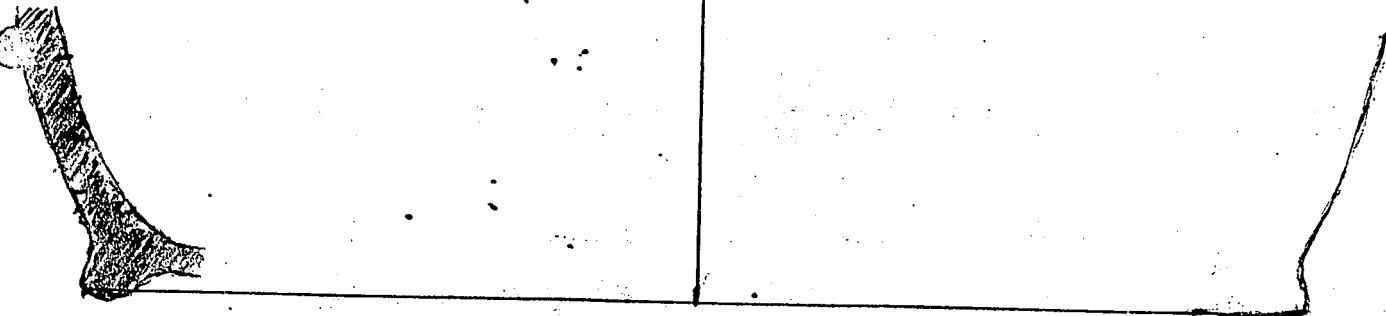


BORDY DE CLARA D CON BARNIZ
ANARANJADO BRILLANTS UN DE L'INTERIOR
HA PERDIDO EL BARNIZ

LLOC ROSAS.	ANY 1983	JACIMENT VILLA	AREA G.W	ELEMENT 281	Nº. INVENTARI 7UR 2055
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. CARA A			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. 10A Hoyes 33B					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

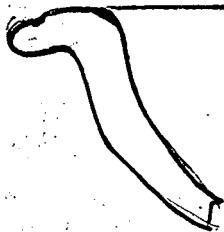


BASIS DE CARA A
 CON ANGOBE NEGRO EN
 EL EXTERIOR. Y BARNIZ
 EXTERIOR e INTERIOR

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
Robes	1983	villa	G-XV	287	7UR-2021
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.				CRONOLOGIA: ESTRAT.	
TIPUS D' OBJECTE. Clau Δ				CRONOLOGIA: OBJECTE: inici s. II ?	
FORMA. Lans 23 Hores 6					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

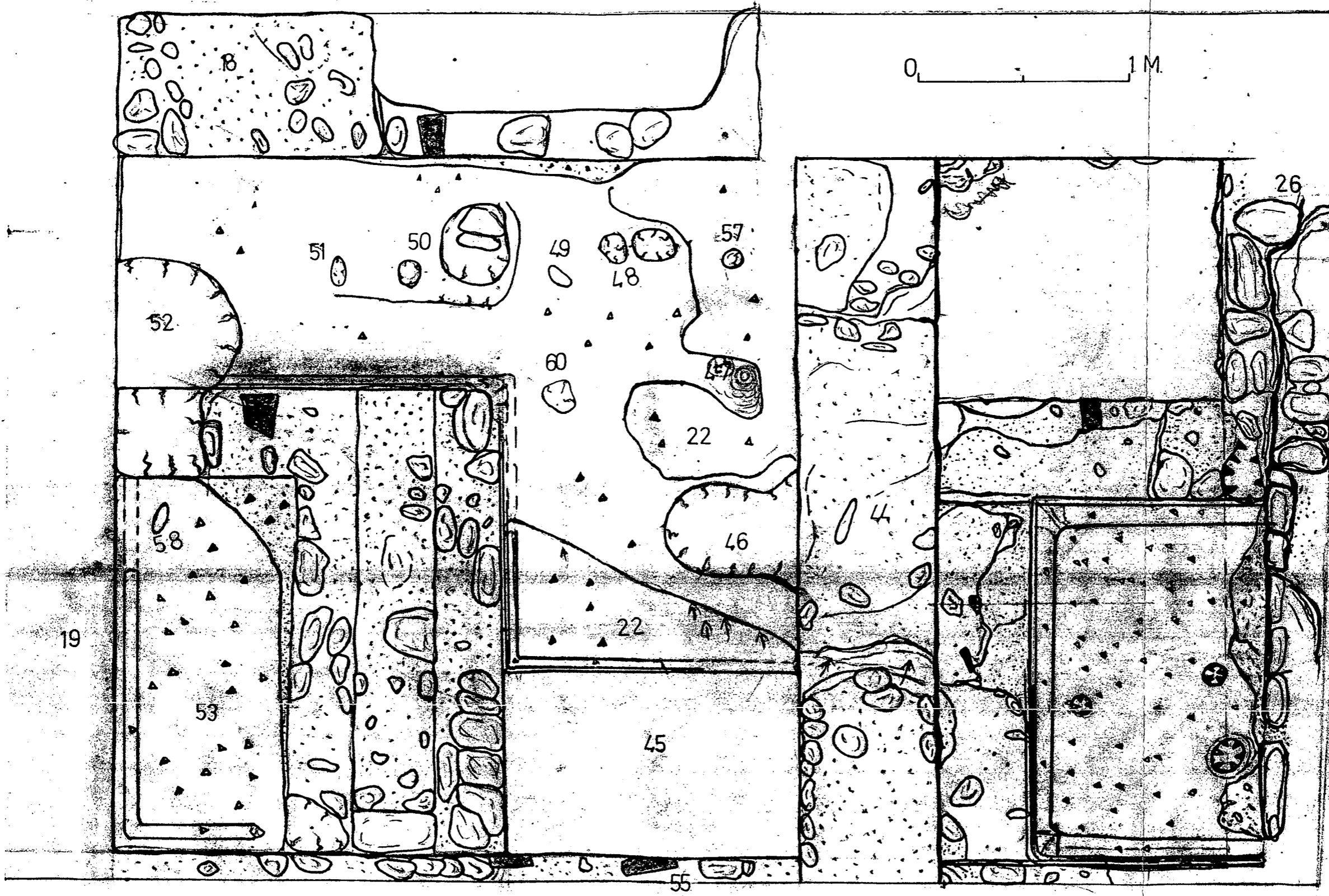
DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



Ambras cans: : barviz rugoso - tip Δ_2

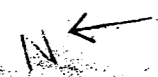
LA HABITACION G-IX.

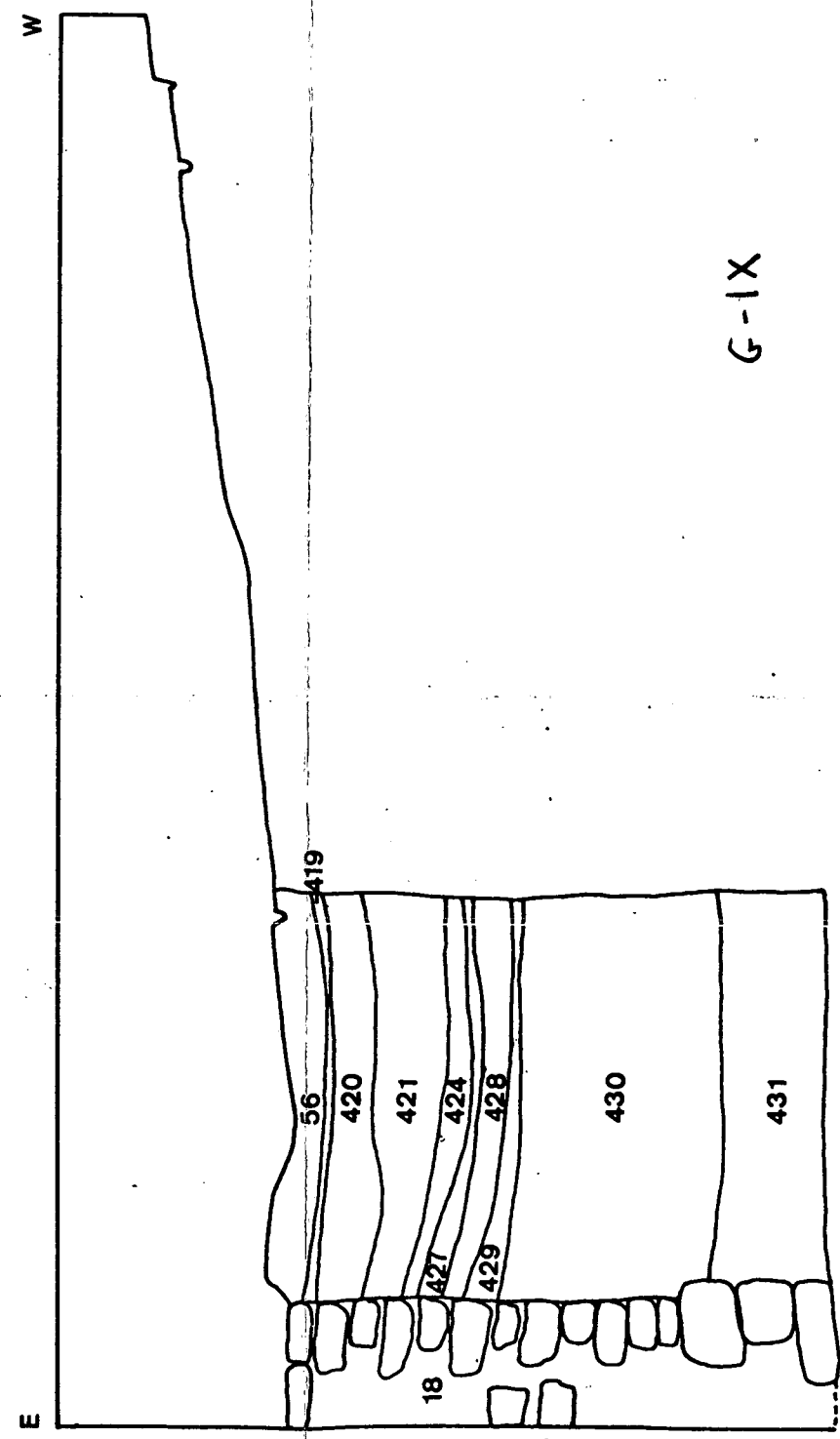
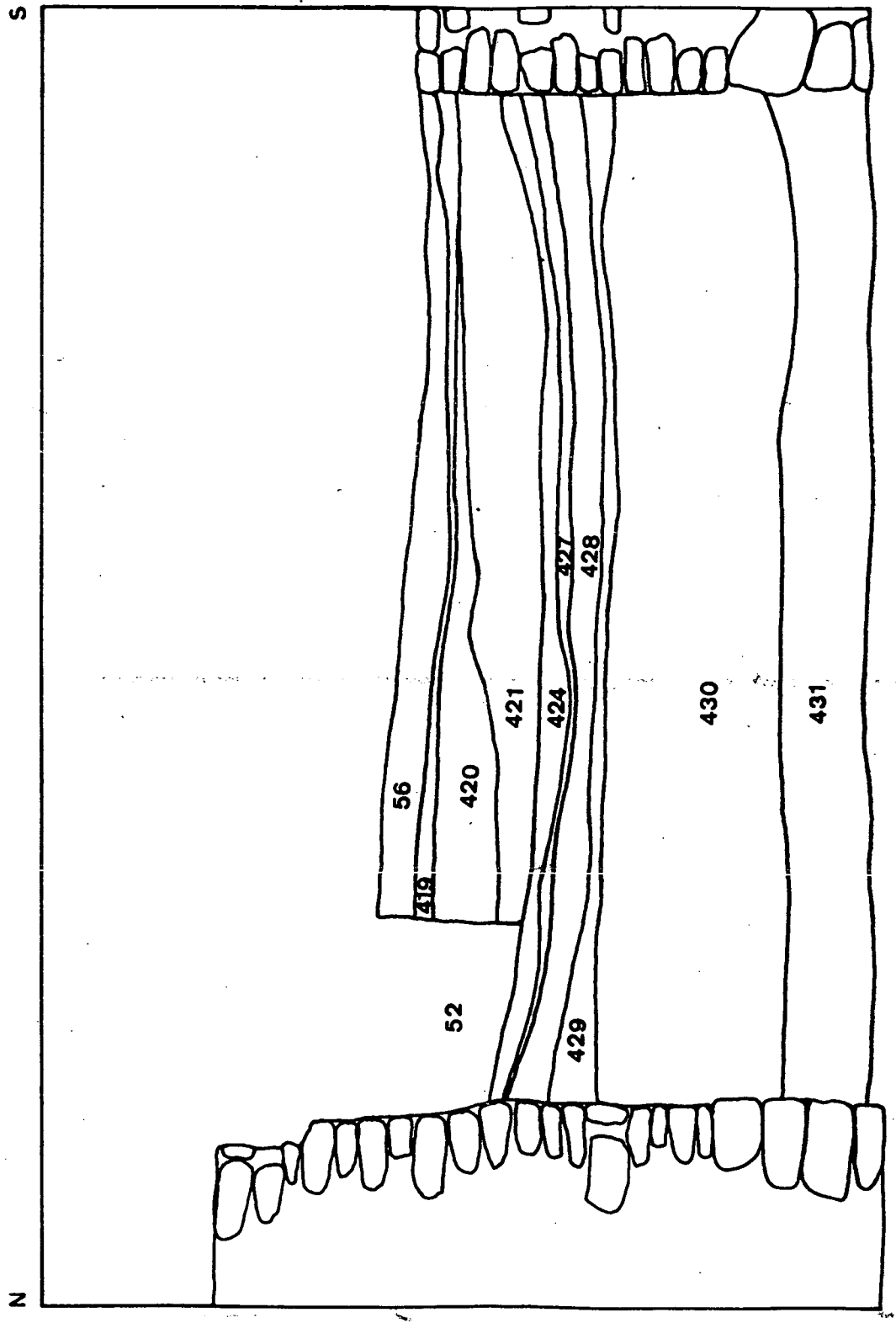


HABITACION G-IX

ROSES 4 VR 1980

HABITACION G-X





G-IX

9VR- 1985

Habitación G-IX

Esta habitación había sido ya excavada parcialmente en 1980 (4 VR), llegando hasta la superficie de pavimento de "opus signinum" individualizado entonces con el número 56. Este pavimento presentaba junto al muro del norte un agujero, 52, que perforaba las capas de preparación (419, 420 y 421).

El pavimento 56 que había sufrido diversas reparaciones atestiguadas por sucesivas capas de "signinum" ubicadas en lugares puntuales, se apoya sobre unos estratos de relleno, los números 419 y 420 que contienen materiales republicanos, mientras que el inferior, 421, aporta restos del siglo II d.C. . Se trata pues de una estratigrafía invertida formada a causa de sucesivas aportaciones de materiales de escombreras.

Estas aportaciones de tierras se efectúan para adecuar la habitación G-IX a una finalidad distinta de la original y para la que disponía de un pavimento de cal, el 424, que se encontró intacto, enlazando perfectamente con los muros de la habitación y sellando los estratos inferiores. El pavimento 424 está formado por varias capas que designamos como 427 y 428, siendo el 429 su capa de preparación y en la que aparecen como materiales más modernos T.S. Sudgallica y T.S. Clara A.

Para la ejecución de la preparación 429 se aportó un importante volumen de tierras para relleno, que forman el estrato 430, dispuesto directamente sobre la tierra natural formada por arena de playa.

Es de destacar que en el relleno 430 apareció un fragmento de cerámica megárica que pega perfectamente con otro localizado en el estrato de relleno de la habitación G-XI (ver 418), de lo que se deduce que los rellenos 418 y 430 son del mismo momento y por lo tanto las habitaciones GIX y GXI ya que el pavimento de la G-IX (424-427 y 428) es coetáneo del 416 de la habitación G-IX.

Poseemos por lo tanto en esta habitación un primer momento perteneciente a la construcción, que vendrá datado por los materiales de los estratos 430, 429, 427 y ⁴²⁸ 424 y un segundo momento, de reforma datado por los materiales de 421, 420, 419 y 56.

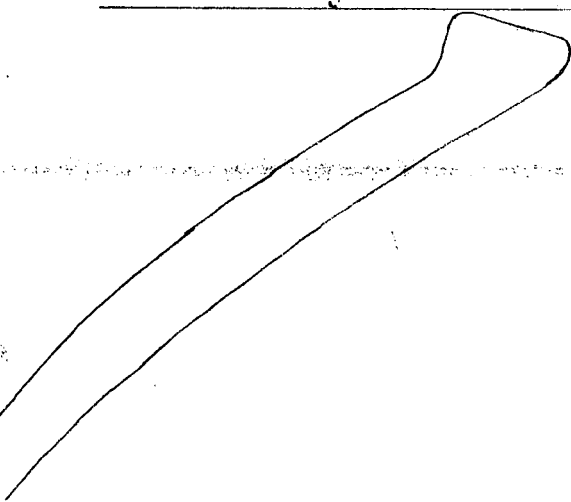
Dado que las habitaciones G-IX y G-XI son colindantes y separadas por el muro 55 y que la habitación G-XI fue el hipocausto de una construcción termal y que el muro 55 presenta una abertura, 191, con arco de ladrillo, similar a las bocas de "paefurnium" conocidas, cabe deducir que la habitación G-XI, en el momento de la utilización del pavimento 424 hacía la función de "praefurnium", el cual dejó de existir en el momento de la construcción del pavimento 56 ya que este anula la boca del "praefurnium" 127

Habrá que estudiar si la fecha del pavimento 56 es extrapolable a la habitación G-XI y por lo tanto al muro que elimina la piscina semicircular y por lo tanto esta será la fecha en que el edificio termal dejó de cumplir su misión.


LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1985	VIL·LA	G. IX	419	9UR-419-1
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>Leuc d'ampere ibèric</i> FORMA. MAJA B.-3.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



Parte de color gris, durc, compacte, fina i ferge ben depurada.
 Per les dues cares exteriors és de color beip - estaronjat.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1985	VIL·LA	G. IX	419 420	9UR-420-1
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE.  Lavi d'ampic			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. MAJA B-3.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

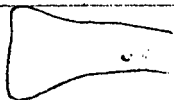
Parte i interior de color gris (a l'interior en algunes parts es veu ataronjat), i superfície de color beix-ataronjat. Parte durs, compacte, uniforme, ferga fina i ben depurada.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1985	UIL·LA	G. IX	421	9UR-421-9
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
			<p><i>lloc de ceràmica comuna axialada.</i></p>		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

6 128



Peste de color ataronjat-vermellós, poc compacte i ple cent caràcter porós, amb finíssims granets de sorra com a desgreixant. Per lloc és de color ataronjat.

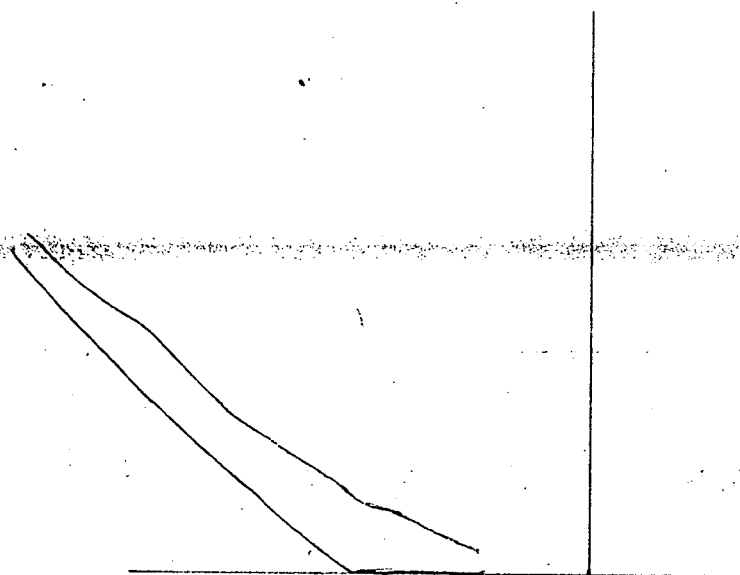
LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ
ROSAS	1985	VIL·LA	G·IX IX	429	9UR-429

N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA	OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
1	estucs		8			
2	ferrament		2			
2	bronze		1			
3	ossos		2			
4	ferres		4			
5	vidre		2			
6	compeniane		2		inf	
7-8	clara A +1?		2+1	informe	inf	
9	^{AFRIC} 1 vora arietada		1	T. borde		9
10	afriane vora inf		2	+ informe		
11-12	sigillata		3	2 borde	2 vora inf	
13	comun reduida		1	borde	vora	13
14	anfora PnEbus		1	borde	vora	
15	anfora informe		1			
16-16b	vora cer. comú		1	borde		16
17	vora cer. comú		1	borde		
18	fons cer. comú		1	fondo		18
19	fons cer. comú		1	fondo		
20	cer. comú		23			
21	cer. gris		2			
TOTAL CERÀMICA →			55			

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1985	UILLÀ	G. IX	429	9UR-429-18
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
Base de ceràmica comuna.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



Parte de color beige -ataxonjet, compacte, durc, amb algunes imperieses.
Per fora esta picada i una mica fumedada.
Per dins es de color més ataxonjet que la porta.

L'altre base, 9UR-429-19 es també plana però més gona i guixuda.

LLOC ROSES	ANY 1985	JACIMENT VIL·LA	AREA G. IX	ELEMENT 429	Nº. INVENTARI 9UR-429-9
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. Cone d'espina de cuina.			CRONOLOGIA. OBJECTE: Atlante, 1981, p. 219. De pinces de época plavica a la mitad del s. II		
FORMA. Atlante CVII-5 Ostia III - 324					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



Parte de color atroxiet intern. Per tota la cara exterior presenta una patina negra, no molt espesa.


LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
ROSES	1985	V.L.L.A.	G-9IX	430	9VR-430		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
1	Base de caliza		1			1	
2	Fragments de pedra blanca		1				
3	Imbrues		3		se tiran 28 brags		
4	Tegulae		2		se tiran 34 brags		
5	Petxines		12	42			
6	Ossos		18	18			
7	Fama malacològica (alm)		5	3			
8	Anfora inf		121	informe			
9	1 vora scretalica		1	borde			
10	1 vora Lambosic 2		1	borde			
11	1 vora Pua Ebuss		1	borde			
12	1 vora auf ibenic		1	borde			
13	1 asc auf ibenic		1	asc			
14	estucs		22	*	rajos y blancos		
15	Ferros		5	*			
16	Dolia inf		4	informe			
17	1 frag pintat op. sign.		1				
* 18	1 vora ^{Africana} anticoquina		1	borde	*	18	
19	Bronze		1	*			
20	1 vora cer. cocina reduida		1	borde	unen 3 brags. peça grande con asc include		20
* 21	4 vora cer. cocina reduida		3	1 borde			
22	inf cocina reduida		15	informe			
23	tiesto de flores?		1		vora	23	
* 24	directo de horno		1	*			
25	Taller de Roses - de fonts		2				
27	1 vora b. megre		1	borde		27	
28	1 vora b. megre		1	borde			
29	1 vora b. megre		1	borde		29	
30	1 fons b. megre		1	fons			
31	b. megre informe		1	informe			
32	Paret fines inf		1	informe			
33	Vora de Paret fines		1	borde			
34	Vora de Paret fines		1	borde	decoració de barbotina		
35	asa de Paret fines		1	asa			
36	Frequent unquientari		1	pared	Informe		
37	Fragut de cer. Decordy		1	pared	Casa con fog. 37 (9VR418-19)		
38	Planties		3	385 1 nansa			
39	Clava A rededilla		3	informe	*		
40	Clava A forma 10A		1	borde	*	40	
41	Clava A forma 9		1	borde	*	41	

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ		
ROSES	1985	VIL·LA	6-IX	430	9UR-430		
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA		OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
42	Clau A forma 36		1	borde	+		
43	Clau A imbricada		1		+		
44	Zidriada Verde		1				44
45	fitxa		1x				
46 ✓	^{AFRIC} Vora amotllada		1	borde	(x)		46
47	^{AFRIC} Vora amotllada		1	"	(x)		
48 ✓	^{AFRIC} Vora amotllada		1	"	(x)		48
49 ✓	^{AFRIC} Plat tapadora		3.	bordes	(x)		49
50	^{AFRIC} Plat de cuina		2	bases	(x)		
51 ✓	^{AFRIC} Plat cuina		1	bases	(x)		51
52	^{AFRIC} Plat cuina		1	base			
53	1 Vora paloma ceràmica		1	borde	(x)		
54	Aficones de cuina imp.		20	pared	(x)		
55	Ceràmica gris comú		1	borde			
56	Ceràmica gris de piques		1	"		Vora	56
57	Ceràmica gris comú imbricada		11	pared			
58	Sigil·lata subpàl·lida verda		1	borde	-		
59	" " "		1	borde	-		
60	" " "		1	borde	-		
61	" " "		1	borde	-		
62	Sigil·lata subpàl·lida de ceràmica		4	pared	-		
63	" " lila		5	pared	-		
64	Ceràmica comú verda		1	borde			
65	" " "		1	borde			65
66	" " "		1	borde			
67	" aficones de cuina		1	borde	(x)		
68-68b	" " "		2	bordes			68
69	" " anes		3	arcs			
70	" " fons		3	fondo			(dos)
71	" " imbricada		35	pared.			
TOTAL CERÀMICA			→ 297				

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N ^o . INVENTARI
ROSES	1985	VIL·LA	G. IX	430	9UR-430-29
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRÀFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

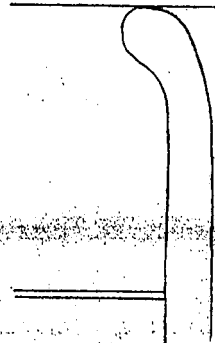


 Peça de color vermell-maronós, dura, compacta, ben depurada, però d'un cert caràcter porós. Per les dues cares exteriors presenta un vernís negre, no molt espès i que està picat i ho reflecteix en alguns trossos.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1985	VIL. LA	G. IX	430	9UR-430-27
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>leanc de cerms negre.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.

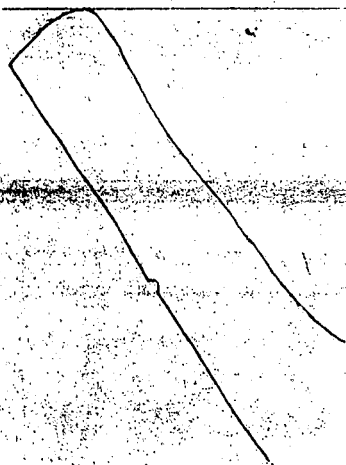


Parte beip-ctaronjet, durc, compacte i ben depurada.
 Per pare, per les dues ceres, presenta un cerms negre, no mane cryés, que
 s'ho picat i raltat en algunes parts. És una mica brillant.
 Per le cano exterior presenta una setlla incisa, horitzontal a la cara.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	N ^o . INVENTARI
ROSES	1985	VIL·LA	G. IX	430	9UR-430-23
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>lore de "ceràmica comuna"</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.



Parte de color gris-menonies, ferge dens i compacte, amb
dames unqueses, i d'un cert caràcter laminat
Per la cara exterior, just a la vora, presenta una decoració a mena
d'incisions dibuixant com unes felles amb cintes-trones, i una
sèrie de punts, grups de tres o tres, que travessen tota la part.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1985	UIL.LA	G. IX	430	9UR-430-40
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. T.S. Clere A			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA. 10-A - Hayes 33 B			Albente, 1987, p. 217 desde primera mitad del II a inicios del V.		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

168 mm. de radi



Parte de color atarrajat, porosa, amb finíssims granets de serra,
praxa dura i compacta. A l'exterior presenta una pitina negra

LLOC ROSES	ANY 85	JACIMENT VILLA	AREA G IX	ELEMENT 431	SIGLES D' IDENTIFICACIÓ QVR 431
---------------	-----------	-------------------	--------------	----------------	---

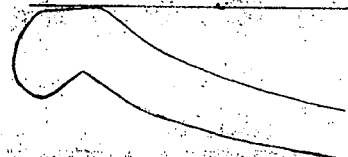
N.º INVENTARI	TIPUS D' OBJECTE	FORMA	QUANTITAT PART DE LA PEÇA	OBSERVACIONS	DIBUIX	FOTO
QVR-431-1	Clara D o borde	Alçada 185?	1 o			1
QVR-431-2	Clara D ceràmica coccina inf		2 x			
QVR-431-3	T.S.A. A Africana coborde	9	1 o			3
QVR-431-4	T.S.A. A Africana coccina	F 10A+B	2 o			
QVR-431-5	T.S.A. Comuna Africana Coccina		2 o			
QVR-431-6	Comuna Africana Inform		14 o			
QVR-431-7	Cer. Oxidada incisa a rodetilla (?)		1	2 fragments		
QVR-431-8	Sudgalica decor. inf		2 o			
QVR-431-9	Imitacion Africana inf		5			
QVR-431-10	V. vesu		1			
QVR-431-11	Gris Comuna borde		1			11
QVR-431-12	Gris Comuna infones		5			
QVR-431-13-14	Groliers cuina borde		2			13
QVR-431-15	Groliers cuina fons		1			15
QVR-431-16	Groliers cuina inform		3			
QVR-431-17	Anfora indet. asa		1			
QVR-431-18	Anfora Tarraco. indet borde		1			
QVR-431-19	Anfora informe		21			
QVR-431-20	Comuna romanc borde		1			
QVR-431-21	Comuna romanc informe		6			
QVR-431-22	Alterna		1			
QVR-431-23	Comuna romanc asa		1			
QVR-431-24	Uelros		33			
QVR-431-25	Uelros		3			
QVR-431-26	Imbrex		1			
QVR-431-27	Tejula		3	le frons 2		
QVR-431-28-29	T.S.A. A o		2 vores			
QVR-431-30-31	Mirzana cuina o		2 vores			30
QVR-431-32-33	Aselles d'os		2			

LLOC ROSES	ANY 1985	JACIMENT UIL.LA	AREA G.IX	ELEMENT 431	Nº. INVENTARI QUR-431-1.
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. <i>lora de T.S. d'arc D.</i>			CRONOLOGIA. OBJECTE: <i>Es muy tardío la cronología del Atlante. Hay que revisar</i>		
FORMA. <i>Hayes 1852 Atlante CIV cerámica de cocina</i>					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

Tafadern



etc cremada, i n'altres aics ho fet melhi el ceramis.

Puede ser una tafadern de cerámica de cocina, de aquí en aspectos quemado, Podría corresponder a la forma Hayes 185 (pg 202)

Carandini (Atlante pg 212) reune una serie de piezas de estos caracteristicas y apunta una cronología muy amplia que avanza en época republicana

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1985	UIL·LA	G. IX	431	9UR-431-3
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.					
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LEIS.					

lora de T. S. Clara A.

Atlante - CUI-3
Oshia I, 15

Atlante 1981, p. 215
1ª mitad del II o inicios del V.

198 mm. de radi

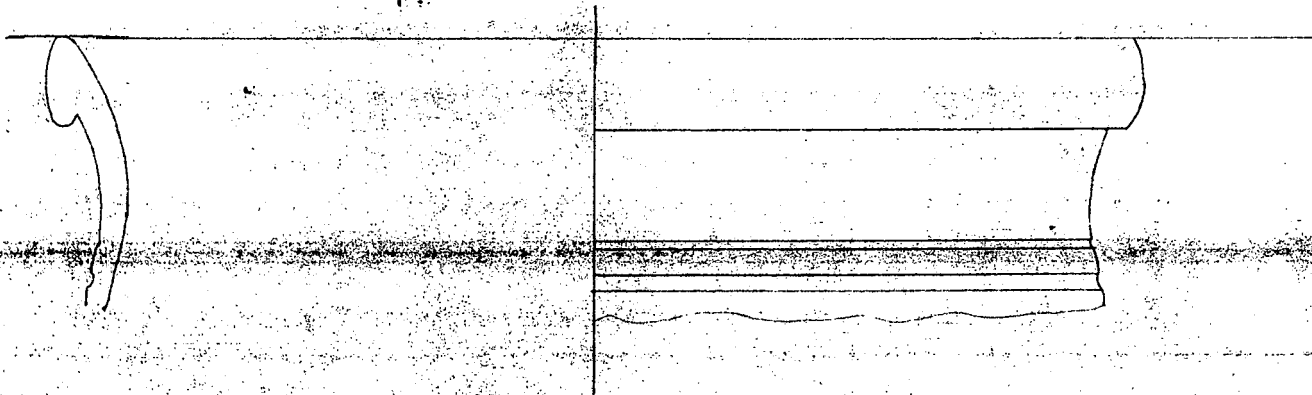


llemis ataronjat per les dues cares, picat, no molt fi.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1985	VILLA	G. IX	434	9UR-431-11
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE. FORMA.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL. LELS.					

DESCRIPCIO.

DIBUIX. FOTO.

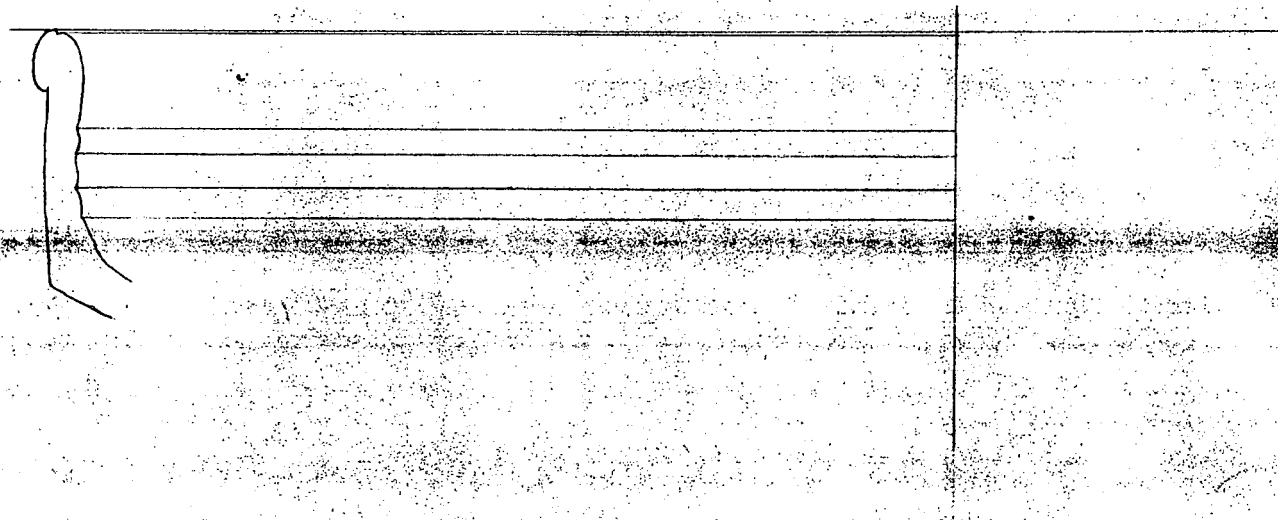


Parta de color gris clar, dura, compacta, ben depurada, de tall recte. Per fons és del mateix color.

LLOC	ANY	JACIMENT	AREA	ELEMENT	Nº. INVENTARI
ROSES	1985	UIL·LA	G. IX	431	9UR-431-30
OBSERVACIONS SOBRE LA TROBALLA.					
FIABILITAT ESTRATIGRAFICA.			CRONOLOGIA. ESTRAT.		
TIPUS D' OBJECTE.			CRONOLOGIA. OBJECTE:		
FORMA.			Primera mitat del II - al - mil·l·V		
BIBLIOGRAFIA.					
PARAL·LELS.					

DESCRIPCIÓ.

DIBUIX. FOTO.



No presenta la típic pictura, almenys en el fragment conservat.
 La parta és la típic

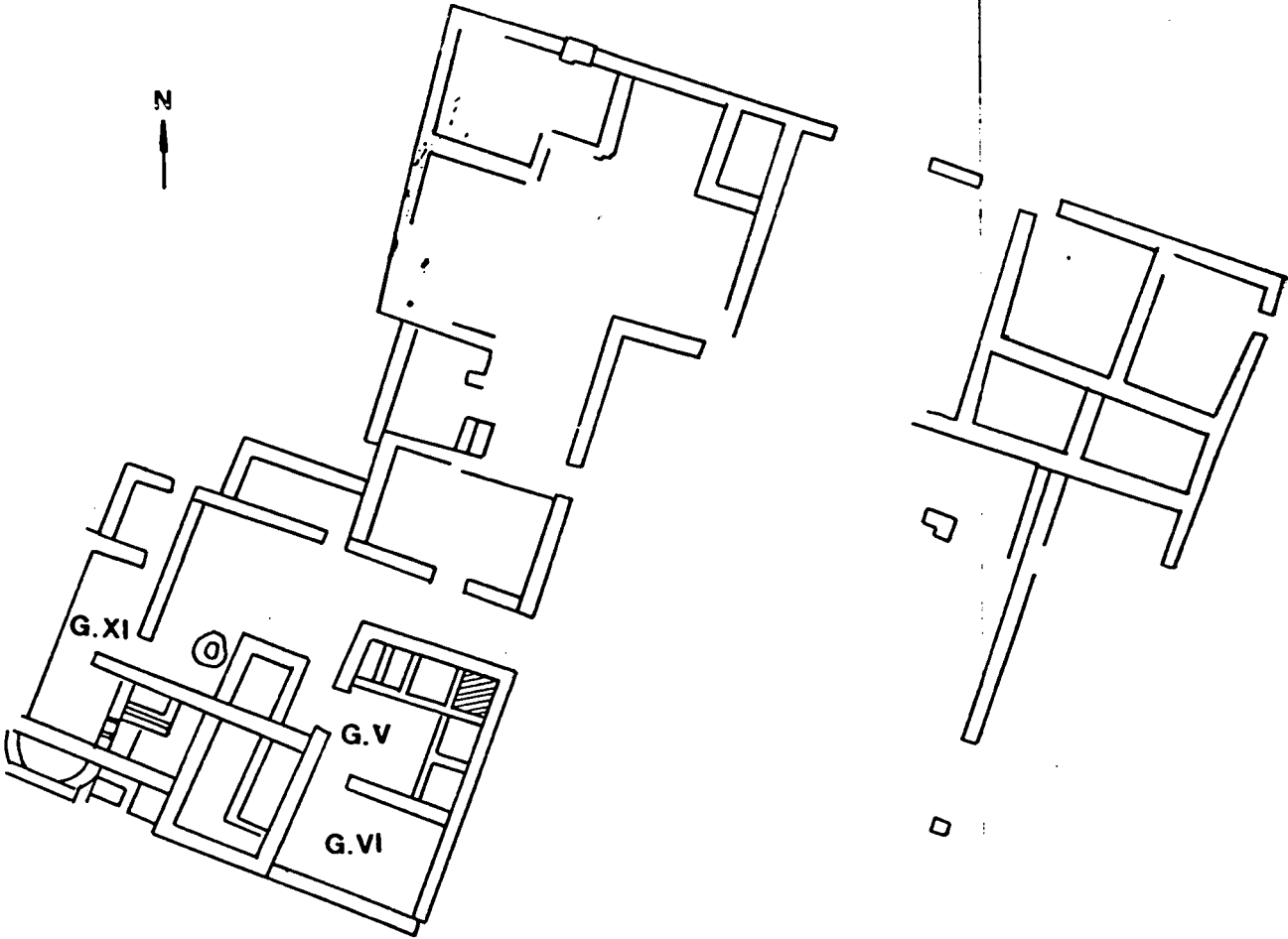
INTRODUCCIÓ:

Aquest estudi, centrat en la ceràmica anomenada de parets fines del jaciment de Roses (Alt Empordà), s'ha limitat a les peces provinents de la zona de la vil.la romana en la qual es troba la que s'ha vingut a denominar factoria de salaons, ubicada al sud del barri hel·lenístic, dins del recinte enmurallat modern d'època de Carles V. A la vegada, el material que s'ha analitzat es redueix només al recollit en les set darreres campanyes d'excavació, des de l'any 1979 al 1985, que actualment estan en curs de publicació, i per tant és material inèdit.

Donat que els exemples trobats es presenten molt fragmentats, degut a que provenen de zones d'habitació, on ja per regla general les peces apareixen força esmicolades, s'han recollit aquells més significatius i que ens poden aportar informació. Hem d'afegir aquí l'inconvenient de la fragilitat d'aquests vasos en motiu de la finura de les seves parets, particularitat que incideix, per altra banda, en que d'aquestes peces només se'ns conservin fragments mínims.

En aquest treball he intentat veure per separat cadascuna de les formes conegudes d'aquesta categoria ceràmica presents a Roses, situant primer la peça, com a mena d'introducció, en el marc general de les seves característiques tipològico-tècniques, de difusió pels diversos jaciments del món romà, i establint la seva cronologia, abans de passar a estudiar els exemples concrets del citat jaciment. En aquest apartat es notarà potser la manca d'algun planell del conjunt de la vil.la on poguer veure la situació de les habitacions on aparegueren els fragments de parets fines del treball, però de moment no podem disposar-ne de cap ja que tot just ara està acabant de realitzar-se, i el que tenim només fa referència a la zona de la factoria de salaons, amb part de les habitacions de la zona nord de la vil.la, que reproduïxo al final d'aquesta introducció.

PLANTA DE LA VILLA ROMANA de ROSES: (1)



(1): en aquesta planta, incompleta i en la que haurien de corregir-se alguns detalls, s'han assenyalat les habitacions on sortiren les parets fines del present treball. Falta situar les habitacions G. XIV, al S.W. de la vil.la, al sud de l'habitació G. XI, i la G. XX, a llevant de la G. XIV, així com la H. 22, a l'estrem Est de la vil.la, a tocar les muralles modernes del S. XVI. S'ha marcat especialment el dipòsit que es troba a l'extrem N.E. de l'habitació G. V, habitació dels dipòsits, on aparegueren, per sota del seu paviment d'opus signinum, la major part dels fragments estudiats en aquest treball.

BREU CARACTERITZACIÓ DE LA PRODUCCIÓ DE PARETS FINES:

Els vasets anomenats de parets fines constitueixen una categoria ceràmica que, tal com al·ludeix ja la seva denominació, es caracteritzen principalment pel gruix mínim de les seves parets, les quals poden anar recobertes o no d'un engalba, portant alguna mena de decoració, o presentan-se llises.

La relativa finura de les parets d'aquests vasets -oscil·lant entre 0'5 mm. i 5 mm., essent normalment de 2 mm. a 2'5 mm.- sembla haver variat al llarg de la vida d'aquestes produccions. Generalment els vasos d'època tardo-republicana i augustea solen ser de parets força fines, i fins i tot molt fines, mentre que a època imperial augmenten sensiblement, segons la qualitat de fabricació i tipus de vasos.

Pel que fa al tipus de pasta, malgrat aquesta es presenti molt variada, s'han arribat a definir una sèrie de grups amb valor cronològic.

Mayet ha distingit uns vasos d'època republicana i augustea majoritàriament de pasta color beig-rosat, a vegades marronosa, fina i dura, ni molt homogènia ni molt cuita, i uns vasos posteriors a Tiberi, entre els quals ha diferenciat tres grups: els vasets anomenats de "clova d'ou", de pasta gris-ocre, fina, dura i ben cuita, uns bols de pasta color ocre-clar, fina i homogènia, i, per últim, uns altres de pasta força tova, d'aspecte guixós.

No tots els vasos d'aquesta categoria ceràmica van recoberts d'un engalba -millor parlar d'engalba que de vernís-, els més antics no en porten, però quan en trobem, és de color ataronjat, groguenc o marronós, més aviat lleuger, brillant i de reflexes metàl·lics més o menys accentuats.

En quant a les decoracions, es dona una gran varietat de motius, essent les tècniques més emprades: decoració incisa, a rodeta, a la barbotina, i de sorra.

Una vegada establertes les principals característiques que defineixen aquests vasets, en base al treball de Mayet, ens trobem amb una sèrie de produccions que no sabem exactament com encaixar en aquest grup, ni si considerar-les propiament com a parets fines. Tal és el cas de certes produccions locals, de tradició més o menys indígena, d'escassa difusió i aspecte poc acurat, o d'aquells vasets, que per la seva semblança amb d'altres més comuns, de parets més gruixudes, se'ns fa difícil de distingir-los.

Davant de tot això, Carandini, a la Taula rodona celebrada a Conimbriga l'any 1975 en motiu de la discussió sobre les ceràmiques del jaciment de l'anomenada ciutat, arriba a qüestionar si té sentit establir aquesta categoria ceràmica de parets fines, i a la vegada creu que caldria precisar més els criteris de distinció.

Mayet, responent a Carandini, i en defensa de la categoria ceràmica de parets fines, és conscient de que aquesta denominació és, en efecte, "artificial i a vegades poc conforme a la realitat, però és còmode ja que no exercix cap influència sobre l'origen d'aquesta ceràmica i per que és força ben entesa per tot el món"¹. Per Mayet, un dels criteris principals de distinció d'aquests vasos, es que es tracta de vasos per veure.

Lamboglia, d'acord també amb Mayet, diu que "la denominació de parets fines és molt pràctica i que almenys existeix una raó per mantenir-la: es fabricaren per fer la competència al vidre, intentant els terrissers de matenir una certa finura de paret"².

Definida aquesta categoria ceràmica en base a les seves característiques tipològiques, reflexe de la funció que tenien aquests vasets, ens trobem amb un altre problema, i és la seva inclusió dins de la molt menys ben definida categoria de l'anomenada ceràmica comuna. Alguns autors, entre ells Vegas en el seu treball sobre Cerámica común romana del Mediterráneo occidental, col.loquen les parets fines dins de les classificacions de ceràmica comuna, considerant-les com un tipus més dins d'aquesta categoria. Caldria rectificar aquesta postura, tal com constata Alarçao, ja que les parets fines constitueixen per elles soles una categoria ben individualitzable, i que

ha d'estudiar-se independentment. D'acord amb Alarçao, "és deplorabile veure inclosos dins d'aquesta categoria (referint-se a la ceràmica comuna) certes ceràmiques de pasta ben treballada i fina, d'acabament acurat, beneficiades d'una vasta difusió ... que no es fabricaven pas per només necessitats locals i regionals, sino que també s'exportaven lluny", i que "el seu ús com a vaixel·la de taula de gents riques o menys acomodades incita igualment a situar-la entre les ceràmiques fines"³.

Resumint, doncs, cal considerar a les parets fines com a una categoria ceràmica amb personalitat pròpia, caracteritzada per la seva funció de vasos per veure, i definida dins del conjunt de vaixel·les de taula fines, malgrat poguessin fer-se imitacions diverses en ceràmica comuna dels vasets que estaven més de moda en el mercat, com passa amb altres ceràmiques fines de vasta difusió.

La producció dels vasets de parets fines sembla iniciar-se a mitjans del S. II a.C., i en els seus primers moments se localitza quasi exclusivament a la península italiana. Difosos per tot el Mediterrà occidental ja des del S. II a.C., s'exten el seu ús durant els segles I a.C. i I d.C. per la zona del Mediterrà oriental i Nord de l'imperi, portats, segons Vegas, per les tropes durant la conquesta de les noves províncies.

Malgrat no haver-se trobat tallers, es suposa que l'origen d'aquests vasos està a la Itàlia central, i Vegas creu que, per la semblança de pastes i motius decoratius, la producció estaria força centralitzada en pocs tallers.

Les formes més antigues són vasos alts o gobelets, fusiformes i globulars. Amb August tindrà lloc una veritable diversificació de formes, trobant ara, predominantment, vasos baixos i amples.

A partir de Tiberi, però sobretot a partir de Claudi, es produeix un gran canvi. Al costat d'aquestes ceràmiques importades apareixen, referint-nos concretament a la Península Ibèrica, una sèrie de produccions hispàniques que aniran suplantant a les primeres, àdhuc més enllà de les fronteres de la Península. Creixerà el nombre

de tallers a les províncies, apareguent molts forns, gairebé contemporanis, de diversa importància. També s'observa en aquests moments un canvi en quant a tècnica i formes. Apareixen els productes engalbats, i les formes més comuns seran els petits bolàs i les tasses de panxa carenada.

La immensa majoria dels tipus desapareixeran a finals del S. I d.C. en tot l'Imperi. Vegas creu que cal relacionar-ho probablement, amb un canvi en els usos i costums a la taula, "...pues de otro modo no puede explicarse la desaparición de esta clase de cerámica tan abundante desde fines de la época republicana hasta época flavia, inclusive"⁴.

En quant als tallers existents, coneguts, ja que les excavacions poden aportar el coneixement de nous forns o noves sèries, podem citar els següents en tot el món romà:

-a Itàlia, on hem de col·locar les primeres produccions, i d'on provenen la major part de vasos, no es coneixen masses tallers:

1. tallers de la Itàlia Central: d'aquí procedeixen els primers productes. Probablement es fabricaren les formes I, III, IX i X de Mayet; encara no s'ha trobat cap forn a la regió.
2. Liguria: s'ha suposat com a centre de fabricació de la forma XXIV, però és només una hipòtesi. Hem d'afegir aquí que aquesta forma també es produïa a Rubielos de Mora (Terol).
3. taller de Sutri: força tardà (60-70 d.C.), i de producció limitada.
4. Vall del Po: aquí es fabriquen, a època augustea (amb imitacions fins a Tiberi), els famosos vasets d'Aco. Lamboglia constata en aquesta zona tota una categoria de parets fines grises.
5. Sicília: sembla tenir una producció local.
6. Puzzoles: Carandini suposa una producció de parets fines al voltant de Puzzoles, de vasos ovoïdes i piriformes decorats amb sorra.

-Gàl·lia: comença la seva activitat a època augustea amb l'establiment de filials dels tallers itàlics.

7. taller de Lió: és el més important. Poc representat cap a les

regions meridionals, es limità més a servir a les zones limítrofes i províncies del N.W. (Germania, Raetia).

Es fabricaran aquí les formes V, XII i XIII de Mayet.

8. taller de Montans: conegut per la seva fabricació de bols decorats a motllo. Al igual que el de Lió, exportà poc cap al sud, rar en el cas de Montans, molt proper geogràficament a la P. Ibèrica, i ben representat al sud dels Pirineus per la ceràmica sigil.lata.

9. taller de Galane, a Lombez (Gers): ha donat un taller de parets fines, de bols i tasses decorades amb sorra i a la barbotina, fabricant des del 50 a.C. i durant tot el S. I d.C.

10. altre taller a la Gàl.lia meridional: esmentat per Labrousse, es situa cronològicament en el segon quart del S. I d.C. De fàcil confondre, no es coneix la seva àrea de difusió.

-Península Ibèrica: a partir de Tiberi, i sobretot a partir de Claudi, apareixen les produccions hispàniques.

11. Eivissa: cronològicament és aquí on apareixen les primeres imitacions locals de produccions importades, amb les formes III B i XI, entre altres. Mayet creu que es desenvolupà aquesta producció a fi de satisfer el mercat local. Rar trobar-les fora de les Balears.

12. Mallorca: cinquanta anys més tard trobem un altra producció local imitant unes tasses de la Itàlia central, que respon només a les necessitats de l'illa.

13. Mèrida: respon a la demanda regional amb una producció molt característica i abundant, de difusió essencialment lusitana. Formes que produeix: XLIII, XLV, LIII i LI de Mayet.

14. tallers de la Bètica: produïren essencialment vasos amb decoració de sorra (època tiberi-claudiana) i bols decorats amb barbotina (segona meitat del S. I d.C.); formes XXXIV, XXXVI a XLI, i XLII de Mayet. De gran difusió, han estat trobats a nombrosos llocs de l'occident romà.

Bonsor, Comfort, Vegas i Mayet estan d'acord amb l'existència del centre productor de la Bètica, donada la gran quantitat de vasos que es troben en la zona i vista la seva difusió.

Carandini i Lamboglia no creuen tant evident aquesta observació, i posen en dubte els tallers de la Bètica.

15. taller de Rubielos de Mora (Terol): on s'ha descobert un forn que produí formes XVII, XXII, XXIV i XXXIV de Mayet.
16. Taller de Bronchales (Terol).
17. Nord de Portugal (probablement Bracara Augusta): un possible taller de parets fines que no imitaria les formes pròpies d'aquesta producció.

Parets fines de Roses:

VASETS ANOMENATS DE "CLOVA D'OU" (Lám. 1):

Forma: Mayet XXXIV, Vegas 32 i López Mullor XIX i XX.

Dues són les formes més corrents en les que es presenten aquests tipus de vasos, la de copa i la de bol. El que apareix més freqüentment, el que Mayet anomena tipus principal, i que López Mullor distingeix a Empúries com a tipus XX, és el bol, més o menys troncocònic, força ample i baix (l'altura és inferior al diàmetre de la vora), carenat i amb un llavi llis. Mayet diferencia dues variants d'aquest tipus principal:

Mayet XXXIV A, més alta i estreta, sense llavi i sense peu, i presentant la carena de la panxa una mica més avall. Aquesta variant coincidiria amb el tipus XIX de López Mullor, copa carenada amb altes parets rectilínies, molt ben documentat a Empúries.

Mayet XXXIV B, amb un perfil semblant a la precedent però amb un llavi més marcat.

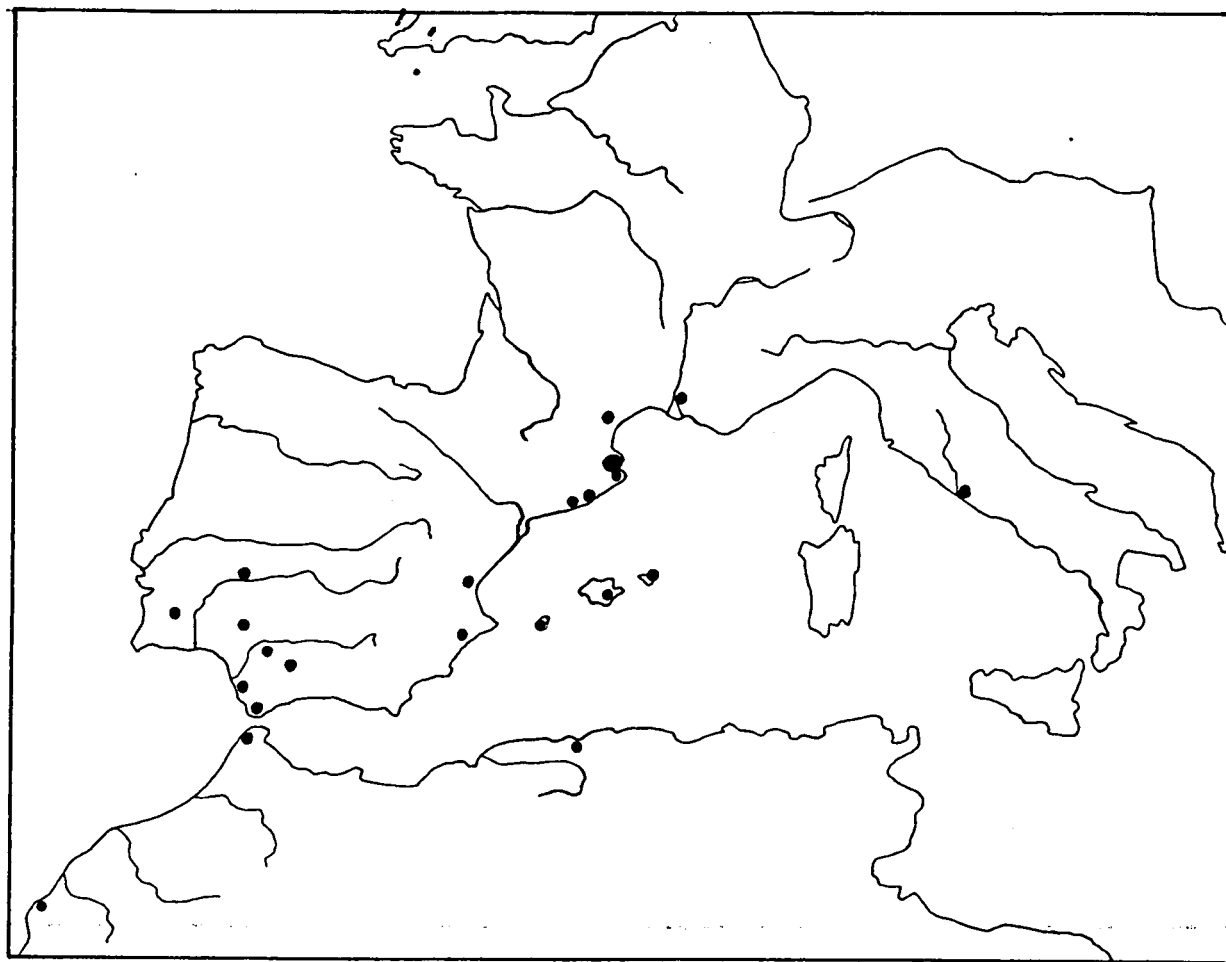
Aquests vasos es caracteritzen per tenir una pasta de color gris o ocre clar, dura, i ben cuita. Rarament porta engalba, malgrat que el tipus XIX de López Mullor sembla anar amb un engalba blanc, però si sempre es presenta molt ben pulida, arribant a donar a la superfície un aspecte brillant. Generalment tampoc van decorades, però poden trobar-se estries i anells. La característica més determinant d'aquests tipus de vasos és, però, la finura de les seves parets, oscil·lant entre els 0'5 i 2 mm., d'on li ve el nom de clova d'ou, qualitat que els fa molt fràgils i que per això es troben molt fragmentats a les excavacions.

La gran homogeneïtat de la producció arreu on es troben aquests bols de clova d'ou ha fet suposar a Mayet que degueren ésser produïts en un mateix taller i durant un temps relativament reduït, una generació, més o menys, o més exactament la durada de vida del terrisser. Aquesta forma centra la seva difusió al llarg del litoral occidental del Mediterrà, concentrant-se sobretot en dues zones, al Sud i Est de la Península Ibèrica (veure mapa de

distribució de les troballes extret de Mayet, F., Les céramiques a parois fines dans la Péninsule Ibérique. 1975, pàg. 149, al qual s'ha afegit el jaciment de Roses). Basant-se en aquesta repartició geogràfica i en l'originalitat de la producció, Mayet emet l'hipòtesi d'un probable centre productor a la punta meridional de la Península, a la regió de Cadis. Així s'entendria millor la difusió dels vasets més cap a l'Àfrica del Nord que cap al litoral oriental d'Espanya, incloses les Balears, Provença i Ostia, així com la nombrosa presència d'aquests cap el nord de la zona de Cadis, cosa que pot explicar-se per les intenses relacions comercials existents.

En quant a la cronologia, Mayet situa aquestes formes en els regnats de Claudi i Neró, dades amb les que coincideix Vegas, malgrat pensar que algunes encara es troben en ús en època de Vespasià. Pel que fa a Empúries, López Mullor situa els vasos de clova d'ou entre inicis de Tiberi i finals de Neró, prolongant-se alguns fins a època flavia.

Difusió de la forma Mayet XXXIV.



Vasets de clova d'ou de Roses:

Aquest tipus ceràmic no és massa comú a Roses. Al llarg de les excavacions des de l'any 1979 fins a l'any 1985 (9 V.R.), la forma Mayet XXXIV només em ve representada, a més dels fragments de la làmina 1 (materials que perteneixen a la darrera campanya), per poc més d'una dotzena de fragments informes.

Dels sis fragments de la làmina 1 tenim tres vores, dos bases i la carena d'una paret. De les tres vores llises, dues d'un diàmetre més petit (lam. 1, 9 V.R.-437-12: 74 mm., i 9 V.R.-436-28: 84 mm.) podrien correspondre a la variant A de la forma XXXIV de Mayet, XIX de López Mullor, que es caracteritza per la manca de llavi, obliquïtat de les seves parets, i menor amplada, tal és el cas d'aquestes dues vores, així com per la seva major altura, carena força baixa i manca de peu. L'altra vora, menys obliqua i d'una major diàmetre (lam. 1, 9 V.R.-437-12: 120 mm.), podria tractar-se d'un bol de la forma XX de López Mullor, d'Empúries, que s'assemblaria al tipus principal de Mayet però sense llavi marcat. Aquesta vora enganxa probablement amb el fragment de carena -de fet coincideix- que es va trobar en el mateix estrat. Aleshores tindriem l'altra típica forma de vasets de clova d'ou, el bol carenat, del que no coneixeriem el peu però que es pot suposar pla i molt baix. Ambdós fragments porten restes d'una mena de decoració de sorra incrustada. Aquesta mateixa decoració es present en un bol procedent de Tarragona -estrat H del Claustre, per tant datat entre Tiberi i Neró- que apareix a Vegas, M. Ceràmica común romana... (tipus 32, pag. 73, fig. 24, nº 2). Podem considerar paral·lels també un altre bol procedent d'Empúries que surt a Mayet, F., Les céramiques a parois fines ... (lam. XXXV, fig. 279). Respecte a les dues bases (9 V.R.-436-28 i 9 V.R.-437-12), la de diàmetre més petit feria pensar en un tipus de base plana d'alguna copa alta i estreta, mentre l'altra, de peu molt baix, semblaria perteneixer a un bol.

Pel que fa al tipus de pasta, el color oscil·la entre el gris i el gris-blanquinós, essent en tots dura, compacta, homogènia, ben depurada, de tall recte i molt ben cuita. També presenten en les superfícies externes una mena d'aigües d'un color beïg clar, -sobre el fons gris de la pasta.

Els fragments de la làm. 1 varen apareixer en els estrats 436 i 437, sota el paviment d'opus signinum -433- d'un dels dipòsits de l'habitació G. V, el de l'angle N.E., habitació que s'ha interpretat com dependència per la preparació de les salaons de peix de la factoria de Roses. El 436 es tracta de la capa de preparació del dit paviment, tallada per un pou fet durant la Guerra Civil del 36, quan les terres de l'interior de la Ciutadella es varen repartir per ésser conreuades entre la gent del poble de Roses. Aquest fet va implicar haver d'excavar amb molt precaució a fi d'evitar contaminació dels estrats superiors. Malgrat això, podem dir que la fiabilitat estratigràfica és bona. El material que data l'estrat és la T.S. Clara A formes:

Lamb. 9 (27 Hayes: 160-220 d.C.),

Lamb. 10 A (23 B Hayes: principis a mitjans del S. II),

Lamb. 10 B (23 A Hayes: mitjans S. II-inicis S. III),

Lamb. 23 (6 Hayes: finals S. I a finals del S. II),

Lamb. 4/ 36 (3 Hayes: 60-150 d.C.).

L'estrat 437 és ja la sorra de platja sobre la qual s'assenta la vil·la, i que presenta com a material més recent: T.S. sudgal·lica i africanes de cuina.

BOLS i TASSES HEMIESFÈRIQUES DECORADES (Làm. 2) (1):

Formes: Mayet XXXVII, Vegas 34, Lopez Mullor XVIII i Marabini XXXVI A i XLII A (pels decorats amb sorra);

Mayet XXXVII, Vegas 34, Lopez Mullor XXII i Marabini XLII B (pels decorats amb barbotina).

Seguint a Mayet, aquests vasos formen part d'un grup homogeni que l'autora distingeix més per la decoració que per la forma (sèrie de vasos de la forma XXXVI a XLI). Dins del grup cal diferenciar dues categories de vasos: els bols estrets, d'altura variable, freqüentment sense nansa, i les tasses amples i carenades, que sovint porten nanses. No són freqüents les formes més altes, gobelets, que a més no són massa altes. El tipus més comú és el bol de parets curvilínies, no carenat, i sense nansa. Com a característiques comuns presenten: un llavi curt i arrodonit, vora llisa separada de la panxa per una ranura, ranura també present a la part inferior de la panxa en nombre d'una o més dúna, sovint dos, per sota de les decoracions, i nanses -quan n'hi han- recolzades a la part alta de la panxa, sempre sota el llavi.

Aquests vasos es caracteritzen per tenir una pasta de color ocre, fina i depurada, sovint molt homogènia, de duresa variable, factura rectilínia, amb un engalba ataronjat brillant, a vegades marró, amb reflexes metàl·lic, per les dues cares.

En quant a la decoració que acompanya aquests vasos, ens trobem amb una gran varietat i combinació de motius, sense poguer dir que un tipus de decoració concret vagi sempre lligat a una forma particular (de decoració). Malgrat tot podem dir que els bols van amb quasi tots els tipus de decoració, mentres que les tasses es limiten a dues formes de decoració principals: el reticulat de rombos i els frisos de fulles d'aigua enmarcats amb perles.

(1): he diferenciat les làmines 2 i 3, malgrat pertènixer al mateix grup de vasos, a fi de distingir dues formes diferents dins del grup.

Dins d'aquest grup, la forma XXXVII és la més freqüent. Es tracta d'un bol hemiesfèric baix, amb una sèrie de variants segons el tipus de decoració. El tipus principal es caracteritza per ser més ample i tenir una panxa superior vertical (sobretot en els bols decorats amb sorra). La variant XXXVII A és més estreta i presenta una panxa arrodonida i cruvada cap a l'interior (és la dels bols decorats a la barbotina), mentres que la variant XXXVII B es caracteritza per ser més alta, amb paret curvada i petit llavi arrodonit. Ocasionalment poden portar dues nanses verticals.

D'entre les variades decoracions que poden acompanyar a aquests vasos, la de sorra i la de barbotina són les més corrents. Pel que fa a la decoració de sorra, aquesta sol anar sempre en la forma XXXVII sobre la paret externa, molt excepcionalment es troba sobre les dues cares, i habitualment s'acaba a uns 6 o 10 mm. de la vora, amb o sense acanaladura. Hi ha el perill de confondre aquesta forma amb la XXXV, també decorada amb sorra. Una sèrie de particularitats ajuden a diferenciar-la: l'aplicació de la decoració per les dues cares, el color de l'engalba -torrat, marró o vermell rajol, a vegades brillant i amb taques ataronjades, però mai ataronjat amb reflexes metàl·lics com a la XXXVII- i la manea de llavi.

Vegas, dins del seu tipus 34, també diferencia una variant amb la decoració de sorra incrustada, la 34 b, però no sembla distingir les formes XXXV i XXXVII. Tampoc Lopez Mullor, dins de les formes d'Empúries, sembla diferenciar-ho, i les engloba totes dins del tipus XVIII (Lopez Mullor fa dos tipus diferents: XVIII pels bols decorats amb sorra, i XXII pels decorats amb barbotina).

Marabini si distingeix les dues formes: la XXXVI A es correspondria amb la XXXV de Mayet, i la XLII A amb la XXXVII.

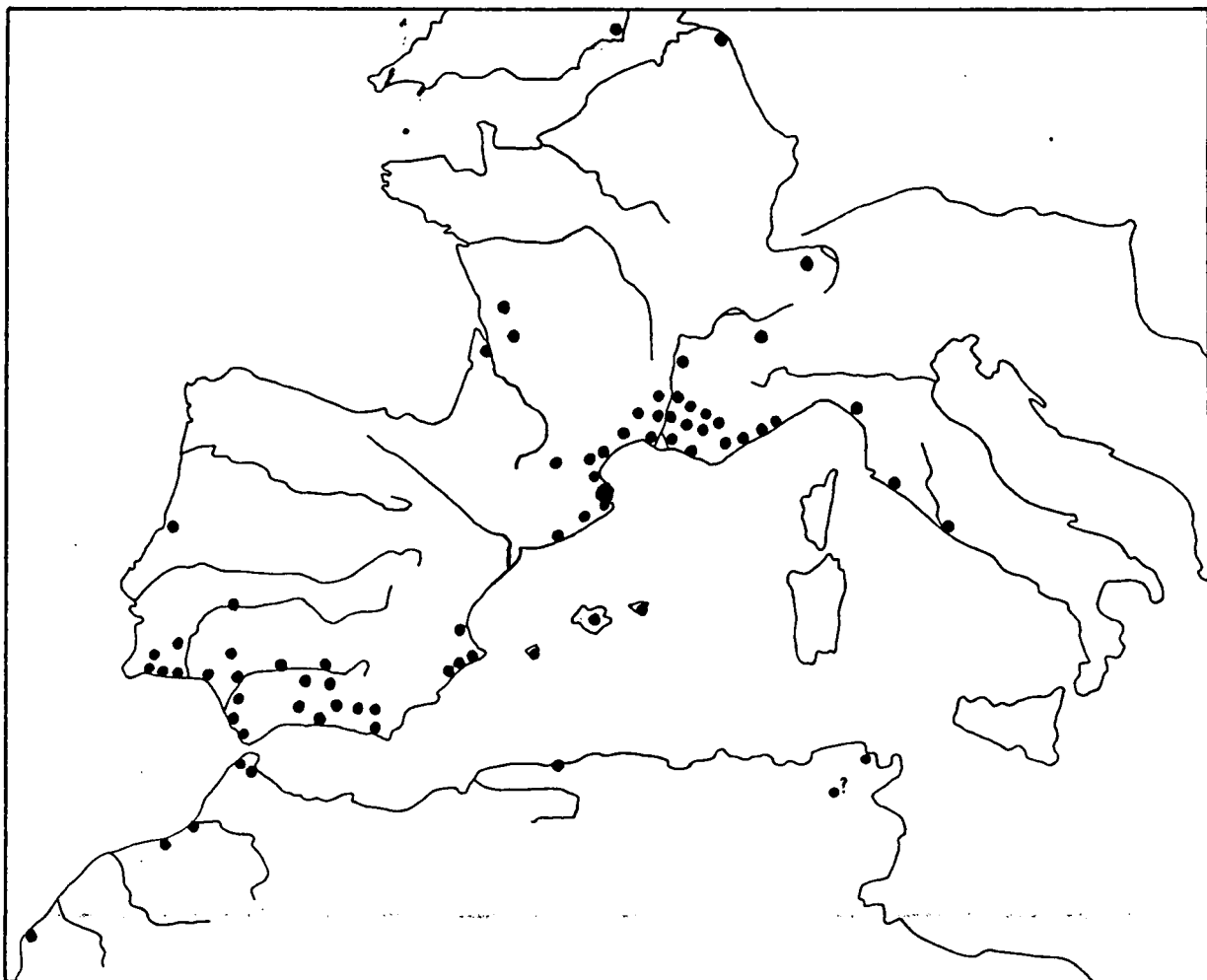
En quant a la decoració a la barbotina, tipus XXII de Lopez Mullor i variant 34 d de Vegas, Mayet diferencia sis categories:

1. perletes i decoració mamiliària, fulles lanceolades i tiges 2.,
3. escates en forma de mitja lluna, 4. rombos, 5. decoració vegetal, i 6. fulles de pinya (més propi de la forma Mayet XLII).

Aquests vasos són els més coneguts i difosos dels vasos de parets fines de la Bètica. Les dues formes més característiques del grup tenen una difusió semblant, Mayet es pregunta si ambdues categories, la de bol i tassa, correspondrien a dos tallers més o menys contemporanis, o bé hi hauria una evolució cronològica a l'interior del mateix centre. La gran semblança amb els vasos de parets fines de Montans ha fet pensar que les dues produccions vindrien d'un mateix centre i que caldria englobar-les en un sol, a Montans, on es coneix un taller. Malgrat tot, les diferències tipològiques ho posen en dubte: Montans està més especialitzat amb vasos a motllo, mentres que a la Península Ibèrica són rars, i a més els vasos que fabrica decorats a la barbotina no tenen cap semblança en quant a forma i decoració.

La difusió d'aquests vasos a la Península Ibèrica es centra sobretot a la Bètica, a partir de la qual sembla que s'escam-

Difusió de les formes XXXVI a XLI



Pen cap a la Lusitània i litoral Tarraconés, incloses les Balears, distingint tres llocs principals: regió d'Alacant, Eivissa i Empúries. La manca de difusió particular per cadascun del tipus decoratiu a permés confirmar a Mayet la hipòtesi de que tots els vasos venien d'un mateix centre i que foren fabricats més o menys a la mateixa època (5). Per la resta del món romà, el més escampat és el tipus de vasos amb decoració vegetal a la barbotina, difusió sobretot mediterrània i limitada a la conca occidental del mediterrà, amb dues zones de gran concentració, el litoral francès i la Mauritània.

Mayet no inclou dins del mapa de difusió d'aquests productes bètics els bols decorats amb sorra, però pel que diu Vegas és semblant. Aquests vasos estan amplament documentats i són molt abundants a Empúries.

Segons Vegas, aquests vasos comencen a fabricar-se a època augustea, però no serà fins a Tiberi quan tindran èxit i desplaçaran l'altres produccions, predominant en el mercat durant tot el S. I d.c. Pel que fa a la decoració de sorra, Mayet dona la cronologia d'època de Tiberi a Claudi, a vegades perllongant-se per tot el S. I d.C., essent els vasos mediterranis de la Península Ibèrica típics del segon quart del S. I d.C. Vegas i Lopez Mullor semblen estar més o menys d'acord amb aquesta cronologia. Ambdós proposen també d'acord les dates de Claudi fins a època flavia -finals- per l'altre tipus de decoració, a la barbotina. Mayet concreta algo més la cronologia entre els anys 40-80 d.C., tant per la decoració a la barbotina en general com pel motiu concret de les fulles de pinya.

Bols hemiesfèrics decorats de Roses:

La forma Mayet XXXVII ens ve representada a Roses per aquests dos tipus de decoracions: a sorra i a la barbotina. Els dos fragments de vora decorats amb sorra (làm. 2, 9 V.R.-437-9, -ambdós amb el mateix número d'inventari) responen al tipus principal de Mayet, bol hemiesfèric baix i relativament ample (el diàmetre de les peces de Roses oscil·la entre els 100 i 110 mm.). Aquests tipus de decoració consisteix en aplicar sorra sobre la peça quan la pasta encara és tendra, treient-la després i acabant de fer-la saltar amb un pinzell (aquest procediment deixa senyals, com una mena de fines ratlletes). Dins del tipus de decoracions a la Península Ibèrica, aquesta és la més comú, i Mayet suposa que deurien haver diferents centres de producció. La forma XXXVII es caracteritza per portar sorra només per la cara externa, essent molt excepcional portar-la per les dues, particularitat més pròpia de la forma XXXV. El fet de que les vores de Roses la portin per les dues cares podria portar a confusió, però aquí el color ataronjat-marronós de l'engal·ba, amb reflexes, i la presència de llavi marcat, ens confirmen la seva inclusió dins la forma XXXVII. Una pasta comú de color beig, dura, compacta i força ben depurada, i la presència d'una fina ratlla incisa que limita la decoració a uns 10 mm. de la vora, no ens aparten del tipus de Mayet.

Els vasos amb decoració de sorra són molt abundants i ben documentats a Empúries, on Lopez Mullor els ha datat entre els regnats de Tiberi i Neró. Podriem citar com a paral·lels dos vasets procedents d'Empúries recollits per Mayet, làmina XXXVIII, nús. 312 i 314, malgrat manca la decoració en la cara interna i la línia que la separa del llavi en la externa, característiques que si són presents en les peces de la làmina XL de Mayet procedents de la Tarraconense. Aquesta decoració ha estat datada per Mayet a la Península Ibèrica en el segon quart del S. I d.C.

Els dos fragments varen aparèixer junt amb les parets fines anomenades de clova d'ou de la làmina 1, a l'estrat 437 de sorra de platja, amb sudgal·lica i africanes de cuina com a material

més modern que data l'estrat.

En quant a l'altre fragment de vora inclòs en aquest tipus, es distingeix per la seva decoració a la barbotina consistent amb fulles de pinya. Aquets petits motius, sovint en alt relleu, estan arrodonits per la part superior i acaben amb dues o tres punxes desiguals. Més propi d'altres formes -XLII de Mayet- apareix també en la forma Mayet XXXVII. Lopez Mullor, a partir dels vasos d'Empúries, fa tota una tipologia d'aquest motiu decoratiu distingint quatre variants: a. estereotipades, b. esboçades, c. típiques, d. complexes. Sense poguer precisar massa degut a que el fragment conservat és molt petit, el nostre exemple podria incloure's dins de la variant b. de fulles esboçades, propi dels vasos vernissats alt imperials, sobretot bols carenats i altes tasses ovoïdes, amb una cronologia des de Claudi a finals d'època flavia, amb la que més o menys coincideix Mayet, 40-80 d.C.

Aquest fragment podria pertànyer a la variant XXXVII A, que es diferencia del tipus principal per ser més estreta i presentar una paret més cívada, i que es propia dels vasos decorats amb barbotina (el diàmetre oscil·la entre 70 i 80 mm., tamany amb el que coincideix la vora 9 V.R.-417-29). Una pasta de color beig, fina, dura, compacta i ben depurada, i un engalba color marró-ataronjat, ens acosten aquesta vora amb les altres dues abans esmentades.

La vora que analitzem procedeix de l'habitació G. XI, interpretada com a termes, de l'estrat 417, capa de preparació, constituïda de materials propis d'escombrera, del paviment 416 fet de pedres unides amb calç i terra, paviment d'hipocaust sobre el qual s'aixecarien probablement les columnes de suspensura. El material que data l'estrat és la T.S. Clara A, formes:

Lamb. 3 (14/16 Hayes: aproximadament del 150-200 d.C.),

Lamb. 10 A (23 B Hayes: principis a mitjans S. II),

Lamb. 10 B (23 A Hayes: mitjans S. II-inicis S. III).

BOLS i TASSES HEMIESFÈRIQUES DECORADES (Làm. 3):

Forma: Mayet XXXVIII, Vegas 34, Lopez Mullor XXII i Marabini LXVI B.

L'exemple d'aquesta làmina forma part de la sèrie homogènia de vasos, que Mayet, al igual que Vegas, reconeix com a procedents de la Bètica, i que engloba les formes XXXVI a XLI. El fragment de vora (làm. 3, 9 V.R.-418-11) respón a la forma Mayet XXXVIII, tassa hemiesfèrica baixa i ampla (de 90 a 100 mm. de diàmetre per uns 50-60 mm. d'altura), caracteritzada per presentar una panxa carenada. Freqüentment apareix amb dues nanses de forma d'orella, bífides, aplicades sobre la part vertical de la panxa i que arranquen des de sota la vora. Mayet distingeix dues variants: la XXXVIII A es diferencia per la forma de les nases, les quals presenten un agafador, sovint decorat; mentres que la variant XXXVIII B es tracta d'un bol carenat més estret (uns 70 mm. de diàmetre per una altura semblant), que pot portar nanses i anar decorat a rodeta o a la barbotina.

Les característiques de pasta i engalba són les mateixes que per les restants formes del grup: pasta color ocre, sovint fina, amb un engalba ataronjat brillant, amb reflexes metàl·lics. En quant al tipus de decoració amb la qual podem trobar aquesta forma tenim: la sorra incrustada, la de barbotina (la més comú i de múltiples motius) i la de rodeta.

Segons Lopez Mullor, aquest tipus de tasses carenades amb decoració a la barbotina, al qual dona el número XXII, és un dels més extesos a Empúries. Una pasta groguenca o color avellana, un engalba ataronjat o vermell de reflexes metàl·lics, les nanses d'orella bífides, i una base alta i compacta, porten sens dubte a identificar els vasets d'Empúries amb el tipus de Mayet.

Pel que fa a la cronologia, tant Mayet, com Vegas, com Lopez Mullor, semblen estar d'acord en situar-la entre els regnats de Tiber-Claudi i el finals de la dinastia dels flavis.

Tasses hemiesfèriques decorades de Roses:

El fragment de vora de la làmina 3, 9^a V.R.-418-11, exemple de la forma XXXVIII de Mayet, presenta com a element distintiu la seva decoració. Aquesta probable tassa carenada, probable ja que no coneixem res més que la vora, podem reconèixer-la com a tal gràcies al motiu decoratiu que, segons Mayet, va lligat a una forma carenada baixa, amb nanses, i sempre a una forma amb nanses. Aquesta última apreciació ens porta a suposar que també aquest vaset de Roses aniria ansant, nanses que segurament serien de forma d'orella i bifides (acanalades) i que no s'han conservat. No podem saber, però, si tenim un exemple del tipus principal, o bé de la variant XXXVIII A de nanses amb agafador.

La pasta, de color beig clar i dura, i l'engalba de color ataronjat-marronós clar, ens acosten aquest vaset a les peces de la làmina anterior, d'identiques característiques, i que per tant podriem considerar com a procedents d'un mateix centre de producció.

La decoració que presenta aquesta vora es feta a la barbotina, i correspon a la categoria 4 de Mayet (rombos) -dins de la classificació dels motius decoratius de les formes XXXVI a XLI-, també present a Empúries, i que Lopez Mullor dóna el número dos dins dels tipus decoratius identificats en el citat jaciment. Aquesta decoració es compon de files de petits rombos, petits motius més o menys arrodonits, o quadrets, tal com diu Lopez Mullor, que es disposen en forma de fris, entre la vora i la carena, si la peça en presenta, o ocupant la quasi totalitat de la paret, acabant-se, per regla general, a uns 10 mm. de la vora, tal és el cas de la nostra peça de Roses.

La regularitat en la disposició d'aquest motiu decoratiu a fet pensar a Mayet i Lopez Mullor que la barbotina hauria d'haver-se aplicat mitjançant alguna mena de rodeta o objecte impresor.

A Empúries aquesta decoració només apareix en vasos vernissats de les formes XXII i XXVI. Mayet també la constata sobre diverses formes que tenen en comú: les acanaladures en la part baixa de

la panxa i les nanses bífides; això creu que permet donar-lis un origen comú, així com una cronologia relativament tencada.

Mayet proposa com a cronologia d'aquests vasets, el tercer quart del S. I d.C. A Empúries han estat datades per Lopez Mullor a la segona meitat del S. I d.C. (des de principis d'època claudia).

Podriem considerar com a paral·lels del frgment de Roses el vaset de Riotinto recollit per Vegas (tipus 34, fig. 27, pàg. 81, nº 10), de pasta color ocre i engalba ocre-gris, que s'ha datat en el tercer quart del S. I d.C., o els vasets núms. 398, 399 (làm. XLVII de Mayet, F., Les ceràmiques a parois fines ...) i 403 (làm. XLVIII).

La vora 9 V.R.-418-11 va aparèixer a l'estrat 418 de l'habitació G. XI, que s'ha interpretat com a termes, estrat constituït per terra de reompliment, continuació del 417, on es va trobar un altre fragment de vora, 9 V.R.-417-29, comentada amb la làmina 2. Ambdós estrats, entre el paviment de l'hipocaust i la sorra de platja, presenten com a material més modern, i que per tant data l'estrat, la T.S. Clara A. En el 418 tenim un fragment de la forma Lamb. 10.

VASETS GLOBULARS i OVOÏDES DE VORA OBLIQUA (Làm. 4):

Forma: Mayet XXIV, Vegas 31, Lopez Mullor XXIV i Marabini XV/LXIX.

Aquest tipus de vasets es caracteritzen per presentar una vora obliqua inclinada cap a l'exterior, amb un fons estret, horitzontal o concau, i amb una nansa de desenvolupament angular.

El tipus principal de Mayet es distingeix per portar una decoració a pinta, formant grups de línies verticals a la panxa. A partir d'aquest estableix dues variants: la XXIV A, en base a la forma, i la XXIV a, per la decoració (de fenedures)⁶.

Són uns vasos força uniformes, d'una altura que va des dels 90 mm. als 120 mm., i un diàmetre de 80 mm. a 100 mm., essent constant en tots ells la manca d'engalba.

La mateixa forma de Mayet la recull Vegas dins d'un grup molt nombrós de vasos als que ha definit com a tipus 31. Aquest tipus engloba diferents variants amb un valor cronològic particular per cadascuna d'elles. El tipus Mayet XXIV queda inclos dins d'aquest grup com a variant -31 b-.

La variant 31 a. són uns vasets globulars de petita vora obliqua i decoració de fines estries horitzontals que cobreixen tota la panxa. Típica del S. I a.C., presenta una pasta color marró-vermellós i unes parets rugoses.

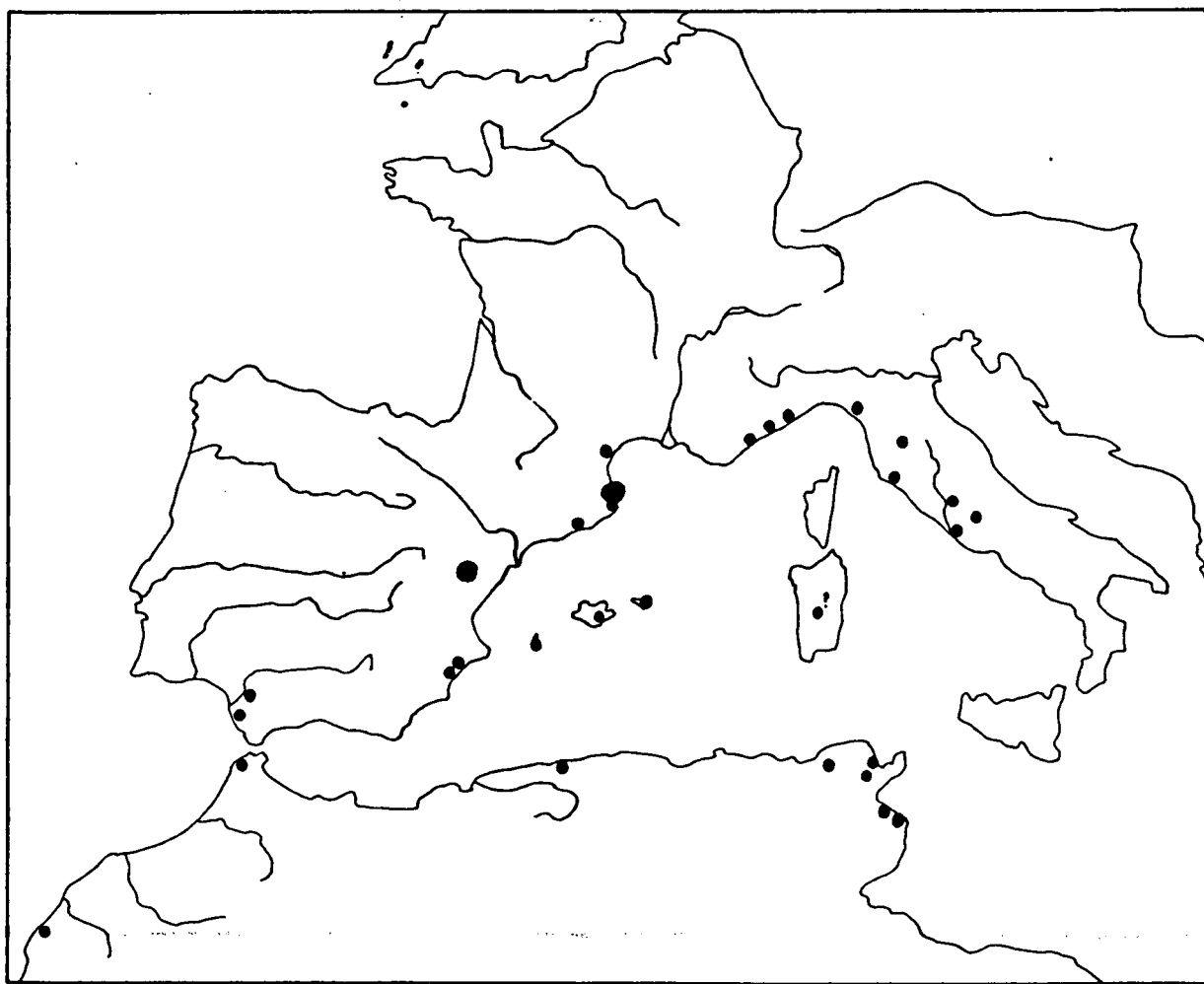
La següent variant, la 31 b, tipus XXIV de Mayet, es caracteritza per la decoració incisa vertical de la panxa. Són uns vasets ovoïdes, amb vora inclinada cap a fora i nansa. De la primera meitat del S. I d.C., poden presentar una pasta de color marró-vermellós o bé gris, amb parets rugoses com a la variant anterior.

L'última variant, 31 c, semblant en quant a la forma a les dues anteriors, presenta unes característiques ben diferents de pasta -color avellana o vermell, fina i força farinosa-, decoració -a vegades va decorada a la barbotina-, i per portar quasi sempre un engalba marró ataronjat-groguenc amb matissos daurats. Aquesta variant, que respon a la forma Mayet XLII, considero que caldria separar-la

del grup.

També aquest tipus és present a Empúries, amb decoració a pinta, Lopez Mullor XXIV -Mayet XXIV-, i amb altres decoracions i caracter més tosc, variant Lopez Mullor XXIV A -Mayet XXIV a-. El tipus XXIV de Lopez Mullor és abundant a Empúries i ben documentat. És caracteritza per una pasta que va des del color sepia o marró fins al gris, la manca d'engalba i una nansa en forma d'orella d'arrancament rectilíni sota la vora. La variant XXIV A es considera a part per Lopez Mullor per creure que es tracta d'imitacions locals del tipus precedent degut a la seva factura més tosca, malgrat les característiques tècniques són semblants. Alguns d'aquests vasets van decorats amb fenedures circulars a la panxa, motiu decoratiu que Mayet considera com a variant XXIV a del seu tipus principal.

Difusió de la forma Mayet XXIV.



Mayet considera la forma XXIV com a vasets importats, suposant com a probable centre de producció l'Itàlia central, hipòtesi que es recolza en dues evidències: els nombrosos exemplars que han donat les excavacions d'Ostia i Cosa, i les característiques de perfil, pasta i acabat, pròpies de la tradició de fabricacions d'aquesta regió⁷.

Lamboglia, adonant-se de la gran freqüència amb la que apareix aquesta forma sobre la costa lligur, va emetre l'hipòtesi de que aquests vasos eren originaris de la Liguria. Mayet pensa que només la descoberta de forns o rebutjos de forn podrà portar a resoldre la qüestió de si són provinents d'un lloc o de l'altre. La diferència cronològica entre les troballes dels dos centres diferents, han fet que Mayet suggerís la probable existència de dos tallers: mentres els exemplars de Liguria són de la primera meitat del S. I d.C., els d'Ostia apareixen en nivells flavis. Malgrat tot, Mayet pensa que aquest problema és secundari per la Península Ibèrica, doncs creu que els vasos que aquí s'han trobat són procedents de la península italiana per via marítima.

A Mayet li passa per alt un taller a la Península Ibèrica, el de Rubielos de Mora (Terol), que entre les diferents parets fines que fabrica, es troba la forma XXIV de Mayet. En aquest jaciment s'han trobat nombrosos rebutjos de forn, presentant pastes depurades, fines, de tò gris, amb vetes o totalment llises, o de tons color siena, essent el gruix de les parets mínim, i altres pastes sorrenques, de vernís vermell ataronjat⁸. A part de formes no catalogades, el forn de Rubielos de Mora produí les formes de Mayet XVII, XXII, XXIV i XXXIV.

Aquests vasos es troben difosos per tota la conca del Mediterrà (veure mapa de difusió, extret de Mayet, F., Les céramiques a parois fines ..., pàg. 134, al qual he afegit els jaciments de Roses i Rubielos de Mora). Els exemplars a la Península Ibèrica semblen repartir-se en tres regions: Balears, Catalunya i Sud d'Espanya.

Entre els diferents autors sembla haver-hi un acord entorn a la cronologia. Mayet proposa de Tiberi a Claudi, Vegas la primera

meitat del S. I d.C., Lopez Mullor, pels vasos d'Empúries, parla d'un final cap a època de Claudi (queda inclosa la variant XXIV A), i Marabini els situa entre Tiberi i principis de Claudi (la mateixa forma XV sembla trobar-se en el S. I a.C.).

Vasets globulars i ovoïdes de vora obliqua a Roses:

El fragment de Roses (làm. 4, 3 V.R.-5567) no és exemple típic de la forma Mayet XXIV, decorada amb fines línies incises verticals a la panxa, sino que, per la decoració que presenta, cal veure-la com una variant del tipus principal. Aquest motiu decoratiu consisteix en practicar una mena d'impressions amb el dit, sobre la panxa, quan encara la pasta és tendra, tot deixant una mena de clotets. No massa comú sobre els vasets de parets fines, es present tant en exemplars republicans com alt-imperials (fins els flavis), ja vagin coberts amb engalba o no. Trobem aquesta decoració en la variant XXIV a de Mayet, així com en les formes VI (segon i tercer quart del S. I a.C.) i VII (primera meitat del S. I a.C.); a Empúries, en les formes VII (es correspon amb la VII de Mayet, 100-50 a.C.) i XVII (Tiberi als flavis) de Lopez Mullor; i a les formes XXVII (segon i tercer quart del S. I a.C.) i LXIX (Claudi a Neró) de Marabini.

El vaset de Roses presenta una pasta de color gris clar, dura, uniforme, molt ben depurada, amb puntets brillants, sense engalba i amb una nauca acanalada. Aquestes característiques l'acosten molt al tipus XXIV de Lopez Mullor, d'Empúries, i potser més concretament a la variant XXIV A, de la qual s'ha trobat algun exemplar amb el mateix tipus de decoració. Lopez Mullor creu que aquesta variant seria una imitació local del tipus XXIV per la seva factura més tosca, però no està massa segur.

Potser l'exemple de Roses és més proper, per la bona qualitat de la seva pasta, a les produccions del taller de Rubielos de la Mora (Terol), de pastes depurades, fines, grises, sense engalba i de parets molt primes (tal és el cas del fragment 3 V.R.-5567).

A partir d'això no podem pas afirmar que sigui procedent d'aquest taller, o que ho sigui d'Empúries, caldria fer una anàlisi de les pastes per poguer confirmar-ho.

Podriem establir com a paral·lel molt clar del nostre fragment, el vaset número 208 de Mayet (làmina XXVII).

El fragment 3 V.R.-5567, del que només ens manca la base, però que podem suposar seria plana o lleugerament còncava, va aparèixer l'any 1979 sota el segon paviment de l'habitació G. VI situada al sud de l'habitació G. V, la dels dipòsits, i que s'havia interpretat com a sala per la preparació del peix. El material més modern que data l'estrat és la T.S. Clara A (sense poguer precisar més sobre el tipus de forma).

MOTIUS DECORATIUS (Lám. 5):

Fragment 7 V.R.-2958: decoració de perletes, motiu nº 12 de Mayet.

Generalment aquest motiu, en productes vernissats, ocupa un paper decoratiu de segon ordre, com a element de farcit, molt utilitzat per delimitar o per acompanyar altres decoracions. Acompanyant diverses formes, Mayet observa dues disposicions principals:

- amb perletes fines i petites, formant línies obliques i paral·leles al voltant de la base. No va lligada a cap forma determinada; podem trobar-la a les formes: XXXVII, XXXVIII, XL o XLII.
- amb perles més grans, dibuixant ratlles horitzontals (tres o quatre) a la part superior de la panxa, a vegades alternant amb una de perletes petites. Aquesta disposició va més lligada a una forma precisa, la XXXVII.

A Empúries s'ha trobat acompanyant les formes XXI (Mayet XXXVII), XXII (Mayet XXXVIII) i XXIII (Mayet XLII), ja sigui com a element de farcit o bé en forma de fris continu entre la vora i la carena, essent els puntets de tamany normal o de gran diàmetre.

Vegades constata aquesta decoració sobre dues formes, tipus 34 d (Mayet XXXVIII) i 35 (barreja de diverses formes on es constant el motiu decoratiu de les fulles d'aigua). En el tipus 35 les perletes limiten o divideixen el camp decoratiu, o s'intercalen amb altres.

De datació força ampla, ja que apareix en formes republicanes sense engalba de cap mena, Mayet el situa a la segona meitat del S. I d.C., amb la possibilitat de trobar-lo fins a finals de segle.

Fragment 3 V.R.-2238: decoració d'escates de pinya, motiu nº 10 de Mayet.

Motiu més ben definit que l'anterior, apareix sobre formes més concretes. Podem trobar-lo aplicat sobre bols, forma Mayet XXXVII, però és molt més freqüent sobre gobelets, forma XLII. La forma XLII és un vas ovoïde, força alt, a vegades quasi globular, amb una vora obliqua inclinada cap a l'exterior, base plana i presència d'una 32

nansa. Aquesta forma equival a la 31 c. de Vegas, la XXIII de Lopez Mullor, molt ben documentada a Empúries sobretot amb aquest motiu decoratiu, i la XLVI B de Marabini. Mayet i Vegas la situen cronològicament a la segona meitat del S. I d.C., mentre Marabini la troba a Cosa a nivells de Tiberi a inicis de Claudi, i Lopez Mullor entre Claudi i finals del S. I d.C., amb alguns fragments encara a inicis del S. II d.C.

Aquests vasets són procedents de la Bètica, cosa que explica la densitat de troballes al sud d'Espanya i a l'altre costat de l'estret. S'observa també una gran concentració a la zona de la Narbonesa, fet que havia portat a pensar en un probable centre de producció ubicat en aquesta zona, però Mayet ho ha descartat davant la quantitat de troballes, la difusió i la manca de grans diferències dins del tipus. De difusió marítima, essencialment, els trobem sobre aquesta zona de la costa del Languedoc i Provença, més que altres produccions de la Bètica com podrien ser el vasets de "clova d'ou", gràcies a que eren menys fràgils i que podien viatjar més lluny i més fàcilment⁹.

Lopez Mullor classifica aquest motiu decoratiu, esmentant quatre variants: A. estereotipades, B. esboçades (propi de vasos vernissats alt-imperials, sobretot bols carenats i tasses ovoïdes), C. típiques (propia de la forma XXIII d'Empúries, però també en tasses forma XXVI i recipients augusteus no vernissats) i D. complexes (formant franges compactes o barrejades, essent les formes XXI o XXII on podem trobar-la).

En quant a la forma de bol, Mayet XXXVII, sobre la qual podem trobar escates de pinya, però amb menor freqüència, en tenim un exemple a Roses (veure lám. 2, núm. 9 V.R.-417-29).

Fragment 3 V.R.-3255: decoració de línies ondulades en relleu.

No he trobat aquest motiu en cap de les classificacions sobre decoracions en vasets de parets fines a la Península Ibèrica. Només em consta la seva presència en els vasets formes XVIII i XIX de Mayet. La forma XVIII és un vas globular, sense nansa, de coll força estret i alt, sense llavi; mentres que la forma XIX és un bol quasi hemiesfèric. Ambdues formes es caracteritzen per portar una decoració a la barbotina constituïda per bandes horitzontals d'ones en relleu. La pasta és de color ocre o beig-rosat, com és la de Roses, i no porten engalba, a diferència del nostre fragment que va cobert amb un engalba de color vermell-marronós opac. Les dues formes de Mayet tenen una difusió molt local sobre la costa N.E. de Catalunya, i s'han datat cap a finals d'August o sota Tiberi.

Fragment 3 V.R.-3005: decoració de fulles d'aigua, motiu nº 18 de Mayet.

Aquest motiu decoratiu pot mostrar-se sol o combinat amb d'altres. Mayet estableix tot un conjunt de variants agrupant-les en dues series:

a. sèrie primera:

- A: fulles d'aigua aïllades o unides per les seves tiges. Poc freqüent a la P. Ibèrica, només apareix sobre la forma XXXVII A.
- B: fulles d'aigua de formes variades alternant amb fulles de palma. Més freqüent, el trobem a les formes XXXVII A i B, i XL.
- C: semblant a l'anterior però substituint la palma per un animal. Es troba sobre formes hemiesfèriques baixes.
- D: fulles d'aigua combinades amb motius de forma arrodonida, de llarg tronc, envoltats de perletes.

b. sèrie segona:

- E: fulles d'aigua petites i estretes, aïllades o unides pel tronc, disposades en guirnaldes, enquadrades per puntets o envoltades per ells. Sobretot en les formes XXXVII, XXXVII A i XXXVIII.
- F: fulles d'aigua sense tija, enquadrades en dues files de perletes. A la P. Ibèrica només apareix sobre la forma XXXVIII.

Vegas agrupa tots els vasets decorats amb fulles d'aigua en un mateix tipus, el 35. Inclou en ell diverse formes que només tenen en comú el motiu ornamental. H. Comfort davant la gran quantitat de troballes de vasets amb aquesta decoració a la Bètica, arribà a la conclusió que el centre de fabricació estaria aquí. Però la gran difusió d'aquests vasets en la costa lligur, segons constata Lamboglia, i la presència d'un taller a Sutri, han portat a Vegas a afirmar l'existència de diversos tallers pel Mediterrà occidental, a part dels que poguessin haver a la Bètica¹⁰.

També és present a Empúries aquest motiu ornamental, apareguent sobre totes les formes alt-imperials (Ex.: formes XXI, XXII, XXIII i XXVI de Lopez Mullor). Lopez Mullor diferencia dues etapes en l'evolució d'aquesta decoració, separades per un curt hiatus marcat pels regnats de Tiberi i Claudi (inicis):

- d'inicis d'August fins a inicis de Tiberi: sobre vasos no vernissats, de pasta gris o vermellova, principalment en bols carenats.
- periode flavi: explosió de la producció d'aquests vasets, inundant el mercat provinents de diferents tallers.

Aquest motiu s'ha datat cronològicament a la segona meitat del S. I d.C. (Mayet el situa concretament entre el 40 i el 80 d.C.).

EASES (Làm. 6):

Poca és la informació que podem treure a partir de les bases de parets fines de Roses. Dels tres fragments dibuixats a la làmina 6, tots són bases planes, sense peu marcàt. Dos d'elles presenten un diàmetre força reduït (làm. 6, 3 V.R.-5361: 38 mm., i 3 V.R.-5363: 32 mm.) cosa que ha fet pensar, junt amb la forma plana de la base i la inclinació amb que pujen les parets, amb les bases de la forma Mayet XXIV (de la que tenim ja un exemple documentat a Roses, làm. 4, 3 V.R.-5567), gobelets ovoïdes de fons estret amb vora obliqua inclinada cap a l'exterior. La decoració incisa, vertical a la panxa, en un d'ells (3 V.R.-5361), típica de la forma Mayet XXIV, podria acabar de confirmar-ho.

Ambdós fragments varen aparèixer en el mateix estrat, en una zona força remenada, cosa que confirma la ceràmica vidriada que va sortir junt amb aquestes peces.

L'altra base, bastant més ampla (9 V.R.-436-14: 60 mm.), també plana, podríem afirmar amb més seguretat, gràcies a les seves característiques de pasta i engalba, color ataronjat brillant, i per la presència de decoració de sorra, que es tracta de la base d'un bol hemiesfèric forma Mayet XXXVII. Aquest fragment va aparèixer a l'estrat 436, preparació del paviment 433 d'opus signinum d'un dels dipòsits de l'habitació G. V, junt amb altres fragments de vasets de parets fines de "clova d'ou". A l'estrat immediatament inferior, 437, varen apareixer els fragments de vora decorats amb sorra de la làmina 2. El material que data aquest estrat, tal com havíem dit anteriorment, és la T.S. Clara A, formes 9, 10 A, 10 B, 23 i 4/36 de Lamboglia.

VORES D'UNS PROBABLES VASETS GLOBULARS (Làm. 7):

Forma: indeterminada.

He reunit en aquesta làmina un conjunt de vores d'uns vasos que hem considerat de la categoria de parets fines, donades les seves característiques de pasta i gruix de paret, que tenen en comú un petit llavi oblic, tombat cap a l'exterior, diferenciat de la resta del vas per una petita motllura a l'acabament del llavi i inici de la panxa.

No he trobat cap paral·lel exacte d'aquestes peces, però pel diàmetre de boca (que oscil·la entre els 79 mm. i els 122 mm., la més gran) i pel suposat cos globular que s'insinua en el poc que es conserva de la paret, fa pensar amb els gobelets tardo-republicans de la forma II de Mayet, i amb les fomes alt-imperials XXIV o XLII de Mayet. A partir del fragment conservat no podem aproximar-nos més a la forma.

Dues de les vores (3 V.R.-2641 i 7 V.R.-3524) presenten un engalba de color negrós, com el de les pàtines cendroses, en tota la superfície conservada (no podem determinar si només cobriria la vora o bé tot el vas). No és massa típic de les parets fines portar un recobriments d'aquest tipus, però algunes formes en porten, tal és el cas dels tipus 26, 28 i 34 e. de Vegas, cap dels quals s'assembla a les nostres vores.

A partir de les descripcions que coneixem¹¹, podem dir que les peces foren cuites en atmósfera oxidant, amb pastes que van del color beig a l'ataronjat, essent totes elles de força bona qualitat. L'aspecte d'algunes d'elles fa pensar en les produccions de ceràmica de cuina nord-africana, amb les cassoles de pàtina cendrosa i tapanadores de vora fumada, on també es present aquesta mateixa pàtina de color negrós, però no he localitzat dins d'aquestes produccions cap exemple que s'assembli als fragments de Roses.

La majoria d'aquestes vores varen aparèixer en els nivells més inferiors de la vil·la romana, o en la sorra de platja sobre la qual s'assenta la vil·la, o en capes de reompliment per preparacions

de paviments, acompanyades de T. S. Clara A com a material que data-
va l'estrat, excepte alguna que es trobà en estrat més moderns, amb
T.S. Clara D.

VORES D'UNS PROBABLES BOLS HEMIESFÈRICS (Làm. 8):

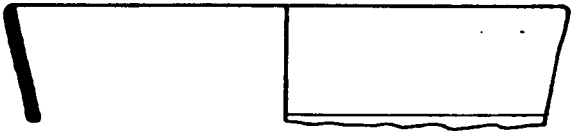
Forma: indeterminada.

Les dues vores d'aquesta làmina (amb el mateix número d'inventari) de forma idèntica, es caracteritzen per portar un llavi arrodonit, separat de la part superior de la panxa, que es presenta inclinada cap a l'interior.

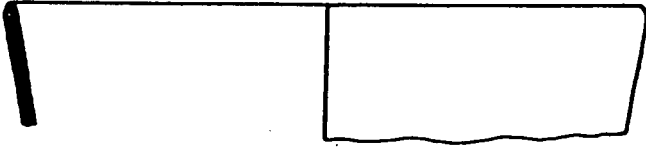
A partir del diàmetre, igual a les dues peces (149 mm.), podem suposar que es tracta d'una forma oberta, de bol o tassa probablement. Comparant-les amb formes recollides a les taules tipològiques, podrem considerar-les paral·leles a la XXXVII A de Mayet, bol hemiesfèric baix de panxa arrodonida curvada cap a l'interior, situat cronològicament entre els regnats de Tiberi-Claudi i el final dels flavis, i la XLIII, bol carenat, amb la part superior de la panxa curvada i llavi arrodonit més o menys sortit, normalment decorats a rodeta o a la barbotina, i datada a la segona meitat del S. I d.C.

Dels dos fragments, d'idèntiques característiques també de pasta, de color ataronjat i cuita, per tant, en atmosfera oxidant, un va recobert amb un engalba negrós per tota la superfície, com alguna de les peces de la làmina anterior (làm. 7, 3 V.R.-2641 i 7 V.R.-3524), típic de la ceràmica nord-africana de cuina, mentre l'altre, sense engalba, va decorat a rodeta, motiu que ja hem vist com a freqüent a la forma Mayet XLIII.

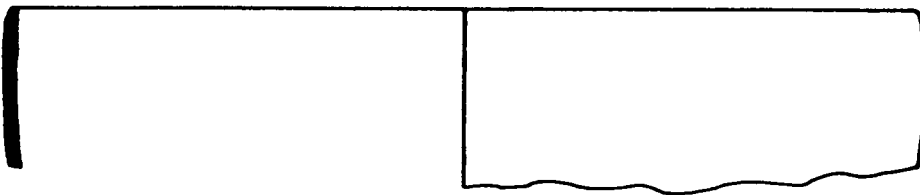
Ambdues vores varen aparèixer a l'estrat 437, de sorra de platja, sota el paviment d'opus signinum del dipòsit situat a l'angle N.W. de l'habitació G. V, amb alguns fragments de parets fines de "clova d'ou" (làm. 1) i dos vores de bols hemiesfèrics decorats amb sorra (làm. 2).



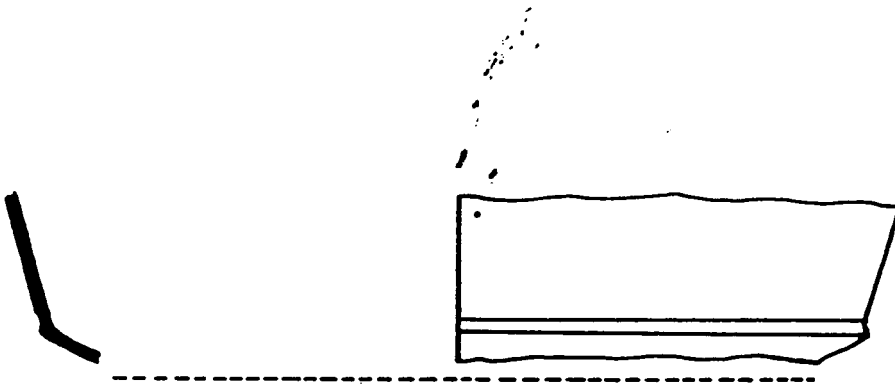
9 VR_437_12



9 VR_436_28



9 VR_437_12



9 VR_437_12



9 VR_436_28



9 VR_437_12

LAM. 1:

9 V.R.-437-12: Forma Mayet XXXIV.

Diàmetre de boca: 74 mm.

Llavi d'un bol de parets fines de les anomenades de "clova d'ou".

La pasta és de color gris-blancuinós, dura, compacta, molt ben cuita i depurada, de tall recte.

La cara exterior és de color gris i amb algunes aigües de color beig. Prop del llavi presenta una finíssima línia incisa.

9 V.R.-436-28: Forma Mayet XXXIV.

Diàmetre de boca: 84 mm.

Llavi d'un bol del mateix tipus que l'anterior.

Pasta: de color gris-blancuinós, molt ben cuita, depurada, compacta i de tall recte.

Per la cara exterior també és de color gris amb aigües d'un color més beig.

En aquest mateix estrat es trobà una altra vora del mateix tipus.

9 V.R.-437-12: Forma Mayet XXXIV.

Diàmetre de boca: 120 mm.

Llavi d'un bol de parets més curvades que els anteriors, també del tipus de parets fines de "clova d'ou".

La pasta és de color gris-blancuinós, molt ben cuita, depurada, dura, compacta i de tall recte.

La cara exterior és també de color gris amb aigües de color beig.

Sembla com si portes, per les dues cares, una decoració a base de sorra incrustada.

9 V.R.-437-12: Forma Mayet XXXIV.

Carena d'un bol de parets fines de "clova d'ou". L'inclinació de la paret és aproximada.

La pasta és de color gris, dura, compacta, ben depurada i molt ben cuita.

Per la cara exterior és de color gris-blancuinós i s'hi veuen finíssims granets de sorra, igual com en el fragment anterior.

Ambdós fragments podrien formar part d'un mateix vaset.

9 V.R.-436-28: Forma Mayet XXXIV.

Diàmetre de base: 35 mm.

Petita base de parets fines de "clova d'ou".

La pasta és de color gris, dura, compacta,

depurada i molt ben cuita.

Per fora és de color gris i porta petites
línies incises a l'arrencament de la paret.

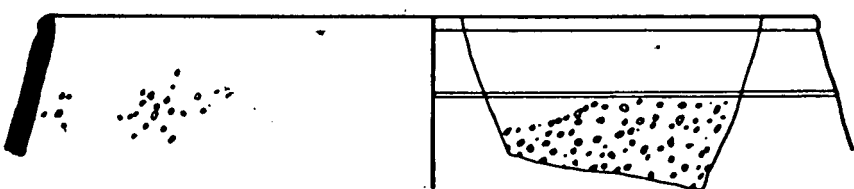
9 V.R.-437-12: Forma Mayet XXXIV.

No fou possible determinar el diàmetre de
base.

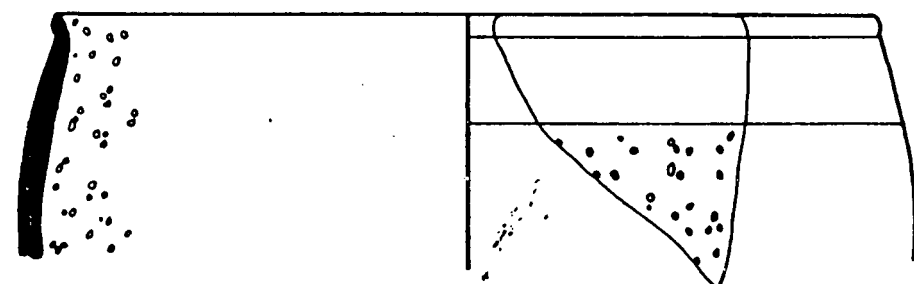
Inici d'una base d'un bol carenat del
mateix tipus de ceràmica que els anteriors.
La pasta és de color gris fosc, dura, depu-
rada i molt ben cuita.

Per fora és d'un color gairebé gris-beig.
A l'element 436, també amb el número 23,
hi ha una base idèntica a aquesta.

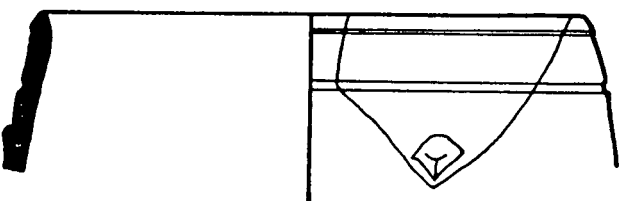
Nota: A fi d'evitar les confusions amb els
números d'inventari repetits dins del mateix estrat, los
peces estan descrites segons l'ordre de la làmina.



9 VR_437_9



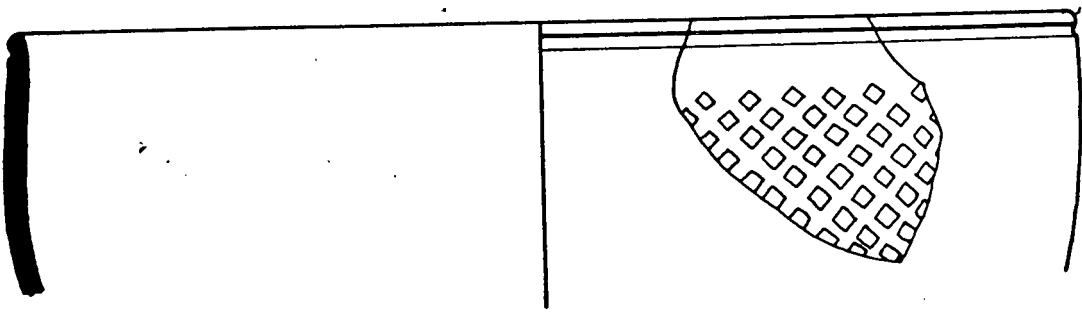
9 VR_437_9



9 VR_417_29

LAM. 2:

- 9 V.R.-437-9: Forma Mayet XXXVII. - -
Diàmetre de boca: 102 mm.
Llavi d'un bol hemiesfèric baix de parets fines amb decoració de sorra.
La pasta és de color beig, dura, compacta i força ben depurada.
Per les dues cares externes presenta un vernís, o millor dit engalba, d'un color marró-ataronjat, repartit irregularment i poc espés. També porta decoració de sorra incrustada per les dues cares, més abundant a l'exterior que a l'interior. És excepcional trobar en aquesta forma decoració de sorra per les dues cares.
A la cara externa comença la sorra a un cm. aprox. per sota el llavi, a partir d'una petita ranura.
- 9 V.R.-437-9: Forma Mayet XXXVII.
Diàmetre de boca: 103 mm.
Llavi d'un mateix tipus de bol que l'anterior.
La pasta és de color beig, dura, compacta i força ben depurada.
Només per la cara interna es veu un vernís de color ataronjat fosc, lluent, força espés i repartit irregularment. Per les dues cares porta la típica decoració de sorra, abundant per igual.
Per la cara exterior la decoració comença també a uns 14 mm. del llavi, després d'una ratlla incisa.
- 9 V.R.-417-29: Forma Mayet XXXVII A.
Diàmetre de boca: 72 mm.
Llavi d'un tipus de bol hemiesfèric baix, però més estret que els anteriors, decorat amb barbotina.
La pasta és de color beig-ataronjat clar, fina, dura, compacta i depurada.
Per les dues cares porta una mena de vernís marró ataronjat, no molt espés.
A la cara exterior s'endevina una decoració de fulles de pinya fetes amb barbotina, decoració que comença per sota del llavi, després de dues fines ranures.



9 VR_418_11

LAM. 3:

9 V.R.-413-11: Forma Mayet KXKVIII.

Diàmetre de boca: 141 mm.

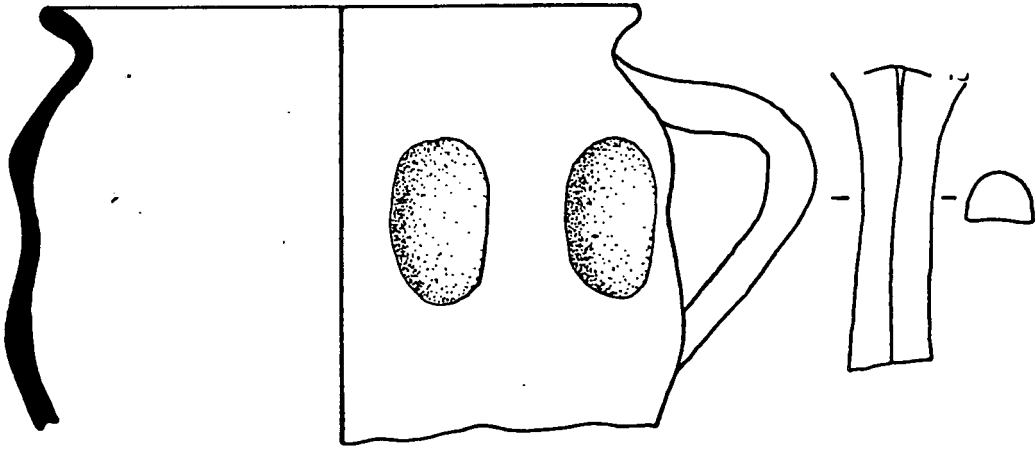
Es tracta d'un llavi d'un tipus de bol ample i baix, amb una decoració de barbotina.

La pasta és de color beig clar, dura, amb finíssims granets de sorra.

Només s'ha conservat per la cara interior, a l'exterior també n'hi havia però ha saltat, un vernís de color marró clar-ataronjat.

A la cara exterior, a 10 mm. del llavi, presenta una decoració de files de petits rombos fets amb barbotina.

Probablement aquest vaset portés dues nanses, doncs es freqüent trobar-les en aquest tipus de forma.



3 VR_5!

LAM. 4:

3 V.R.-5567: Forma Mayet XXIV.

Diàmetre de boca: 30 mm.

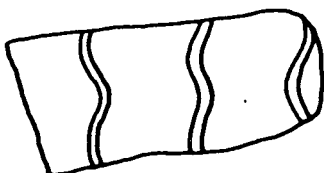
Argila de color gris clar, dura, uniforme,
molt ben depurada, amb puntets brillants.
Amb una o dues nanses, porta una decoració
de fenedures.



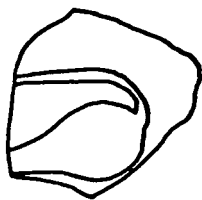
7 VR_2958



3 VR_2238



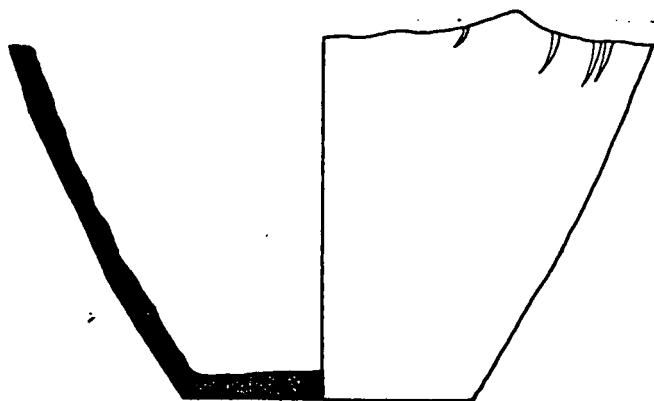
3 VR_3255



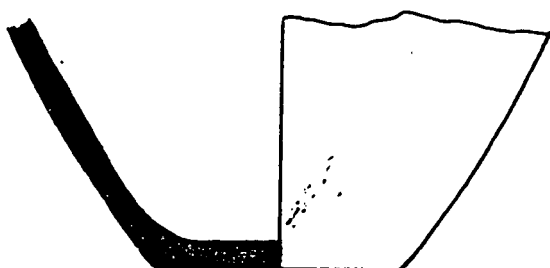
3 VR_3005

LAM. 5:

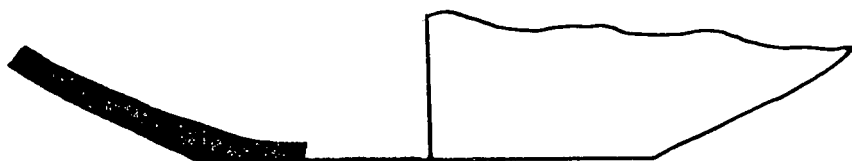
- 7 V.R.-2958: Decoració de puntets en relleu, seguint la tècnica de la barbotina.
Pasta de color beig fosc.
Vernís de color ataronjat brillant per ambdós costats.
- 3 V.R.-2238: Decoració de fulles de pinya, a la barbotina.
(no es coneix la resta de la descripció).
- 3 V.R.-3255: Decoració de línies ondulades en relleu, a la barbotina.
Argila de color beig, molt ben depurada, ratllable, i amb puntets brillants de mica.
Vernís força perdut de color vermell marró opac.
- 3 V.R.-3005: Decoració de fulles d'aigua.
Vernís de color beig força ben adherit



3 VR_5361



3 VR_5363



9 VR_436_14

LAM. 6:

3 V.R.-5361: Base d'un vaset de parets fines.

Diàmetre de base: 38 mm.

Pasta de color ataronjat, depurada, de tall recte.

La cara exterior és de color ataronjat-vermell a la part inferior, i més groguenca a la superior; es veuen restes de decoració incisa. Per la cara externa es veuen també furats de estes d'impureses.

3 V.R.-5363: Base d'un vaset de parets fines.

Diàmetre de base: 32 mm.

Pasta de color ataronjat, poc depurada i amb mica.

La superfície exterior està força llisa i presenta restes de fumet.

La base està deformada.

9 V.R.-436-14: Base d'un vaset de parets fines.

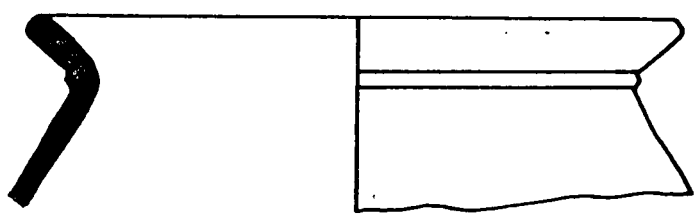
Diàmetre de base: 60 mm.

Probable base d'una forma Mayet XXXVII.

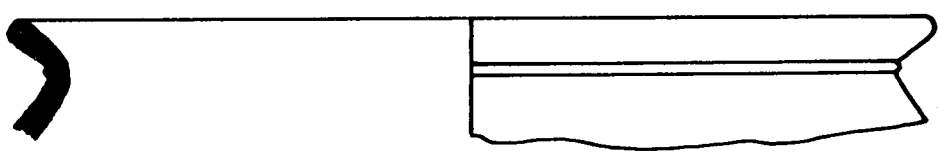
Pasta de color beig, molt fina i de qualitat, dura, compacta, ben depurada i de tall recte.

Per les dues cares presenta un vernís ataronjat marronós, no massa espès i algo brillant.

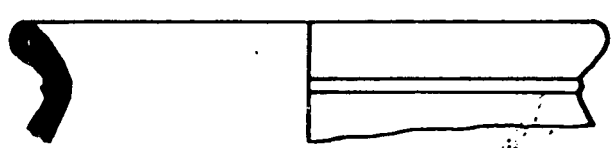
També presenta una decoració a base de sorra incrustada, amb la marca del pinzell per retirar-la (petites ratlletes).



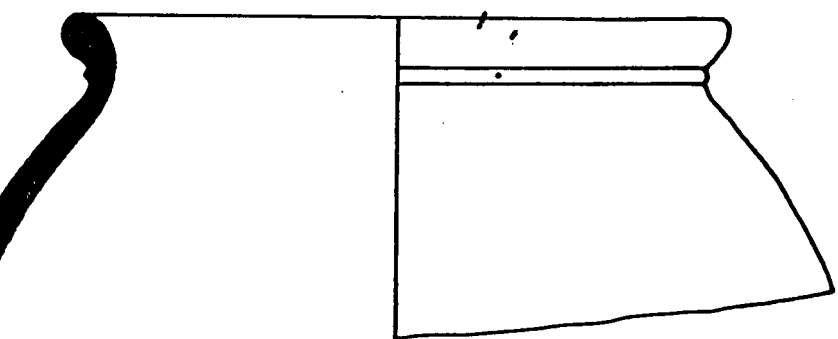
3 VR_2641



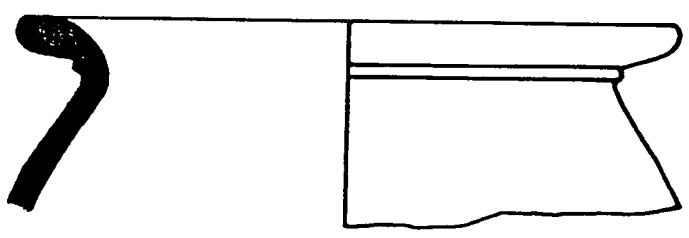
9 VR_426_46



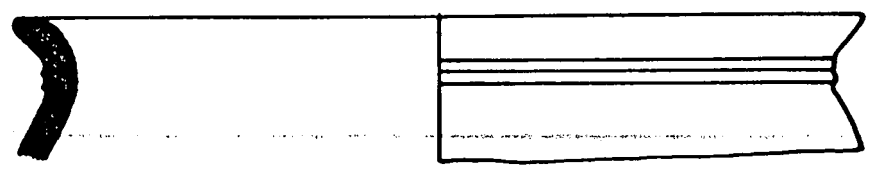
8 VR_357_264



3 VR_3283



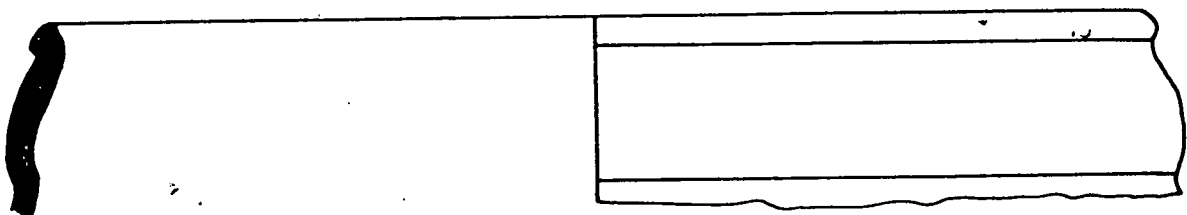
7 VR_3524



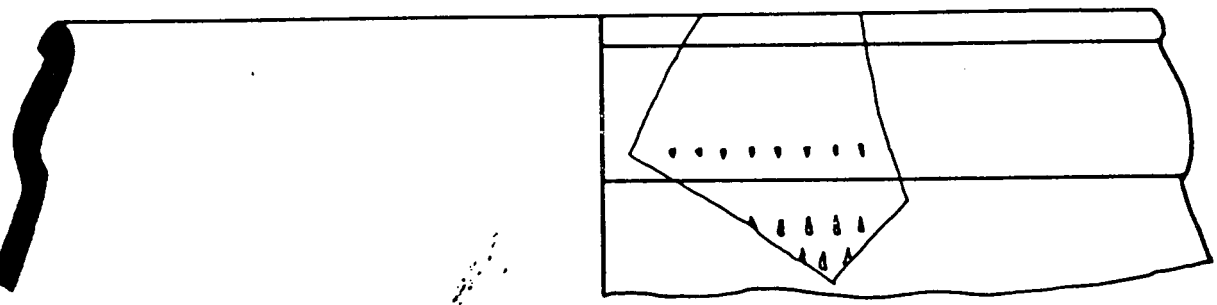
7 VR_3446

LAM. 7:

- 3 V.R.-2641: Fragment de vora d'un vaset de parets fines de forma indeterminada.
Diàmetre de boca: 87 mm.
Pasta de color ataronjat-beig, d'un caràcter sorrenc, ni molt dura ni molt compacta, de gra no gaire fi, presentant unes bombolletes per la cara interna.
La cara externa està recoberta per una mena d'engalbat negrós, en tota la superfície conservada.
- 9 V.R.-426-46: Fragment de vora d'un vaset de forma indeterminada.
Diàmetre de boca: 122 mm.
Pasta de color ataronjat, dura, compacta i força ben depurada, més aviat porosa, amb finíssims granets de sorra
- 8 V.R.-357-264: Fragment de vora d'un vaset de forma indeterminada.
Diàmetre de boca: 79 mm.
Pasta de color beig-groguenc, d'excel·lent qualitat, gra molt fi i sense impureses.
- 3 V.R.-3283: Fragment de vora d'un vaset de forma indeterminada.
Diàmetre de boca: 88 mm.
No es coneix la resta de la descripció.
- 7 V.R.-3524: Fragment de vora d'un vaset de forma indeterminada.
Diàmetre de boca: 88 mm.
Pasta de color fosc, essent la cara interna de color ataronjat.
Per la cara externa presenta una patina negra.
- 7 V.R.-3446: Fragment de vora de vaset de forma indeterminada.
Diàmetre de boca: 112 mm.
No es coneix la resta de la descripció.



9 VR-437-13



9 VR-437-

LAM. 8:

- 9 V.R.-437-13: Fragment de vora d'una vaseta de parets fines de forma indeterminada.
Diàmetre de boca: 149 mm.
Pasta de color ataronjat, força ben depurada, d'un caràcter porós i sorrenc.
Per la cara externa presenta un engalba de color gris-negrós, poc espés.
- 9 V.R.-437-13: Fragment de vora d'un vaseta de forma indeterminada.
Diàmetre de boca: 149 mm.
La pasta presenta les mateixes característiques que l'anterior.
La cara externa està decorada amb unes petites incisions, i al contrari de l'anterior, no porta engalba.

CONCLUSIONS:

Les campanyes d'excavació realitzades a la vil·la romana de Roses des de l'any 1979 al 1985, han proporcionat un conjunt no massa nombrós de vasets de parets fines. Cinc, fins al moment, són les formes conegudes presents a Roses: la XXIV, XXXIV, XXXVII, XXXVII A i XXXVIII de Mayet. Excepte el gobelet ansat, forma XXIV de Mayet, que presenta una pasta gris, de bona qualitat, dura, uniforme i ben depurada, semblant a la de les produccions de gris emporitana, i els vasets anomenats de "clova d'ou", forma XXXIV, la resta de les formes constitueixen un grup homogeni en quant a característiques de pasta i engalba. En totes elles trobem una pasta color beig, dura i força ben depurada, així com un engalba de color marró-ataronajat, lluent i no massa espès. Aquestes característiques comuns fan pensar, mentre no es demostrï el contrari, que les peces procedeixen d'un mateix taller, que, segons Mayet, caldria situar a la Bètica, contra l'opinió de Carandini i Lamboglia, donada la gran concentració de troballes per tota la regió, malgrat que encara no s'hagi posat al descobert cap forn que pugui confirmar-nos l'existència en la zona d'algun centre productor.

Sembla ser que també la forma XXXIV procedeix de la Bètica, d'un taller situat per Mayet amb tota probabilitat al nord de la zona de Cadis; recentment, però, s'ha descobert que aquest no seria l'únic centre de producció, ja que a Rubielos de Mora (Terol) ha aparegut un forn amb material de rebuitg on es present aquesta forma. Aquest taller també produïa la forma XXIV, que fins ara es creïa procedent de la Itàlia Central o de Liguria; malgrat tot, m'inclino a pensar, però, que es tracta d'alguna producció emporitana, vistes les seves característiques, abans esmentades.

En quant a la cronologia, hem de situar totes aquestes produccions en època alt-imperial, concretament des de Tiberi-Claudi fins a època flavia, en algun dels casos. Mentre els bols decorats

de la forma XXXVII són típics del segon quart del S. I d.C. a la zona mediterrània de la Península Ibèrica (de Tiberi a Claudi per la decoració de sorra, i del 40-80 d.C. per la de barbotina), la forma XXIV, així com la XXXVIII, són comuns a època tibero-claudiana, perllongant-se aquesta última fins als flavis, i la forma XXXIV es troba des d'inicis de Tiberi fins a finals de Neró, amb alguns exemplars fins a època flavia.

Cal observar que són absents a Roses els característics vasets tardo-republicans, de formes altes, globulars o fusiformes, generalment sense engalba, produïts a Itàlia, i que el que tenim, majoritàriament, són vasets d'època alt-imperial, produccions que s'inicien a època de Tiberi, i que s'han fabricat dins l'àmbit de la Península Ibèrica. Aquesta manca d'importacions s'hauria de lligar amb la situació històrica de Roses a època tardo-republicana. Després d'un moment d'expansió i floreixement des de finals del S. IV, i al llarg del S. III a.C., que es reflexa amb diversos fets, tals com: l'encunyació de moneda, una intensa activitat econòmica, producció ceràmica que imita la ceràmica àtica vernissada de negre i les primeres produccions occidentals, entre d'altres, i el mateix creixement de la ciutat amb la construcció del barri hel·lenístic de traçat hipodàmic, Roses sofrirà en el darrer terç del S. III a.C., concretament, un procés de recessió i empobriment. Cesa d'encunyar moneda (només trobem alguns divisors de coure), els tallers ceràmics deixen de produir, i el nucli d'habitació es replega de nou sobre el turó 12 (on es troba l'església romànica de Sta. Maria, dins del recinte medieval, al N.W. de la vil.la). Aquesta situació s'ha explicat com a resultat de l'expansió d'Empúries, i la seva intervenció a fi d'eliminar tota competència comercial. Roses quedarà integrada dins de l'esfera emporitana, i aquest estat de coses no canviarà fins entrat el S. III d.C., quan Roses tornarà a viure uns segles especialment esplendorosos. Amb aquest ambient d'abandó i empobriment és amb el que es trobaran els romans en la seva arribada al 218 a.C.

Al llarg de finals del S. III i S. II a.C. són escasses les troballes

de material importat, i en aquest marc podriem entendre l'absència també de les primeres produccions de parets fines importades d'Itàlia, de finals del S. II i del S. I a.C.

Al llarg del S. I d.C., concretament durant la segona meitat del segle, la situació canvia. En aquest moment s'han datat les primeres estructures i el moment inicial de la vil.la romana, i es quan suposadament Roses reb l'estatut municipal, si fem cas de la inscripció trobada a Cartago, que fa referència a un personatge, fill d'un "municipium flavium Rhodinatorum", i que Nolla situa probablement sota el regnat de Vespasià¹³. Ara és quan apareixen les primeres produccions de parets fines a Roses, que de ser certa la seva procedència bètica, serien l'indici d'uns contactes del citat municipi amb el sud de la Península.

NOTES:

1. A.A.V.V. (1976): A propos des céramiques de Conimbriga. Paris. Pàg. 97.
2. Op. cit., pàg. 97.
3. ALARÇAO, J. (1975): Le céramique commune locale et régionale. Fouilles de Conimbriga, V. Paris. Pàg. 28
4. VEGAS, M. (1973): Cerámica común romana del Mediterráneo occidental. Barcelona. Pàg. 62.
5. MAYET, F. (1975): Les céramiques a parois fines dans la Peninsule Ibérique. Paris. Pàg. 155.
6. la decoració de fenedures consisteix en petites impresions efectuades amb el dit sobre la superfície de la peça quan encara el fang és tendre.
7. MAYET, Op. cit., pàg. 135.
8. BELTRAN, M. (1978): Cerámica romana. Tipología y clasificación. Saragossa. Pàg. 148. Aquest forn de Rubielos de Mora (Terol), fou donat a conèixer per P. Atrian, Restos de una alfareria romana en Rubielos de Mora (Teruel). Terol, 38, 195 i ss.
9. MAYET, Op. cit., pàg. 151.
10. VEGAS, Op. cit., pàg. 85.
11. ha estat un veritable problema el localitzar el material de l'any 1979, ja que els inventaris s'havien extraviat fent difícil el poguer trobar les peces en les seves respectives caixes.
12. a aquest petit nucli replegat sobre el turó deu referir-se el "castellum" de Rhode que ens parla T. Livi quan explica l'ocupació de M. Porci Cató a fi de parar la revolta indígena del 195 a.C. Aquest petit nucli, probablement fortificat, havia caigut en mans dels indígenes revoltats.
13. NOLLA, J.M^a - CASAS, J. (1984): Carta arqueològica de les comarques de Girona. Girona. Pàg. 89

BIBLIOGRAFIA:

- A.A.V.V. (1976): A propos des céramiques de Conimbriga. Taula rodona a Conimbriga (Portugal) a 25-26-27 de Març 1975. Paris, Publicacions del Centre Pierre Paris.
- ALARÇAO, J. (1975): Le céramique commune locale et régionale. Fouilles de Conimbriga, V. Paris.
- BELTRAN, M. (1978): Cerámica romana. Tipología y clasificación. Saragossa.
- LOPEZ MULLOR, A.S. (1974): Estudio preliminar sobre las cerámicas de paredes finas en Ampurias. Tesi de llicenciatura, U.A.B.
- MARABINI MOEVS, M^a T. (1973): The roman thin Walled Pottery. From Cosa (1948-54). Memoris of the American Academy in Rome. Vol. XXXII, American Academy in Rome.
- MAYET, F. (1975): Les céramiques a parois fines dans la Peninsule Ibérique. Paris, Publicacions del Centre Pierre Paris.
- VEGAS, M. (1973): Cerámica común romana del Mediterráneo occidental. Barcelona, Institut d'Arqueologia i Prehistoria.
- BADIA i HOMS, J. (1977-81): L'arquitectura medieval de l'Empordà. Girona, Diputació de Girona.
- MARTIN, M^a A.- NIETO, F.J.- NOLLA, J.M^a (1979): Excavaciones en la Ciudadela de Roses (Campañas 1976 a 1978). Girona, S.T.I.A.-Diputació de Girona.

NIETO, F.J.-NOLLA, J.M^a. (1982): "Una factoria de salaó de peix a
Roses" a Fonaments, 3. Pàgs. 187-
201.